

300.714

86/87
1987/88

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

GEDAI ISTVÁN

LXXXVI—LXXXVII. ÉVFOLYAM

1987 – 1988

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

BUDAPEST 1988

TARTALOM

<i>Huszár Lajos (1906–1987)</i>	3
<i>Huszár Lajos: A magyar pénzverés és éremművészet története tézisekben. Bibliográfia</i>	7
<i>Fitz Jenő: Antoninianus éremlelet Intercisából</i>	37
<i>Bíróné Sey Katalin: Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában</i>	49
<i>Gedai István: A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám gyűjteménye (II. rész)</i>	55
<i>Kállai Géza: Újabb szempont a Dbg. 1706/a dénár hátlap éremképének meghatározásához</i>	63
<i>+ Huszár Lajos: Két biblikus érem 1639-ből.</i>	73
<i>Hegyi Klára: A török hódoltság és pénzforgalma</i>	77
<i>Buza János: A magyar aranyforint egy Kipper-kori röplapon</i>	85
<i>Rádóczy Gyula: Mária Terézia osztrák pénzverése 1741–1768</i>	93
<i>Horváth D. Tamás: Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799–1816)</i>	109
<i>Kőhegyi Mihály: II. Ferenc devalvációs rendelete (1811)</i>	113
<i>Pandula Attila: A Herberstein–Illésházy féle alapítványi díszjel</i>	139
<i>Makai Ágnes: Az 1848–1849 szabadságharc Hadi-polgári Érdemrendje</i>	145
<i>Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás: Óbuda, Pest, Buda és Budapest hatósági szükségpénzei (1849–1945)</i>	149
<i>R. Nánási Éva: Az 1985–86 évi jubileumi érmék gipsztervei</i>	157
<i>Héri Vera: Az Éremtár új szerzeményei</i>	165
<i>Gedai István: Újabb leletadatok a magyar aranyak európai forgalmához</i>	167
<i>Kőszegi Tivadar: Ritka II. Lajos aranyforint</i>	168
<i>Ivo Halačka: Ein unbekanntes ungarisches Doppeltaler-Stück Ferdinands III. (III. Ferdinánd ismeretlen magyar duplatallérja)</i>	169
<i>Kőszegi Tivadar: Új típusú nagybányai negyedtallér</i>	170
<i>Nagy Ádám: Egy pénzlelet sorsa Szőregen 1837-ben</i>	171
<i>Zombori Lajos: Adatok a bárca szavunk eredetéhez</i>	172
<i>Gedai István: Ungarn – 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen</i>	173
<i>Berényi Zsuzsanna Ágnes: A Harkányi Ede plakett története</i>	174
<i>Éremleletek</i>	179
<i>Irodalom</i>	181
<i>Magyar Numizmatikai Bibliográfia (Baloghné Ábrányi Hedvig)</i>	199
<i>Társulati élet</i>	215

Fordító:

Blaschtk Éva

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése
A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 300. – Ft., amely 1988-tól magába foglalja a Numizmatikai Közlöny árát is.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1445 Budapest Pf. 282) küldendő.

Tagdíjbefizetés és egyéb pénzügyi ügyekben a gazdasági ügyintéző – Lódi Józsefné – ad felvilágosítást a 131–058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára hétfőn 17–18, szerdán 9–16 óráig és csütörtökön a hivatalos órák alatt 1/2 6–1/2 8 óráig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztségviselőit csütörtökön a hivatalos órák alatt kereshetik fel a tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

GEDAI ISTVÁN

LXXXVI—LXXXVII. ÉVFOLYAM

1987 – 1988

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

TARTALOM

<i>Huszár Lajos</i> (1906–1987)	3
<i>Huszár Lajos</i> : A magyar pénzverés és éremművészet története tézisekben. Bibliográfia	7
<i>Fitz Jenő</i> : Antoninianus éremlelet Intercisából	37
<i>Bíróné Sey Katalin</i> : Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában	49
<i>Gedai István</i> : A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám gyűjteménye (II. rész)	55
<i>Kállai Géza</i> : Újabb szempont a Dbg. 1706/a dénár hátlap éremképezének meghatározásához	63
* <i>Huszár Lajos</i> : Két biblikus érem 1639-ből	73
<i>Hegyi Klára</i> : A török hódoltság és pénzforgalma	77
<i>Buza János</i> : A magyar aranyforint egy Kipper-kori röplapon	85
<i>Rádóczy Gyula</i> : Mária Terézia osztrák pénzverése 1741–1768	93
<i>Horváth D. Tamás</i> : Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799–1816)	109
<i>Kőhegyi Mihály</i> : II. Ferenc devalvációs rendelete (1811)	113
<i>Pandula Attila</i> : A Herberstein–Illésházy féle alapítványi díszjel	139
<i>Makai Ágnes</i> : Az 1848–1849 szabadságharc Hadi-polgári Érdemrendje	145
<i>Kupa Mihály–Kupa Mihály Tamás</i> : Óbuda, Pest, Buda és Budapest hatósági szükségpénzei (1849–1945)	149
<i>R. Nánási Éva</i> : Az 1985–86 évi jubileumi érmék gipsztervei	157
<i>Héri Vera</i> : Az Éremtár új szerzeményei	165
<i>Gedai István</i> : Újabb leletadatok a magyar aranyak európai forgalmához	167
<i>Kőszegi Tivadar</i> : Ritka II. Lajos aranyforint	168
<i>Ivo Halačka</i> : Ein unbekanntes ungarisches Doppeltaler-Stück Ferdinands III. (III. Ferdinánd ismeretlen magyar duplatallérja)	169
<i>Kőszegi Tivadar</i> : Új típusú nagybányai negyedtallér	170
<i>Nagy Ádám</i> : Egy pénzlelet sorsa Szőregen 1837-ben	171
<i>Zombori Lajos</i> : Adatok a bárca szavunk eredetéhez	172
<i>Gedai István</i> : Ungarn – 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen	173
<i>Berényi Zsuzsanna Ágnes</i> : A Harkányi Ede plakett története	174
<i>Éremleletek</i>	179
<i>Irodalom</i>	181
Magyar Numizmatikai Bibliográfia (<i>Baloghné Ábrányi Hedvig</i>)	199
<i>Társulati élet</i>	215

INHALTSVERZEICHNIS

<i>Lajos Huszár</i> (1906–1987)	5
<i>Lajos Huszár</i> : Die Geschichte der ungarischen Münzprägung und Medaillenkunst in Thesen zusammengefaßt – Bibliographie	7
<i>Jenő Fitz</i> : Ein Antoninianus-Münzfund aus Intercisa	37
<i>Katalin Bíró-Sey</i> : Zeitenössische Fälschungen römischer Münzen aus dem 4. Jahrhundert im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums (I. Teil)	49
<i>István Gedai</i> : Die Sammlung von Prägewerkzeugen des Ungarischen Nationalmuseums (II. Teil)	55
<i>Géza Kállai</i> : Ein neuer Gesichtspunkt zur Bestimmung des Münzbildes auf dem Revers des Denars Dbg. 1706/a	63
* <i>Lajos Huszár</i> : Zwei biblische Medaillen von 1639	73
<i>Klára Hegyi</i> : Die Türkerherrschaft und der Geldumlauf in Ungarn	77
<i>János Buza</i> : Der ungarische Goldgulden auf einem Flugblatt aus der Kipper-Zeit	85
<i>Gyula Rádóczy</i> : Die Münzprägung Maria Theresias in Österreich in den Jahren 1741 bis 1768	93
<i>Tamás D. Horváth</i> : Zahlungsmittel und Umrechnungen in den Inventarien in Keszthely zur Zeit der Napoleonischen Kriege (1799–1816)	109
<i>Mihály Kőhegyi</i> : Der Devalvierungserlaß von Franz II. (1811)	113
<i>Attila Pandula</i> : Das Ehrenzeichen der Herberstein–Illésházy'schen Stiftung	139
<i>Ágnes Makai</i> : Der Militärische Verdienstorden für nicht vor dem Feinde geleisteten Verdienste des Freiheitskrieges 1848/49	145
<i>Mihály Kupa–Mihály Tamás Kupa</i> : Behördliche Notgelder von Óbuda, Pest und Buda sowie Budapest (1849–1945)	149
<i>Éva R. Nánási</i> : Gipsentwürfe zu den Jubiläums-Münzen in den Jahren 1985 und 1986	157
<i>Vera Héri</i> : Neuerwerbungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums	165
<i>István Gedai</i> : Neue Fundangaben zum Umlauf ungarischer Goldmünzen in Europa	167
<i>Tivadar Kőszegi</i> : Ein seltener Goldgulden Ludwigs II.	168
<i>Ivo Halačka</i> : Ein unbekanntes ungarisches Doppeltaler-Stück Ferdinands III.	169
<i>Tivadar Kőszegi</i> : Ein Vierteltaler neuen Typs aus Nagybánya	170
<i>Ádám Nagy</i> : Das Schicksal eines Münzfundes in Szőreg 1837	171
<i>Lajos Zombori</i> : Angaben zur Herkunft des ungarischen „bárca“ (Marke)	172
<i>István Gedai</i> : Ungarn – 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen	173
<i>Zsuzsanna Ágnes Berényi</i> : Die Geschichte der Ede Harkányi Plakette	174
Münzfunde	179
Literatur	181
Bibliographie der ungarischen Numismatik (<i>Hedvig Balogh-Ábrányi</i>)	199
Gesellschaftliches Leben	215

Huszár Lajos (1906-1987)

1987. december 23-án távozott el a magyar numizmatikának az a kutatója, akinek élete és munkássága páratlannak mondható a magyar numizmatika történetében. Az elmúlt két évszázad magyar numizmatikusai közül szinte senkinek sem adott oly' emberi kor, hogy munkássága kiteljesedhessék. Huszár Lajos munkássága — tudományos irodalmunkban talán a leggazdagabb — teljes és egész, nincs benne törés. Élete egyet jelentett munkásságával; életének egyetlen értelme és célja a numizmatika volt fiatal korától élete utolsó pillanatáig.

Huszár Lajos erdélyi református kisnemesi családból származik; édesapjának ügyvédi irodája volt Nyárádszeredán. (Maros-Torda megye; ma: Románia). Ő is itt született 1906. január 29-én. Életútját erősen befolyásolta Magyarország legújabbkori történetének eseményei, tragédiái. Középiskoláit a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, itt tett érettségi vizsgát 1924-ben. Egyetemi tanulmányait Budapesten kívánta végezni, ezért az akkor már Romániához csatolt területen tett érettségijét Magyarországon megismételte; még 1924 őszén másodszor is érettségizett a kecskeméti Református Főgimnáziumban. A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán történelem–földrajz szakos tanárjelölt lett. A tanári pályához azonban nem vonzódott és az alapvizsga után művészet- és művelődéstörténetből doktorált. Disszertációja már numizmatikai témakörből került ki; a körmöcbányai éremvésőkről érkezett.

1929. február 1-jén került a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába; még néhány hétig Harsányi Pál beosztottjaként. Főleg az éremművészet és a magyar pénztörténet érdekelte, e témakörből folytatott előtanulmányokat. Fél évet töltött a római Magyar Akadémián, a Hariseion ösztöndíjjal pedig 2 hónapot Belgrádban, Szófiában és Görögországban. Tanulmányozta Bécs, Berlin, München és Körmöcbánya múzeumainak éremgyűjteményeit. 1940-ben elnyerte a Budapest Székesfőváros Ferenc József tudományos nagydíját. 1942-ben kezdte el Corpus Nummorum Hungariae III. kötetének előkészítését, amelyhez a Magyar Tudományos Aka-

démiától 1944-ig évi anyagi támogatást kapott. 1944-ben nevezték ki az Éremtár osztályvezetőjévé. Budapest várható ostroma a múzeumi anyag mentését, közvetlen őrzését kívánta. Ezért 1944 októberében több magával beköltözött a Magyar Nemzeti Múzeum épületébe. 1945 tavaszán a közszeretet és köztisztelet hatására megbízták a főigazgatói teendők ellátásával, majd 1946 augusztusában Keresztury Dezső vallás- és közoktatási miniszter a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává nevezte ki. A 40-es évek végétől kezdődő tragikus hatású politikának és tudománypolitikának azonban Huszár Lajos nem felelt meg, ez a politika másnak szánta a főigazgatói széket. 1949 januárjában – az Esterházy kincsek ellopását ürügyül használva – fegyelmi eljárást indítottak ellene, alkalmatlannak minősítették vezetői állásra és visszakerült az Éremtárba tudományos kutatónak. Itt 1955. július 1-jén ismét osztályvezetővé nevezték ki. 1956 végén a múzeumban is megalakult a Nemzeti Tanács, amely Huszár Lajost a rövid életű Tanács elnökévé választotta. A korrekt szakmai irányítást semmiféle retorzió nem követte. Mint az Éremtár osztályvezetőjét nyugdíjazták 1968. október 31-én. Mint nyugdíjas a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak volt tudományos tanácsadója és közben állandó külső munkatársa a Református Ráday Gyűjteménynek.

1955–1968 között rendszeres előadója volt a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, ahol régészjelölteknek középkori numizmatikát adott elő. 1984-ben címzetes egyetemi tanári címet kapott. A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága 1957-ben munkássága elismeréséül a művészettörténetek kandidátusává, 1983-ban pedig ugyanennek doktorává nyilvánította.

Huszár Lajos nemcsak a Magyar Nemzeti Múzeumnak és Éremtárának volt meghatározója – ottléte egy rendkívül pozitív korszak –, hanem a Magyar Numizmatikai Társulatnak is. A Társulat tudományos rangját Réthy László, Gohl Ödön, Harsányi-Pál, Hóman Bálint és nem utolsósorban Huszár Lajos révén érte el. 1929. május 16-án lépett a Társulat tagjai közé és már 1933-ban átvette a Társulat egyik leglényegesebb tudományos tevékenységét, a Numizmatikai Közlöny szerkesztését. Ezt 1975-ben adta át mai utódának. 1941. március 27-én már a Társulat tiszteletbeli tagjává választották. 1945-től a Társulat elvi és adminisztratív irányítását is végezte, mint ügyvezető alelnök. 1950-től, a Numizmatikai Társulat és Régészeti Társulat egyesülése után az összevont Társulat Éremtani Szakosztályának 1968-ig titkára volt, 1985-től pedig az önállóságát visszakapott Társulat tiszteletbeli elnöke.

A kiváló tudóst külföldi szervezetek is tisztelték. Kongresszusok, symposionok, konferenciák rendszeres előadója volt. Részt vett és előadást tartott az 1961-es római és az 1979-es berni Nemzetközi Numizmatikai Kongresszusokon, a FIDEM budapesti kongresszusán, a prágai és varsói symposionokon. Több ízben tartott előadást külön meghívásra, így Hamburgban, Münchenben, Mindenben, Drezdában, Körmöcbányán és Nyitrán. Az osztrák és csehszlovák numizmatikai társulatok még a 30-as években levelező tagjukká választották, 1970-ben az osztrák, 1971-ben a horvát numizmatikai társulatok pedig tiszteletbeli tagjukká. Végül az International Numismatic Commission az 1979-es berni kongresszusán választotta tiszteletbeli tagjává.

Huszár Lajos a budapesti magyar értelmiségnek jellegzetes és közismert tagja volt; kiterjedt baráti körrel, akire felfigyeltek. Egyik budapesti kávéházról írja Kolozsvári Grandpierre Emil: „Ide járt a kiváló numizmata Huszár Lajos, ...” (Hullámtörők. Magvető. 1978. 15. old.)

Huszár Lajos tudományos munkájának értékelését legszemléletesebben az alább közölt „tézisek” és irodalmi munkásságának jegyzéke adja. Mégis ki kell emelni utolsó munkáját, a közvetlen halála előtt befejezett kéziratot, amelyet kinyomtatva már nem fog látni. Az Erdélyből indult kutató ezzel tett méltó pontot – mintegy hitvallásként – munkásságának végére.

Tudományos és társadalmi elismerését állami kitüntetések, tudományos díjermek sora jelzi. 1941-ben „Signum Laudis”-t, 1959-ben miniszteri elismerést kapott, 1981-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Munka Érdemrend aranyfokozatával tüntette ki. 1961-ben a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat Rómer Flóris, 1976-ban a Magyar Numizmatikai Társulat Réthy László, 1980-ban az Orvostörténeti Társulat Weszprémi István, a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete a Széchenyi Ferenc jutaloméremmel fejezte ki tudományos munkásságának elismerését. Legnagyobb elismerése azonban a munkásságára építő, őt követő kutatók irodalmi hivatkozása lesz: bennük, bennünk fog Huszár Lajos tovább élni.

Gedai István

Lajos Huszár (1906-1987)

Am 23. Dezember 1987 verschied der Forscher der ungarischen Numismatik, dessen Leben und Werk als beispiellos in der Geschichte der ungarischen Numismatik bezeichnet werden kann. Von den Numismatikern der letzten beiden Jahrhunderte war fast keinem solch ein Alter beschieden, das ihm die volle Entfaltung seiner Tätigkeit erlaubt hätte. Das Werk von Lajos Huszár – vielleicht das reichste in der ungarischen Fachliteratur – bietet sich als ein geschlossenes Ganzes ohne jeglichen Bruch dar. Sein Leben bildete eine Einheit mit seinem Schaffen; den einzigen Sinn und Zweck seines Lebens sah er von seiner Jugend an bis zum letzten Augenblick in der Numismatik.

Lajos Huszár wurde in einer siebenbürgischen, Calvinistisch–Reformierten, kleinadligen Familie geboren; sein Vater hatte in Nyárádszereda (komitat Maros-Torda, heute Marcurea-Niraj, Rumänien) ein Anwaltsbüro. Auch er wurde am 29. Januar 1906 dort geboren. Sein Lebensweg wurde stark von den Ereignissen und Tragödien der jüngsten Geschichte Ungarns beeinflusst. Die Mittelschule absolvierte Huszár im Calvinistisch–Reformierten Kollegium von Marosvásárhely (heute Tirgu Mureş), wo er 1924 das Abitur ablegte. Da er seine Universitätsstudien in Budapest aufnehmen wollte, wiederholte er das in dem damals schon Rumänien angeschlossenen Gebiet abgelegte Abitur in Ungarn, und zwar im Herbst 1924 im Calvinistisch–Reformierten Hauptgymnasium in Kecskemét. Er wurde Lehrerstudent an der Philosophischen Fakultät der Péter-Pázmány-Universität in der Fachrichtung Geschichte und Geografie. Von der Laufbahn eines Lehrers fühlte er sich aber nicht angezogen und so promovierte er sich nach dem Ablegen der ersten Staatsprüfung im Fach Kunst- und Kulturgeschichte. Das Thema seiner Dissertation wählte er schon aus dem Themenbereich der Numismatik und schrieb über die Kremnitzer Münzgraveure.

Am 1. Februar 1929 trat Huszár seine Stelle im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums an, wo er noch einige Wochen Pál Harsányi unterstellt war.

Sein Interesse richtete sich besonders auf die Münzkunst und die Geschichte der ungarischen Münzprägung, so daß er sich in dieser Richtung mit Vorstudien beschäftigte. Ein halbes Jahr verbrachte er an der Ungarischen Akademie in Rom, sodann hielt er sich im Rahmen eines Hariseion-Stipendiums zwei Monate lang in Belgrad, Sofia und Griechenland auf. Huszár untersuchte die Münzsammlungen der Museen in Wien, Berlin, München und Kremnitz (heute: Kremnica, ČSSR). 1940 wurde ihm der wissenschaftliche Franz-Joseph-Großpreis der Haupt- und Residenzstadt Budapest zugesprochen. 1942 begann Lajos Huszár mit den Vorarbeiten zum Band III des *Corpus Nummorum Hungariae* und erhielt dazu bis 1944 eine jährliche finanzielle Unterstützung von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. 1944 ernannte man ihn zum Abteilungsleiter des Münzkabinetts. Die zu erwartende Belagerung Budapests verlangte die Rettung und direkte Bewachung des Materials des Museums. So zog Lajos Huszár im Oktober 1944 in Gesellschaft mehrerer anderer Mitarbeiter in das Gebäude des Ungarischen Nationalmuseums ein. Im Frühjahr 1945 beauftragte man ihn dann auf Einfluß der allgemeinen Hochachtung und Verehrung, die ihn umgab, mit der Ausübung der Aufgaben des Generaldirektors, und im August 1946 ernannte ihn der damalige Kulturminister Dezső Keresztury zum Generaldirektor des Ungarischen Nationalmuseums. Der sich Ende der 1940er Jahre durchsetzenden Politik und Wissenschaftspolitik entsprach Lajos Huszár jedoch nicht, und aufgrund dieser Politik gedachte man einem anderen den Stuhl des Generaldirektors zu. Unter dem Vorwand der Entführung der Eszterházy-Schätze wurde im Januar 1949 ein Disziplinarverfahren gegen ihn eingeleitet, anhand dessen er für einen Leiterposten als ungeeignet erklärt wurde. Somit ging Lajos Huszár wieder als wissenschaftlicher Forscher zurück in das Münzkabinett. Dort wurde er am 1. Juli 1955 erneut zum Abteilungsleiter ernannt. Ende 1956 gründete man auch im Museum einen Nationalrat, von dem Huszár für die kurze Zeit seiner Existenz vom Vorsitzenden gewählt wurde. Die korrekte fachliche Leitung zog keine Retorsion nach sich. Als Abteilungsleiter des Münzkabinetts ging Lajos Huszár am 31. Oktober 1968 in Pension. Als Pensionär war er wissenschaftlicher Berater des Semmelweis-Museums für die Geschichte der Medizin und zugleich ständiger freier Mitarbeiter der Calvinistisch–Reformierten Ráday-Sammlung.

Zwischen 1955 und 1968 hielt Huszár als Lehrbeauftragter Vorlesungen an der Philosophischen Fakultät der Loránd-Eötvös-Universität und führte die Archäologiestudenten in die Numismatik des Mittelalters ein. 1984 erhielt er den Titel eines Titularprofessors. In Anerkennung seiner Tätigkeit erklärte ihn das Wissenschaftliche Qualifizierungskomitee der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1957 zum Kandidaten der Kunstgeschichte und 1983 zum Doktor der gleichen Disziplin.

Lajos Huszár war nicht nur im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums eine dominierende Persönlichkeit, mit deren Anwesenheit eine äußerst positive Periode verbunden war, sondern auch in der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft. Die Gesellschaft erhielt ihr wissenschaftliches Ansehen durch László Réthy, Ödön Gohl, Pál Harsányi, Bálint Hóman und nicht zuletzt durch Lajos Huszár. Am 16. Mai 1929 trat er der Gesellschaft bei und übernahm bereits 1933 eine der wichtigsten Tätigkeiten der Gesellschaft, die Herausgabe von *Numizmatikai Közlöny*. 1975 übergab diese Arbeit seiner heutigen Nachfolgerin. Am 27. März 1941 wurde er schon zum Ehrenmitglied der Gesellschaft gewählt. Seit 1945 versah Huszár auch die prinzipielle und administrative Leitung der Gesellschaft als geschäftsführender Vizevorsitzender. Seit 1950, dem Jahr der Vereinigung der Numismatischen Gesellschaft und der Archäologischen Gesellschaft, war er bis 1968 Sekretär der Fachabteilung Münzkunde der vereinigten Gesellschaft. Seit 1985 war Lajos Huszár Ehrenvorsitzender der Gesellschaft, die ihre Selbständigkeit zurückerhalten hatte.

Der hervorragende Wissenschaftler wurde auch von ausländischen Organisationen geehrt. Als Referent nahm er regelmäßig an Kongressen, Symposien und Konferenzen teil. Er hielt Vorträge auf den Numismatischen Kongressen 1961 in Rom und 1979 in Bern, auf dem Kongreß der FIDEM in Budapest und auf Symposien in Prag und Warschau. Mehrmals erhielt er Sondereinladungen, um Vorträge zu halten, so nach Hamburg, München, Minden, Dresden, Kremnica und Nitra. Die Numismatische Gesellschaft Österreichs und der Tschechoslowakei wählten ihn in den 1930er Jahren zum korrespondierenden Mitglied und die österreichische Gesellschaft 1970 sowie die kroatische 1971 zum Ehrenmitglied. Schließlich wurde Lajos Huszár von der International Numismatic Commission auf deren Kongreß in Bern 1979 zum Ehrenmitglied gewählt.

Huszár war eine charakteristische und allgemein bekannte Persönlichkeit der Budapester Intelligenz, hatte einen ausgedehnten Freundeskreis und wurde beachtet. Über ein Budapester Café schreibt der Schriftsteller Emil Kolozsvári Grandpierre: "Hier verkehrte der ausgezeichnete Numismatiker Lajos Huszár ..." (Hullámtörök [Wellenbrecher], Budapest, 1978, S. 15).

Als deutlichste Einschätzung der wissenschaftlichen Arbeit von Lajos Huszár sollen hier seine Thesen und das Verzeichnis seiner Publikationen stehen. Dennoch muß man sein letztes Werk, das unmittelbar vor seinem Tod beendete Manuskript, "Die Münzen des Fürstentums Siebenbürgen", hervorheben, den er in gedruckter Form nicht mehr sehen konnte. Der Forscher, der aus Siebenbürgen gekommen war, setzte damit – einem Bekenntnis gleich – einen Abschluß seiner Tätigkeit.

Von seiner wissenschaftlichen und gesellschaftlichen Anerkennung zeugt eine Reihe von staatlichen Auszeichnungen und wissenschaftlichen Ehrenmedaillen. 1941 erhielt Huszár das "Signum Laudis", 1959 eine ministeriale Anerkennung und 1981 wurde er mit dem Verdienstorden der Arbeit in Gold des Präsidialrates der Ungarischen Volksrepublik ausgezeichnet. Die Ungarische Gesellschaft für Archäologie, Kunstgeschichte und Münzkunde ehrte ihn 1961 in Anerkennung seiner wissenschaftlichen Tätigkeit mit der Flóris-Rómer-Ehrenmedaille, die Ungarische Numismatische Gesellschaft 1976 mit der László-Réthy-Medaille und die Vereinigung Ungarischer Münzsammler 1980 mit der Ferenc-Széchenyi-Medaille ebenso wie die Gesellschaft der Geschichte der Medizin mit der István-Veszprémi-Medaille. Die größte Anerkennung wird ihm aber zuteil, wenn sich die Forscher, die auf seinen Werken aufbauen und ihm folgen, auf ihn berufen. In ihnen und in uns wird Lajos Huszár weiterleben.

István Gedai

Huszár Lajos (1906-1987)

A magyar pénzverés és éremművészet története tézisekben

DIE GESCHICHTE DER UNGARISCHEN MÜNZPRÄGUNG UND MEDAILLENKUNST IN THESEN
ZUSAMMENGEFASST – BIBLIOGRAPHIE

„A hat évtizedre visszanyúló numizmatikai munkásságom ideje alatt megjelent önálló műveim, tanulmányaim és egyéb kisebb-nagyobb közleményeim úgyszólván teljes mértékben a magyar éremtan különböző kérdéseivel foglalkoznak. E közlemények túlnyomó többségében a magyar vagy magyar vonatkozású pénztörténetet kutattam, kisebb mértékben az erdélyi fejedelemség éremtanával foglalkoztam, majd az éremművészet magyar problémáit tárgyaltam, végül vannak egyéb vegyes tárgyú érmészeti cikkeim is. Az alábbi összefoglalásban megkísérlem numizmatikai irodalmi munkásságomról teljes átfogó képet nyújtani.

1. Antik érmészet

Az antik érmészet anyagához csupán egyetlen közleményem témája csatlakozik, amelyben a híres sírlágyosmlói leletnek a feltárására vonatkozó iratokat közöltem az Országos Levéltár anyagából. Ebből új adatok is kerültek elő a lelet összetételére nézve. (Folia Arch. 3–4 (1941) 138–144. p.)

2. Magyar pénztörténet (összefoglaló)

Magyarországon az önálló pénzverés a 11. sz. elején indult el, de már a honfoglaló magyarság előtt sem lehetett ismeretlen a pénz. Ezzel a témával foglalkozik a Kárpát-medence népvándorlás kori sírjaiból előkerült érmeket feldolgozó tanulmányom (Acta Arch. 5 (1955) 61–109. p.). Ez a corpus-szerű összeállítás pontosan leír és ábrázol minden sírleletből előkerült római, bizánci, arab és nyugat-európai érmet. Ez az anyaggyűjtés világosan feltárja, hogy melyik területen milyen érmek kerültek elő, és a velük együtt feltárt régészeti emléktárgyak jól mutatja, hogy a bizánci, az arab és a nyugat-európai pénzek jöhetnek figyelembe a honfoglaló magyarság körében feltételezhető pénzforgalmat illetően.

A magyar pénztörténetre vonatkozó kutatásaim eredményeit tartalmazó tanulmányaimat időrendben kívánom felsorolni, de előbb három, az egész magyar pénztörténetre vonatkozó művet mutatom be.

Egyik a magyar éremtan egészének az irodalmát összefoglaló munka. (Bibliographia Numismatica Hungaricae Bp., 1977. 322 p.) Az F. Fejér Mária-val közösen összeállított bibliográfiai adatok túlnyomó többsége az én gyűjtésem eredménye saját kutatásaim segítségével. A gyűjtés fokozódott, amikor 1954-ben az akkori Múzeumok Országos Központja támogatta ezt az anyaggyűjtést a Banner–Jakabffy régészeti bibliográfia kiegészítésére. A több ezer adatot tartalmazó munka felöleli a magyar vonatkozású numizmatikai irodalom elérhető teljes egészét. Feldolgoztunk minden adatot akár Magyarországon, akár külföldön jelent meg, amennyiben tudomást szereztünk róla. A 28 szakcsoport szerint rendezett anyag viszonylag könnyen áttekinthető beosztást ad a kutatók számára. Az anyaggyűjtést 1973-ban lezártuk, és a bibliográfiai összeállítást a szerzők névmutatója egészíti ki. A magyar éremtan irodalmáról (pénztörténet, éremművészet, éremgyűjtés, közgyűjtemények stb.) ez az első rendszerezett kimutatás.

A másik a magyar pénzek éremképeinek művészi fejlődését ismertető kiadvány. (Münzkunst in Ungarn, Bp., Corvina, 1963. 52 p.) Ez a német, angol és francia nyelven megjelent könyvecske a 11. sz. elejétől kezdve napjainkig vázolja 99 éremkép ábrája segítségével a magyar és erdélyi pénzek megfigyelhető stílusalakulásokat, idegen pénzek hatását stb., vagyis megkísérli beállítani a pénzeket is a magyarországi művészet fejlődésének az általános irányába. Az I. István ezüstpénzétől kezdve esztétikai érték szerint összeválogatott éremanyag nem pénztörténeti, hanem művészettörténeti szempont szerint tárja fel a magyar pénz ezeréves múltját a jelen esetben az éremképek alakulásának és stílusváltozásának a bemutatásával.

*E tézisek alapján kapta meg Huszár Lajos a tudományok doktora címet. A kéziratot Kőhegyi Mihály gondozta. (Szerk.)

A harmadik és egyben a legfontosabb munkám a magyar pénztörténet szempontjából a teljes magyar pénzverés emlékeinek az összegyűjtése főtípusokban, majd az egész anyag feldolgozása és közzététele corpus-szerű összeállításban (Münzkatalog Ungarn Bp., 1979. 366 p.). A budapesti Corvina és a müncheni Battenberg Verlag közös kiadásában megjelent munka leír és ábrázol minden éremtípust, közli a rajtuk található verdejegyeket és évszámokat a numizmatikai anyag publikálási követelményeinek megfelelőleg. Az éremleírásokat felölelő katalógusrészt pénztörténeti értékelés előzi meg. Ebben részint a létező irodalom, de főként saját kutatásaim alapján vázolja a magyar pénzek ligájának (súly és finomság) az évszázadok alatt bekövetkezett változása. Röviden ismertette vannak mindazok a pénzverdék, amelyekben magyar pénz került kiverésre. A katalógusrész felöl I. István ezüstpénzétől kezdve 1975-ig minden főtípust és sok jelentős változatot is. Az anyag a történeti korbeosztások figyelembevételével ugyan, de elsősorban a pénztörténeti szempontok szerint van csoportosítva. Csak a magyar királyság, illetve a magyar állam vereteit dolgoztam fel ebben a műben, tehát az erdélyi fejedelemség vagy a szlavóniai hercegség pénzei nincsenek benne. Az éremleírások némelyikét – szükség szerint – rövid megjegyzések kísérik. Ezek a rövid megjegyzések sok kutatási eredményt ölelnek fel. A munkának a jelentőségét az adja meg, hogy ez eddig a legteljesebb feldolgozás az összes magyar pénzekről. A magyar pénzek kisebb-nagyobb sorozatairól jelentek meg eddig is részint tudományos igényű, részint az éremgyűjtői igényeket kielégítő munkák, de ilyen teljességben ez az első tudományos alapozottságú kritikai közlés. Hosszú időre nyúlt gyűjtés és kutatás eredménye.

E három összefoglaló mű mellett a tanulmányok hosszú sorában kíséreltem meg a magyar éremtan számos kérdését és problémáját megvilágítani. Időrendben igyekszem ezeket ismertetni.

3. Árpád-kor

Pénztörténetünk első zárt korszaka az Árpád-kor, amelyben a denár-rendszer kizárólagos uralmát figyelhetjük meg. Az írott források hiányos volta miatt ebben a korban jelentkezik a legtöbb megválaszolást váró kérdés a pénzveréssel kapcsolatban is.

Főként a 11. századi pénztörténeti kérdésekkel foglalkoztam. Így megjelent egy hozzászólásom azokkal az új elméletekkel kapcsolatban, amelyek az I. István-kori pénztörténet képét igyekeztek megváltoztatni (Num. Közl. 64–65 (1965–1966) 29–31. p.). Ebben kétségbe vontam azt a feltevést, amelyik Géza fejedelem korába próbálta helyezni a magyar pénzverés kezdetét. A kétségem alapja az volt, hogy az észak-európai nagy pénzforgalomban csak 1000 után elrejtett leletekben jön elő magyar pénz, ennél korábbi leletekből eddig még nem került elő. Christian Turnwald feltevését, aki két zavaros köriratú denárt próbál I. István pénzének tekinteni, több okból elvetendőnek tartom. Később ő maga is revideálta a nézetét. Végül a Vera Hatz által publikált denárt (PHANVS REX és BRESLAVVA CIVITAS köriratokkal), amelyik egy svédországi leletből került elő, és amelyet ő szintén István pénzének tart, én inkább észak-európai utánveretnek tekintem, amelyik részben magyar pénz mintájára készült.

Ezzel kapcsolatban emlitem meg, hogy külön is készítettem tanulmányt Szent István pénzeiről. (Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulójára. Bp., 1938. II. k. 335–364. p.). Itt minden irányban tanulmányoztam István király egyetlen típusban ismert ezüstpénzeit. Hóman Bálintnak a Magyar pénztörténetében tett megállapításait véve alapul, azokat kibővítettem azzal, hogy részletes vizsgálat alá vettem az éremképeket, a feliratokat, valamint azok változatait. A pénzlábra vonatkozó korábbi eredményeket fémvizsgálat útján sikerült annyiban korrigálni, hogy István király pénzei színezüstnek tekinthetők. A néhány példányban fennmaradt denár súlyú vereteket idegen utánvereteknek tartom, de foglalkoztam a féldenár súlyú idegen utánveretekkel is. Majd összeállítottam az István-féle pénzek magyarországi ismert lelőhelyeit, amiből kiderült, hogy ezek sírleletek vagy szórványleletek formájában fordulnak elő. Végül összegyűjtöttem 109 külföldi lelőhelyet is. Az utóbbiak azt mutatják, hogy a magyar pénzek északi áramlásának két főiránya a Visztula és az Odera mente. Innen áramlottak szét a magyar pénzek különböző irányokba. A leletadatok azt is bizonyítják, hogy külföldön (Lengyelország) 1025 körüli időtől kezdve jelentkeznek a magyar pénzek. Ez igen lényeges terminus ante quem a magyar pénzverés kezdetének valószínű megállapításához.

Kibővített terjedelemben monográfia-szerűen dolgoztam fel a 11. századi magyar pénzek észak-európai forgalmára vonatkozó adatokat (Acta Arch. 19 (1967) 175–200. p.). Köztudomású, hogy a Balti-tenger környékén óriási méretű pénzforgalom alakult ki a 10–11. sz. körüli időben, és ebben a magyar pénzek is részt vettek. Ezúttal már 186 lelet adatait összegyűjtve a mai Lengyelország, Csehszlovákia, a két Németország, Skandinávia és a Szovjetunió területéről, kimutattam a magyar pénz északi áramlásának az útját, ismertettem a nemzetközi pénzforgalomra vonatkozó külföldi elméleteket. Majd utaltam arra, hogy különösen Fettich Nándor és Paulsen Rudolf régészeti kutatásai alapján valószínű, hogy az Odera jobb part-

ján feltűnő nagyobb mennyiségű magyar pénz (például csak a vossbergi leletben 400 db.) a viking fegyverkereskedelemmel hozható összefüggésbe. Egyébként a Lengyelországba áramlott magyar pénz innen szóródott szét a nemzetközi pénzforgalom keretében több irányba, majd a tengeri úton Skandináviába és a Szovjetunióba. Ezek a pénzek az említett területekkel fennálló közvetlen kereskedelmi kapcsolatokat nem bizonyítanak. A 11. sz. végén, a nemzetközi pénzforgalom megszűnéskor állott meg a magyar pénz északi áramlása is. A mondottakat térképekkel illusztráltuk, és a tanulmány befejező részében részletesen foglalkoztunk a 11. századi magyar pénzek utánvereteinek a kérdésével is. A kérdés azért is érdekes, mert az utánveretek mind észak-európai lelőhelyekről jönnek elő.

Három értekezésben kíséreltem meg kimutatni, hogy hol folyhatott a 11. században Magyarországon a pénzverés. Az egyikben összeállítottam az esztergomi pénzverde létezésére vonatkozó közvetlen és közvetett adatokat (Komárom M. Múzeumok Közl. (1968) 207–220. p.). Az itteni pénzverésre biztos adatok csak a 13. századtól kezdve akadnak, viszont ekkor már az itteni pénzverőknek külön községe volt. A pénzverde korábbi működésére nézve csak közvetett adatok vannak. Így egyrészt az a tény, hogy Esztergom volt a királyi székhely, és ezidőben általában a királyi székhelyen folyt a pénzverés, másrészt pedig az esztergomi érsek pisetum joga, vagyis a pénzverés feletti ellenőrzésért a pénzverési jövedelemből őt megillető tized. A pisetum jogot emlegető későbbi oklevelek úgy beszélnek erről, mint az esztergomi érsek ősi kiváltságáról.

Ugyanezt a kérdést tárgyalja hasonló végkövetkeztetéssel és néhány újabb közvetett adattal bővítve a magyar pénzverés kezdete címen Székesfehérvárott rendezett konferencián elhangzott felolvasásom is (István Király Múzeum Közl. A sorozat 21. sz. 1975. 277–279. p.). Végül a Régészeti Intézet által rendezett kongresszuson elhangzott felolvasásomban (A. Salamon: La formation et le développement des métiers au moyen âge. Bp., 1977. 63–67. p.) kimutattam, hogy míg az Árpád-korban a pénzverdék helye főként a királyi székhelyen volt (Esztergom, Buda), addig az Anjou-kortól kezdve elsősorban a bányavidékeken elterülő városokban állítottak fel pénzverdét.

A 12. századi magyarországi pénzforgalom megismeréséhez két fontos éremlelet publikálásával járultam hozzá. Egyik a Hort község (Heves m.) határában előkerült 1061 rézpénzből álló éremlelet (Folia Arch. 16 (1964) 145–153. p.). A lelet jelentősége abban áll, hogy korábban nem kerültek elő ilyen nagy tömegben ezek a III. Béla korabeli vereteknek tartott rézérmekek. A leletfeldolgozásban összegyűjtöttem a rézpénzek ismert lelőhelyadatait, és főként a sírleletek adatainak az egybevetésével sikerült arra a meggyőző következtetésre jutnom, hogy a rézpénzek csakis a 13. sz. második felében készülhettek, tehát valóban III. Béla korabeli vereteknek tekinthetők.

A másik, a csaknem kizárólag német denárokat tartalmazó kiskunlacházi (Pest m.) éremlelet, amelyben azonban akadt még 2 bizánci aranypénz, egy aranydarab és egy ezüströg. Tehát tipikus kincsleletről van szó, amelyben a legfontosabb példány a 238,25 g súlyú pogácsa alakú ezüströg. Ennek a formája nem egyezik a Nyugaton használt Gusskönig néven ismert ezüstrúd formájával, ellenben sikerült megtalálnom az analógiát az ugyancsak a 12. sz. második felében a Dnyeper középső részén előforduló oroszországi rombold alakú ezüströgökben. Ezeknek az analógiáknak a vizsgálatához azonban a további kutatások szükségesek (Folia Arch. 12 (1960) 183–190. p.).

Három alkalommal foglalkoztam középkori idegen pénzek magyarországi forgalmával. Ezek egy részének a forgalma már túlhaladta az Árpád-kort, sőt még a késő középkort is. A W. Hävernich jubileumára megjelent emlékkönyvben német nyelven a kölni denárok magyarországi forgalmát ismertettem (Dona Numismatica Hamburg 1965. 183–192. p.). A kölni denárok a 12. sz.-ban forogtak Magyarországon, és leletadataik azt a meglepő tényt eredményezik, hogy 44 előfordulás közül 43 alkalommal friesachi denárokkal együtt szerepelnek a leletekben. Ebből logikusan következtethető, hogy a kölni denárok a friesachi denárokkal együtt áramlottak Magyarországra, ami annál is inkább valószínű, mert a friesachi denárt a kölni denárok mintájára és pénzlába szerint készítették.

Az 1961-ben lezajlott római nemzetközi numizmatikai kongresszuson hangzott el olasz nyelven az olasz pénzek magyarországi forgalmát ismertető felolvasásom (Congresso Int. di Numismatica, Vol. II. Atti Roma 1965. 665–674. p.). A leletadatok alapján felsoroltam a honfoglalási sírokból előkerült felsőolaszországi denároktól kezdve mindazon olasz pénztípusokat, amelyek a 17. sz. végéig szerepeltek magyarországi éremleletekben.

Majd a müncheni Numizmatikai Társulat meghívására egy felolvasásban vázoltam a bajor pénzek magyarországi forgalmát (Jahrb. f. Num. und Geldgeschichte, München, 18 (1968) 145–161. p.). Ezek magyarországi forgalmában négy korszakot különböztethetünk meg. A 12. sz. végén két leletben (Zombor és Esztergom) délnémet (köztük bajor is) denárok fordulnak elő, és nyilván az átvonuló kereszties hadak útján kerültek ide. Majd a 13–14. sz.-ban a bajor pénzek a bécsi denárokkal együtt szórványosan jöttek Magyarországra. A 15. sz.-ban változott a helyzet, és a nyugati határon az osztrák, valamint a bajor pénzek töme-

ges legális forgalma figyelhető meg. Végül 1500–1550 között a délnémet Batzen nevű pénzfaj terjedt el, de most már nemcsak a nyugati határon, hanem az egész országban. A tanulmány közli részletesen az okokat, vagyis a politikai és gazdasági viszonyokat, amelyek a bajor pénzek itteni elterjedését előmozdították.

Az Árpád-kor éremtanával kapcsolatban még megemlíthetek egy összeállítást, amelyikben kiadatlan középkori magyar pénzeket publikáltam a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményéből (Folia Arch. 6 (1954) 115–122. p.). Öt Árpád-kori és ugyancsak öt késő középkori érmet írtam le itt és határoztam meg a helyüket a középkori magyar pénzek sorában.

4. Késő középkor

A denár-rendszer felbomlása után a 14. sz. elején Károly Róbert király nagy jelentőségű 1323-ban elindított pénzreformja nyomán új korszak kezdődött a magyar pénzverés történetében, amelyik tartott egészen a Habsburg-ház trónra jutása idejéig.

Ennek a kornak a pénztörténete igen változatos, és a kutatás már szilárdabb talajon áll, mint az Árpád-kori pénzverés terén. Sokat segítenek a pénzek előforduló pénzverőjegyek, és az írott források (oklevelek) is egyre inkább szaporodnak. Mindez a leletadatokkal együtt komplex kutatási módszert tesz lehetővé. Több tanulmányban is foglalkoztam ennek a korszaknak a pénztörténetével.

A legrészletesebb munkám a budai pénzverés történetét feldolgozó önálló monográfiám (Budapest Vároštörténeti Monográfiái 20. sz. Bp., 1958. 231 p. 13 t.). A budai pénzverde működése a 13. sz. közepétől a 16. sz. elejéig mutatható ki, tehát a működési idejének a zöme a késő középkorra esik, amikor az ország fő pénzverdeje lett. 1255-től kezdve lehet itt pénzverést kimutatni, vagyis attól az időtől kezdve, amikor Buda királyi székhely lett.

Ebben a könyvben a leletadatok, az okleveles és egyéb források adatainak a legmesszebbmenő figyelembevételével, majd a pénzek előforduló budai verdejegyek (elsősorban a B betű) segítségével megkíséreltük lehetőleg az összes Budán vert pénzeket nemcsak főtípusokban, hanem az általunk elért összes változatban is felsorolni. A pénzverés történetét és folyamatát ismertető bevezető tanulmányban sikerült nagyjában tisztázni topográfiailag a budai pénzverde valószínű helyét, majd a fősúlyt a pénzek időrendjének a megállapítására helyeztük. A legapróbb adatok egybevetésével sikerült elérni, hogy a veretek túlnyomó részének a pontos kibocsátási idejét sikerült rögzíteni. Ezek az időrendi megállapítások nemcsak a budai veretű pénzekre érvényesek, hanem a többi pénzverdében készült hasonló típusú érmekre is, így tehát a budai pénzek monográfiája egyben a késő középkori pénzek verési időpontjának a megállapításához is alapul szolgáló tanulmány. 13 képes táblán csaknem az összes leírt érmet ábráját is közöljük. Ez a monográfia a késő középkori pénzverés részletes történetének a megírásához sok segítséget nyújthat majd.

Még négy olyan további közleményemet említhetem, amelyek az egész középkori magyar pénztörténet kutatásához adatokat nyújtanak. Egyik a középkori kamaragréfok személyeire vonatkozó forrásadatok közlése. Noha már az Árpád-korból is maradt fenn néhány kamaraispán neve, mégis inkább a 14. századtól kezdve bővebbek a rájuk vonatkozó adatok. Ezt az adatközlést Horváth Tibor Antallal közösen végeztük oly módon, hogy én összegyűjtöttem az eddig publikált oklevelekben és egyéb írott forrásokban előforduló adatokat, amelyeket ő kiegészített az Országos Levéltár kiadatlan okleveleiből gyűjtött adatokkal. Ily módon két részletben több mint 400 adatot közöltünk regesta-szerűen (Num. Közl. 54–55 (1955–1956) 21–33. p. és 64–65 (1965–1966) 55–59. p.). Tekintve, hogy közvetlen forrásanyag hiányában csupán ilyen adatok révén van remény a pénzek előforduló verdejegyek feloldására, a késő középkori pénzek időrendjének a megállapításához ezek a regesták nyújtják ma a legnagyobb segítséget.

Hasonlóképpen jelentős forrásanyagot közöltem három részletben a középkori magyar pénztörténet forrásai címen (Num. Közl. 70–71 (1971–1972) 39–49. p., 74–75 (1975–1976) 37–49. p. és 76–77 (1977–1978) 71–84. p.). Az eddig kiadott összes oklevéltárak, valamint a szórványosan publikált oklevelek átnézésével összegyűjtöttem regesta-szerűen az oklevelekből a pénztörténetre vonatkozó adatokat. A sorozat magában foglalja ugyan az ismert kevés Árpád-kori anyagot is, de a zöme a késő középkorból való. A leletadatok és ez a regesta-sorozat képezi a középkori pénztörténetünk kutatásához a megbízható forrásanyagot. Például a pénzláb hiteles megállapítása írott forrásanyag hiányában mindig csak feltételes és vitatható marad.

Hatalmas tömegű éremanyagot eredményezett az évekig tartó régészeti ásatás a budai királyi várban. Mintegy 3000 szórvány érmet került innen elő a római pénzektől kezdve egészen a 19. sz.-i veretekig. A pénztörténeti kutatás szempontjából a legértékesebb anyag a középkori pénzek sorozata, és éppen ez jelenti a leletanyag zömét. Ezt a roppant anyagot egyenként átvizsgáltam, majd pontosan meghatározva közöltem (Buda-

pest Régiségei 17 (1956) 197–240. p. és kiegészítés u. o. 18 (1958) 449–453. p.). A meghatározás mellett az ásatásoknál alkalmazott koordináta-rendszer segítségével minden érem lelőhelyének a legpontosabb kijelölése is megtörtént. Így a tekintélyes éremanyag nemcsak a numizmatikai kutatásokhoz nyújthat jó alapot, hanem az előkerült régészeti emlékek datálásához is felbecsülhetetlen segítséget jelent. Külön közleményben az előkerült éremanyag pénzforgalmi jelentőségét igyekeztem vázolni (Arch. Ért. 79 (1952) 197–202. p.). Ez a vázlat is bizonyítja, hogy az előkerült éremsorozat szorosan összefügg a várpalota történetével.

Sopron város pénzforgalmáról és az ott uralkodott pénz- és értékviszonyokról készített értekezésem ugyancsak átfogja a késő középkor egész pénztörténetét (Századok 105 (1971) 1150–1184. p.). Ez az értekezés azokon a pénztörténeti adatokon épült fel, amelyeket a gazdag soproni városi levéltárból a Történettudományi Intézet jegyzetelt ki és bocsátott a rendelkezésemre. Így egykorú hiteles forrásanyag birtokában mutattam ki, hogy a magyar pénzek feltételezhetően, a bécsi denárok viszont bizonyosan állandóan jelen vannak Sopron gazdasági életében. Majd bizonyítom a magyar aranyforint nagy szerepét, és vázolom a soproni pénzverést a 15. sz. hatvanas éveiben (bécsi denárok veréséről van szó). A pénzforgalmi viszonyok vizsgálatánál igyekeztem az itt forgó magyar és osztrák pénzek ligáját meghatározni, és a kétféle pénz egymás közötti értékviszonyát megállapítani. A forrásanyag alapján kiderült, hogy Sopronban, de általában a nyugati határsávban csaknem állandóan a bécsi denár volt az igazi forgalmi pénz, ennél fogva az említett okleveles források alapján tett megállapítások az osztrák pénztörténet számára is lényeges adatokat jelentenek. A tanulmány igazi értékét az adja meg, hogy egy szűk határok között kijelölt gazdasági egység (Sopron városa) pénzértékviszonyainak az alakulását hiteles források alapján lehet rögzíteni.

Az Anjou-kori nagy pénzreform eredményeként indult meg Magyarországon az aranyforint- és garasverés. Ezt a kérdést dolgoztam fel egy német nyelvű tanulmányban, amelyet a Prágában rendezett nemzetközi középkori symposiumon olvastam fel (Numismaticky Sborník, Praha, 12 (1971–1972) 177–184. p.). A magyar aranyforint 1325-ben elindult veretésével kapcsolatban rámutattam arra, hogy Csehországban szintén ugyanekkor kezdődött az aranypénzverés. A magyar garasokat 1329-ben a cseh (prágai) garasok pénzlába szerint kezdték verni, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy megkíséreljék ezekkel visszaszorítani a 14. sz. első negyedében Magyarországon igen elterjedt cseh garasok forgalmát. A továbbiakban vázoltam a magyar garaspénz sorsát az 1369-ben beszüntetett veretéséig.

A magyar pénztörténetnek sokat vitatott kérdése a székesfehérvári pénzverés. Többen már I. István korában itt feltételezik a pénzverés helyét minden konkrét bizonyíték nélkül. Hitelesen csak az Anjou-korból mutatható ki itt pénzverés. Ezzel foglalkoztam egy közleményben, amely felolvasásként a székesfehérvári Történeti Ülésszakon hangzott el (Székesfehérvár Évszázadai 2 (1972) 113–119. p.). Ebben a tanulmányban összeállítottam főként a pápai tizedszedők egykorú feljegyzéseiben található adatokat a „pondus Albense” említéséről. Mindezt az éremanyaggal egybevetve két kis denárról (Münzkatalog Ungarn 467. és 493.) lehet feltételezni, hogy azok a székesfehérvári pénzverde termékei lehetnek. Különösen az egyikben található A verdejegy következtében. Így a székesfehérvári verde működésének a valószínű idejét a 14. sz. harmincas éveire lehet korlátozni.

Az Anjou-kori pénzforgalomra nézve jelentős anyagot (garasokat) tartalmazó kisvárdai éremlelet feldolgozásában (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Evkönyve 10 (1967) 85–89. p.) sikerült a lelet összetétele révén értékes megállapításokat tenni egyes Anjou-kori pénzek időrendjére nézve.

Boszniában Sarajevótól keletre, Prijepolje közelében került elő Nagy Lajos király teljesen új típusú aranyforintja (Münzkatalog Ungarn 518. sz.), amelynek az előlapján a többi ismert aranyforint éremképétől eltérően ruta pajzs látható. Egy új típusú középkori magyar aranyforint felbukkanása mindig numizmatikai szenzáció, és ezért részletesen foglalkoztam ezzel az éremmel (Arch. Ért. 76 (1949) 98–100. p.). Az érmet beállítottam Lajos király többi aranyverete sorába, majd a pénzen látható P–G verdejegyet Chimle Péter kamaragróffal azonosítottam, az aranypénz veretését 1369–1370 évekre kelteztem, és azt a budai pénzverdéből származtattam.

Középkori pénzverésünk díszé és büszkesége az aranyforint, amelyet 1325-től kezdve veretésének az egész ideje alatt azonos súly és finomság szerint készítettek. Ennél fogva a nemzetközi pénzforgalomban megbecsült értékpénz, illetve kereskedelmi pénz lett. A nemzetközi pénzforgalomban elfoglalt szerepét részletesen ismerttettem saját vizsgálataim alapján a münsteri egyetem meghívására tartott felolvasásomon német nyelven (Hamburger Beiträge zur Numismatik 24/26 (1970–1972) 71–88. p.). A Közép-Európa és Nyugat-Európa területéről összegyűjtött 220 leletadat, de az írott forrásokból nyerhető információk figyelembe vételével is vázoltam az aranyforint útját elsősorban Olaszországba, ahol ongaro formában saját neve volt, majd Németország felé, amerre az áramlás igen jelentős volt, és később a rajnai aranyforint verésének a megindulásával nyilván részben ennek a nyersanyaga lett. Kimutattam, hogy Ausztriában értékmérő volt és a pénzverés alapja, Morvaországban még ennél is több, nevezetesen a helyi valutarendszer része. Több állam, mint Len-

gyelország, Svédország stb. a magyar aranyforint ligája szerint kezdte veretni a saját aranypénzeit. A magyar aranyforint útját nyomon lehet követni még tovább Franciaország, Németalföld, sőt Anglia irányában is. Az elterjedésben nyilván szerepet játszott a posztókereskedelem, amiben Magyarország nagy importra szorult.

A középkori pénzverésünk Zsigmond király korában tűnik fel a legkiegyensúlyozottabbnak, minthogy az ő uralma idején szünetelt az évi pénzűjtési rendszer. A korabeli oklevelek két olyan gyakran felbukkanó pénznévről tesznek említést, amelyeket eddig nem sikerült az ismert pénzfajok egyikével sem azonosítani. Az egyik ilyen pénznév volt a bardus. A Zsigmond kori oklevéltár megjelenése folytán az eddiginél bővebb forrásadat áll a bardus név megfejtéséhez, és ezen adatok egybevetésével sikerült megállapítani, hogy ez a pénznév 1389-ben jelentkezik először, tehát Zsigmond valamelyik korai verete kell hogy legyen. Már csak azért is, mert 1391-ből egy oklevél, már mint régi pénzt említi. Ezek alapján a bardus nevű pénzt Zsigmond pénzei között az egykorú forrásokban néha rövid keresztes denárnak nevezett pénzfajban (Münzkatalog Ungarn 575. sz.) sikerült meghatározni, amelyik 1387–1390 között került kiverésre (Folia Arch. 8 (1956) 153–161. p.).

A másik ilyen problematikus pénznév a pankart, amelyik főként soproni forrásokban szerepel az 1424–1428 közötti években. A soproni levéltárból nyert és már említett bőséges forrásadatokban előforduló átszámítások egybevetésével egész bizonyossággal sikerült megállapítani, hogy a pankart azonos az ugyancsak egykorú soproni feljegyzésekben előforduló albus, vagyis fehér pénz nevű éremmel, és mindkét elnevezés Zsigmondnak a parvus vagy parvus denarius nevű kispénzével (Münzkatalog Ungarn 580. sz.) azonos, amelyik 1387–1427 között nagy tömegben készült, és a további veretését az elértéktelenedése miatt szüntették meg (Soproni Szemle 24 (1970) 256–259. p.).

Egy korábban csak oklevelekből ismert pénzverde működését sikerült bebizonyítani Zsigmond korából a segesvári pénzverés ismertetésével az 1433–1437 évekből (Num. Közl. 40 (1941) 28–33. p.). Ennek a pénzveredének a működése egyben Zsigmond kelet-európai politikájának is az egyik bizonyítéka, minthogy a pénzverde jövedelme Vlad Dracul havasalföldi trónkövetelő, Zsigmond hűbérese részére volt lekötve. Magyar és román okleveles források egyaránt említik, hogy Segesvárott folyt pénzverés, de az itt kivet pénzekről eddig közelebbit nem tudtunk. A verdejegyekből kiindulva Zsigmond néhány pénzéről sikerült kimutatni, hogy azokat Segesvárott is verték (Münzkatalog Ungarn 578. denár és 586. sz. quaring). Ezenkívül Albertnek is egyik denárán (Münzkatalog Ungarn 591. sz.) előfordul segesvári verdejegy. Ezek a pénzfajok általában 1430–1437 között forogtak, tehát abban az időben, amikor a források említik a segesvári pénzverést. Ezeken a pénzfajokon többféle összetételben szerepel az S verdejegy, amelyet más ismert pénzveredéhez nem lehet kapcsolni, viszont S–A összetételben feloldható Segesvár – Antoniusra. Az utóbbiról ismeretes, hogy Vlad Dracul kamarása volt. Ebben a tanulmányban részletesen foglalkoztunk még Zsigmond ducat nevű (Münzkatalog Ungarn 584. sz.) silány pénzével is.

Albert király rövid uralkodási idejéből ismeretes egy ritka denár, amelynek az előlapján az uralkodó mellképe látható (Münzkatalog Ungarn 590. sz.), és ezért feltehetőleg koronázási pénznek tekinthető. Ennek a képét közli a Réthy-féle Corpus is, de nem eredeti példány után, hanem a Festetics-gyűjtemény éremritkaságait metszeteken ábrázoló régi kiadvány alapján. Időközben ennek az éremnek két eredeti példánya is előkerült, és ezek segítségével sikerült megállapítani, hogy a Festetics-gyűjtemény példányát ábrázoló kép téves, tehát a CNH. II. ábrája is téves. A helyes példány a sárospataki egyházi gyűjteményben található körmői verdejeggyel (Num. Közl. 60–61. (1961–1962) 49–52. p.).

A 15. sz. 1439–1467 közé eső három évtizede a magyar pénztörténet legnehezebben áttekinthető korszaka. A zavaros politikai viszonyok a pénzverésben is visszatükröződnek, és bonyolulttá teszik a pénzverés képét. A sok felmerülő probléma közül két kérdéssel foglalkoztam, és legalább ezek keretében igyekeztem világot vetni az egykorú pénzügyi állapotokra. Egyik ilyen probléma a veszprémi pénzverés kérdése (Veszprémi Múzeumok Közl. 2 (1964) 199–206. p.). A kiindulópont egy 1443-ban kelt oklevél, amelyikből kiderül, hogy Gathalóczi Mátyás veszprémi püspök ez időben pénzverési joggal rendelkezett. Voltaképpen inkább pénzverési engedélyről van szó. Ezt az okleveles adatot egybevetve az egykorú pénzekben látható W verdejeggyel, nagy valószínűséggel lehet következtetni afra, hogy I. Ulászlónak egy sor pénze ezzel a verdejeggyel, illetve ennek különböző összetételével a veszprémi pénzveredében készült (Münzkatalog Ungarn 598, 598a, 602, 603, 605, 607, 613 és 628. sz.). Annál is inkább valószínű ez a feltevés, mert ez a W verdejegy más pénzverdével nem azonosítható, és nem is szokott előfordulni egyébként a középkori magyar pénzekben. A veszprémi pénzverés ez idő szerint az 1440–1445 évekből mutatható ki.

A másik nagyobb horderejű kérdés Giskra pénzverése V. László király nevére. Ez azt jelenti, hogy 1440–1453 között pénzverés folyt egyrészt a törvényes uralkodók (I. Ulászló király és Hunyadi János kormányzó) nevére, másrészt pedig Giskra János a hatalmában álló felvidéki vármegyékben V. László nevére folytatott pénzverést (Körmöcbányán és Kassán). Tehát párhuzamos pénzverés folyt az országban. Maga a tény

eddig sem volt ismeretlen, de senki sem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy melyek lehettek az V. László nevére vert pénzek közül Giskra veretei. Az ismert okleveles forrásanyagot és a pénzeket egybevetve egyrészt sikerült Giskra pénzverésének a történeti háttérét felvázolni, másrészt pedig a verdejegyek segítségével meg lehetett határozni Giskra vereteit az 1440–1452 közötti időből. V. László 1453-ban foglalta el a trónt, és ezzel Giskra pénzverése megszűnt. Táblázatban állítottam össze azon K (körmöci) és C (kassai) jegyű aranyforintokat, denárokat és obulusokat, amelyeket Giskra veretett, és amelyeken más verdejegy nem is fordul elő. A pénzeknek a valószínű veretési idejét is megjelöltem. Azt is sikerült megállapítani, hogy a Giskra-féle veretek tipológiailag analóg éremképeket mutatnak a tényleges államfők pénzein látható éremképekkel. Nyilvánvaló, hogy Giskra nem pénzverési jogot gyakorolt, hanem csak a pénzverési jövedelmet élvezte (Num. Közl. 62–63 (1963–1964) 51–58. p.).

Közvetlenül Mátyás király uralma elején különös pénzverés folyt Sopron városában. Erről már többen is megemlékeztek, én pedig egy értekezésben teljes világosságot igyekeztem vetni erre a kérdésre (Num. Közl. 54–55 (1955–1956) 36–39. p.). Albert király özvegye, Erzsébet királyné Sopron városát elzalogosította III. Frigyes császárnak, és ezzel a megye nyugati területe is a császár befolyása alá került. Ez a terület csak 1464-ben, a bécsújhelyi békével került vissza Magyarországhoz. Ez időben Ausztriában, tehát az elzalogosított területen is a schinderling néven ismert, egyre romló schwarzpfennig volt a forgalmi pénz. A császár több magyarországi hívének engedélyt adott ilyen pénzek verésére, és a legtöbb adat Grafenecker Ulrich soproni főispán soproni pénzverésére nézve maradt fenn. Ezek alapján bizonyosan lehet állítani, hogy Sopronban 1460–1463 között folyt schinderling-verés. Ez idő szerint a verdejegyek alapján csak találgatni lehet a soproni veretű pénzeket, de ezeket bizonyosan meghatározni nem.

Hunyadi Mátyás király uralma idején mélyreható reform következett a magyar pénzverésben, és az 1467. évi pénzügyi reformmal sikerült létrehozni az állandó értékű pénzt. Ettől az időponttól kezdve egészen a 17. sz. közepéig voltaképpen ennek a reformnak az alapján folyt az aprópénzverés. Ezt a reformot, és általában Mátyás korának az egész pénzverését mongoráfiában dolgoztam fel (Mátyás király Emlékkönyv Bp., é. n. I. 549–574. p.). Mátyás pénzeit két csoportra osztva, előbb az 1458–1467 között vert ún. címeres pénzeket ismertettem, amelyek még az évi pénzüjtési rendszerben készültek és forogtak. A fennmaradt írott források (oklevelek), a verdejegyek valamint a leletadatok segítségével sikerült megállapítanom e pénzek korrendjét. Majd a pénzügyi reform ismertetése kapcsán hasonló módszer alkalmazásával felállítottam az egységes típusú és állandó értékű pénzek korrendjét is. Az új pénzek éremképe (négyrészt magyar címer és Madonna) századokon keresztül jellemző éremképe maradt a magyar pénzeknek. A korrend megállapítása mellett tisztáztam lehetőség szerint a címeres pénzek hullámozó ligáját, valamint az aranyforintok, garasok és denárok egymás közötti értékviszonyait is. Mátyás pénzeiről ez idő szerint ez a legkimerítőbb feldolgozás.

A 15. sz. végéről egy érdekes numizmatikai emlék került elő Esztergomban a középkori királyi palota feltárása idején. Ez egy pénzhamisításra szolgáló öntőminta volt I. Estei Ercole ferrarai herceg (1471–1505) egyik pénzének a bevészt ábrájával. Ennek a megállapítása után vázoltam az egykori történeti háttérrel, ami a hamisítás létrejöttét megmagyarázza. Később az a meglepő dolog történt, hogy a budai várásatások folyamán előkerült egy ilyen ferrarai pénz ólomverete, feltehetőleg a vázolt hamisítás eredménye.

A 16. sz. első negyedében 1521–1525 között súlyos inflációs pénzverés szakította meg néhány évre az 1467 óta folyó jó pénz verését. Ezt az inflációs folyamatot abban a monográfiában tárgyaltam, amelyikben a budai pénzverde II. Lajos korabeli működését ismertettem (Tanulmányok Budapest Múltjából 9. (1941) 176–193. p.). E néhány év alatt a nova moneta néven ismert rossz pénz veretése idején megint jelentős szerephez jutott az 1470 óta szünetelő budai pénzverde. Az ismert források és a budai (B) jegyű pénzek alapján a lehető részletességgel tárgyaltam a budai verde működését, és ismertettem az infláció lefolyását. A tanulmány főbb eredményeit később bedolgoztam az egész budai pénzverésről megjelent művembe.

Ennek az inflációs pénzverésnek egy másik jelentős központja volt a visegrádi pénzverde, amelyet ki-mondottan a nova moneta veretése céljából állítottak fel. Szoros összefüggésben állott a budai pénzverdével és a visegrádi pénzverést ugyancsak részletesen feldolgoztam (Folia Arch. 18 (1966–1967) 195–204. p.). Az egykorú források segítségével a V jegyű denárokat sikerült az itteni verde vereteiként azonosítani. A visegrádi pénzverés az 1524–1526 évekre tehető, és bebizonyosodott, hogy a nova moneta veretésének a megszüntetése után kis mennyiségben még antiqua moneta néven emlegetett jó denárokat is készítettek.

Zápolyai János király pénzverése teljesen a 15. sz. végén kialakult pénzrendszer szerint folyt. Pénzverése azonban eléggé áttekinthetetlen, mert János nevére a pénzverés igen szakaszosan folyt különböző pénzverdékhez a mindenkori politikai helyzetnek megfelelőleg. Egy dolgozatban megvizsgáltam János denárverését, és minthogy elég jelentős forrásanyag állott rendelkezésre, így többé-kevésbé sikerült János denárait az egyes pénzverdékhez kapcsolni, és ezáltal a különböző pénzverdék működési idejét megállapítani (Num. Közl.

50–51 (1951–1952) 38–47. p.). A 16. sz. közepén elterjedt nagyarányú pénzhamisítások miatt volt lényeges János hiteles vereteit rendszerbe szedni.

Még két olyan magyar vonatkozású tanulmányomat említhetem, amelyeknek a témája részben a középkori pénztörténetből van merítve. Az egyik német nyelven azokat a külföldi pénzeket ismerteti, amelyeken valamilyen formában a magyar címer szerepel (*Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay, Braga, 1971. 331–336. p. 2 t.*). Különböző európai pénzekben 12 olyan éremképet találtam, amelyeken a magyar címer családi kapcsolat, utánveretés következtében vagy más egyéb okból fordul elő, és az érmek közlése mellett a történeti hátteret is igyekeztem vázolni.

Numizmatikai szempontból jelentősebb a másik összeállításom; ebben azokat a külföldi aranypénzeket soroltam fel, amelyek a 14–16. sz.-ban a magyar aranyforintok mintaképi vételével készültek, és voltaképpen utánzatoknak tekinthetők (Num. Közl. 66–67 (1967–1968) 57–72. p.). Az utánzást vagy a magyar éremképek teljes, vagy részleges átvétele jelenti, illetve a magyar aranyforint pénzlábának a követése. Összesen 69 ilyen külföldi utánveret típust sikerült összegyűjteni, amelyek főként Olaszország, Németország és Németalföld területén kisebb pénzverető hatóságok pénzverdéiben készültek, de említhetünk magyar mintájú utánvereteket Dániából, Lengyelországból vagy Oroszországból is. A rendelkezésre álló külföldi irodalom alapján vázoltuk azokat a pénzverési körülményeket is, amelyek közepette ezek az érmek létrejöttek. A magyar aranyforint nemzetközi megbecsülésének a leghitelesebb bizonyítékai ezek a magyar mintájú aranypénzek.

5. Habsburg-kor

A Habsburg-házi uralkodók trónra jutásától kezdve lassú átalakuláson ment keresztül a magyar pénzverés. Főként a tallérszerű veretek elkezdésével 1553 óta jelentkezett erős idegen befolyás a magyar pénzekben. Csak a magyar aranyforintok verése ment változatlanul a régi módon a 17. sz. közepéig. Az 1526–1657 közötti korszak részletes pénztörténetét külön munkában dolgoztam fel, amelyik egyben a magyar pénzek corpora 3. részének az első kötetét is jelentette. Ez a munka nem szorítkozott csak a pénzek főtípusainak a leírására, mint a corpus régebben megjelent két kötete (1899 és 1907), hanem egyben a korszak részletes pénztörténetét is nyújtja (Habsburg-házi királyok pénzei. 1526–1657. Bp., 1975. 168 p. 24 t.). A kiterjedt szakirodalom és az eddig közölt írott források mellett gazdag kiadatlan levéltári anyag is elősegítette a pénztörténeti rész kidolgozását. Ebben a részben feltártam a pénzverés alakulását, a pénzláb és pénzrendszer változásait, a pénzértékviszonyokat, az idegen pénzek forgalmát, és végül ismertettem az egyes pénzverdék történetét és működését. A munka egyik fontos eredményének tekinthető a pénzláb pontos megállapítása. Különösen a mindennapi pénzforgalmat lebonyolító denárok esetében bír ez jelentőséggel, minthogy e korszakban lezajlott súlyos pénzrontási években (Kipper-kor) állandóan csökkent a denárok ligája. A 16–17. századi magyar pénztörténetnek ez az első megbízható forrásadatokon alapuló feldolgozása. A pénztörténeti fejezeteket e korszak pénzeinek corpus-szerű leírása követi.

E korszak pénzverési viszonyainak az ismertetéséhez készült néhány részlettanulmány is. Az egyikben a szomolnoki pénzverde működését mutattam ki 1531–1532 évekből. Sauer Sebestyén kamaragróf egykorú levele bizonyítja, hogy Thurzó Elek mint királyi helytartó 1531-ben engedélyt kapott királyi pénzek verésére, és ebből kiindulva I. Ferdinánd S–A jegyű denárait lehet Szomolnokon vert pénzeknek tekinteni. Ez a verdejegy eddig feloldatlan volt.

A másik közleményben a lengyel pénzek magyarországi forgalmát ismertettem a 16–17. sz.-ból (Num. Közl. 68–69 (1969–1970) 51–62. p.). A leletadatok tanúsága szerint ugyanis a 16. sz. közepétől kezdve a lengyel pénzek óriási tömegben árasztották el a magyar királyságnak északi területrészeit. Tanulmányunk nemcsak a leletadatokra támaszkodik, hanem elsősorban az írott források segítségével mutatja be a különböző lengyel pénzek (garas, dutka, poltura stb.) forgalmát, és az ellenük tett védekezések módjait, illetve azok eredménytelenségét. Feltárja a források alapján a lengyel pénzek elterjedésének az okait és bebizonyítja, hogy a lengyel pénzek hiányában nagy zavar lett volna az egykorú aprópénzforgalomban annak ellenére is, hogy állandóan súlyos panaszok merültek fel a silány lengyel pénzek ellen. A tanulmány a 17. sz. közepéig követi a lengyel pénzek magyarországi forgalmát. A forgalmuk nem szűnt meg ezután sem, csak más viszonyok között folyt, minthogy Magyarországon új pénzrendszer lépett életbe az osztrák mintájú krajcár értékű aprópénzek veretésével 1659 óta. Ez a tanulmány lengyel nyelven is megjelent. (Wiadości Numizmatyczne Varsó, 16/1972. 193–200. p.).

Az 1619–1625 közötti években lezajlott pénzrontási folyamat eseményei közül két pénzfaj veretésével foglalkoztam részletesebben. Egyik a lengyel mintájú düttich néven is emlegetett körmöcbányai dutkák

veretése az 1622–1623 években. Ismertetésük kapcsán kimutattam a veretésük okait is (Folia Arch, 19 (1968) 185–188. p.). A másik pedig a pozsonyi garasok néven ismert 1623–1624 években vert tipikus Kipper-pénz forgalmának az ismertetése (Folia Arch. 16 (1965) 201–210. p.). E pénzek a pozsonyi verdében készültek, amelyet kimondottan Kipper-pénzek verésére állítottak fel. Ezt a verdét a Kipper-kor jellegzetes figurája, Balthasar Zwirner pénzverőmester bérelte. Mindkét említett pénzverést eredeti írott források alapján ismertettem.

A 17. sz. második feléből egy különös pénzverésről, sőt mondhatni inkább pénzhamisítási kísérletről olvastam fel az 1976-ban rendezett nemzetközi numizmatikai symposiumon. Ismertettem ez alkalommal a nagybányai pénzverdében 1664-ben Proczner Bálint pénzverdei inspektor által bizonyos lengyel pénzek (boratynki nevű rézpénzek) jogtalan veretését, amelyek végül is – úgy látszik – nem kerültek forgalomba (Proceedings of the Int. Num. Symposium, Bp. 1976. 137–141. p.). A szepesi kamara által lefolytatott vizsgálat egykorú iratai alapján feldolgozva.

Az I. Lipót korabeli igen bonyolult pénzügyi problémák egyikére vettem világot abban a kis értekezésben, amelyben kimutattam, hogy akkor Magyarországon kétféle számítási forint volt érvényben, úgymint a kassai forint (= 120 denár) és a pozsonyi forint (= 100 denár) (Num. Közl. 78–79 (1979–1980) 59–61. p.). Ennek a két értéknek eddig pontos nem ismerése sok nehézséget okozott az egykorú pénzügyi viszonyok kutatásánál.

A kuruc kor érmészete címen összeállítottam II. Rákóczi Ferenc pénzverésének a történetét (Lukinich Imre: Rákóczi Emlékkönyv, Bp., 1934. I. 391–412. p.). Ez a monográfia a terjedelmes, de szétszórt irodalom felhasználásával készült. Vázoltam benne a kuruc pénzverés részletes történetét, és ismertettem Rákóczi pénzeit. A kuruc pénzverés kutatásának az akkori állapotát rögzítette a tanulmányom, de kétségtelen, hogy a lefolyt három évtized alatt nagyon sok új adat került elő erre vonatkozólag.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött kéziratmásolatok alapján, amelyeknek eredeti anyaga a selmecbányai bányaigazgatósági levéltárban található, feldolgoztam az 1748–1768 közötti évekből a körmőcbányai pénzverés adatait. Ez a két évtized a magyar pénztörténetnek eléggé mozgalmas kora, minthogy 1753-ban lépett életbe a konvenciósi pénzrendszer, amelyik egy évszázadra kijelölte a magyar pénzverés útját. A feldolgozás módja az volt, hogy előbb ismertettem az általános érvényű intézkedéseket, majd az egyes pénzfajok verésére vonatkozó forrásanyagot, és végül közöltem a kivert pénzek mennyiségét évszámok és pénzfajok szerint, valamint a pénzverde személyzetét. A kézirat igen értékes forrásanyagot tartalmazott az egykorú pénzverés megismeréséhez (Num. Közl. 56–57 (1957–1958) 32–43. p.).

A Habsburg-kori pénztörténetből merített utolsó témám az 1848/49-i szabadságharc idején lezajlott fémpénzverés ismertetése (Num. Közl. 58–59 (1959–1960) 51–55. p.). Tekintve, hogy erre az időszakra nézve elég bő forrásanyag áll rendelkezésre a viszonylag csekély fémpénzverés megismeréséhez, részletesen feltártam a pénzek veretésének a történetét.

6. Erdély

Első ízben tettem kísérletet az erdélyi fejedelemség pénztörténetének a feldolgozására. Az erdélyi pénzek leírásait közlő katalógusokban eddig sem volt hiány, ezek azonban nem foglalkoztak pénztörténeti kérdésekkel, sem a pénzforgalmi viszonyok ismertetésével, hanem csupán maguknak az érmeknek a leírására szorítkoztak. Ebben a tanulmányban kétféle szempontból vettem vizsgálat alá az erdélyi pénzeket (Asztalos Miklós: A történeti Erdély, Bp., 1936. 503–525. p.). Előbb külső forma szerint tárgyaltam őket, és pedig a pénzfajok, portrék, címerek és egyéb éremképek, majd a feliratok, valamint a rajtuk előforduló különféle jegyek és rövidítések figyelembevételével. Megkísértem a rendelkezésre álló szerény forrásanyag és kevés előtanulmány felhasználásával legalább vázolni a pénztörténetet (pénzláb stb.). A szerény anyag ellenére is annyi kétségtelenül kiderült, hogy az erdélyi értékpénzek pénzlába (aranypénzek és tallérok) ugyanaz volt, mint a magyar királyság területén. Az aprópénzek pedig részben a hasonló magyar, részben pedig az Erdély területén dúsan forgó lengyel pénzek hatását áruják el. Végül ismertettem történeti (időrendi) beállításban a pénzverés folyamatát és az egyes pénzverdét.

A nyírbátori Báthori István Múzeum Füzetei sorozatában áttekintést adtam a Báthoriak pénzveréséről (A Báthoriak pénzei, 1961. 13 p. 4 t.). Báthori István, Kristóf, Zsigmond és Gábor pénzverését ismertettem lényegesen részletesebb előadásban, mint az erdélyi pénzverést tárgyaló említett tanulmányomban. A végén pénzfajok és évszámok szerint adtam kimutatást a Báthoriak neveire vert pénzekről.

Kimerítő részletességgel dolgoztam fel az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában megjelent könyvemben Bethlen Gábor korának a pénztörténetét (Bethlen Gábor pénzei. Kolozsvár, 1945. 123 p. 13. t.). A Beth-

len Gábor korát tárgyaló kiterjedt irodalom és a viszonylag gazdag publikált forrásanyag lehetővé tette, hogy az erdélyi pénztörténetnek ezt a legszínesebb és legváltozatosabb időszakát eredményesen lehetett fel dolgoznom. Három korszakra tagolva ismertettem a pénztörténetet, tárgyalva itt a pénzek külső formáit is, de főként a pénzláb változásait, és az idegen pénzek forgalmát. Különös részletességgel merültem el a húszas évek elején lezajlott pénzrontási korszak kutatásában, minthogy a pénzrontás erősen kihatott Bethlen pénzverésére. A pénztörténet bele van illesztve Bethlen korának általános történeti viszonyaiba, főként a hadjáratokkal és a sziléziai hercegségek elnyerésével kapcsolatban. Részletesen ismertettem a pénzverdék belső életét, és a végén corpus-szerűen közöltem Bethlen összes pénzeinek a főtípusait. Így ez a munka a Bethlen korabeli erdélyi pénzverés teljes áttekintő monográfiája lett.

Az erdélyi pénztörténet kérdéseivel még három kisebb cikkben foglalkoztam. Az egyikben megállapítottam, hogy Bethlen Gábor M–M jegyű pénzei a munkácsi pénzverde termékei, amelyek mindössze 1624-ben működött, és kimondottan Kipper-garasok verésére lett felállítva (Magyar Történetkutató Intézet Évk. Wien, 4 (1934) 303–317. p.).

A másodikban az erdélyi országgyűlési végzésekből merített adat alapján azt próbáltam bizonyítani, hogy Apafi Mihály kettős garasai S–V jeggyel és 1673 évszámmal marosvásárhelyi veretek lehetnek (Erdélyi Múzeum 36 (1931) 285–290. p.).

A harmadikban pedig főként metrológiai alapon azt bizonyítottam, hogy Apafi Mihály VI és XII római számokkal jelölt pénzei azonos garaspénzek kettős garas néven. A XII valóban azt jelzi, hogy ezek a pénzek 12 denár értékűek, a VI szám azonban a hasonló lengyel pénzekről van átvéve, és az éremképhez tartozik, nem denárösszeget jelöl (Az Érem 30 (1974) 8–11. p.).

7. Éremleletek

Az önálló cikkeken és tanulmányokon kívül több mint 150 éremleletet dolgoztam fel. Ezek közül néhányról már említést tettem, de a túlnyomó többségük csak a lelet tartalmát képező éremanyag meghatározásából áll, tehát mintegy forrásanyagul szolgál a numizmatikai kutatások számára. Több tízezer darabra rúgó éremtömegről van itt szó, és itt az idegen éremanyag feldolgozása néha rengeteg időt és fáradságot kíván. E leletközlésekhez külön-külön nem érdemes magyarázatokat fűzni – kivéve néhány fontos éremleletet –, minthogy ezek inkább a maguk összességében jelentenek igen értékes nyersanyagot a pénzforgalmi, időrendi stb. kutatásokhoz. A magyar pénztörténet egész korát felöleli e leletek anyaga. Az általam feldolgozott anyag elsősorban a Numizmatikai Közlöny évfolyamaiban jelent meg az 1933–1966 közötti időben.

8. Éremművészet

Numizmatikai munkásságom másik területe a magyar és magyar vonatkozású éremművészet kutatása. E téren a korábbi közlések általában csak az érmek leírására és legfeljebb az érmeken látható ábrázolások és feliratok magyarázatára szorítkoztak. Én a művészettörténeti módszer segítségével is igyekeztem tanulmányozni a művészi értéknek tekinthető emlékérmeket.

Már az első dolgozatom, mint egyetemi doktori disszertáció a 16–17. századi körmőcbányai éremvésők munkásságát ismertette (Num. Közl. 26–27 (1927–1928) 72–121. p.). Ennek az eredményeit azonban rövidesen bedolgoztam a magyar éremművészetről Procopius Bélával közösen írt és az Éremkedvelők Egyesülete által kiadott nagy összefoglaló műbe (Die Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn, Bp., 1932. 503 p. 60 t.). Ebben a német nyelven megjelent könyvben az 1500–1848 közötti időben a történeti Magyarország határain belül készült éremanyagot dolgoztam fel. Éremművészek szerint csoportosítva, időrendben állítottam össze a Magyarországon készült emlékérmeket, így tehát teljes képet nyújt az anyag a régi éremművészet helyzetéről Magyarországon. Az érmek leírása a tudományos követelményeknek megfelelő numizmatikai pontossággal történt, minden szükséges adat (dátum, átmérő, súly, őrzési hely és irodalom) közlésével. Az éremleírásokat tanulmány előzte meg, amelyben értékeltem az éremkészítők munkásságát, és vázoltam az éremanyagon észlelhető stílusváltozásokat. A régi magyar éremművészetről az első modern kritikai feldolgozásnak tekinthető ez a munka.

E nagy publikáció megjelenése után kisebb-nagyobb monográfiák, tanulmányok és közlemények keretében kutattam tovább, most már részleteiben is a magyar tárgyú emlékéremanyagot.

Ilyen az Attilát ábrázoló emlékérmek feldolgozása (Attila dans la numismatique, Bp., 1947. 40 p. 6 t.). A Magyar Numizmatikai Társulat kiadásában megjelent francia nyelvű füzetben az évszázadok folyamán

Attilát ábrázoló érmek keletkezési körülményeinek a vizsgálata mellett a leglényegesebb eredmény az volt, hogy a bécsi Stadtbibliothek-ban található kézirat adata nyomán elindulva sikerült megállapítani, hogy a rengeteg utánöntésben ismert fiktív Attila-érem eredeti példányai a 15. sz. második felében készülhettek, valószínűleg Attila halálának (453) ezer éves évfordulója alkalmából. Az Attila-érmek sorozata kultúrtörténeti szempontból nézve is becses emléktárgy.

Monografikusan dolgoztam fel a 17–18. sz. fordulóján készült Szent György-érmeket (Szent György érmek, Bp., 1940. 52 p. 8 t.). Ezek az érmek voltaképpen amulettként szolgáltak a török ellen harcoló katonák számára, és eleinte főként a körmöcbányai pénzverde jellegzetes termékei voltak, majd ezek mintájára másutt (Gyulafehérvár, Wien) is készültek. Ebben a tanulmányban megvizsgáltam az érem keletkezésének a körülményeit, az érmeképek külföldi analógiáit, és azután régi feljegyzések, valamint az érmeken található mesterjegyek segítségével az egyes éremvésők személyeihez kapcsolva soroltam fel az éremanyagot. Tisztáztam a hitelesen Körmöcön vert eredeti példányokat, és elkülönítettem a 19. sz. elején vert utánzatokat, valamint a modern hamisítványokat. A korábbi zűrzavarral szemben, ami ezen érmek meghatározása körül uralkodott, sikerült áttekinthető képet nyerni e népszerű éremfaj különböző típusairól. A nehézséget az jelenti, hogy az érmeképek mindig azonosak: a sárkánnyal küzdő lovag és a tengeren hánykolódó hajó. A forráskritika és a stíluskritika segítségével sikerült ezek sorában meglehetősen rendet teremteni.

Az Éremgyűjtők Egyesülete által elindított sorozatban eddig öt füzetben közöltem a régi magyar emlékérmek katalógusát. Eddig az uralkodókra vonatkozó magyar tárgyú emlékérmek sorozata van feldolgozva az 1500–1849 közötti időből. A közlésnek az a célja, hogy az emléktárgy – kiterjedt anyaggyűjtés után – áttekinthető rendezésben álljon a további kutatás és az éremgyűjtés szolgálatában. A magyar emlékérmeknek ilyen átfogó közlése, természetesen sokkal szerényebb méretben az akkor ismert anyag alapján, 150 évvel ezelőtt történt meg Weszerle József érmészeti tábláin.

Összefüggő sorozatban állítottuk össze a magyarországi protestantizmus érmészeti emlékeit, az éremleírásokat a keletkezési körülmények és a történeti háttér vázolásával kísérve (Egyháztörténet 3 (1944) 260–280. p.). E sorozatban feldolgoztuk nemcsak a határozott vallási célból készült emlékérmeket, hanem a protestáns élethez tartozó egyéb numizmatikai emlékeket is. Így többek között a vésett jutalomérmet, az ún. biblikus érmeket vagy pedig a vallásos tárgyú jelmondatokat viselő erdélyi pénzeket. Teljes képet lehet így nyerni a protestantizmus érmészeti emléktárgyáról.

Varannai Gyulával közös munkában állítottuk össze a magyar tárgyú orvosi érmek katalógusát. Angol nyelven jelent meg ez a munka (Hungarian Coins and Medals related to Medicine. Bp., 1977. 216 p. 104 t.) a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kiadásában. Az orvosi érem fogalma kiterjed minden a gyógyászatához és az egészségügyhöz a legtávolabbi vonatkozásban kapcsolható emlékérmekre, plakettre, pénzre, bárcára, valamint jelvényre. A magyar tárgyú ilyen emléktárgy 2032 darabra rúgó sorozatát a legrégebb időktől kezdve a könyv megjelenésének az időpontjáig relatív teljességben 29 szakcsoport szerint tagolva soroltuk fel. Az orvosi tárgyú érmekkel való foglalkozás a nemzetközi numizmatikai irodalomban ma is igen népszerű és kedvelt téma.

A Műemlékek Orsz. Központja által kiadott nagy munkában (Gerevich Tibor: Magyar Műemlékek Topográfiája. I. Esztergom I. Bp., 1948. 284–286. p.) ismerttettem a Főszékesegyházi Kincstár éremgyűjteményét, és részletesen feldolgoztam az esztergomi érsekektől benne található emlékérmeket.

A továbbiakban kisebb tanulmányokról teszek említést, amelyekben a magyar éremművészet több problémájával foglalkoztam. Ilyen volt a magyar éremművészet gyökereinek a vizsgálata (Lyka Károly Emlékkönyv szerk. Petrovics Elek. Bp., 1944. 158–167. p.). A 16. sz. elején a körmöcbányai és a nagybányai pénzverdékben készült emlékérmek érmeképeit egyeztettem különféle külföldi arcképes érmeképekkel, majd pecsétek és metszetek ábráival, és így állapítottam meg, hogy az éremvésők milyen forrásokból merítették az érmeképek vésésénél.

Történeti keretbe illesztve közöltem azt a 15 reneszánsz emlékérmét, amelyek a 15–16. sz. fordulójára körüli időben készültek, és Buda, illetve Pest városok történetével állanak összefüggésben (Budapest Régiségei 20 (1963) 451–463. p.). Ezek olasz és német éremművészek művei, és a Mohács előtti fél században lezajlott udvari élet művészileg is értékes emlékei.

A magyar emlékérmeknek értékes példányai a 17. sz.-ban készült és használt, de ma már ritkaságszámba menő azon iskolai jutalomérmek, amelyeknek az egyik oldalán az érmekép, a maga idejében közismert érmekép átvétele vagy inkább mondhatni az utánzása, a másik sima oldalon pedig, vagyis a hátoldalon a jutalmazásra vonatkozó szöveg bevésve foglal helyet. Rendszerint egykorú ötvösök készítményei, öntési eljárással készítették ezeket az érmeket. Ilyeneket önállóan is közöltem, mint például a körmöcbányai iskola érmét 1696-ból (Num. Közl. 41 (1942) 59–61. p.), vagy egy hasonló soproni iskolai érmet 1654-ből (Soproni Szemle, 20 (1966) 289–294. p.), de a soproni iskolai jutalomérmekkel önálló közleményben is foglalkoztam

(Num. Közl. 34–35 (1935–1936) 58–64. p.). A közlemény megjelenéséig ismert 8 példányból álló sorozatot állítottam össze 1642–1654 közötti évekből. Ennek a sorozatnak a kultúrtörténeti jelentőségét lényegesen emeli, hogy különböző soproni forrásközlésekből merített adatok segítségével az érme készítő mestereit is sikerült név szerint megállapítani két soproni ötvös személyében.

A török elleni felszabadító háborúk idején számos emlékérem készült németországi éremkibocsátó intézetekben üzleti céllal az egyes magyarországi várak visszafoglalása alkalmából. Egy közleményben Georg Hautsch nürnbergi éremművész által készített 25 emlékéremről készítettünk összeállítást (Folia Arch. 14 (1962) 169–179. p.). Rámutattunk arra is, hogy az ilyen érme éremképei gyakran szoros kapcsolatot árnak el az egykorú metszetábrázolásokkal.

A 18. sz.-ban Kőrmöcbányán megszűnt a folyamatos emlékéremverés, és az ideig-óráig ott dolgozó éremvésők szórványos tevékenységének az emlékét őrzi csupán néhány emlékérem. A M. Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött azon kézirat adatainak a felhasználásával, amelyek a kőrmöci és selmeci levéltárak anyagából kimásolva az emlékéremverésre nézve is érdekes ismereteket tartalmaznak, kimutattam, hogy milyen emlékérmek készültek 1479–1768 között a kőrmöci pénzverdében, és kik voltak azok mesterei (Num. Közl. 41 (1942) 50–57. p.). Végül is 17 érem keletkezési körülményeit lehetett tisztázni az emlékérem-készítés szempontjából egy eddig teljesen meddőnek tekintett időszakból.

A M. N. Múzeum Éremtára gyűjteményéből 11 db 125 mm átmérőjű gipszreliefekből álló arcképsorozat ismertetem (Folia Arch. 15 (1963) 161–166. p.), amelyik a 18. sz. végén készült, és részben egykorú uralkodó személyek, részben pedig főurak arcképeit őrzi. Közöttük egyetlen magyar főúr található Nádasdy Ferenc Lipót gróf arcképe. Megállapítottam, hogy a sorozat 1790 után készült, az arcképekhez valószínűleg J. H. Löscherkohl metszetei szolgáltak mintául, és a sorozat készítője bizonyos ID jelű mester, akinek a személyét azonban nem sikerült azonosítani.

A Nagyszombatból 1780-ban Budára helyezett tudományegyetem háromszáz éves jubileuma (1935) alkalmából feldolgoztam az egyetem történetével kapcsolatos érmekeket (Num. Közl. 28–29 (1929–1930) 56–64. p.), és ezeket összekapcsoltam az egyetem történetére vonatkozó ismeretekkel.

A napóleoni háborúk emlékét egyebek között két ezüst-jetonokból álló sorozat is őrzi, mégpedig két-féle nagyságban (19 és 12 mm átmérővel). Mindkét sorozat 12 jetonból áll, és a háború utolsó eseményeinek az emlékét örökítik meg. A kisebb méretű sorozat egyes példányainak a verőtövei a budapesti Állami Pénzverdében találhatók, és a verőtöveken látható jelzések alapján sikerült megállapítani, hogy a kisebb méretű sorozat a gyulafehérvári pénzverdében készült, és a mestere Karl Wurschbauer ottani éremvész volt (Num. Közl. 48–49 (1949–1950) 41–43. p.). Ő a kisebb jetonok éremképeit hűségesen lemásolta a nagyobb méretű jetonokról, amelyeknek a mestere viszont minden valószínűség szerint Franz Stuckhardt, akkor Prágában dolgozó éremművész lehetett. Stuckhardt egyébként magyarországi származású volt.

A 19. sz. elején az 1817–1819. években a keszthelyi gazdasági főiskolán gróf Festetics György helikoni ünnepélyeket rendezett, és ez alkalommal kétféle jutalomérmet veretett. Ezeken az érmekeken mesterjegy nincs, de egy később felbukkant és mesterjeggyel ellátott ólom próbaveret alapján a numizmatikai irodalom mindkét érmet Karl Henrik kőrmöci éremművész művének tekintette. A két jutalomérem azonban stílusban annyira elüt Karl számos ismert művének a jellegétől, hogy jogos kétely merül fel az ő szerzőségét illetően. Megvizsgáltam ezt a kérdést, és az egykorú hírlapoknak a tudósításai alapján sikerült megállapítani, hogy ezek egybehangzó híradásai szerint Johann Würth bécsi éremművészt kell a két jutalomérem mesterének tekinteni (Művészettörténeti Értesítő, 1953. 1–2. sz. 168–170. p.).

A kőrmöcbányai pénzverde által még régebben kiadott hivatalos jegyzék alapján (M. N. M. Éremtára kéziratárában) közöltem a Kőrmöcbányán 1868–1912 között készült emlékérmek jegyzékét (Num. Közl. 48–49 (1949–1950) 50–52. p.). Majd egy másik közlésben hasonló hivatalos irat segítségével legalább részben igyekeztem megállapítani a felsorolt érme készítő mestereit, ezúttal az 1872–1899 közötti időből (Num. Közl. 56–57 (1957–1958) 58–62. p.).

Éremművészeti kutatásaimnak lett az eredménye az a tanulmányosorozat, amelyben a magyar pénzverdékben régebben dolgozott éremművészek némelyikének a munkásságát tártam fel monográfia-szerűen. Ebben a sorozatban jelent meg a Kőrmöcön dolgozott Hieronymus Fuchs (Acta Hist. Artium 5 (1968) 411–420) és Heinrich Karl (U. o. 4 (1957) 349–361. p.) éremvésőkről, továbbá a gyulafehérvári pénzverdében működött Karl Wurschbauer (U. o. 12 (1966) 353–370) éremművészről, és végül általában az itteni verdében működött mesterekről (U. o. 8 (1962) 112–122. p.) egy-egy tanulmány. Ezek az éremművészek általában a 18. sz. végén vagy a 19. sz. elején működtek, és felsorolva az általuk készített emlékérmeket, lehetőleg azok keletkezési körülményeit is részleteztem. A művészettörténet kutatási módszerével dolgoztam ki ezeket a kis monográfiákat.

Ezektől függetlenül az Eduard Holzmaier Emlékkiadvány részére ismerttettem egy közleményben a

19. sz. első felében a Habsburg-monarchiában többfelé is dolgozott Josef Bernsee éremvész munkásságát (Num. Zeitschrift, Wien, 87–88 (1972) 142–146. p.). Végül összeállítottam a 19. sz. második felében a körmőci pénzverdében dolgozott Mayer Elek által vésett emlékérmek sorát (Művészettörténeti Értesítő, 1960. 3. sz. 231–236. p.). Az összeállítás alapjául egy kéziratos jegyzék szolgált, amelyik még régebben a körmőci pénzverdében készült.

Több ízben is foglalkoztam a magyarországi származású, de Bécsben élt kiváló éremművész, Böhm József Dániel munkásságával. Három ízben is közöltem kelheimi kőből faragott kis reliefjeit, a rajtuk látható portrék meghatározásával, amelyek néha emlékérmek mintaképeül szolgáltak (Acta Hist. Artium 1 (1954) 313–322. p., Folia Historica 2 (1973) 69–76. p. és Magyar Művészet 14 (1938) 16–18. p.). Ezek a faragványok Böhm művészi munkásságának jelentős termékei. Végül ismertettem Böhm eddig kiadatlan ón arcképes érmét is (Folia Arch. 11 (1959) 247–251. p.).

Az említett kisebb-nagyobb éremművészeti tanulmányok mellett számos régi kiadatlan vagy ritka emlékérmek közöltem egyedi példányként. Ezeknél nem egyszerű leírásról van szó, hanem minden alkalommal megkíséreltem közölni az ábrázolt személyre vonatkozó adatokat, az érem készítésének az idejét, és ha lehetett meghatározni a készítő mestert. Ezeket az egyedi közléseket csak röviden sorolom fel.

Ilyen volt Beatrix királyné, Mátyás király nejeének az emlékérmek, amelyet Giancristoforo Romano művének igyekeztem meghatározni (Corvina, 25–28 (1931–1934) 35–44. p.). Ezután jön Nádasdy Ferenc gróf, országbíró unikumnak tekinthető érme 1650-ből (Folia Arch. 9 (1957) 205–208. p.), Concini Cyprian nagyváradi kapitány érme 1604-ből a nagyszebeni pénzverdéből (Num. Közl. 32–33 (1933–1934) 91–92. p.), Nyáry Pál érme 1604-ből ugyancsak a nagyváradi pénzverdéből, és az említett két éremből kiindulva egész éremsorozatról lehetett feltételezni, hogy ez a sorozat a szebeni pénzverdében dolgozott NW jelzésű éremvész műve (Folia Arch. 7 (1955) 183–191. p.). Franck Bálint szebeni királybíró érme a 17. sz.-ból, amelyről bebizonyítottam, hogy ez Hann Sebestyén ismert szebeni ötvös műve (Magyar Művészet 12 (1936) 251–254. p.), Böhm Kristóf lőcsei ev. lelkész nevére vésett ovális érem 1658-ból, amelynek a keletkezési körülményeit sikerült tisztázni Hain Gáspár lőcsei krónikája segítségével (Num. Közl. 38–39 (1939–1940) 61–62. p.). Constantin Brancoveanu havasalföldi vajda három emlékérméről, amelyet a korábbi román numizmatikai irodalom egy svájci éremművész művének tartott, bebizonyítottam, hogy ezek Karl Josef Hofmann gyulafehérvári éremművész művei, és az ottani pénzverdében készültek a 18. sz. elején (Archivum Europae Centro-Orientalis, Bp., 3 (1937) 200–207. p.). Gróf Kollonich Lipót esztergomi érsek elefántcsontból faragott emlékérmét a 17. sz. végéről stíluskritikai alapon Ignaz Bendl bécsi éremművész műveként határoztam meg (Magyar Művészet 11 (1935) 278–279. p.). Közöltem a Jankovich család Franciaországba szakadt ágának három emlékérmét, és ismertettem az érsek keletkezési körülményeit (Acta Hist. Artium 24 (1978) 383–386. p.). Johann Henis emlékérmét a korábbi irodalom magyar vonatkozásának tekintette, minthogy Henis magyarországi származású orvosként emlegette. Kimutattam, hogy Johann Henisnek az apja, György valóban bártfai születésű volt, de a fia már Augsburgban született, és így az ő érme semmiképpen sem tekinthető magyar vonatkozásúnak (Communicationes de Historia Artis Medicinae, Bp., 60–61 (1971) 337–338. p.). Bezerédj Ignác győri alispánról 1835-ben Fruman Antal, győri rajztanár készített ezüstplakettet. Az előkerült ezüstplakett publikálását az indokolta, hogy korábban csak a plakett előlapja volt ismeretes galvanoplasztikai másolatban. Kimutattam, hogy az előlapi mellkép mintaképeül a Lütgendorf Ferdinánd által 1827-ben készített rézmetszet szolgált (Arrabona 12 (1970) 165–169. p.). Rudnay Sándor esztergomi érsekről ismeretes egy viaszérem Josef Nikolaus Lang bécsi éremművész jelzésével. Rámutattam, hogy ez a viaszérem modellül szolgált az érsek nevére vert két ezüstéremhez, amelyek szintén Lang jelzését viselik (Magyar Múzeum 1945. 35–38. p.). Balassa János pesti orvosprofesszornak a 19. sz. közepén készült viaszérmén a hiányos mesterjelzésben Weissenberg Ignác pesti rajztanár jelzését véltem felismerni (Communicationes de Hist. Artis Medicinae 73–74 (1975) 245–248. p.). Végül Lotz Károly festőművész 1884-ben készült viaszérmének a mesterét Loránfi Antal szobrász személyében határoztam meg, feltárva a viaszérem keletkezési körülményeit is (Művészettört. Értesítő 19 (1970) 289–290. p.).

Ezekkel az egyedileg közölt érmeikkel összefüggésben – amint látható – sokféle numizmatikai, történeti, művészettörténeti és kultúrtörténeti kapcsolatra lehet rámutatni, és ezek együttesen sok használható adatot jelentenek a magyar éremművészet története számára.

9. Bárca-jeton

Ebben a tárgykörben két közleményem érdemel említést. Egy angol nyelvű publikációban vizsgálat tárgyává tettem azokat az ólomplombákat, amelyek főként a régi várak területéről kerülnek elő a jelenlegi ismer-

reteink szerint az 1541–1686 közötti időből. Arra a megállapításra jutottam, hogy ezek a plombák a posztó-importtal állottak összefüggésben, és a behozott posztók jelzésére szolgáltak (Folia Arch. 12 (1961) 187–194. p.). Kiegészítésül még külön is közöltem egy ólomplombát, amelyik a diósgyőri várból került elő. A plomba a 17. sz. elejére keltezhető és analógiák segítségével megállapítható, hogy a hasonló plombák Nürnbergben készültek, és valóban a posztócsomagok jelzésére szolgáltak (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közl. 11 (1972) 43–47. p.).

Egyik erdélyi éremgyűjteményből egy rendkívül érdekes bronz-jetont ismertettem, amelyik 1846-ban készült, és Liszt Ferenc nagyenyedi tartózkodásának az emlékét őrzi. A jeton közlésekor kikutattam és feltártam a kis érem keletkezésének a körülményeit is (Num. Közl. 50–51 (1951–1952) 67–68. p.).

10. Vegyes tárgyú közelmények

A magyar éremtan kérdéseivel foglalkozó tanulmányaim után említhetek még néhány olyan dolgot, amelyek részint kapcsolatban állanak ugyan a magyar éremtannal, de nem kimondottan pénztörténeti kérdésekkel foglalkoznak, részint pedig inkább külföldi vonatkozású éremtani témákat ismertetnek.

Elsősorban egy összefoglaló tanulmányomat említhetem, amelyik a külföldi pénzekben felfedezhető magyar nyomokat sorolja fel (Magyarságtudomány 2 (1943) 518–538. p.). A 11. sz. elejétől kezdve napjainkig felkutattam azokat az idegen pénzeket, amelyek magyar pénzek mintájára készültek, rajtuk a magyar címer elemei fellelhetők, magyar királyok tartományi pénzei voltak, magyar uralkodók engedélyével külföldön készültek, illetve magyar pénzverdében a külföld számára verték, végül ide tartoznak az idegen ellenjegyet viselő magyar pénzek, elsősorban aranypénzek és tallérok. Minden magyar vonatkozást vizsgáltam, és lehetőleg igyekeztem vázolni a történeti hátteret is.

Közöltem Péter király ólombulláját, amelyik az egyetlen ismert bullája ennek a királynak, és egybevettem az ismert külföldi analógiákkal (Magyar Múzeum 1947. dec. 13–16. p.).

Ismertettem néhány olyan 13. sz.-i magyar pénzt, amelyeken sólyomábrázolás látható. Ezek az éremképek bizonyosságot tesznek több Árpád-kori uralkodó kedvelt időtöltéséről, a sólymászatról (Aquila 67–68 (1960–1961) 195–199. p.).

Egykorú források alapján ismertettem a 16. sz. első felében a kettős királyság idején a főúri kastélyokban és nemesi kúriákban folyt magánpénzverést vagy helyesebben pénzhamisítást. Természetesen nem pénzverési jog adományozásáról van szó, hanem a zavaros politikai viszonyok közepette a királyi denárok önkényes hamisításáról (Műemlékvédelem 13 (1969) 80–87. p.).

Kimutattam, hogy a Visegrád területén folytatott különféle ásatások alkalmából előkerült éremanyag mennyiben jelent forrásanyagot a város és a vár történetének a jobb megismeréséhez (Műemlékvédelem 10 (1966) 9–16. p.).

Egy közleményben azt fejtegettem, hogy mit jelent az előkerült éremanyag a műemlékkutatás számára (Műemlékvédelem 3 (1959) 218–224. p.). Egy másikban a numizmatikai anyagnak az iskolai oktatásban megállapítható jelentőségéről értekeztem (Századok 100 (1966) 1300–1306. p.).

A budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött eredeti kéziratos napló alapján közöltem Kresznerics Ferenc plébános numizmatikai feljegyzéseit 1796–1806 közötti időből. A napló nemcsak az egykorú éremgyűjtésre nézve nyújt érdekes adatokat, hanem bizonyos tudományos értéke is van, mert közöl leletadatokat és leír olyan megfigyeléseket is, amelyeknek adott esetben a tudományos kutatás is hasznát veheti (Num. Közl. 40 (1941) 74–79. p.).

Gróf Ráday Gedeon éremgyűjtői tevékenységét és kiterjedt numizmatikai levelezését a 18. sz. második feléből a Ráday-levéltár gazdag anyaga alapján dolgoztam fel (A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. 46–55. p.).

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum éremgyűjteményéből leírtam a gyógyászatra és egészségügyre vonatkozó angol emlékérmeket és jetonokat (Communicationes de Hist. Artis Medicinae, Suppl. 6. 1972. 47–55. p.). Ugyanezen gyűjteményből más alkalommal közöltem az összes gyógyszerészetre vonatkozó érmeket (u. o. 71–72 (1974) 173–189. p.).

Végül megemlítem, hogy négy lexikon részére készítettem numizmatikai címszavakat: Jesse-Gaetens, Handbuch der Münzkunde (csak az I. füzet jelent meg 1940-ben), Új Idők Lexikona, Művészeti Lexikon és Deutsches Münzsammler Lexikon (München).

A közölt részletezett összefoglalásban igyekeztem a munkásságomról átfogó képet nyújtani. Főként az önálló kiadványok és a nagyobb tanulmányok anyagát és eredményeit közöltem. A kisebbekről csak röviden emlékeztem meg.

Ezenkívül említhetném számos kisebb-nagyobb cikkemet is, amelyekben a magyar éremtant népszerűsítettem, a MNM Éremtára munkáját és a gyűjtemény új szerzeményeit ismerttettem, végül sok könyvismertetést is írtam, de ezeket csak sommásan említem meg, minthogy irodalmi tevékenységem képének a teljességéhez ezek is hozzátartoznak.”

Huszár Lajos

Huszár Lajos műveinek bibliográfiája*

Az összeállítás tematikája:

Általános művek, összefoglalások
Bibliográfiák
Magyar pénztörténet
Erdély
Éremművészet
Leletfeldolgozás
Éremgyűjtők, numizmatikusok
Gyűjtemények, intézmények, kiállítások
Recenziók
Referátumok
Lexikoncímzavak
Egyéb

ÁLTALÁNOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK

HÍRES pénzeink. — In: Pénz. — Budapest: Bibliotheca, 1958. — p. 97–103. — (Hasznos mulatságok; 6.)
PÉNZNEVEK eredete. — In: Pénz. — Budapest. Bibliotheca, 1958. — p. 62–65. — (Hasznos mulatságok; 6.)
A PÉNZVERÉS története. — Budapest: OTP, 1967. — 24 p.: ill. — sokszorosított
A TALLÉRTÓL a dollárig.
1. rész. = Az Érem 33. 1977. 1. 1–6.
2. rész. = Az Érem 33. 1977. 2. 6–9.

BIBLIOGRÁFIÁK

BIBLIOGRAPHIA Numismatica Hungaricae / F. Fejér Máriával közösen. — Budapest: Akadémiai K., 1977. — 321. p.
EGYÉB magyar vonatkozású irodalom: állandó rovat. = NK 38–75. 1939–1976.
GOHL Ödön irodalmi munkássága. = NK 26–27. 1928. 11–13.
HUNGARY. — In: A Survey of Numismatic Research: 1966–1971. II. Medieval and Oriental Numismatics. — New York: AINP, 1973. — p. 262–267.
A MAGYARORSZÁGI és a magyar numizmatika bibliográfiája az utolsó tíz évben. 3. Emlékérme. = NK 28–29. 1930. 68–71.
NUMIZMATIKAI Közlöny 1–51. 1902–1952. évfolyamainak tartalomjegyzéke. = NK 52–53. 1954. 34–61.
UNGARN: Medaillengeschichtliche Literatur: 1945–1960. = Numismatische Literatur Osteuropas und des Balkans 2. 1963. 119–126.
UNGARN: Münzgeschichtliche Literatur in Ungarn aus den Jahren 1957–1961. = Numismatische Literatur Osteuropas und des Balkans 2. 1963. 111–124.
UNGARN: Numismatische Literatur: 1945–1957. = Numismatische Literatur Osteuropas und des Balkans 1. 1960. 75–87.
UNGARN. — In: A Survey of Numismatic Research: 1966–1971. — III. Modern Numismatics incl. Medals. — New York: AINP, 1973. — p. 320–324.

*H. L. feljegyzései alapján összeállította és sajtó alá rendezte Baloghné Ábrányi Hedvig

MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

Monográfiák

- The ART coinage in Hungary. – Budapest: Corvina, 1963. – 50 p.: ill.
 A BUDAI pénzverés története a középkorban. – Budapest: Akadémiai K., 1958. – 231 p., 13 t. (Budapest Várostörténeti Monográfiái; 20.)
 CORPUS Nummorum Hungariae III/1.: Habsburg-házi királyok pénzei: 1526–1657. – Budapest: Akadémiai K., 1975. – 168 p., 24 t.
 A MAGYAR pénzverés története a XVI. és XVII. században. – Miskolc: Nehézipari Műszaki Egyetem, 1984. 117 p., 32. t. – Minikönyv.
 MONNAIES de Hongrie. – Budapest: Corvina, 1963. – 54 p.: ill.
 MÜNZKATALOG Ungarn von 1000 bis heute. – Budapest: Corvina; Battenberg, 1979. – 366 p.: ill.
 MÜNZKUNST in Ungarn. – Budapest: Corvina, 1963. – 52 p.: ill.

Tanulmányok

- II. Rákóczi Ferenc pénzverése. = Nemzeti Figyelő 9. 1935. [03.17.] 11.
 A XV. századi soproni pénzverés kérdése. = NK 54–55. 1956. 36–39.
 ANJOU-kori pénzverés Székesfehérvárott. = Székesfehérvár Évszázadai 2. 1972. 113–119.
 BAJOR pénzek forgalma a középkorban Magyarországon. = Soprszle 26. 1972. 2. 145–159.
 A BARDUS. = FA 8. 1956. 153–161.
 A BÉCSI márka életbeléptetése a bányavárosi márka helyett. = NK 43. 1944. 45–46.
 Der BEGINN der Goldgulden- und Groschenprägungen in Ungarn. = NSbor 12. 1971–72. 177–184.
 BEMERKUNGEN zur Frage der ersten ungarischen Münzen. = NK 64–65. 1966. 29–31.
 A BITKOWSKY poltura. = NK 84–85. 1986. 69–71.
 A BUDAI pénzverés II. Lajos korában. = TanBpMult 9. 1941. 176–193.
 CNH II. 133. = NK 60–61. 1962. 49–52.
 A CSEH garasok szerepe Magyarországon a XIV. század elején. = MNumTÉvk 1976. 47–55.
 DENARII Saraceni. – In: Nummus et Historia. – Warszawa: Polsk. Tow. Arch. Num., 1985. – p. 171–175, t. 7.
 DEUTSCHE Guldiner in Ungarn im 17. Jahrhundert. – In: Actes du 9eme Congres International de Numismatique. – Vol. 2. – Louvain-La-Neuve: AINP, 1982. – p. 975–980.
 Az ESZTERGOMI középkori pénzverde. = KomMMK 1. 1968. 207–218.
 FÉMPÉNZVERÉS az 1848/49-i szabadságharc idején. = NK 58–59. 1960. 51–55.
 GISKRA pénzverése. = NK 62–63. 1964. 51–58.
 JÁNOS király denárai. = NK 50–51. 1952. 38–47.
 KAMARAGRÓFOK a középkorban. = NK 54–55. 1956. 21–33.; Kiegészítés. = NK 64–65. 1966. 55–59.
 KIADATLAN középkori magyar pénzek. = FA 6. 1954. 115–122.
 A KÖRMÖCBÁNYAI veretű dutkák. = FA 19. 1968. 185–189.
 A KÖZÉPKORI magyar pénztörténet okleveles forrásai. 1. rész. = NK 70–71. 1972. 39–49.; 2. rész. = NK 74–75. 1976. 37–49.; 3. rész. = NK 76–77. 1978. 71–84.
 KRAJCÁRVERÉS Magyarországon. = ÉITud 33. 1978. 4. 123.
 A KURUCKOR érmészete. – In: Rákóczi emlékkönyv halálának kétszázéves évfordulójára / Lukinich Imre. – Budapest: Franklin, 1934. – p. 391–412.
 KÜLÖNÖS monogram II. Lajos denárain. = NK 80–81. 1983. 85–87.
 A LENGYEL pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században. = NK 68–69. 1970. 57–62.
 A MAGYAR aranyforint szerepe Európa középkori pénzforgalmában. = MNumTÉvk 1974. 67–75.
 MAGYAR nyomok a külföld pénzverésében. = Magyarságtudomány 2. 1943. 3–4. 518–538.
 MAGYAR mintára vert idegen aranypénzek. = NK 66–67. 1968. 57–72.
 A MAGYAR pénzverés és éremművészet története. (Tézisekben). = NK 86–87. 1988. 7–21.
 A MAGYAR pénzverés története a 16. és 17. században. = Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből. = 1. 1982. 67–92.
 MÁTYÁS pénzei. – In: Mátyás király: Emlékkönyv születésének ötszázéves évfordulójára. – Vol. 1. – Budapest: Franklin, 1940. – p. 551–574.

- MEGJEGYZÉSEK az első magyar pénzek kérdéséhez. = Az Érem 22. 1966. 35–36. 289–294.
- MEGJEGYZÉSEK János király pénzverési rendeletéhez. = NK 38–39. 1940. 42–43.
- MIÉRT volt hatos vagy picula a 20 filléres neve? = Az Érem 38. 1982. 1. 9–10.
- MONETA Budensis. = Budapest 3. 1947. 7. 229–230.
- Die MÜNZEN Stefans des Heiligen. = Monatl. Mitteil. Stuttgart 12. 1939. 9. 55–57.
- MÜNZSTÄTTEN in dem im Frühmittelalter entstandenen ungarischen Städten. – In: La formation et le développement des métiers en moyen âge: V^e – XIVe siècles. – Budapest: Akadémiai K., 1977. – p. 63–67.
- Die NACHPRÄGUNGEN der ungarischen Münzen im 11. Jahrhundert. – In: LAGOM: Festschrift für Peter Berghaus zum 60. Geburtstag. – Münster: Dombrowski, 1981. – p. 141–148.
- OBIEG polskich monet na Węgrzech w XVI–XVII. wieku. = WN 16. 1972. 193–200.
- PANKART: Részlet Sopron középkori pénztörténetéből. = Soprszle 24. 1970. 3. 253–259.
- PÉNZFORGALOM és pénzürtékvizonyok Sopronban. = Századok 105. 1971. 6. 1150–1184.
- A PÉNZVERÉS helye Magyarországon a XI. században. = Alba Regia 14. 1975. 277–279.
- A PÉNZVERÉS kezdete Körmöcbányán. = Bankszle 23. 1979. 3. 49–56.
- PÉNZVERÉS Körmöcbányán 1748–1768 években. = NK 56–57. 1958. 32–43.
- PÉNZVERÉS Szomolnokon a XVI. században. = FA 20. 1969. 155–161.
- PÉNZVERÉS Veszprémben a XV. században. = VMMK 2. 1964. 199–204.
- A PESTI rokkant-kórházszükségpénzei a XIII. [!XVIII] századból. – Magyar Főváros 2. 1939. [aug. 3.]. 29. 3–4.
- PÉTER király ólombullája. = Magyar Múzeum 1947. dec. 13–16.
- POZSONYI forint – kassai forint. = NK 78–79. 1980. 59–61.
- A POZSONYI garasok 1623–24. = FA 17. 1965. 201–210.
- A SEGESVÁRI pénzverő Zsigmond korában. = NK 40. 1941. 28–33.
- SÓLYOM-ábrázolások középkori pénzeinken. = Aquila 67–68. 1960–61. 195–199.
- STREIFZUG durch die ungarische Münzgeschichte. –
1. – Die Zeit der Herrscher aus dem Geschlechte der Arpaden. = NNb 22. 1973. 8. 358–362.;
 2. – Die Münzprägung der Könige aus dem Geschlecht Anjou und ihrer Nachfolger bis 1526. = NNb 22. 1973. 9. 414–417.;
 3. – Die Münzprägung nach der Schlacht von Mohács 1526, bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts. = NNb 22. 1973. 10. 447–450.;
 4. – Die Münzprägung von 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. = NNb 22. 1973. 11. 520–522.
- SZENT István pénzei. – In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára. – 2. köt. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1938. – p. 337–364.
- A TALLÉR virágkora Magyarországon. = ÉiTud 32. 1977. 47. 1499.
- ÚJKORI magyar aprópénzek.
1. – I. Ferdinánd, Miksa. = Az Érem 11. 1955. 1. 4–6.
 2. – Rudolf: 1576–1608. = Az Érem 12. 1956. 3. 38–39.
 3. – II. Mátyás: 1608–1619. = Az Érem 12. 1956. 4. 62–63.
 4. – II. Ferdinánd: 1619–1637. = Az Érem 13. 1957. 6. 88.
 5. – III. Ferdinánd: 1637–1657. = Az Érem 13. 1957. 7. 108.
 6. – I. Lipót: 1657–1705. = Az Érem 14. 1958. 7. 135.;
 7. = Az Érem 14. 1958. 10. 158.
 8. = Az Érem 15. 1959. 11. 165.
 9. = Az Érem 15. 1959. 12. 184.
 10. = Az Érem 15. 1959. 13. 198–199.
 11. – II. Rákóczi Ferenc. = Az Érem 16. 1960. 15. 252–253.
 12. – Pótlás II. Rákóczi Ferenc aprópénzeihez és I. József. = Az Érem 17. 1961. 16. 270.
 13. – III. Károly: 1711–1740. = Az Érem 17. 1961. 17. 296–297.
- [14.] – Mária Terézia. = Az Érem 27. 1971. 1. 11–13.
- [15.] – Mária Terézia, Loth. Ferenc. = Az Érem 27. 1971. 2. 10–11.
- [16.] – II. Lipót, Ferenc. = Az Érem 28. 1972. 1. 12–13.
- [17.] – Loth. Ferenc – II. József. = Az Érem 28. 1972. 2. 55–56.
- [18.] – V. Ferdinánd – Szabadságharc. = Az Érem 29. 1973. 1. 22.
- ÚJKORI pénzeink verdejegyeinek feloldása. = Az Érem 19. 1963. 25. 63–66.
- ÚJTÍPUSÚ középkori magyar aranyforint. = AÉ 76. 1949. 1–2. 98–100.

- Der UMLAUF bayerischer Münzen in Ungarn im Mittelalter. = JNG 18. 1968. 145–161.
Der UMLAUF der Kölner Denare im mittelalterlichen Ungarn. – In: *Dona Numismatica*: Walter Hävernicks zum 23. Januar 1965 dargebracht. – Hamburg, 1965. – p. 183–192.
Der UMLAUF ungarischer Münzen des XI. Jahrhunderts in Nordeuropa. = AAH 19. 1967. 175–200.
Der UNGARISCHE Goldgulden im mittelalterlichen Münzverkehr. = HBN 24–26. 1970–72. 71–88.
Das UNGARISCHE Wappen auf fremden Münzen im Mittelalter. – In: *Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay*. – Braga: Livraria Gruz, 1971. – p. 331–336.
Le VICENDE della moneta ungherese dal 1000 al 1325. = *Rivista Int. di Scienze Sociali*. 42. 1934. 3. 426–431.
A VISEGRÁDI pénzverde a középkorban. = FA 18. 1966–1967. 195–203.

ERDÉLY

Monográfiák

- A BÁTHORIAK pénzei. – Nyírbátor: Báthori István Múzeum, 1961. – 14 p., 4 t. – (A Nyírbátori Báthori István Múzeum Füzetei)
BETHLEN Gábor pénzei. – Kolozsvár: Erdélyi Magyar Tudományos Intézet, 1945. – 122 p., 13 t.
Az ERDÉLYI fejedelemség pénzverése. = *Die Münzen des Fürstentums Siebenbürgen*. – Budapest: Corvina, megjelenés alatt

Tanulmányok

- APAFI Mihály garaspénzei. = *Az Érem* 30. 1974. 1. 8–10.
BÁTHORI Gábor aranyérme. = *Az Érem* 41. 1985. 2. 8–10.
Az ERDÉLYI fejedelemség pénzei és pénzforgalma. = *Éltud* 32. 1977. 52. 1662.
Az ERDÉLYI pénzverés története. – In: *A történeti Erdély / Asztalos Miklós*. – Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1936. – p. 505–522.
HÁROM szebeni veretű aranyérem. = *NK* 82–83. 1984. 31–34.
A MAROSVÁSÁRHELYI pénzverde működésének kérdése Apafi Mihály fejedelemsége idejében. = *Erdélyi Múzeum* 36. [Új f. 2.] 1931. 7–9. 285–290.
A MUNKÁCSI pénzverő működése (1624) és a pénzrontás kora Erdélyben Bethlen Gábor idejében. – In: *A bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*; 4. 1934. – p. 303–317.
PÉNZVERÉS és pénzforgalom Bethlen Gábor korában. = *Pénzügyi Szle* 26. 1982. 7. 547–550.
TRANSYLVANIA coins local gold, silver. = *World Coins* 9. 1972. 99. 256–259.

HAMISÍTÁS

- HAMIS Árpád-kori pénzek. = *Az Érem* 18. 1962. 21. 407.
A HAMIS Ottó-denárok kérdése. = *Az Érem* 1970. 53–54. 10–12.
LENGYEL rézpénzverés Nagyányán 1664-ben. = *MNumTÉvk* 1977. 35–42.
MAGYAR várak mint pénzhamisítóműhelyek a XVI. század végéről. = *NK* 36–37. 1938. 94–96.
OLASZ pénz hamisítására szolgáló öntőminta a XV. század végétől. = *NK* 36–37. 1938. 94–96.
PRÁGUNG polnischer Kupfermünzen in der Münzstätte Nagyánya. – In: *International Numismatic Symposium / Ed. I. Gedai – K. Biró-Sey*. – Budapest: Akadémiai K., 1980. – p. 137–141.

ÉREMMŰVÉSZET

Monográfiák

- ATTILA dans la numismatique. – Budapest: Magyar Numizmatikai Társulat, 1947. – 40 p., 6 t. – (Moneta Prisca; 1.)

- MEDAILLEN- und Plakettenkunst in Ungarn / Procopius Bélával közösen. – Budapest: Éremkedvelők Egyesülete, 1932. – 503 p., 60 t.
- MEDICINA in Nummis: From the Numismatic Collection of the Semmelweis Museum for the History of Medicine / Antall Józseffel közösen. – Budapest: Medicina, 1979. – 75 p., 75 t.
- MEDICINA in Nummis: Hungarian Coins and Medals Related to Medicine / Varannai Gyulával közösen. – Budapest: Medicina, 1977. – 215 p., 104 t.
- A RÉGI magyar emlékérmek katalógusa a legrégebbi időktől 1850-ig. I. Történeti érmek. – Budapest: Magyar Éremgyűjtők Egyesülete.
1. Középkor. – 1972. – 68 p.: ill. – (Az Éremgyűjtők kiadványsorozata; 5.)
 2. Újkor: 1526–1657. – 1973. – 72 p.: ill. – (Az Éremgyűjtők kiadványsorozata; 10.)
 3. Újkor: 1657–1705. – 1975. – 48 p., 32 t.
 4. Újkor: 1705–1740. – 1978. – 44 p., 30 t.
 5. Újkor: 1740–1849. – 1981. – 56 p., 31 t.
 6. Erdély: 1540–1848. – 1984. – 38 p., 28 t.
- Személyi érmek. – Megjelenés alatt
- SZENT György érmek = Georgsmünzen. – Budapest: Magyar Történeti Múzeum, 1940. – 52 p., 8 t. (Bibliotheca Humanitatis Historica; 4.)

Tanulmányok

- II. Ferdinánd és Eleonóra érme MS monogrammal. = NK 26–27. 1928. 115.
- Az 1861. évi országgyűlés emlékérmének készítője. = NK 68–69. 1970. 78–80.
- ARCKÉPSOROZAT a XVIII. század végéről. = FA 15. 1963. 161–166.
- BALASSA János viaszarcsképe. = OrvKözl 73–74. 1975. 245–248.
- BALLA Károly emlékérmek. = Az Érem 35. 1979. 1. 32–33.
- BATTHYÁNY Károly József herceg arcképes érme. = Szépművészet 2. 1941. 4. 99–100.
- BENDL Ignác két elefántcsontérme. = Magyar Művészet 11. 1935. 9. 278–279.
- BERÁN Lajos emlékezete. = Szépművészet 4. 1943. 5. 80–82.
- BEZERÉDY Ignác plakettje. = Arrabona 12. 1970. 165–169.
- BÖHM József Dániel ismeretlen kőfaragványai. = FolHist 2. 1973. 69–76.
- BÖHM József Dániel önarcképes emlékérmek. = FA 11. 1959. 247–251.
- BÖHM Kristóf emlékérmek. = NK 38–39. 1940. 61–62.
- BRITISH medals in the Semmelweis Medical Historical Museum in Budapest. = OrvKözl Suppl. 6. 1972. 47–55.
- A BUDAI és pesti vonatkozású reneszánsz emlékérmek. = BpR 20. 1963. 451–464.
- A BUDAPESTI kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem háromszáz évének érememlékei. = NK 28–29. 1930. 56–64.
- COCHSEL Octavian gyulafehérvári éremvéső: 1742–1750. = Erdélyi Múzeum 38 [új f. 4.] 1933. 4–6. 207–211.
- COIN or commemorative medal? – In Médailles: Textes abregés des communications présentées au Congrès de Budapest. Septembre 1977. – FIDEM – p. 19–20.
- CONCINI Cyprian emlékérmek. = NK 32–33. 1934. 91–92.
- Egy ELTÜNT plakett. = Az Érem 39. 1983. 26–27.
- ÉMLÉKÉREMVERÉS Kőrmöcön 1749–1768 között. = NK 41. 1942. 50–57.
- ÉREMMŰVÉSZET Erdélyben. = ÉITud 34. 1979. 41. 1310.
- Az ÉREMMŰVÉSZET Erdélyben. = Szépművészet 1. 1940. 1. 12–14.
- Az ÉREMMŰVÉSZET kezdetei Magyarországon. = ÉITud 34. 1979. 28. 891.
- ÉREMVÉSŐKRE vonatkozó adatok a kőrmöcbányai városi levéltárból. = NK 46–47. 1948. 51–52.
- ÉRMEK az önkényuralom korában. = ÉITud 35. 1980. 19. 603.
- ÉRMEKKEL díszített fedeles kupák és korsók / Tasnádiné Marik Klárával közösen. = IparművMÉvk 10. 1967. 93–107.
- Az ESZTERGOMI bazilika emlékérmek. = Az Esztergomi Múzeumok Évkönyve 1. 1960. 81–88.
- EZÜSTJETONOK a napoleoni háborúk korából. = NK 48–49. 1950. 41–43.
- A FŐSZÉKESEGYHÁZI kincstár emlékérmekének leírása. – In: Magyarország Műemléki Topográfiája / szerk. Gerevich Tibor. – I. Esztergom. 1. rész. – p. 284–286.
- FRANCK Bálint emlékérmek. = Magyar Művészet 12. 1936. 8. 251–254.

- FUSZ János viaszképmása. – In: Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60. évfordulójára. – Budapest: Franklin, 1942. – p. 191–194., t. 93–94.
- GEORG Hautsch magyar vonatkozású érmei. = FA 14. 1962. 169–179.
- A GEORGIKON érmeinek mesterei. = MűvtörtÉrt 1953. 1–2. 168–170.
- A GEORGIKON érmei mestere. = Az Érem 37. 1981. 1. 44–46.
- GYÓGYSZERÉSZI vonatkozású érme a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. = OrvKözl 1974. 71–72. 173–189.
- A GYULAFEHÉRVÁRI erőd alapítási érmének csegelyváltozata 1715-ből. = NK 30–31. 1932. 13.
- HEINRICH Karl, Medailleur. = ActaHistArtHung 4. 1957. 3–4. 349–361.
- JOHANN Henis emlékérmé. = OrvKözl 1971. 60–61. 337–338.
- KARLSBURGER Medailleure: 1740–1780. = ActaHistArtHung 8. 1962. 1–2. 111–122.
- Der KARLSBURGER Medailleur Karl Wurschbauer. = ActaHistArtHung 12. 1966. 3–4. 353–370.
- KÉT biblikus érem 1639-ből. = NK 86–87. 1988. 73–76.
- KÉT kegyérem. = NK 43. 1944. 48–49.
- KLASSZICIZMUS Gyulafehérvárott. = Éltud 35. 1980. 11. 347.
- KORONÁZÁSI érem 1508-ból. = NK 28–29. 1930. 5.
- KÖRMÖCBÁNYAI éremvésők és emlékérmek a XVI–XVII. században: 1500–1650. = NK 26–27. 1928. 72–121., t. 11–16.; Kiegészítés. = NK 26–27. 1928. 122–126.
- KÖRMÖCBÁNYÁN 1868–1912. években vert emlékérmek jegyzéke. = NK 48–49. 1950. 50–52.
- KÖRMÖCBÁNYÁN 1872–1899 években vert emlékérmek mesterei. = NK 56–57. 1958. 58–62.
- KÖRMÖCI iskolai jutalomérem 1696-ból. = NK 41. 1942. 59–61.
- A LOTZ-érem viaszmodellje. = MűvtörtÉrt 19. 1970. 4. 289–290.
- A MAGYAR éremművészet gyökerei. – In: Emlékkönyv Lyka Károly 75. születésnapjára / szerk. Petrovics Elek. – Budapest: Hungaria, 1944. – p. 158–167.
- A MAGYARORSZÁGI protestantizmus érmészeti emlékei. = Egyháztörténet 2. 1944. 3–4. 260–280.
- A MAGYARORSZÁGI róneszánsz-emlékérmek stílári kapcsolatai. = Műgyűjtő 5. 1931. 6–7. 170–171.
- Le MAÎTRE des médailles de Constantin Brâncoveanu. = Archivum Europae Centro-Orientalis 3. 1937. 200–207.
- A MANIERIZMUS érmei. = Éltud 34. 1979. 37. 1179.
- MAYER Elek éremvész művei. = MűvtörÉrt 9. 1960. 3. 231–236.
- MEDAGLIE commemorative della campagna di Eugenio di Savoia contro il Turco. = Corvina 31. 1937. 44–46.
- MÉDAILLES Jankovich. = ActaHistArtHung 24. 1978. 1–4. 383–386.
- Der MEDAILLEUR Hieronymus Fuchs. = ActaHistArtHung 5. 1958. 3–4. 411–420.
- MEDAILLEUR Josef Bernsee. = NZ 87–88. 1972. 142–146.
- MERCHANT's seals of the 16th and 17th centuries. = FA 13. 1961. 187–194.
- NÁDASDY Ferenc emlékérmé. = FA 9. 1957. 205–208.
- Die NEUE ungarische Medaillenkunst. = MittNG 16. 1934. 263–264.
- NYÁRY Pál emlékérmé. = FA 7. 1955. 183–191.
- PORTRÄTSCHNITTE von Josef Daniel Böhm. = ActaHistArtHung 1. 1954. 3–4. 318–322.
- A REFORMKOR éremművészete. = Éltud 35. 1980. 15. 475.
- RÉGI pest-budai keresztelőérmek. = Budapest 2. 1946. 1. 19–20.
- RENESZÁNSZ éremművészetünk. = Éltud 34. 1979. 32. 1019.
- RUDNAY Sándor emlékérmének viaszmodellje. = Magyar Múzeum 1945. okt. 35–38.
- SOPRONI iskolai jutalomérem 1654-ből. = Soprszle 20. 1966. 3. 245–247.
- SOPRONI iskolai jutalomérmek a XVII. században. = NK 34–35. 1936. 58–64.
- A SZENT György-érmek. = Éltud 34. 1979. 45. 1433.
- A SZENT György-érmek. = Magyar Művészet 8. 1932. 1–2. 20–29.
- A SZENTJOBB hazahozatalára készült érmek: 1771. = NK 44–45. 1946. 27–31.
- TEMESVÁR visszavételére készült érem metszet-mintaképe. = NK 42. 1943. 62–68.
- TOLDY Ferenc és neje kőbefaragott arcképe. = Magyar Művészet 14. 1938. 1. 16–18.
- UNA medaglia della regina Beatrice. = Corvina 25–28. 1933–34. 35–44.
- VALLÁSOS tárgyú érmek a 16. században. = A Műgyűjtő 1929. 6–7. 190–191.

LELETFELDOLGOZÁS

Tanulmányok

- [ABONY] Az abonyi lelet. = Magyar Múzeum 1945. dec. 72–74.
 [BALATONFŐKAJÁR] A balatonfőkajári éremlelet. = VMMK 6. 1967. 101–106. (17. sz.)
 [BARANYA MEGYE] Négy éremlelet Baranya megyéből. = JPMÉ 1963. 167–174. (16–17. sz.)
 [BUDAPEST] A budai várpalota ásatásainak éremleletei. = BpR 17. 1956. 197–240.; BpR 18. 1958. 449–453.
 [BUDAPEST] A Fortuna utcai éremlelet Budán. = TanBpMúlt 7. 1940. 181–187.
 [BUDAPEST] A várásatások éremanyaga. = AÉ 79. 1952. 2. 197–202.
 [DONAUBECKEN] Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken. = AAH 5. 1955. 61–109.
 HALIMBA = SM 5. 1955. 20. 103. (11–12. sz.)
 [HORT] A horti XII. századi rézpénzlelet. = FA 16. 1964. 145–153.
 [KISKUNLACHÁZA] A kiskunlacházi éremlelet. = FA 12. 1960. 183–189. (13. sz.)
 [KISNÁNA] A kispánai vár éremleletei. = EgrimÉ 8–9. 1970–71. 215–218.
 [KISVÁRDA] A kisvárdai Anjou-kori éremlelet. = NyJMÉ 10. 1967. 85–89.
 [NAGYKÓNY] Der Friesacher-Pfenningfund von Nagyköny. = FA 10. 1958. 149–154. (13. sz.; 1105 db.)
 [NYÍRIBRONY] A nyíribronyi éremlelet. = NyJMÉ 4–5. 1962. 47–62. (17. sz.)
 [PAMLÉNY] A pamlényi éremlelet. = HOMÉ 4. 1962–63. 127–129. (17. sz.)
 [SZANK] Der Münzfund von Szank aus dem 13. Jahrhundert. = CUMANIA 4. 1976. 265–271. – magyar nyelven is.
 [SZILÁGYSOMLYÓ] Az első szilágysomlyói lelet megtalálásának és Bécsbe jutásának története. = FA 3–4. 1941. 138–144.
 [VESZRPÉM MEGYE] Éremlelőhelyek Veszprém megye területén. = VMMK 1. 1963. 151–159.
 VISEGRÁD történeti emlékei az éremleletek tükrében. = Műemlékvédelem 10. 1966. 1. 9–16.

Leletközlések

- ABONY. = NK 32–33. 1934. 99. (18–19. sz.; 775 db.)
 ALMÁGY. = NK 43. 1944. 55. (16. sz.; 648 db.)
 ALSÓDABAS. = NK 32–33. 1934. 98. (17. sz.; 14 db.)
 ALSÓSZLATINA. = NK 48–49. 1950. 58. (16. sz.; 30 db.)
 APÁLY. = NK 40. 1941. 90. (16. sz.; 103 db.)
 ÁSVÁNYRÁRÓ. = NK 43. 1944. 56–57. (16. sz.; 190 db.)
 BADACSONYTOMAJ. = NK 38–39. 1940. 67. (11. sz.; 39 db.)
 BAJNA. = NK 56–57. 1958. 63. (17–18. sz.; 738 db.)
 BALATONMAGYARÓD. = NK 48–49. 1950. 57. (17. sz.; 261 db.)
 BALMAZÚJVÁROS. = NK 34–35. 1936. 80. (13. sz.; 97 db.)
 BATTONYA. = NK 50–51. 1952. 74. (17. sz.; 165 db.)
 BÁCSALMÁS. = NK 41. 1942. 67. (14. sz.; 2446 db.)
 BEREGRÁKOS. = NK 48–49. 1950. 57. (17. sz.; 113 db.)
 BERNECEBARÁTI. = NK 41. 1942. 67–68. (15–16. sz.; 875 db.)
 BIHAR megye. = NK 54–55. 1956. 70. (17–18. sz.; 13 db.)
 BODVALENKE. = NK 42. 1943. 68. (17. sz.; 164 db.)
 BOLDOGHÁZA. = NK 60–61. 1962. 93. (16. sz.; 659 db.)
 BOLHÓ. = NK 34–35. 1936. 79–80. (16. sz.; 109 db.)
 BUDAPEST, XI. ker. = NK 60–61. 1962. 94. (16. sz.; 342 db.)
 BUDAPEST, Fürj u. = NK 46–47. 1948. 55. (16. sz.; 805 db.)
 BUDAPEST, Krisztinavárosi r. k. templom. = NK 50–51. 1952. 74. (18. sz.; 21 db.)
 BUDAPEST, Margit krt. 65. = NK 42. 1943. 68. (17–18. sz.; 125 db.)
 BUDAPEST, V. Szervita tér 8. = NK 58–59. 1960. 75. (18–19. sz.; 30 db.)
 BUZSÁK. = NK 64–65. 1966. 94–95. (18. sz.; 452 db.)
 BÜKK. = NK 54–55. 1956. 70. (17. sz.; 46 db.)
 BÜKKÖSD. = NK 42. 1943. 69. (16. sz.; 209 db.)
 Cegléd. = NK 34–35. 1936. 78. (15–16. sz.; 8810 db.)

CSÁCSIHEGY. = NK 43. 1944. 54. (16. sz.; 539 db.)
CSÁSZÁRTÖLTÉS. = NK 38–39. 1940. 67. (16. sz.; 387 db.)
CSÁSZÁRTÖLTÉS. = NK 41. 1942. 66. (16. sz.; 703 db.)
CSÁVOLY. = NK 43. 1944. 55. (16. sz.; 29 db.)
CSÓT. = NK 38–39. 1940. 67. (17. sz.; 61 db.)
DAB. = NK 56–57. 1958. 63. (11. sz.; 51 db.)
DEBRECEN, Nagyerdő. = NK 32–33. 1934. 99. (17. sz.; 118 db.)
DEBRECEN, Piac u. 40. = NK 50–51. 1952. 73. (18. sz.; 22 db.)
DRÉGELYPALÁNK. = NK 64–65. 1966. 93. (16. sz.; 52 db.)
DUNAPATAJ. = NK 43. 1944. 56. (16–17. sz.; 1700 db.)
ENDREFALVA. = NK 64–65. 1966. 93. (16. sz.; 850 db.)
ERDŐCSOKONYA. = NK 42. 1943. 68–69. (16. sz.; 303 db.)
Éremlelet 1654-ből. = NK 64–65. 1966. 78. (15. sz.)
ÉRPATAK. = NK 62–63. 1964. 96. (18–19. sz.; 1190 db.)
ESZTERGOM. = NK 62–63. 1964. 95. (16. sz.; 115 db.)
ESZTERGOM, KOVÁCSI. = NK 62–63. 1964. 95. (13. sz.; 29 db.)
ESZTERGOM, Vasútállomás. = NK 60–61. 1962. 93. (11–16. sz.; 16 db.)
FELSŐÖRS, Öreghegy. = NK 50–51. 1952. 73. (18. sz.; 261 db.)
FELSŐSEGESD. = NK 42. 1943. 69. (17. sz.; 4 db.)
FELSŐSZENTIVÁN. = NK 32–33. 1934. 99. (16. sz.; 200 db.)
FERTŐRÁKOS. = NK 36–37. 1938. 115. (15–16. sz.; 463 db.)
FÜLÖPJAKABSZÁLLÁS. = NK 42. 1943. 69. (15. sz.; 2480 db.)
GALGAMÁCSA. = NK 50–51. 1952. 72. (18–19. sz.; 213 db.)
GERESD. = NK 38–39. 1940. 67. (17. sz.; 2775 db.)
GÖDÖLLŐ. = NK 62–63. 1964. 97. (19. sz.; 22 db.)
HAJÓS. = NK 38–39. 1940. 68. (16. sz.; 3571 db.)
HATVAN. = NK 62–63. 1964. 97. (16. sz.; 782 db.)
HEJŐPAPI. = NK 62–63. 1964. 97. (18–19. sz.; 55 db.)
IHAROSBERÉNY. = NK 34–35. 1936. 79. (16–17. sz.; 325 db.)
IZSÁK és ORGOVÁNY között. = NK 58–59. 1960. 75–76. (15. sz.; 193 db.)
KARÁD. = NK 41. 1942. 66–67. (15–16. sz.; 5985 db.)
KÁPOLNA. = NK 32–33. 1934. 99. (18–19. sz.; 222 db.)
KÁROLYFALVA. = NK 34–35. 1936. 80. (16–17. sz.; 423 db.)
KÁROLYFALVA. = NK 42. 1943. 68. (16. sz.; 16 db.)
KECSKEMÉT. = NK 41. 1942. 67. (17. sz.; 170 db.)
KECSKEMÉT. = NK 42. 1943. 68. (15–16. sz.; 2610 db.)
KEMECSE. = NK 48–49. 1950. 57. (16. sz.; 21 db.)
KEMENESHÖGYÉSZ. = NK 42. 1943. 69. (16. sz.; 16 db.)
KÉRSEMJÉN. = NK 60–61. 1962. 93. (16. sz.; 302 db.)
KISKORPÁD. = NK 42. 1943. 69. (17. sz.; 25 db.)
KISKÖRÖS. = NK 41. 1942. 67. (19. sz.; 276 db.)
KISKUNDOROZSMA. = NK 46–47. 1948. 54. (13. sz.; 109 db.; friesachi denárok.)
KISKUNFÉLEGYHÁZA, Csolyós puszta. = NK 42. 1943. 69. (13. sz.; 112 db.; friesachi denárok)
KISKUNHALAS, Alsóbodoglár puszta. = NK 46–47. 1948. 54. (15. sz.; 2312 db.)
KISLAKOS. = NK 42. 1943. 70. (17–18. sz.; 1714 db.)
KOLOZSVÁR, Szentgyörgyi u. 2. = NK 50–51. 1952. 72–73. (17. sz.; 1702 db.)
KUNFEHÉRTŐ. = NK 64–65. 1966. 93–94. (15. sz.; 3273 db.)
LENTI. = NK 36–37. 1938. 115. (17. sz.; 205 db.)
LÉBÉNY. = NK 38–39. 1940. 67. (16–17. sz.; 11 db.)
MAGY. = NK 56–57. 1958. 63. (16. sz.; 67 db.)
MAKÓ. = NK 43. 1944. 57. (18–19. sz.; 645 db.)
MÁNFA. = NK 62–63. 1964. 96. (16. sz.; 122 db.)
MÁRIAKÁLNOK. = NK 42. 1943. 69. (16. sz.; 275 db.)
MÁTRASZÖLLŐS. = NK 64–65. 1966. 93. (16. sz.; 573 db.)
MERENYE. = NK 38–39. 1940. 67. (17. sz.; 1382 db.)
MERENYE. = NK 38–39. 1940. 68. (18. sz.; 199 db.)

MERNYE. = NK 40. 1941. 90. (13. sz.; 233 db.)
MEZŐCSOKONYA. = NK 34–35. 1936. 79. (16. sz.; 322 db.)
MICSKE. = NK 46–47. 1948. 55. (18–19. sz.; 375 db.)
NAGYBÖRZSÖNY. = NK 38–39. 1940. 67. (15–16. sz.; 24 db.)
NAGYBÖRZSÖNY. = NK 64–65. 1966. 94. (17. sz.; 35 db.)
NAGYKALÁSZI. = NK 32–33. 1934. 98. (17. sz.; 200 db.)
NAGYKÖRÖS. = NK 43. 1944. 55. (16. sz.; 11904 db.)
NAGYTARCSA. = NK 40. 1941. 90. (13. sz.; 4704 db.)
NEMESNÉP. = NK 34–35. 1936. 79. (17–18. sz.; 50 db.)
NYÍRBOGDÁNY. = NK 58–59. 1960. 75. (17. sz.; 921 db.)
NÓGRÁDSÁP. = NK 62–63. 1964. 96. (16. sz.; 2918 db.)
NÓGRÁDVERŐCE. = NK 58–59. 1960. 75. (16. sz.; 1111 db.)
OLÁHSZENTMIKLÓS. = NK 48–49. 1950. 57. (16–17. sz.; 27 db.)
OLASZKA. = NK 41. 1942. 66. (17. sz.; 726 db.)
OROSZIPUSZTA. = NK 58–59. 1960. 75. (13. sz.; 78 db.)
ÓZDFALU. = NK 41. 1942. 66. (16. sz.; 301 db.)
ÓZDFALU. = NK 43. 1944. 55. (16. sz.; 4 db.)
ÖTVÖSKÓNYI. = NK 54–55. 1956. 70. (17. sz.; 130 db.)
PADRAG. = NK 36–37. 1938. 115. (16. sz.; 418 db.)
PAJZSSZEG. = NK 40. 1941. 90. (18. sz.; 11 db.)
PETŐHENYE. = NK 32–33. 1934. 99. (17–18. sz.; 1586 db.)
PÉCSBÁNYATELEP. = NK 41. 1942. 68. (15–16. sz.; 87 db.)
PINKAMINDSZENT. = NK 40. 1941. 90. (17. sz.; 392 db.)
PORCSALMA. = NK 41. 1942. 66. (16. sz.; 607 db.)
POCAPUSZTA. = NK 43. 1944. 54. (15–16. sz.; 1378 db.)
PULKOVA-puszt. = NK 32–33. 1934. 98. (15–16. sz.; 1275 db. + 150 töredék.)
RÁCÁLMÁS. = NK 32–33. 1934. 98. (15–16. sz.; 1093 db.)
SAJÓVELEZD I. = NK 43. 1944. 54. (16. sz.; 828 db.)
SAJÓVELEZD II. = NK 43. 1944. 55. (16. sz.; 4338 db.)
SALOMVÁR. = NK 38–39. 1940. 68. (16–17. sz.; 1092 db.)
SÁRISÁP. = NK 48–49. 1950. 57–58. (17. sz.; 202 db.)
SÁRSZENTMIKLÓS, Sármellék puszt. = NK 32–33. 1934. 98. (16. sz.; 88 1/4 db.)
SÁTA. = NK 38–39. 1940. 68. (17. sz.; 146 db.)
SÁVOLY. = NK 50–51. 1952. 74. (16. sz.; 5 db.)
SOLT. = NK 64–65. 1966. 94. (17–18. sz.; 352 db.)
SOMLÓVÁSÁRHELY, Lovasi erdő. = NK 34–35. 1936. 79. (17. sz.; 273 db.)
SURÁK. = NK 64–65. 1966. 94. (16. sz.; 15 db.)
SZADA. = NK 46–47. 1948. 55. (15. sz.; 81 db.)
SZAKONY. = NK 54–55. 1956. 70. (17. sz.; 199 db.)
SZÁPÁR. = NK 54–55. 1956. 69. (16. sz.; 246 db.)
SZEGVÁR. = NK 32–33. 1934. 98. (18–19. sz.; 106 db.)
SZEGVÁR. = NK 38–39. 1940. 68. (13. sz.; 380 db.)
SZÉKESFEHÉRVÁR. = NK 42. 1943. 69. (15. sz.; 4 db.)
SZILKERÉK. = NK 48–49. 1950. 58. (17. sz.; 1126 db.)
SZTRIHÓC. = NK 50–51. 1952. 73–74. (16–17. sz.; 430 db.)
TÁPIÓGYÖRGYE. = NK 46–47. 1948. 55. (friesachi denárok, 187 db.)
TÉGLÁS. = NK 41. 1942. 67. (16. sz.; 2675 db.)
TEKE. = NK 48–49. 1950. 57. (16. sz.; 31 db.)
TEKLAFALU. = NK 32–33. 1934. 99. (15–16. sz.; 14 db.)
TISZADADA. = NK 32–33. 1934. 99. (17–18. sz.; 439 db.)
TISZAFÖLDVÁR. = NK 41. 1942. 66. (római, 2–3. sz.; 60 db.)
TÓTKOMLÓS. = NK 34–35. 1936. 79. (18–19. sz.; 117 db.)
TÚRKEVE. = NK 56–57. 1958. 63. (17. sz.; 47 db.)
ÚJKÉCSKE. = NK 48–49. 1950. 57. (16. sz.; 53 db.)
VASZAR. = NK 56–57. 1958. 63. (17. sz.; 172 db.)
VÁC. = NK 43. 1944. 55–56. (17–18. sz.; 1086 db.)

VÁSÁROSDOMBÓ. = NK 38–39. 1940. 67. (17. sz.; 14 db.)
VERESEGYHÁZ. = NK 42. 1943. 69–70. (17. sz.; 237 db.)
VERPELÉT. = NK 50–51. 1952. 72. (13. sz.; 44 db.)
VÖLCsök. = NK 48–49. 1950. 57. (17. sz.; 88 db.)
ZAMÁRDI. = NK 64–65. 1966. 94. (14. sz.; 121 db.)

ÉREMGYŰJTŐK, NUMIZMATIKUSOK

ERNYEY József: 1874–1945. = Magyar Múzeum 1945. dec. 92–93.
JANKOVICH Miklós numizmatikai tevékenysége. — In: Jankovich Miklós a gyűjtő és mecénás: 1772–1846
/ Belitska-Scholtz Hedvig. — Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. — p. 82–98., t. 15–20.
JESZENSZKY Géza: 1857–1942. = NK 42. 1943. 3–5.
JÓNÁS Elemér: 1899–1939. = NK 38–39. 1940. 3–6.
KERÉNYI András: 1909–1961. = FA 13. 1961. 7–8.; NK 60–61. 1962. 3–4.
KRESZNERICS Ferenc érmészeti feljegyzései. = NK 40. 1941. 74–79.
LESZIH Andor: 1880–1963. = HOMÉ 4. 1962–63. 207–209.; NK 64–65. 1966. 88–89.
Dr. PROCOPIUS Béla: 1868–1945. = Magyar Múzeum 1945. okt. 44–45.; NK 44–45. 1946. 3–5.
[RÁDAY Gedeon] Az éremgyűjtő Ráday Gedeon. = Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. 46–54.
VIKTOR Emanuel, a numizmatikus. = Tükör 5. 1937. 6. 393–395.

GYŰJTEMÉNYEK, INTÉZMÉNYEK, KIÁLLÍTÁSOK

50 év. = NK 50–51. 1952. 3.
60 év. = NK 60–61. 1962. 5–10.
BEKÖSZÖNTŐ. = Magyar Múzeum 1945. okt. 1–2.
ÉREMGYŰJTEMÉNYEK: Magángyűjtemények védelme. = Múzközl 1966. 3–4. 107–109.
ÉREMTÁR. — In: Vezető Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. — Debrecen: Déri Múzeum, 1930. — p. 205–220.
ÉREMTÁR. — In: Jelentés az Országos Magyar Történeti Múzeum 1936. évi állapotáról és működéséről. — Budapest: Orsz. Magy. Tört. Múz., 1937. — p. 5–11.
ÉREMTÁR. — In: Jelentés az Országos Magyar Történeti Múzeum 1937. évi állapotáról és működéséről. — Budapest: Orsz. Magy. Tört. Múz., 1938. — p. 6–10.
A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár gyarapodása:
1944. = Magyar Múzeum 1945. dec. p. 89–91.
1945. = Magyar Múzeum 1946. dec. p. 89–90.
1946. = Magyar Múzeum 1947. dec. p. 34–35.
A Magyar Nemzeti Múzeum ÉREMTÁRA új szerzeményei:
1927–1933. = NK 32–33. 1934. 93–96.
A Magyar Történeti Múzeum ÉREMTÁRA kiemelkedőbb új szerzeményei. = NK 34–35. 1936. 75–76.; 36–37. 1938. 113–114.; 38–39. 1940. 66.; 40. 1941. 89.; 41. 1942. 65.; 42. 1943. 67.; 43. 1944. 52–53.
A FŐSZÉKESEGYHÁZI Kincstár emlékérméinek leírása. — In: Magyarország Műemléki Topográfiája. 1. Esztergom. 1. rész. — Budapest: Műemlékek Országos Központja, 1948. — p. 284–286.
GYŰJTEMÉNYEK állapota az ostrom után: Újjáépítés. = Magyar Múzeum 1945. okt. 46.
LELTÁRI revízió a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. = Múzközl 1968. 2. 87–90.
A MAGYAR Nemzeti Múzeum Éremtára állandó kiállításának vezetője. — Budapest: MNM, 1933. p. 25–56.
A MAGYAR Nemzeti Múzeum Éremtárának kiállítása. = Magyar Művészet 10. 1934. 6. 190–191.
Özv. PROCOPIUS Béláné ajándéka. = Magyar Múzeum 1945. dec. 93–94.
A RÉGÉSZETI Múzeum éremgyűjteményének ismertetése. — In: Magyarország Műemléki Topográfiája. 1. Esztergom. 1. rész. — Budapest: Műemlékek Országos Központja, 1948. — p. 213–214.
A SEMMELWEIS Orvostörténeti Múzeum 1974. évi éremkiállítása. = Gyógyszerésztörténeti Diárium 4. 1975. 1. 47–49.
Aus der Münzensammlung des „SEMMELWEIS” Medizinisch-Historischen Museums. = OrvKözl Suppl 4. 1970. 69–77.

- A SEMMELWEIS Orvostörténeti Múzeum gyűjteményéből a numizmatikai anyag összeállítása. — In: Képek a gyógyítás múltjából: A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum / szerk. Antall József; fényk. Szobellédy Géza. — Budapest: Corvina, 1973. — p. 52–56.; 66–107.; 144–145.
- Új szerzemények kiállítása. = Magyar Múzeum 1947. dec. 38.
- WEGIERSKIE Towarzystwo Numizmatyczne. = BiulNum 1983. 1–2. 11–13.

RECENZIO

- AMBRUS Béla: Egykori hamis denárlelet Kisterenyén. — Salgótarján, 1936. — 21 p. — rec. = NK 34–35. 1936. 82.
- AMBRUS Béla: A magyarországi Tanácsköztársaság pénzrendszere. — Budapest: Akadémiai K., 1979. — 285 p., 72. t. — rec. = Századok 114. 1980. 5. 870–871.
- ARNOLD P.–KÜTHMANN, H.–STEINHILBER, D.: Grosser deutscher Münz Katalog von 1800 bis heute. — München, 1970. — 411 p.: ill. — rec. = Az Érem 27. 1971. 2. 31–32.
- ARNOLD, Paul–QUELLMALZ, Werner: Sächsisch – thüringische Bergbaugeschichte. — Leipzig, 1978. — 240 p. — rec. = NK 78–79. 1980. 142.
- BANNER, J.: War in Szeged eine Münzstätte in der Árpaden-Zeit? = Historia 1928–29. 1. 12. — rec. = Numismatischer Literatur-Blatt 1930. 300–301. 2462.
- BIRÓ-SEY K.–GEDAI I.: Éremkincsek. — Budapest, 1972. — 42 p., 82 t. — rec. = Slavic Review 32. 1973. 4. 843.
- BLANCHET, Adrien: Manuel de Numismatique. Tom. 3. — Paris, 1930. — 610 p., 8 t. — rec. = NK 30–31. 1932. 98.
- COMMENTATIONES de nummis saeculorum IX–XI en Suecia repertis. — Pars 1. — Stockholm, 1961. — 376 p. — rec. = NK 60–61. 1962. 95–96.
- CORPUS Nummorum Italicorum. — rec. = Corvina 3. 1940. 3. 165–170.
- CRAWFORD, Michael H.: Roman republican coinage. — Cambridge, 1974. — 2 db. — rec. = NK 74–75. 1976. 111.
- CSATKAI Endre: Soproni ötvösök a XV–XIX. században. — Sopron, 1931. — 39 p. — rec. = NK 30–31. 1932. 99.
- DORNYAY Béla: Salgótarjáni és pálfalvai szükségpénzek. = Munka 14. 1936. 11. — rec. = NK 38–39. 1940. 70.
- DORNYAY Béla: A tatai piaristák alapítójának emlékérmé 1755-ből. — Tata, 1938. — 17 p. — rec. = NK 36–37. 1938. 117.
- ÉBER L.: Die kleinplastische Sammlung von Emil Delmar. = Magyar Művészet 1929. 75–91. — rec. = Numismatischer Literatur-Blatt 1930. 298–299. 2447.
- ENTZ Géza: A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig. — Budapest, 1937. — 99 p. — rec. = NK 36–37. 1938. 118.
- FALLER Jenő: Egyetemünk 18. századbeli tanulmányi érmeiről. = Bányászati és Kohászati Lapok 1938. 13–14. — rec. = NK 38–39. 1940. 70.
- FALUDI Géza: Magyar orvosok, mint numizmatikusok. = Orvostörténelem 2. 1938. 10. 11–24. — rec. = NK 36–37. 1938. 117.
- FARKAS Sándor: Antik érmészet. — Nagyenyed, 1932. — 50 p. — rec. = NK 30–31. 1932. 99.
- FARKAS Sándor: Az erdélyi érmek művészete. — Budapest, 1936. — 15 p., 2 t. — rec. = NK 34–35. 1936. 83.
- FARKAS Sándor: Rokonvonások a párthus és erdélyi érmek művészetében. — Budapest, 1936. — 30 p. — rec. = NK 34–35. 1936. 83.
- FEHÉR G.–ÉRY K.–KRALOVÁNSZKY A.: A Közép-Duna-Medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter. — Budapest, 1962. — (Régészeti Tanulmányok; 2.) — rec. = NK 62–63. 1964. 100.
- FORRAI József Sándor: A régi pénzekről és a magyar régi-pénzgyűjtésről. — Szeged, 1939. — 12 p. — rec. = NK 40. 1941. 93.
- FREEMAN, S. E.: Medals relating to medicine and allied sciences in the numismatic collection of the John Hopkins University. — Baltimore, 1964. — 421 p., 32 t. — rec. = OrvKözl 1969. 50. 176–177.
- FREY Imre: A zentai csata emlékérméi. = Kalangya 11. 1942. 10. 457–464. — rec. = NK 43. 1944. 63.
- GEDAI I.–BIRÓ-SEY K.: Proceedings of the International Numismatic Symposium. — Budapest: Akadémiai K., 1980. 221 p. — rec. = AAH 34. 1982. 393–394.

- GOMBOSI György: Beck Ö. Fülöp. – Budapest, 1938. – 29 p., 32 t. – rec. = NK 36–37. 1938. 118.
- GRIERSON, Philipp: Sylloge of coins of the British Isles / Fitzwilliam Museum. – Part 1. – Ancient British and Anglo-Saxon Coins. – London, 1958. – rec. = NK 58–59. 1960. 76.
- GÜNDISCH Gustav: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit: 1530–1828. = NZ 25. 1932. 67–89. – rec. = Századok 69. 1935. 9–10. 487–488.
- JAECKEL, Peter: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780–1918 und der Bundesrepublik Österreich. – Basel, 1956. – rec. = NK 56–57. 1958. 67.
- HAIDEKKER Sándor: Ungarische Beziehungen eine Renaissance-Medaille. = Ungarn 1943. 07. 6. – rec. = NK 43. 1944. 62.
- HALL, E. T.–METCALF, D. M.: Methods of chemical and metallurgical investigation of ancient coins. – London, 1972. – 447 p., 20 t. – rec. = NK 72–73. 1974. 102.
- HATZ, Gert: Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Sweden in der späten Wikingerzeit. – Lund, 1974. – 676 p. – rec. = NK 74–75. 1976. 112.
- HEREPEI János: A csornai lelet X. századbeli érmei. = Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. 1. 1941. – rec. = NK 41. 1942. 69.
- HLINKA, Jozef: Vyvoj peňazí a medailína Slovensku. – Bratislava, 1970. – 94 p., 179 t. – rec. = Az Érem 28. 1972. 2. 88.
- HOLLSCHÉK, Karl: Ungarische Denare mit Gegenstempel. = MittNG 2. 1940. 7. 128. – rec. = NK 40. 1941. 93.
- HOLZMAIR, Eduard: Münzkunst in Österreich. – Wien, 1948. – 33 p., 48 t. – rec. = NK 48–49. 1950. 59.
- HORVÁTH Henrik: A budai pénzverde művészettörténete a késői középkorban. = NK 28–29. 1930. – rec. = Magyar Művészet 8. 1932. 11–12. 387–388.; NK 30–31. 1932. 14–47. – rec. = Századok 69. 1935. 4–6. 244–246.
- HORVÁTH Henrik: Gótikus bronzmozsár a halászbástyai Kőemléktárban. = TanBpMúlt 6. 1939. 15. – rec. = NK 38–39. 1940. 70.
- KATZ, Viktor: Freundschaftsmedaillen und verwandte Denkmale. – Prag, 1938. – 75 p., 14 t. – rec. = NK 36–37. 1938. 118.
- KEREKES György: Bethlen Gábor fejedelem Kassán: 1619–1629. – Kassa, 1943. – 408 p. – rec. = NK 42. 1943. 72–73.
- KNOPP Oszkár: Egy középkori nummus vitreus vizsgálata. = Technikai Kurír 9. 1938. 9. 67. – rec. = NK 38–39. 1940. 70.
- KOVÁCS István: Csalfa pontozás a pénzromlás idejéből származó ezüstérmeken. = Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. 2. 1942. 2. 66–68. – rec. = NK 43. 1944. 63.
- KÓSZEGHY Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. – Budapest, 1936. – 408 p., 30 t. – rec. = NK 34–35. 1936. 83.
- KRESZ Károly: A zene az éremművészetben. – Magyar Zenei Szemle 3. 1943. 2. 27–34. – rec. = NK 42. 1943. 73.
- KRONCSIK Jenő: Magyar tűzoltó érmek. = Tűzrendészeti Közlöny 63. 1941. 13. 153–154. – rec. = NK 41. 1942. 70.
- LÁSZLÓ Gyula: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. = Annales 'Uni. Scient. Budapestiensis. Sectio Historica. 4. 1962. 27–53. – rec. = NK 62–63. 1964. 101.
- LAURINGER Ernő: Kőszeg szab. kir. város emlékérmek. = Vasi Szemle 5. 1938. 4. – rec. = NK 36–37. 1938. 117–118.
- LAURINGER Ernő: Sopron szab. kir. város emlékérmek. = SoprSzle 7. 1943. 1. 7. – rec. = NK 43. 1944. 62–63.
- LAURINGER Ernő: Széchenyi István gróf az érmészetben. = SoprSzle 3. 1939. 5–6. – rec. = NK 41. 1942. 69–70.
- LEPOLD Antal: Az esztergomi Keresztény Múzeum kegyérmei és történeti érmei. – Esztergom, 1930. – 112 p. – rec. = NK 30–31. 1932. 98.
- LOEHR, A. O.: Ergänzungen zu dem Österreichischen Münzprägungen: 1519–1918. = NZ 70. 1937. – rec. = NK 36–37. 1938. 117.
- LOEHR, A. O.: Österreichische Geldgeschichte. – Wien, 1946. – 89 p., 16 t. – rec. = NK 46–47. 1948. 56–57.
- LOEHR, A. O.: Talerfunde in Südosteuropa. = Serta Hofflerina 1940. 547–552., 2 t. – rec. = NK 42. 1943. 73.
- METZULESCU, Stelian: Un document heraldic. = Glasul Bisericii 18. 1960. 1–2. – rec. = NK 62–63. 1964. 101–102.
- METZULESCU, Stelian: Un document numismatic. = Glasul Bisericii. – rec. = NK 64–65. 1966. 98–99.

- MIHALIK Sándor: Öt év műemlékvédelme és múzeumi munkája: 1938–1943. = Új Magyar Múzeum 3. 1944. 2. 189–210. – rec. = NK 43. 1944. 63.
- MILLER ZU AICHHOLZ–LOEHR–HOLZMAIR: Österreichische Münzprägungen: 1519–1918. – 2. Aufl. – Wien, 1948. – 354 p., 56 t. – rec. = NK 48–49. 1950. 58.
- MOESER, Karl–DWORSCHAK, Fritz: Die grosse Münzreform unter Erzherzog Sigmund von Tirol. – Wien, 1936. – 176 p., 23 t. – rec. = NK 34–35. 1936. 83–84.
- MONTECUCCOLI, Alois: Wiener Kupfer. Polturen Maria Theresias. = MittNG 2. 1940. 12. 185–186. – rec. = NK 40. 1941. 93.
- NAGYFALUSSY Lajos: A kalocsai gimnázium történelmi és néprajzi gyűjteménye. = Jezsuita Történeti Évkönyv 1940. – rec. = NK 42. 1943. 73.
- NOHEJLOVA-PRATOVA, Emanuela: Trésor de Košice. – Praha, 1948. – 359 p., 16 t. – rec. = NK 48–49. 1950. 58.
- Numismatische Zeitschrift. – Bd. 71 (1946). – rec. = NK 46–47. 1948. 57.
- PAGANI, Antonio: I Bersaglieri nelle medaglie. – Milano, 1937. (sic) – 298 p. – rec. = NK 34–35. 1936. 83.
- PASQUALE, A.: Calabria Graeca: Greec coins of Calabria. – Santa Severia, 1974. – 398 p. – rec. = NK 74–75. 1976. 111.
- PENGŐ pénzrendszer: Érvényes 1926–1942 év végéig. – Budapest: M. Kir. Állami Pénzverő, 1942. – rec. = NK 41. 1942. 70.
- POHL, Artur: Die Grenzlandprägung. – Graz: Akad. Druck- u. Vlganstalt, 1972. – 188 p., 11 t. – rec. = HBN 24–26. 1970–72. 422–424.
- POHL, Artur: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters: 1300–1540. – Budapest; Graz: Akadémiai K.; Akad. Druck- u. Vlganstalt, 1982. – 101 p. – rec. = NK 82–83. 1984. 133.
- PONGRÁCZ József: Váry Szabó Elemér. – Pápa, 1940. – 10 p. – (A pápai Református Theológiai Akadémia Kiadványai; 36.) – rec. = NK 40. 1941. 93.
- PREDA, Constantin: Monedele Geto – Dacilor. – București: Academia, 1973. – 484 p., 80 t. – rec. = Századok 112. 1978. 4. 771–772.
- PROBSZT, Günther: Die geprägten Schaumünzen Innerösterreichs: Steiermark, Kärnten, Krain. Die geprägten österreichischen Schaumünzen. Band I. – Zürich; Leipzig; Wien, 1928. – 184 p., 19 t. rec. = NK 30–31. 1932. 97–98.
- PROBSZT, Günther: Arabisches und ungarisches Silber für Regensburg. = Ostdeutsche Wissenschaft: Jbuch der Ostdeutschen Kulturrates. 11. 1964. 209–263. = rec. = NK 64–65. 1966. 97.
- PROBSZT, Günther: Die niederungarischen Bergstätte. – München, 1966. – 359 p., 27 t. – rec. = HBN 21. 1967. 390–391.
- PROBSZT, Günther: Quellenkunde der Münz- und Geldgeschichte der ehemaligen Österreichisch–Ungarischen Monarchie. – Graz, 1954. – 81, 134 p. – rec. = NK 54–55. 1956. 72.
- RENGJEO, Ivan: Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien. – Graz, 1959. – 142 p., 26 t. – rec. = NK 58–59. 1960. 77.
- RENGJEO, Ivan: Goldmünze Stephan II. Tomasevic, König von Bosnien. – Sarajevo, 1937. – 22 p. – rec. = NK 36–37. 1938. 118.
- SALAMON Henrik: II. Lajos király tetemének felismerése. = Fogorvosok Lapja 3. 1941. 8. – rec. = NK 41. 1942. 69.
- SCHULEK Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. 1. Károly Róbert. – Budapest, 1929. – 67 p., 5 t. – rec. = Századok 66. 1932. 451–452.
- SCHULEK Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. 2. A budai pénzverésről Károly Róberttől Zsigmondig. = NK 30–31. 1932. 48–70. – rec. = Századok 69. 1935. 4–6. 244–246.
- SMOGUNA, M.: La medaglia commemorativa dell' annessione di Fiume all' Ungheria. = Riv. semest. della Societa di Studi Fiumani 1930. 1–2. 190–193. – rec. = NK 30–31. 1932. 99.
- SUHLE, Arthur: Die Münze von den Anfängen bis zur europäischen Neuzeit. – Leipzig / é.n. – 227 p.: ill. – rec. = NK 68–69. 1970. 83.
- SZIGETI István: Zseb-éremlexikon. – Budapest, 1943. – 95 p. – rec. = NK 43. 1944. 62.
- SZÓKE Béla: A honfoglalás és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. – Budapest, 1962. – (Régészeti Tanulmányok; 1.) – rec. = NK 62–63. 1964. 100.
- TÁRCZY-HORNOCH Antal: Régi tanulmányi érmeinkről. = Bányászati és Kohászati Lapok 1939. 5. – rec. = NK 38–39. 1940. 70.

- TÖRÖK Gyula: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. = *Archaeologica Hungarica*; 29. – Budapest, 1962. – 169 p., 100 t. – rec. = NK 62–63. 1964. 99–100.
- TROXELL, Hyla A.: The Norman Davis Collection. – New York, 1968. – 53 p., 28 t. – rec. = NK 68–69. 1970. 83.
- UNGER Emil: Magyar Éremhatározó. – Budapest 1958–1962. – rec. = HBN 17. 1963. 621–622.
- VAJAY, Szabolcs: L'heraldique, image de la psychologie sociale. = *Atti de Academia Pontiana* 16. 1967. 19. – rec. = NK 66–67. 1968. 111.
- VAJAY, Szabolcs: Les sources numismatiques de l'heraldique d'État hongroise. – Berne, 1968. – 19 p. – Klny. – rec. = NK 70–71. 1972. 85–86.
- WOJTOWICZ, Piotr: Herb polski i litwy na monetach Wegierskich. = WN 19. 1937. 27–40. – rec. = NK 38–39. 1940. 70.

REFERÁTUMOK

Numismatic Literature. =

1968. 81. – 125.; 244.; 292.; 335.; 611.; 617–620.; 632.; 641.; 757.
1969. 82. – 116.; 410–416.; 419.; 421.; 507.; 552.; 556.
1969. 83. – 164–166.; 177.; 499–500.; 503.; 584.; 587–590.; 613–616.; 628.; 647.; 655–656.; 660.; 665.; 678.; 775.; 789.; 798.
1970. 84. – 498–501.; 586.; 590.; 593.; 616–618.; 753.; 800.; 815–816.; 823.; 831–832.
1971. 85. – 57.; 136.; 152.; 153.; 230.; 414.; 483.; 484.; 491.; 494–496.; 525–528.; 531.; 538.; 543.; 598.; 607.; 642.
1971. 86. – 137.; 229.; 615.; 775.; 864.
1972. 87. – 22.; 31.; 59.; 648–651.; 656.; 756.; 790.; 791.
1973. 89. – 7.; 211–213.; 305.; 558.; 630–631.; 635–636.; 671.; 678–680.; 685.; 770.; 775.; 797.; 818–819.; 825–827.
1973. 90. – 5.; 89.; 197.; 269.; 538.; 539.; 547–550.; 558.; 569.; 591.; 595.; 612.; 621.
1974. 91. – 13.; 20.; 29.; 32.; 64.; 77.; 117.; 131.; 198.; 493.; 563.; 577–578.; 580.; 583.; 598.; 609.; 769.; 774.; 814.; 829.; 967.

LEXIKONCÍMSZAVAK

- JESSE, W.–GAETTENS, R.: Handbuch der Münzkunde vom Mittel- und Nordeuropa. – Leipzig; Halle: Akademische Vlgsgesellschaft, 1939. – AGRAM, ARAD, BISTRITZ, BOCABÁNYA
- MŰVÉSZETI Lexikon / szerk. Zádor Anna; Genthon István. – 1–4. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965–68. – Éremművészeti címszavak
- RITTMANN, Herbert: Deutsches Numismatisches Lexikon. – München: Battenberg, 1977. – Címszavak az Osztrák–Magyar Monarchia pénzveréséről.
- ÚJ Idők Lexikona. – 1–24. – Budapest: Singer és Wolfner, 1936–42. – Az összes numizmatikai vonatkozású címszó.

EGYÉB

- Die ANGEBLICHE Münzprägung des Paschas von Widdin. = *MittNg* 18. 1939. 6. 113–115.
- AUTHORITY completes Karpath Basin Study. = *Coin World* 1966. 03. 02. 42.; 46.; 74.
- BEKÖSZÖNTŐ. = *Magyar Múzeum* 1945. okt. 1–2.
- La CIRCOLAZIONE moneta italiana nel baccino dei Carpazi. – In: *Congresso Internazionale di Numismatica*. Vol. 2. – Roma, 1965. – p. 665–674.
- Az ÉREM szerepe a műemlékkutatásban. = *Műemlékvédelem* 3. 1959. 4. 218–224.
- HONGRIE: Numismatique. = *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences* 9. 1937. 4. 479–481.
- Egy KATONAORVOS kitüntetése 1859-ben. = *OrvKözl* 1983. 101. 67–70.

NAGYENYEDI Liszt emlékjeton. = NK 50—51. 1952. 67—68.

NUMISMATIC work in progress: Hungary. = Comptes Rendus 21. 1974. 52—53.

A NUMIZMATIKAI anyag jelentősége az oktatásban. = Századok 100. 1966. 6. 1300—1306.

NUMIZMATIKAI kutatások a Szovjetunióban. — Közép- és újkori rész. = NK 48—49. 1950. 4—5. (név nélkül)

ÓLOMPLOMBA a diósgyőri várból. = HOMK 11. 1972. 43—46.

PÉTER király ólombullája. = Magyar Múzeum 1947. dec. 13—16.

RÉGI pénzek tisztítása. = Természettudományi Közlöny 69. 1937. 1071. 304.

ÚJJÁÉPÍTÉS. = Magyar Múzeum 1946. ápr. 39—40.

VASMEGYEI szavazó bárca: 1824. = Vasi Szemle 7. 1940. 99—100.

Antoninianus éremlelet Intercisából

A Dunai Vasmű építkezése során 1952 és 1954 között három római éremlelet került elő a III. század közepéről. Az első leletet, amely a Kosziderpadláson került elő, Alföldi Mária közölte,¹ a második ettől néhány száz méterre észak felé, a tűzoltó laktanya építkezésénél fordult ki a földből, ezt Barkóczi László tette közzé.² A harmadik éremlelet ennek közelében, ugyancsak a tűzoltó laktanya területén bukkant elő 1953 júliusában. A lelet Török Gyula leletmentéséből került a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd a Duna-újvárosi Múzeumba. Feldolgozására nem került sor.³

Az utóbbi éremleletet vörös festésű bögrében rejtették el, a kincset kis márványlappal fedték le, előlapján Epona ábrázolással (ovális alakú, h: 10,34, sz: 8,4, v: 0,97 cm). A bögrében a következő érmek voltak:

Elagabahu

1. Antoninianus – Roma, 219

IMP CAES ANTONINVS AVG

BMC 89

PM TRP II – COS II PP – Roma

56.2.1

III. Gordianus

2. Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

RIC 3

PAX – AVGVSTI

56.2.11

3. Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

RIC 5

VICTORIA AVG

56.2.16

4. Antoninianus – Roma, 1. em., 238–239

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

RIC 6

VIRTVS – AVG

56.2.17

5. Antoninianus – Roma, 3. em., 240

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

RIC 34

AEQVIT – AS AVG

56.2.2

6. Antoninianus – Roma, 3. em., 240

IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG

RIC 36

LIBERALITAS AVG II

56.2.7

7. Antoninianus – Roma, 3. em., 240

IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG

RIC 51

AEQVITAS AVG

56.2.3

8. Antoninianus – Roma, 3. em., 240

IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG

RIC 67

LIBERALITAS AVG III

56.2.8

¹R. Alföldi, M.: A sztálinváros-(dunapentele-) dunadűlői éremlelet. NK 50–51 (1951–52) 5–8.

²Barkóczi, L.: Újabb éremlelet Intercisából. NK 54–55 (1955–56) 3–6.

³A leletet említi Barkóczi, L.: i. m. 3, 4. jegyz.

9. Antoninianus — Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 68	PM TRP II COS PP — Gordianus	56.2.12
10. Antoninianus — Roma, 3. em., 240 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 71	VIR—T—VS AVG	56.2.18
11. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 83	AETER—NITATI AVG	56.2.4
12. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 83	AETERN—ITATI AVG	56.2.4
13. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 84	IOVI — STATORI	56.2.6
14. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 84	IOVI — STATORI	56.2.6
15. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 84	IOVI — STATORI	56.2.6
16. Antoninianus — Roma, 4. em., 241—243 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 95	VIRTVTI AVGVSTI	56.2.19
17. Antoninianus — Roma, 5. em., 243—244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 140	FELI—CIT TEMP	56.2.5
18. Antoninianus — Roma, 5. em., 243—244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 145	MARS PROPG	56.2.9
19. Antoninianus — Roma, 5. em., 243—244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 150	PROVIDE—N—TIA AVG	56.2.13
20. Antoninianus — Roma, 5. em., 243—244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 153	SECVRIT—AS PERPETVA	56.2.15
21. Antoninianus — Antiochia, 238—239 IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG RIC 200	ROMAE AETERNAE	56.2.14
22. Antoninianus — Antiochia, 242—244 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG RIC 213	ORIE—NS AVG	56.2.10
<i>Philippus</i>		
23. Antoninianus — Roma, 249 IMP PHILIPPVS AVG RIC 5	PM TR P IIII COS II PP — Felicitas	56.2.24
24. Antoninianus — Roma, 244—247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 26b	ADVENTVS AVGG — Philippus	56.2.20
25. Antoninianus — Roma, 244—247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 27b	A—EQVITAS AVGG	56.2.21

26. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 27b	AEQVITAS AVGG	56.2.21
27. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 28c	ANNOA AVGG	56.2.22
28. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 28c	ANNOA AVGG	56.2.22
29. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 38b	LIBERALITAS AVGG II	56.2.23
30. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 44b	ROMAE AE–TERNAE	56.2.25
31. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 44b	ROMAE AE–TERNAE	56.2.25
32. Antoninianus – Roma, 244–247 IMP M IVL PHILIPPVS AVG RIC 44b	ROMAE AET–ERNAE	56.2.25

Otacia Severa

33. Antoninianus – Roma, 246–248 M – OTACIL SEVERA AVG RIC 125c	CONCORDIA AVGG	56.2.27
34. Antoninianus – Roma, 246–248 M – OTACIL SEVERA AVG RIC 126	CONCORDIA AVGG	56.2.28
35. Antoninianus – Roma, 246–248 M – OTACIL SEVERA AVG RIC 126	CONCORDIA AVGG	56.2.28
36. Antoninianus – Roma, 248–249 OTACIL SEVERA AVG RIC 130	PIETAS AVGVSTAE	56.2.29

Philippus iunior

37. Antoninianus – Roma, 244–246 M IVL PHILIPPVS CAES RIC 218d	PRINCIPI I–VVENT	56.2.26
--	------------------	---------

Decius

38. Antoninianus – Roma, II, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG RIC 16c	GENIVS EXERC ILLVRICIANI	56.2.30
39. Antoninianus – Roma, II, 249–251 IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG RIC 16c	GENIVS [EXE]RC ILLVRICIANI	56.2.30

40. Antoninianus – Viminacium,⁴ 2. em., 250–251⁵
 DIVO AVGUSTO
 RIC 78
41. Antoninianus – hybrid viminaciumi előlappal, 249–251
 IMP CAE TRA DECIVS AVG
 RIC 0 (1. kép)

CONSECRATIO – oltár

56.2.45

VBERITAS AVG

56.2.31

Herennia Etruscilla

42. Antoninianus – Roma, 249–251
 HE-R ETRVSCILLA AVG
 RIC 58b
43. Antoninianus – Roma, 249–251
 HE-R ETRVSCILLA AVG
 RIC 58b

PVDICITIA AVG

56.2.32

PVDICITIA AVG

56.2.32

Hostilianus

44. Antoninianus – Antiochia, 251
 C OVAL OSTIL MES COVINTVS CAESAR
 RIC 0 (2. kép)

VICT-ORIA AVG

56.2.33

45. Antoninianus – Antiochia, 251
 C OVAL OSTIL MES COVINTVS AVG / IV
 RIC 0 (3. kép)

VICTORIA AVG – Victoria jobbra fut

56.2.34

Trebonianus Gallus

46. Antoninianus – Roma, 251–253
 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG
 RIC 30
47. Antoninianus – Roma, 251–253
 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG
 RIC 41

AETERN[IT]AS AVGG

56.2.40

PIETAS AV-GG

56.2.43

⁴RIC a verdét Mediolanumba helyezte. L. erről részletesen: Fitz, J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. (Budapest–Bonn, 1978) 614–616.

⁵A consecratió érmekről l. uo., 643–644, 661–662.

48. Antoninianus – Roma, 251–253 56.2.42
 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG PIETAS AVGG / *
 RIC 42
49. Antoninianus – Roma, 251–253 56.2.44
 IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG VICTORIA AVGG
 RIC 48a
50. Antoninianus – Viminacium,⁴ 251–253 56.2.41
 IMP C C VIB TREB GALLVS AVG IVNO MARTIALIS
 RIC 69

Volusianus

51. Antoninianus – Roma, 251–252 56.2.36
 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG PAX – AVGG / *
 RIC 180
52. Antoninianus – Roma, 251–252 56.2.38
 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG [VIRT]VS AVGG
 RIC 186
53. Antoninianus – Roma, 251–252 56.2.39
 IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG VIRTVS – AVGG / +
 RIC 187
54. Antoninianus – Viminacium,⁴ 251–253 56.2.35
 IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG FELIC–ITAS PVBL
 RIC 205
55. Antoninianus – Antiochia, 251–253 56.2.37
 [IMP] C V AF GAL VEND VOLVSIANO AVG VBERITAS AVGG / ..
 RIC 0 (4. kép)

Aemilianus

56. Antoninianus – Roma, 253 56.2.46
 IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG MARTI PROPVGT
 RIC 6

Gallienus

57. Antoninianus – Roma, 2. em., 253–254 56.2.47
 IMP C P LIC GALLIENVS AVG VIRTVS AVGG
 RIC 181 = Fitz ⁶

Az egyetlen Gallienus érem nemcsak azt határozza meg, hogy a kincslelet elrejtésére Aemilianus bukása után került sor, de valószínűvé teszi azt is, hogy az elásás nem sokkal az új rezsim kezdete után történhetett.

⁶ Az előkészületben lévő „Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn” (FMRU) Valerianus és Gallienus érmeit, a RIC V kötet hibái és elavult datálásai miatt idézett munkám összeállítására (418–556) alapján közli. Ennek számozását adom meg itt is.

A Gallienus-érem a 2. emissióból való, amelyet 253 végén kezdtek verni.⁷ Trebonianus Gallus alatt az évi átlag öt érem volt, ez a szám a Valerianus dinasztia alatt sem csökkent volna. Ennek alapján a lelet utolsó érmét talán még 253 végén, legkésőbb 254 elején verhették.

A kincslelet összetétele a következőképpen alakult:⁸ A 218–253 periódus évi átlaga: $\frac{57 \text{ érem}}{35 \text{ év}} = 1,63$, amely az indexben 100-nak felel meg.

	Db.	Évi átlag	Index
Elagabalus	1	0,25	2
III. Gordianus	21	3,50	215
Philippus	15	3,00	184
Decius	8	4,00	245
Gallus	10	5,00	307
Aemilianus	1	–	–
Gallienus	1	–	–
	57		

Az éremlelet százalékos megoszlása:

	Db.	Százalék
Előzmények	1	1,75
III. Gordianus	21	36,84
Philippus	15	26,32
Decius	8	14,04
Gallus	10	17,55
Aemilianus	1	1,75
Gallienus	1	1,75
	57	100,00

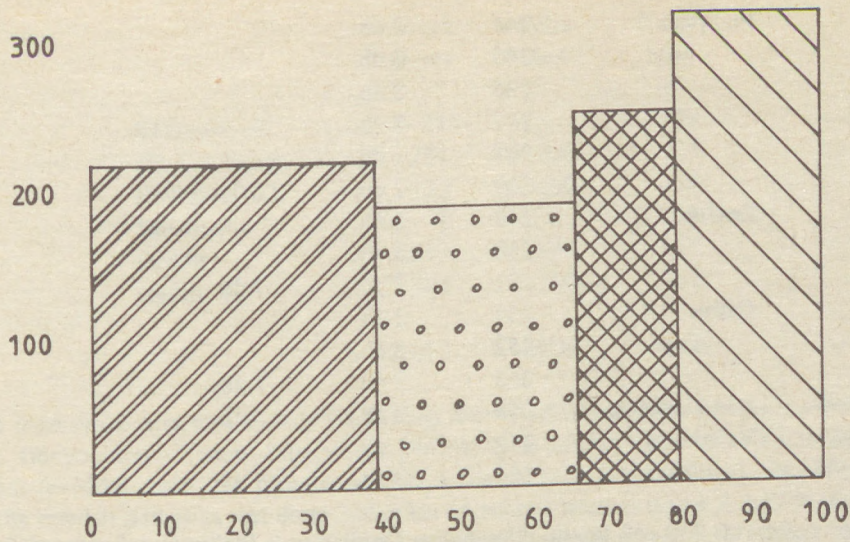
A 238 előtt kibocsátott pénzek közül mindössze egy Elagabalus dupla dénár szerepel a leletben (1,75 %), amely mint forgalomban lévő régibb pénz került az elrejtő birtokába. A pénzek rendszeres gyűjtése, félretevése III. Gordianus uralkodásának elején kezdődött. Az érmek uralkodók szerinti megoszlása – az évi átlagok alapján számított index tanúsága szerint – feltűnően kiegyenlített. Philippus alatt – mint a pannoniai korabeli kincsleteknél általában – kisebb visszaesés tapasztalható, amelyet Decius alatt emelkedés követett, amely Trebonianus alatt érte el tetőzését. A százalékos megoszlás és az indexek egybevetése a következő képet adja (1. ábra).

Ez a megoszlás alapján a kincslelet a Dunavidék III. század közepi pénzforgalmáról írt munkám „*megtakarított pénzek*” kategóriájába tartozik. A kincsletek e típusa egy meghatározott időpontban kezdődő, tudatosan és rendszeresen félretett pénzekből tevődik össze, ellentétben a korábban felhalmozott vagyonokkal és a veszélyhelyzetben hirtelen elrejtett alkalmi pénzösszegekkel. Intercisai kincsleletünk e típus legkiegyensúlyozottabb előfordulásainak egyike. Az ismert éremletek közül – százalékos megoszlás tekintetében – az enyingi⁹ áll hozzá legközelebb:

⁷Göbl, R.: Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit. V/1. Valerianus und Gallienus (253–260). NZ 74(1951) 19.

⁸Az alábbi feldolgozás idézett munkámban kidolgozott módszer alapján történt.

⁹Fitz, J.: i. m. 187–189.

1. ábra

	Intercisa	Enying
Előzmények	1,75	1,42
III. Gordianus	36,84	35,34
Philippus	26,32	28,53
Pacatianus	—	0,05
Decius	14,04	15,54
Gallus	17,55	17,75
Aemilianus	1,75	0,05
Valerianus	1,75	1,32
	100,00	100,00

A két éremlelet csak a Valerianus dinasztia vonatkozásában tér el lényegesen egymástól. Intercisában az egyetlen Gallienus érem szervesen kapcsolódik a korábbi érmekhez, a pénz félretevésének ugyanabba a rendszerébe tartozik. A Valerianus-kori pénzek százalékos aránya Enyingen még valamivel kisebb is az intercisaiénál, az érmek egy része azonban 256/57-ből való, sőt, ha a meghatározás helyes, Gallienus PAX AVGG érme¹⁰ a római 9. emissióhoz tartozik, tehát 258/59-ben verték. A rendszeres pénz-félretevés ennél az éremleletnél Trebonianus Gallus bukásával megszűnt, a következő 3–6 évben, az elrejtésig, még 27 érem került hozzá.

A két éremlelet érdekessége: lehetőséget adnak arra a talán merésznek tűnő feltevésre, hogy a két ismeretlen tulajdonos évente azonos összeget tett félre, az uralomváltozások évében esetenként többet. Az intercisai éremlelet 57 érme 238 és 253/54 között eltelt 17 év alatt gyűlt össze, 3,35 évi átlaggal. Ennek alapján – egyezően a Decius-kori évi átlaggal – évente 3 antoninianust tehetett el az intercisai katona (?). A 17 év folyamán hat uralomváltozás történt, ezekben feltehetően több pénzhez jutott. Ha e hat évben félretett pénzének gyarapodását 4 antoninianus-szal számítjuk, a hat kiemelkedő év 24, a további 11 esztendő 33 antoninianus-szal növelte vagyonát. Az éremlelet évenkénti gyarapodása e feltevés szerint a következőképpen alakulhatott:

III. Gordianus	238	4 db.	
	239	3 db.	
	240	3 db.	
	241	3 db.	
	242	3 db.	
	243	3 db.	
	244	2 db.	21 db.

¹⁰Coh² 756

Philippus	244	2 db.	
	245	3 db.	
	246	3 db.	
	247	3 db.	
	248	3 db.	
	249	2 db.	16 db.
Decius	249	2 db.	
	250	3 db.	
	251	2 db.	7 db.
Gallus	251	2 db.	
	252	3 db.	
	253	2 db.	7 db.
Aemilianus	253	2 db.	2 db.
Valerianus	253	1 db.	
	254	3 db.	4 db.

Az egyenletes szétoztás 238–49 között Elagabalus, Gordianus és Philippus valamennyi érmét igénybe vette. Ha a félretett pénz aránya Deciustól nem növekedett az uralomváltozások alkalmával, a Decius és Gallus pénzek közül 4 db. (1 Decius, 3 Gallus) nem ekkor került a kincsbe, hanem Aemilianus, illetve Valerianus–Gallienus alatt (a forgalomba kerülő kevés új pénzt régibb antoninianusokkal egészítették ki, az általános gyakorlat szerint). Az összeállítás szerint a félretett pénz egyedül 253-ban nőtt nagyobb arányban (5 db.), amit a két uralomváltozás indokol.

Az enyingi kincslet összetételében hasonló tendenciák ismerhetők fel. A 2040 érem 238 és 253 között 16 éven át rendszeresen félretett összeggel gyarapodott. A kincslet évi átlaga ebben az időszakban 127,5 érem. Figyelembe véve Philippus alacsonyabb évi átlagát és a hatalomváltozások során módosított összegeket, valószínűnek látszik, hogy az intercisainál lényegesen nagyobb jövedelmű enyingi ismeretlen kerek összeget, évi 100 antoninianust tett félre. A *megtakarított pénz* évi gyarapodása a következőképpen alakulhatott:

III. Gordianus	238	100 db.	
	239	100 db.	
	240	100 db.	
	241	100 db.	
	242	100 db.	
	243	100 db.	
Philippus	244	100 db.	700 db.
	244	100 db.	
	245	100 db.	
	246	100 db.	
	247	100 db.	
	248	100 db.	
Decius	249	100 db.	600 db.
	249	100 db.	
	250	100 db.	
Gallus	251	100 db.	300 db.
	251	100 db.	
	252	100 db.	
	253	100 db.	300 db.

Az egyes uralkodók pénzveréséből származó érmek darabszáma és az évenként feltételezés szerint félretett érmek összege közötti eltérések nem jelentősek:

	Érmek száma	Félre- tett	Külön- bőzet
Előzmények	29	–	+29
III. Gordianus	721	700	+21
Philippus	582	600	–18
Pacatianus	1	–	+1
Decius	317	300	+17
Gallus	362	300	+62
	2012	1900	+112

A számadatok összevetése arra mutat, hogy az enyingi Ismeretlen jövedelme, amelyből évente 100 antoninianust félretett, túlnyomórészt frissen kibocsátott pénzekből és viszonylag kis mértékű forgalomban lévő antoninianusokból tevődött össze. III. Gordianus alatt a friss veretek és a korábban kibocsátott érmek aránya maximálisan (ha minden 238 előtt vert érem 244-ig került volna a leletbe) 96,13 % 3,87 % ellenében. Philippus alatt, amikor az uralkodó dinasztia érmeinek száma 18 darabbal kisebb volt, mint a félretett érmeké, a korábbi érmek aránya nagyobb volt. Philippus alatt maximálisan 50 korábbi éremmel számolhatunk, amely a 600 félretett antoninianus 8,33 %-a. Ezek a százalékok Deciusnál 2,54, Gallusnál 3,13. A korábbi érmek igen alacsony aránya alapján kétségtelen, hogy olyan személy félretett pénzéről van szó, aki a verdéből frissen érkezett pénzekből kapott fizetést, *stipendiumot*. A III. század közepén ez aligha jelenthetett mást, mint katonát.

Mint fenti táblázatunkból látható, Trebonianus Gallus bukásáig 2012 érem képviseli a kincsleletben a 253-ig vert pénzeket. Ebből a mennyiségből az enyingi katona Gallus haláláig 1900 antoninianust tett félre. A különbözet, 112 érem a későbbiekben került birtokába. Elvben feltételezhető lenne, hogy ez a tétel a következő években gyarapította vagyonát, 258/59-ig. Ez a feltevés azonban nyomban irreálissá válik, ha a későbbi periódus érmeinek összetételét felvetítjük:

Előzmény 253-ig	112 db.
Aemilianus	1 db.
Valerianus	27 db.

Gallus alatt a korábbi érmek 3,13 %-ot tettek ki, ez az arány Valerianus alatt, szabályos pénzellátás mellett, 80 %-ra ugrott volna fel. A 112 érem, amelynek többsége Gallienus nemrég kivert antoninianusaiból állt, inkább azt a feltevést inspirálja, hogy Gallus bukása után még egy alkalommal sor került 100 antoninianus félretevésére. Erre egyértelműen Aemilianus hatalomátvétele adhatott alkalmat. Az illyricumi hadsereg által kikiáltott császár kezdetben nem rendelkezett nevével vert pénzekkel: a római verde csak Gallus halála után kezdett számára dolgozni, a viminaciumi verde, amikor csapatai zömével Itáliába vonult, Valerianushoz pártoló alakulatok kezére került.¹¹ A hatalomátvételnél osztott pénz, amelyből emberünk 100 antoninianust ismét félretett, a forgalomban lévő, – túlnyomórészt Gallus – pénzekből tevődött össze. Lehet, – de nem szükségszerű –, hogy a lelet egyetlen Aemilianus érme is ekkor jutott a vagyonba. Valerianus győzelme után, 253 őszén, újabb 100 antoninianus-szal már nem gyarapodott a kincs és erre nem került sor 254-ben sem. Félretett pénzét Enying határában elrejtő katona ezek szerint 253 őszén már nem volt abban a helyzetben, hogy évente rendszeresen jelentős pénzösszeget tegyen félre. Ebből következik, hogy az illyricumi, illetve a pannoniai hadseregnek ahhoz a részéhez tartozott, amely a 253. évi polgárháborúban Aemilianus oldalán harcolt. Valerianus diadala után nem fizetett ugyan életével pártállásáért, de rangját, beosztását elveszítette.

Aemilianus bukását követően a kincs 253–258/59 között a következő megoszlást mutatja:

Előzmények	13 db.
253/54	1 db.
254–56	11 db.
256	4 db.
256/57	1 db.
258/59	1 db.

¹¹Fitz, J.: i. m. 614–616.

Az összeállítás alapján levonható következtetések: 253-tól az elbocsátott katona anyagi viszonyai gyökeresen megváltoztak. Ha tőkéhez nem is kellett hozzányúlnia, azt rendszeresen már nem tudta növelni. A pénzek évenkénti megoszlása azt mutatja, hogy 256 táján, amikor Valerianus Caesar Illyricumba jött, lehetőségei valamelyest, átmenetileg, javultak. A korábbi pénzek magas aránya (41,94 %) alapján bevételei nem zsold fizetésből (a verdéből frissen érkezett pénzekből), hanem az általános pénzforgalomból adódtak.

A lényegesen kisebb intercisai kincsleletnél az összetétel kialakulásában és a tulajdonos feltételezett sorsának vizsgálatában nem mehetünk ilyen messzire. Mindenesetre úgy tűnik, nem osztozott az enyingi tiszt (*principalis*?) balszerencséjében. Az intercisai katonát Aemilianus bukása után nem küldték el alakulatától – a félretett összegek csekélysége miatt egyszerű cohors katonánál aligha lehetett több, akit aligha voltak felelősségre. A kincslelet, számításunk szerint, még 254-ben is gyarapodott a korábbi arányokban. A kis vagyoni elrejtésére alighanem barbár betörés adhatott okot.

Az enyingi érelelet tulajdonosának sorsa inkább a második intercisai kincslelet¹² elrejtőjével lehet rokon. A lelet legkésőbbi datálható darabja Volusianus PM TR P IIII COS II antoninianusa¹³ 253-ból. Ez az érem alapján Barkóczi László a leletet a Trebonianus Gallus-kori nyugtalanságokkal hozta kapcsolatba. Mint láttuk azonban, Aemilianus uralkodása alatt az új császár pénzei csak kis számban és megkéssé érkeztek a provinciába, azok a kifizetések, amelyek uralkodása kezdetén történtek, a forgalomban lévő pénzekből, elsősorban az ekkor belépő Gallus-pénzekből történtek. A második intercisai érelelet esetében erre azért is indokolt gondolni, mert a leletben a Gallus idejében vert pénzek aránya ugrásszerűen kiemelkedő.¹⁴

	Db.	Évi átlag	Index
Caracalla	1	0,04	1
III. Gordianus	17	2,83	63
Philippus	19	3,80	85
Decius	9	4,50	101
Gallus	21	10,50	234

67

Az arányok alapján nem zárható ki annak lehetősége, hogy ezt a kincsleletet is Aemilianus bukása zárta le. A lelet Valerianus-pénzekkel már nem gyarapodott, még olyan minimális arányban sem, mint az enyingi kincslelet. A tulajdonos, úgy látszik, Aemilianus veresége idején veszély-helyzetben volt, ami ezüstjei eladására bírta. Maga az érelelet, hasonlóan a harmadik intercisai és az enyingi kincsekhez, a „*megtakarított összeg*” kategóriájába tartozott, méreteiben – 67 db. – alig különbözött a harmadik lelettől. Összetétele azonban más jellegű. Ha feltételezzük, hogy az előző két példához hasonlóan ennek tulajdonosa is évente rakott félre kerestéből, a megtakarítás mértéke ismételt emelkedésre enged következtetni. A 17 Gordianus-érem alapján valószínű, hogy 238 és 244 között a hatalomra kerülés évében 4, a többiekben mindössze 2 antoninianust takarított meg. Philippus és Decius alatt a kezdő évben ismét 4, a többiben 3 érem a gyarapodás. Jelentősebb emelkedéssel lehet számolni Gallus és Aemilianus alatt (a kezdő évben 6-6, a közbeeső évekre 5-5 érem). Ez az intercisai katona, ellentétben a harmadik érelelet birtokosával, Philippus, majd Gallus alatt előléphetett, a zsoldemeléssel jutott kifejezésre az emelkedő megtakarított összegekben.

A két intercisai és az enyingi éreleletek arra engednek következtetni, hogy rendszeresen félretett pénzekből halmozódtak el, alighanem a zsold bizonyos hányadából. A „*megtakarított összeg*” kategóriába természetesen számos más jellegű érelelet is tartozik, ezek eredete azonban ezekkel a módszerekkel nem világítható meg.

Fitz Jenő

8000 Székesfehérvár, Dr Koch László utca 11

¹² Barkóczi, L., i. m. 3–6.

¹³ RIC 140

¹⁴ Az alábbi összeállítás nem egyezik idézett munkámban közölt számításokkal, amely Barkóczi publikációja alapján készült. Az FMRU számára az éreleletet újra felvettem. A leltárkönyv alapján a kincslelet utólag még 8 éremmel kiegészült.

EIN ANTONINIANUS-MÜNZFUND AUS INTERCISA

Bei der Errichtung der Donau-Eisenwerke wurden zwischen 1952 und 1954 drei römische Münzfunde aus der Mitte des 3. Jahrhunderts getätigt. Den ersten publizierte Mária R. Alföldi¹, den zweiten László Barkóczy². Der dritte, auf den man in der Nähe des zweiten Fundes gestoßen war, gelangte aus der Fundrettung Gyula Töröks in das Ungarische Nationalmuseum, wurde aber bisher noch nicht publiziert. Die letzte Münze des aus 57 Stücken bestehenden Fundes ist ein Antoninianus, den Gallienus seit Ende 253 prägte. Aufgrund seiner Zusammensetzung gehört der Fund in die Kategorie der „gesparten Münzen“ (siehe die in Anmerkung 4 angeführte Arbeit des Autors), er wurde aus regelmäßig beiseite gelegten kleinen Summen (4 bis 5 Antoniniane) seit Anfang der Herrschaft von Gordianus III. zusammengespart. Der Fund zeigt hinsichtlich seiner Zusammensetzung eine enge Verwandtschaft mit dem Fund von Enying⁹, der in der Valerianus–Gallienus-Zeit in der Erde verborgen wurde und bei dem man ebenfalls das Beiseitelegen von gleichen Summen Jahr für Jahr (mehr als 100 Antoniniane) bis zum Fall Aemilianus verfolgen kann. Wahrscheinlich handelt es sich in beiden Fällen um Soldaten (verschiedenen Ranges), die einen Teil ihres Soldes sparten. Das Jahr 253 brachte eine Wende in bezug auf das Schicksal beider Fälle. Der Schatz von Enying wurde Jahre später vergraben, und die paar Münzen, die noch hinzugekommen waren, stammten nicht mehr aus einem regelmäßigen Einkommen.

Római pénzek egykorú hamisítványai a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában

Az ösztönzést e munka megírásához P. Bastien egyik cikke adta, amely a *Museum Notes* 1985 évi kötetében jelent meg,¹ a 318–363 közötti római bronzpénzek egykorú hamisítványairól. A cikk befejező részében azt fejtegeti a szerző, hogy minél több éremleletet, szórványérmet kell publikálni pontos adatokkal és fotókkal, hogy az egykorú hamisítványok körüli sok bizonytalanságot a kutatás a *több adat* birtokában meg tudja oldani. Ezt kívánom jelen cikkemmel gyarapítani, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának (a továbbiakban MNMÉ) egykorú hamisítványainak egy részét a fenti kívánalmak szerint közre adom.

A MNMÉ hamisítványai már részben publikáltak. Több, mint 60 éve jelent meg Alföldi András cikke a *Numizmatikai Közlönyben*.² Anyaggyűjtése a budapesti, bécsi és zágrábi múzeumok, továbbá a Severeano gyűjteményre vonatkozott. A 318–330 között vert bronzpénz hamisítványokat publikálta. Így a VICTORIAE LAETAE PRINC PERP, VIRTVS EXERCIT – VOT/X illetve VOT/XX a jelvényben –, koszorúban VOT/XX/MVLT/XXX – DN CONSTANTINI MAX AVG vagy DOMINORVM NOSTRORVM vagy CAESARVM NOSTRORVM körirattal, PROVIDENTIAE AVGG vagy CAESS táborkapuvál – típusokat. Alföldi András feltehetően folytatni szándékozott az anyagközlést, mert a *Numizmatikai Közlöny* következő számában a római aranypénzek egykorú hamisítványairól írt.³ Nem került sor azonban a 330 után vert bronzpénz típusok egykorú hamisítványainak publikálására. Pedig már annak idején is szép számmal voltak 330–363 közötti utánzatok a MNMÉ gyűjteményében, a leltári számok tanúsítják ezt.

Ezek publikálására végül is nem olyan régen került sor a *Rivista Italiana* folyóiratban.⁴ A GLORIA EXERCITVS 2 és 1 jelvényes, VRBS ROMA, CONSTANTINOPOLIS, FEL TEMP REPARATIO lovas típus – FH 2, FH 3, FH 4 és hajós típus⁵ – GLORIA ROMANORVM⁶, CONCORDIA MILITVM⁷, SALVS DD NN AVG ET CAES Krisztusmonogrammal,⁸ SPES REIPVB⁹ és végül REPARATIO REIPVB¹⁰ típus, amely már az egész késői – Gratianus-kori éremverés produktuma.

Még egy publikáció jelent meg az Éremtár egykorú hamisítványaiból. 1968-ban a Nemzeti Múzeum megvásárolta Niklovits Károly éremgyűjteményét, amelyben IV. századi hamisítványok is voltak.¹¹

Végül az alábbiakban adjuk azon 318–324 közötti pénzek utánzatait, amelyek Alföldi András publikációja óta kerültek az Éremtárba.

Aránylag korai az a IOVI CONSERVATORI típusú utánzat, amely 320 előtti, de körirata alig kivehető, verdejegye sem olvasható, így pontos datálása nehézségekbe ütközik (kat. 1.). A táborkaput ábrázoló típushoz VIRTVS AVG/G/, PROVIDENTIAE AVGG vagy CAESS köriratok tartozhatnak (kat. 2–3). A BEATA

¹Bastien, P.: Imitations of Roman bronze coins, A.D. 318–363. *ANSMN* 30(1985) 175.

²Alföldi, A.: Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern. *NK* 25(1926) 37–48.

³Alföldi, A.: Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von römischen Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern II. *NK* 26–27(1927–1928) 59.

⁴Biro-Sey, K.: Zeitgenössische Fälschungen römischer Münzen in Pannonien. *Riv. It. di Num* 1988 évi számában megjelenés alatt.

⁵Hill, P.V.–Kent, J.P.C.–Carson, R.A.G.: Late Roman Bronze Coinage A.D. 324–498. (LRBC) Part I–II. (London, 1965) II. T. 424.

⁶LRBC 108 p. 3. típus

⁷LRBC II. tábla 1187

⁸LRBC III. tábla 19

⁹LRBC IV. tábla 2058

¹⁰LRBC III. tábla 1512

¹¹Biro-Sey, K.: Contemporary Roman counterfeit coins in the Niklovits collection. *FA* 28(1977) 100. 10–25 kép.

TRANQVILLITAS (kat. 4), a babérkoszorúban VOT/... körirata lehet DN CONSTANTINI MAX AVG vagy CAESARVM NOSTRORVM, vagy DOMINORVM NOSTRORVM (kat. 5–10). A legtöbb azonban az Alföldi publikációban is szép számmal előforduló VIRTVS EXERCIT – hadijelvény mellett ülő fogoly típus (kat. 11–27). Ennek a 318 utáni időszaknak a további típusait majd folytatólagosan a következő Numizmatikai Közönyben publikálom.

A katalógus leírásaiban igyekeztem a száraz tényekre szorítkozni. Minden darabról fotót is adok, így a köriratok leírását mellőztem, amelyek többnyire olyan zavaros jelekből és betűutánzatokból állnak, hogy csak megoldhatatlan feladatot adnék a nyomdának. A verdejegyeket csak abban az esetben írtam le, ha érthetőek, illetve a latin abécé betűivel szemléltethetők voltak. A császár neve, de főként a verde nem mindig állapítható meg egyértelműen. Azonban az adatok közlése és a fotók mindenki számára lehetővé teszi a pénzek objektív vizsgálatát. Hiányossága publikációmnak, hogy összetétel vizsgálatokat nem tudtam végeztetni, pedig nem lenne érdektelen a Duna-vidéki hamisítványok esetében.

Leőhely: sajnos nem sok darabnak ismerjük a leőhelyét. Az itt publikáltak közül két VIRTVS EXERCIT típusét. Az egyik Hetényben (kat. 16) a másik Szalacska környékén (kat. 17) került elő. Az elmúlt 30 évben szerzett darabokat dunántúli gyűjtőktől vásároltam, feltehetően dunántúli leőhelyűek. Valószínű, hogy a korábban, a század elején szerzett darabok is magyarországi, illetve pannoniai leőhelyűek. A sok évtizedes tapasztalat azt mutatja, hogy Magyarországról kerülnek külföldre antik pénzek, de fordított esetre kevés a példa.

Magyarországi kincsletekben ritka jelenség az egykorú hamisítványok előfordulása. Csak a nagytétényi leletben¹² – amely 333-ban zárul – és a jóval később záruló perbáli¹³ kincsben fordul elő 2 hamisítvány. Leleteink nem hasonlíthatók a nyugat-európai, vagy angliai IV. századi kincsletekhez. Azokban, mint például az oldcrofti vagy heslingtoni leletekben százzszámra vannak a hivatalos veretek mellett a hamisítványok.¹⁴ Az oldcrofti lelet 3333 pénze közül 1644 volt hamisítvány. A heslingtoni leletnek mintegy a fele egykorú hamisítványokból áll. Véleményem szerint ott szükségpénz szerepét töltötték be, nálunk azonban kis számuk miatt nem minősíthetők annak.

Típusok: P. Bastien szellemesen megállapította, hogy az egykorú hamisítványok között vannak olyan típusok, amelyek a „járványos”, mások csak szórványos elterjedésűnek mondhatók.¹⁵ Az itt publikált pénzek között a leggyakoribb a VIRTVS EXERCIT típus utánzatai (kat. 11–27). Már Alföldi publikációjából is látható volt, hogy ez egy gyakori típus.¹⁶ Vasić azonban csak 3 db-ot említ, amikor a sirmiumi, illetve a belgrádi múzeum anyagát publikálja.¹⁷

Verdek: Az itt vizsgált pénzek nem mindegyikéről volt megállapítható, hogy melyik verdében készült az eredeti, amelyről az utánzatot másolták. Az írástudatlanság miatt úgy a köriratok, mind a verdejegyek egy része felismerhetetlenül zavaros lett. Az I. Constantinus BEATA TRANQVILLITAS (kat. 4) Ae 3 verete a Treveri verdében készült. A babérkoszorúban VOT szám – típus közül kettőn (kat. 6–7) a sisciai verde jegyei ismerhetők fel. A VIRTVS EXERCIT típus 17 darabja közül 12-n szintén sisciai jegy ismerhető fel (lásd táblázat). A daraboknak több mint a fele értékelhető verdejegy szempontjából.

Metrológia: szempontjából csak a VIRTVS EXERCIT típust értékeltem mennyisége miatt (17 db). Súlyadatai a táblázaton láthatók. A típus átlagsúlya 2,23 g, ami rendkívül alacsony még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy néhány feltűnően töredékes darab (kat. 16) is van közöttük.

Átmérő tekintetében az összes darab az Ae 3 nagyságú pénzekhez sorolható.

Összefoglalva, a publikált pénzek kivéve a Iovi conservatori típust (kat. 1.) a 318–324 közötti időszakban készült típusokat utánozzák. Kincsleteinkben, alig néhány hamisítvány fordul elő. A publikált pénzek nagy része szórvány, csak két darabnak ismerjük konkrét leőhelyét. Hamisítvány gyűjteményünk egészét tekintve és összehasonlítva a kincsletek éremmennyiségével a hamisítványok mennyisége nem számottevő. A hamisítványok „kis” mennyisége ebben az inflációs időszakban érthetetlenül teszi a hamisítás célját. Szükségpénznek ez a mennyiség nem tekinthető, s a maga korában jelentős értéknek sem, mi haszna

¹² Alföldi, A.: Il tesoro di Nagytétény. Riv. It. di Num. 34(1921) 190.

¹³ Biró-Sey, Katalin: A perbáli éremlelet. FA 16(1964) 76.

¹⁴ Carson, R.A.G.–Kent, J.P.C.: A Hoard of Roman Fourth Century Coins from Heslington, Yorkshire. NC 11(1971) 221–225., Rhodes, J.F.: The Oldcroft (1971–2) Hoard of Bronze Coins and Silver Objects. NC 14(1974) 73.

¹⁵ Bastien, P.: i. m. 143.

¹⁶ Alföldi, A.: i. m. NK 25(1926) V–VI. tábla (70 db)

¹⁷ Vasić, M.R.: A IVth and Vth centuries hoard of Roman coins and imitations in the collection of the National Museum in Belgrade. Sirmium 8 (Rome–Belgrade 1978) 125–126, 50–53 sz.

Táblázat

VE típus

kat. sz.	súly	verde (Siscia)	lelőhely
11	2,33g	X	—
12	2,47	X	—
13	2,25	X	—
14	2,20	X	—
15	2,08	X	—
16	1,35	—	Hetény
17	2,16	X	Szalacska
18	2,10	X	—
19	2,15	—	—
20	2,37	X	—
21	2,5	X	—
22	2,70	—	—
23	1,91	—	—
24	2,25	—	—
25	2,19	X	—
26	2,87	X	—
27	2,09	X	—
	37,97		

volt ebből a hamisítóknak? Helyi műhelynek kellett pedig dolgoznia, mert a Duna-vidéki hamisítványok stílusa erősen különbözik a britanniaiakétól, nem azonos műhelyből származnak. Számos kérdés vetődik fel, amelyet esetleg kellő mennyiségű publikált anyag ismeretében meg lehet válaszolni.

Magyarázat a katalógushoz

A publikált pénzeket nem írtam le részletesen. Az előlap ábrájának leírása szerepel a katalógusban, de a köriraté nem, mert többnyire olyan jelekből áll, hogy a nyomdát lehetetlen feladat elé állítanám reprodukálásával. De minden darabról fotó van, amely az I. táblán található, a képek számozása azonos a katalógus sorszámaival.

A hátlapnál csak a típust jelölöm meg rövidítéssel. A verdejegyet csak akkor írom le, ha normál betűkkel hozható, egyébként a fotóról olvasható le. Ahol a leírásban az utolsó, adatközlő sorban nem szerepel a verde neve, ott nem sikerült a sokszor értelmetlen jelekből meghatározni.

A pénzek nagyságát Ae 2, Ae 3, Ae 4 besorolással jelöltem, de minden esetben súlyt is adtam.

A katalógus rövidítéseinek jegyzéke

(A típusoknál adott katalógus számok RIC, LRBC stb. csak a hátlapi típusokra, de nem a verdjegyekre vonatkoznak)

CN	CAESARVM NOSTRORVM körirat, babérkoszorúban különböző VOT számok lehetnek RIC VII. 16. t. 121
DCM	DN CONSTANTINI MAX AVG, ábra mint előbbi RIC VII. 17. t. 92
DN	DOMINORVM NOSTRORVM, ábra mint előbbi (RIC VII. 17. 58.
Táborkapu	PROVIDENTIAE AVG/G/ táborkapu RIC VII. 17. t. 15.
PA	PROVIDENTIAE CAESS táborkapu RIC VII 18. t. 8.
PC	VIRTVS AVGG táborkapu RIC VII. 6. t. 314
VE	VIRTVS EXERCIT 2 ülő fogoly között hadijelvény v.ö. RIC VII. 13. t. 119.

Katalógus

1. *I. Constantinus*
 Ae 3, 1,40 g, 15–16 mm ↑ ←
 E./ Babérkoszorús fej jobbra
 H./ Iovi conservatori típus, zavaros körirattal. Jupiter balra áll, sceptrumot és Victoriát tart, lábánál sas
 Ltsz.: 4A.1981.13.
2. *I. Constantinus*
 Ae 3, 2,62 g, 17–18 mm ↑ ↓
 E./ A császár sisakos, páncélos mellképe jobbra
 H./ VIRTU-S AVG/G/ táborkapu
 Ltsz.: R.I. 6728
3. *I. Constantinus*
 Ae 4, 1,42 g, 14 mm ↓ ↑
 E./ Babérkoszorús fej jobbra
 H./ PA vagy PC típus, táborkapu
 Ltsz.: 10.1939.1. (?)
4. *I. Constantinus*
 Ae 3, 3,01 g, 15–16 mm ↑ →
 E./ A császár sisakos, páncélos mellképe jobbra
 H./ Beata tranquillitas típus oltárral, rajta VOT/IS/XX PTR verdejeggyel (RIC VII. 2 t 198 típus)
 Ltsz.: R.I. 6737 Treveri
5. *I. Constantinus*
 Ae 3, 2,49 g, 15 mm ↑ →
 E./ A császár sisakos, páncélos mellképe jobbra
 H./ Babérkoszorúban IOI/·V
 DN, CN vagy DCM típus I~I verdejeggyel
 Ltsz.: 10.1939.2.
6. *Constantinus dinasztia*
 Ae 3, 1,88 g, 16–17 mm ↑ →
 E./ Babérkoszorús fej jobbra.
 H./ DCMA típus 2 I 2 verdejegy
 Ltsz.: 20.1934.4. Siscia
7. *Constantinus dinasztia*
 Ae 3–4, 1,59 g, 15 mm ↑ ↙
 E./ Babérkoszorús mellkép köpenyben páncélban balra.
 H./ CN, DN, vagy DCM típus, a babérkoszorúban ΔOT/·Δ SIS verdejegy
 Ltsz.: 11A.1984.20. Siscia
8. *Constantinus dinasztia*
 Ae 4, 1,3 g, 13–14 mm ↑ ↘
 E./ Diadémos (?) köpenyes, páncélos (?) mellkép balra.
 H./ CN, DN vagy DCM típus, a babérkoszorúban II/++
 Ltsz.: 11A.1984.21.
9. *Constantinus dinasztia*
 Ae 3, 1,9 g, 17–18 mm ↑ ↙
 E./ Babérkoszorús (?) köpenyes, páncélos mellkép jobbra.
 H./ DCM típus, a babérkoszorúban VOT/·? SI2 verdejegy
 Ltsz.: 3A.1981.7. Siscia
10. *Constantinus dinasztia*
 átvert példány
 Ae 4, 1,72 g, 13–14 mm ↑ ↓
 E./ Babérkoszorús fej jobbra
 H./ Babérkoszorúban zavaros 3 soros felirat, SM... verdejegy
 Ltsz.: 3A.1981.18.
11. *I. Licinius*
 Ae 3, 2,33 g, 16–17 mm ↑ ↑
 E./ Babérkoszorús páncélos mellképe pajzsával, lándzsával jobbra.
 H./ VE típus, a jelvényben VOT/X $\frac{S F}{\Gamma S I S}$ jeggyel, teljesen szabályos a körirat.
 Ltsz.: 98.1972.4. Siscia
12. *I. Constantinus* vagy
 Licinius
 Ae 3, 2,47 g, 15–16 mm ↑ ↑
 E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
 H./ VE típus, a jelvényben VOT/X, szabályos körirat $\frac{S F}{E S I S *}$ verdejeggyel
 Ltsz.: 50.1979.1. Siscia
13. *II. Licinius*
 Ae 3, 2,25 g, 15–16 mm ↑ ←
 E./ Babérkoszorús, köpenyes páncélos mellkép balra
 H./ VE típus, a jelvényben VOT/XX, $\frac{S \sqcup}{I H S I A *}$ verdejeggyel
 Ltsz.: 5.1935.3. Siscia ?
14. *Crispus*
 Ae 3, 2,20 g, 15–16 mm ↑ ↓
 E./ Babérkoszorús, páncélos mellkép balra, pajzsot és lándzsát tart
 H./ VE típus, a jelvényben VOT/+, $\frac{S F}{D S I S}$ verdejeggyel
 Ltsz.: 133.1933 Siscia
15. *Constantinus dinasztia*
 Előlapon a fej dupla kontúros
 E./ Babérkoszorús, páncélos mellkép balra, pajzsot és lándzsát tart
 H./ VE típus, a jelvényben VOT/+, $\frac{7}{2 I 2}$ verdejeggyel

- Ae 3, 2,08 g, 15 mm ↑↑
16. *Constantinus dinasztia*
Ltsz.: 11A.1984.14. Siscia
E./ Babérkoszorús (?), páncélos mellképe balra, pajzsot és lándzsát tart
H./ VE típus, a jelvényben T V/+
- Ae 3 töredékes, 1,35 g, 14 mm ↑↙
Lelőhelye: Hetény
17. *I. Constantinus ?*
E./ Babérkoszorús, köpenyes? mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben VOT/X $\frac{S}{CSIST} \frac{F}{}$ verdejeggyel
Ltsz.: L.I.1.1981.3. Siscia
- Ae 3, 2,16 g, 16 mm ↑↘
Lelőhelye: Szalacska környéke
18. *I. Constantinus ?*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben IOI/HH, Δ IO verdejeggyel
Ltsz.: 58.1887.2.
- Ae 4, 2,10 g, 14 mm ↑↓
19. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, $\frac{S}{C} \frac{F}{}$ verdejeggyel, a jelvényben VOT/X
Ltsz.: 7A.1980.1. lyukas
- Ae 3–4, 2,15 g, 15–16 mm ↑↓
20. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús ?, köpenyes, páncélos mellkép balra, pajzzsal és lándzsával
H./ VE típus, a jelvényben VOT/X ...SI verdejeggyel
Ltsz.: R.I.6824
- Ae 3–4, 2,37 g, 15–16 mm ↑↓
21. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben VOT/++
Ltsz.: 3A.1981.6.
- Ae 3–4, 2,5 g, 13–14 mm ↑↑
22. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben IIT/XX
Ltsz.: 2.1981.2.
- Ae 3, 2,70 g, 16 mm ↑↓
23. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben IOT/X
Ltsz.: 3A.1981.19.
- Ae 3–4, 1,91 g, 13 mm ↑↗
24. *Constantinus dinasztia*
E./ Babéros?, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben VOT/XX, IOI verdejeggyel
Ltsz.: 3A.1981.20.
- Ae 3–4, 2,25 g, 14–15 mm ↑↑
25. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép jobbra
H./ VE típus, a jelvényben ..X, CSIS verdejeggyel
Ltsz.: 6A.1981.2. Siscia
- Ae 3–4, 2,19 g, 15 mm ↑↓
26. *Constantinus dinasztia*
E./ Sisakos, páncélos mellkép balra
H./ VE típus, a jelvényben zavaros jelek, 'S verdejeggyel
Ltsz.: 4A.1981.10. Siscia
- Ae 3, 2,87 g, 15 mm ↑↓
27. *Constantinus dinasztia*
E./ Babérkoszorús?, páncélos mellkép balra.
H./ VE típus, a jelvényben zavaros jelek, ISISII verdejeggyel
Ltsz.: 4A.1981.11. Siscia
- Ae 3–4, 2,09 g, 14 mm ↓↓
Ltsz.: 4A.1981.11. Siscia

Biróné Sey Katalin
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16

ZEITGENÖSSISCHE FÄLSCHUNGEN RÖMISCHER MÜNZEN AUS DEM 4. JAHRHUNDERT IM
MÜNZKABINETT DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS (I. TEIL)

Vor mehr als 60 Jahren erschien ein Artikel des Ammlers András Alföldi, in dem er unter anderem auch die zeitgenössischen Fälschungen des Münzkabinetts des UNM aus dem Zeitraum 318 bis 330 erörterte. Seit dieser Publikation haben die Fälschungen aus jener Zeit in der Sammlung des Münzkabinetts zugenommen. Ein Teil der neuerworbenen Fälschungen wird nun besprochen und auf Fotos wiedergegeben.

In den letzten 20 Jahren kaufte das Münzkabinett viele zeitgenössische Fälschungen vor allem aus Privatsammlungen. Der Fundort der Stücke ist unbekannt, sie wurden aber zumeist von Sammlern aus Transdanubien erworben. So kann vermutet werden, daß sie vom Gebiet der einstigen Pannonia stammen.

Unter den Stücken, die unter den Katalognummern 1. bis 27. zu finden sind, gibt es eine Münze vom Reversstyp IOVI CONSERVATORI ... (Kat. 1.), zwei vom Typ PROVIDENTIAE AVGG oder CAESS mit Lagertor (Kat. 2. bis 3.), eine vom Typ BEATA TRANQVILLITAS (Kat. 4.) und sechs Münzen vom Reversstyp CAESARVM NOSTORVM oder DOMINORVM NOSTORVM, im Lorbeerkranz VOT... (Kat. 5. bis 10.), die anderen Stücke repräsentieren den Typ VIRTVS EXERCITI, im Kriegssignum VOT..., darunter zwei sitzende Gefangenen (Kat. 11. bis 27.). Das Vorkommen des letzteren Typs kann als massenhaft bezeichnet werden, wie das schon aus der Sammlung Alföldis hervorging.

Hinsichtlich ihres Durchschnittsgewichtes waren nur die beiden letzteren Typen aufgrund ihrer Anzahl zu untersuchen. Das Durchschnittsgewicht der Münzen vom Reversstyp VOT... im Lorbeerkranz beträgt 1,81 Gramm, das vom Typ VIRTVS EXERCITI macht 2,23 Gramm aus.

In Hinsicht auf die Prägestätte ist nur etwa die Hälfte der Prägungen aufgrund der Unlesbarkeit der Münzzeichen zu bewerten. Das Münzzeichen von Treveri weist der Typ BEATA TRANQVILLITAS auf, und das Münzzeichen von Siscia ist auf drei Münzen vom Typ VOT... im Lorbeerkranz zu erkennen. Auf zwölf Stücken vom Typ VIRTVS mit der Größe Ae 3 ist das Münzzeichen von Siscia gut lesbar. Somit kann festgestellt werden, daß die überwiegende Mehrheit der Fälschungen Kopien von Prägungen aus Siscia darstellen, da ja auch in den Funden aus der erwähnten Zeit die Münzen aus Siscia den größten Anteil haben.

Die Materialsammlung Alföldis, die Beschreibung des Fundes von Nagytétény — in dem neben den offiziellen Prägungen auch zeitgenössische Fälschungen vorkamen —, erschien in der *Folia Archaeologica*, und mit einem Artikel, der bald in *Rivista Italiana* erscheinen wird, sind fast alle Fälschungen des Münzkabinetts des Ungarischen Nationalmuseums bekannt gemacht.

A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám-gyűjteménye (II. rész)*

A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám gyűjteménye ismertetésének ez a része a magyar hercegi, majd az idegen pénzek töveit, végül a hamisításra szolgáló szerszámokat közli (II–III. tábla).

Magyarországon mindössze két olyan hercegi család volt, amely pénzverési joggal rendelkezett, a Batthyány és az Esterházy. Mindkét család a XVIII. század második felében élt ezzel a joggal; Batthyány Károly és Lajos, valamint Esterházy Miklós. Pénzeik – 10 dukát, dukát, tallér, 1/2 tallér, 20 krajcáros – a pénzforgalomban nem vettek részt, ajándékozási célokat szolgálhattak. Gyűjteményünkben csak a Batthyány család pénzeinek verőszerszámai vannak; egy kivétellel ismert típusoké. Egyetlen verőtő van, amellyel nem ismeretes kiverett pénz, ez pedig Batthyány Lajos 1805-ös 20 krajcáros. (Katalógus 66. sz.) Feltételezhetően készültek kiadni, a verőtöveket (legalább is a hátlapot) meg is csinálták, kivitelezésre azonban nem került sor.

Az idegen pénzek verőszerszámainak Budapestre kerülése a legproblematisabb; semmi adatunk sincs rá. Ezek között is feltűnő a hervordi 1/4 tallér verőtőve. (Katalógus 75. sz.) A Brassóból idekerült anyag között volt, kétségtelen azonban, hogy később keveredett közé. I. Szelim szultán akcsejének verőtőve (Katalógus 83. sz.), talán a magyarországi török megszállással függhet össze, de sajnos származási adatunk itt sincs.**

Hamis pénzek a pénzverésnek szinte velejárói, bár itt több verőtő már inkább műtárgyhamisítás céljából készült és nem a pénz forgalmi idejében (Katalógus 87–93. sz.). Külön említésre méltónak tartunk két szerszámot. Egyik a bajor 20 krajcáros (Katalógus 95. sz.), ami technikailag is érdekes megoldás. Kereskedelmi forgalomból került a gyűjteménybe, így eredete bizonytalan. Pénzforgalmi okokból kell viszont foglalkozni a burgauai és brandenburgi 20 krajcárosok együttes öntőmintájával (Katalógus 94. sz.). Ennek ugyanis ott kellett készülnie, ahol mindkét pénz forgalomban volt és ezt az együttes forgalmat tanúsítja az öntőminta is.

KATALÓGUS

III. Hercegi pénzek verőszerszámai.

- 46 Batthyány Károly 1764. évi 10 dukátusának hátlap verőtőve.
GEN:C:MAR:U:L:DIM:COL:U:S:C: & (X)R:A:M:A:I:CONS: & S:CONF:M:1764.
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 9,1 cm.
Szélessége: 6,5 cm.
Leltári száma: R.V.67.
- 47 Batthyány Károly 1764. évi 5 dukátusának hátlap verőtőve.
GEN:C:MAR:U:L:DIM:COL:U:S:C: & (V)R:A:M:A:I:CONS: & S:CONF:M:1764.
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 9,5 cm.
Szélessége: 6,3 cm.
Leltári száma: R.V.68.
- 48 Batthyány Károly dukátjának előlap verőtőve.
CAROL:S:R:I:P:DE·BATTHYAN:A:U:E:G:C:M:
A mellkép alatt T.F. szignó, a verőtő oldalába vésve: T.F. 1766.
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 8,2 cm.
Szélessége: 4,8 cm.
Leltári száma: R.V.69.

*I. rész: Numizmatikai Közlöny 84–85(1985–1986) 47–55.

**A török pénzek számszámaira tett megállapításokat Szilágyi Mihálynak köszönöm.

- 49 *Batthyány Károly* dukátjának előlapi verőtüve.
CAROL:S:R:I:P:DE·BATTHYAN:A:U:E:G:C:M:
A mellkép alatt G.T.F. szignó.
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 8,6 cm.
Szélessége: 4,7 cm.
Leltári száma: R.V.71.
- 50 *Batthyány Károly* 1764. évi dukátjának hátlapi verőtüve.
FIDELITATE ET FORTITUDINE·1764·
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 8,2 cm.
Szélessége: 4,7 cm.
Leltári száma: R.V.70.
- 51 *Batthyány Károly* 1765. évi dukátjának hátlapi verőtüve.
FIDELITATE ET FORTITUDINE·1765·
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 8,2 cm.
Szélessége: 4,5 cm.
Leltári száma: R.V.72.
- 52 *Batthyány Károly* 1770. évi dukátjának hátlapi verőtüve.
FIDELITATE ET FORTITUDINE·1770·
Sarkított négyzet keresztmetszetű, oldalában: J.Jetzl F.
Magassága: 7,6 cm.
Szélessége: 4,6 cm.
Leltári száma: R.V.79.
- 53 *Batthyány Károly* 1770. évi dukátjának hátlapi szerszáma, csupán pozitív címerkép.
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 5,5 cm.
Szélessége: 4,2 cm.
Leltári száma: R.V.80.
- 54 *Batthyány Károly* 1768. évi tallérjának hátlapi verőtüve.
GEN:C:MAR:U:L:DIM:COL:U:S:C: & ·R:A:M:A:I:CONS: & ·S:CONF:M:1768·
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 9,6 cm.
Szélessége: 6,5 cm.
Leltári száma: R.V.66.
- 55 *Batthyány Károly* 1764., vagy 1765. évi 1/2 tallérjának előlapi verőtüve.
CAROL:S:R:I:PRINC:DE·BATTHYAN:P:I:N:U: & ·S:COM:AUR:U:E:C:C:P:S:U:S:C·
Sarkított négyzet keresztmetszetű. A mellkép alatt: I·TODA·F· szignó.
Magassága: 9 cm.
Szélessége: 5,9 cm.
Leltári száma: R.V.73.
- 56 *Batthyány Károly* 1770. évi 1/2 tallérjának előlapi verőtüve.
CAROL:S:R:I:PRINC:DE·BATTHYAN:P:I:N:U: & ·S:COM:AUR:U:E:C:C:P:S:U:S:C·
Sarkított négyzet keresztmetszetű, oldalában: J.Jetzl.
Magassága: 8,7 cm.
Szélessége: 6,3 cm.
Leltári száma: R.V.75.
- 57 *Batthyány Károly* 1764. évi 1/2 tallérjának hátlapi verőtüve.
GEN:C:MAR:U:L:DIM:COL:U:S:C: & R:A:M:A:I:CONS: & S:CONF:MIN:1764·
Sarkított négyzet keresztmetszetű.
Magassága: 9,1 cm.
Szélessége: 6,2 cm.
Leltári száma: R.V.74.
- 58 *Batthyány Károly* 1770. évi 1/2 tallérjának hátlapi verőtüve.
GEN:C:MAR:U:L:DIM:COL:U:S:C: & ·R:A:M:A:I:CONS: & ·S:CONF:M:1770·

- 3 db. sarkított négyzet keresztmetszetű verőtő.
Magasságuk: 9,1 cm., 8,7 cm., 9 cm.
Szélességük: 6,3 cm., 6,4 cm., 6,1 cm.
Leltári számuk: R.V.76., R.V.77., R.V.78.
- 59 *Batthyány Károly* 1/2 tallérjának előlapi szerszáma: csak mellképábrázolás.
Sarkított négyzet keresztmetszetű tő.
Magassága: 6,2 cm.
Szélessége: 5,4 cm.
Leltári száma: R.V.81.
- 60 *Batthyány Károly* 1/2 tallérjának hátlapi szerszáma; csupán címerábrázolás.
Magassága: 6 cm.
Szélessége: 5,2 cm.
Leltári száma: R.V.82.
- 61 *Batthyány Lajos* 1792. évi dukátjának hátlapi verőtöve.
PERP·IN NEMET VIVAR S·C·R·A·M·ACT·CAM·INC·COM·CAST·PERP·ET SVPR·COM·1792·
Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel. A bélyegen kívül – negatív vésetben – két-szer: 73 – R
Teljes magasság: 8,2 cm.
Felső rész magassága: 2,7 cm.
Felső rész szélessége: 7,8 cm.
Alsó rész szélessége: 5,3 cm.
Leltári száma: R.V.63.
- 62 *Batthyány Lajos* 1788. évi tallérjának előlapi verőtöve.
LVDOVICVS S·R·I·PRINCEPS DE BATTHYAN STRATTMANN·
A mellkép alatt I·N·WIRT· szignó
Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel.
Teljes magasság: 9,6 cm.
Felső rész magassága: 4,6 cm.
Felső rész szélessége: 9,9 cm.
Alsó rész szélessége: 6,8 cm.
Leltári száma: R.V.61.
- 63 *Batthyány Lajos* 1788. évi tallérjának hátlapi verőtöve.
PERPETVVS IN NEMET VIVAR S·C·R·A·M·ACT·CAM·INC·COM·CAST·PERP·ET SVPR·COM·1788·
Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel. A bélyegen kívül – negatív vésetben – két-szer, valamint a verőtő oldalán: 21 – R.
Teljes magasság: 9,3 cm.
Felső rész magassága: 4,1 cm.
Felső rész szélessége: 10 cm.
Alsó rész szélessége: 6,7 cm.
Leltári száma: R.V.62.
- 64 *Batthyány Lajos* 1790. évi 20 krajcárosának előlapi verőtöve.
LVDOVICVS S·R·I·PRINCEPS DE BATTHYAN STRATTMANN·
A mellkép alatt I·N·WIRT· szignó.
Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel. A bélyegen kívül – negatív vésetben – 35–A.
Teljes magasság: 9 cm.
Felső rész magassága: 3 cm.
Felső rész szélessége: 8,5 cm.
Alsó rész szélessége: 5,7 cm.
Leltári száma: R.V.64.
- 65 *Batthyány Lajos* 1790. évi 20 krajcárosának hátlapi verőtöve.
PERPET·IN NEMET VIVAR S·C·R·A·M·ACT·CAM·INC·COM·CAST·PERP·ET SVPR·COM·1790·
A címer alatt értékjelzés: 2–0
A bélyegen kívül – negatív vésetben – 35 – R
Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel.
Teljes magasság: 9 cm.

Felső rész magassága: 3,1 cm.

Felső rész szélessége: 8,2 cm.

Alsó rész szélessége: 5,7 cm.

Leltári száma: R.V.65.

- 66 *Barthány Lajos* 1805. évi 20 krajcárosának hátlapi verőtüve.

PERPET·IN·NEMET·VIVAR·S·C·R·A·M·ACT·CAM·INC·COM·CAST·PERP·ET·SVPR·COM·1805·

A bélyegen kívül – pozitív vésetben – kétszer: 157.

Sarkított négyzet keresztmetszetű, szélesebb verési felülettel.

Teljes magasság: 10 cm.

Felső rész magassága: 3,2 cm.

Felső rész szélessége: 8,2 cm.

Alsó rész szélessége: 5,6 cm.

Leltári száma: R.V.93.

IV. *Idegen pénzek verőszerszámai.*

- 67 *Ausztria, Mária Terézia* tallérjának előlapi verőtüve. A hengeralakú verőtövet gyűrűbe fogták.

M·THERESIA·D·G–R·IMP·HU·BO·REG·

Magassága: 2,5 cm.

Átmérője: 5,5 cm.

A gyűrű magassága: 1,5 cm.

A gyűrű átmérője: 8,5 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–8.

- 68 *Ausztria, Mária Terézia* 1780. évi tallérjának hátlapi verőtüve. A hengeralakú verőtövet gyűrűbe fogták.

ARCHID·AVST·DUX–BURG·CO·TYR·1780·X

Verdejegy: I.C.–F.A.

Magassága: 2 cm.

Átmérője: 5 cm.

A gyűrű magassága: 1,7 cm.

A gyűrű átmérője: 9 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–9.

- 69 *Ausztria, Mária Terézia* tallérjának hátlapi szerszáma, csak címerkép negatívban (Fordított címerrend).

A hengeralakú verőtövet gyűrűbe fogták. A képen kívül karcolva: C Wur:f

Magassága: 1,7 cm.

Átmérője: 4,5 cm.

A gyűrű magassága: 1,45 cm.

A gyűrű átmérője: 7,3 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–7.

- 70 *Burgau, Mária Terézia* 1780. évi tallérjának hátlapi apatöve, hengeralakú.

ARCHID·AVST·DUX–BURG·CO·TYR·1780·X

A második (jobb alsó) címermező üres.

Magassága: 3,4 cm.

Átmérője: 5,5 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–10.

- 71 *Burgau, Mária Terézia* 1780. évi tallérjának hátlapi apatöve, hengeralakú.

ARCHID·AVST·DUX–BURG·CO·TYR·1780·X

Magassága: 3,4 cm.

Átmérője: 6 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–11.

- 72 *Burgau, Mária Terézia* 1780. évi tallérjának hátlapi verőtüve, csonkakúp alakú.

ARCHID·AVST·DUX–BURG·CO·TYR·1780·X

Magassága: 3 cm.

Alsó átmérője: 4,5 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–12.

- 73 *Lombard–Velence, Ferenc József* 1862. évi 1 soldijának hátlapi apatöve, hengeralakú.

MONETA·SPICCIOLA·PEL·R·LOMB·VENETO

Magassága: 4,9 cm.

Átmérője: 4,1 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–17

- 74 *Lombard–Velence*. A 73. tétel alatti verőtüve.
Magassága: 4,2 cm.
Átmérője: 3,9 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–18.
- 75 *Hervord város* 1/4 tallérjának előlapi verőtüve. Hengeralakú, felső verőtő.
*MONE*DOMI*ET*CIVI*HERVORD
Saurma (Die Saurmasche Münzsammlung. Berlin. 1892.) No. 3234., LVI. tábla 1712 sz.
Magassága: 5,5 cm.
Átmérője: 3 cm.
Leltári száma: 58.141. C.
- 76 *Szerbia, I. Péter* 1904. évi 2 parának hátlapi apatüve, hengeralakú.
Cirill betűs körirata: KRALEVINA SZBRIJA/2 PARE
Magassága: 3,9 cm.
Átmérője: 3,9 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–25.
- 77 *Bulgária, I. Ferdinánd* 1912. évi 20 levának hátlapi verőtüve.
Cirill betűs körirata: CARSZTVO BLGARIA/22 SZEPT 1908/20 LEVA/1912
Magassága: 2,6 cm.
Átmérője: 3,6 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–19.
- 78 *Bulgária, I. Ferdinánd* 5 levásának előlapi verőtüve, hengeralakú.
Cirill betűs felirata: FERDINAND I. KNAZ BLGARSZKIJ
Verdejegy cirill betűkkel: K.B.
A fej alatt A. SCHARFF szignó.
Magassága: 4,5 cm.
Átmérője: 4,7 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–20.
- 79 *Bulgária, I. Ferdinánd* 1892. évi 5 levásának hátlapi verőtüve, hengeralakú.
Cirill betűs felirata: 5/LEVA/1892
Magassága: 4,5 cm.
Átmérője: 4,8 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–21.
- 80 *Bulgária, I. Ferdinánd* 20 sztotinki előlapjának apatüve, hengeralakú.
Cirill betűkkel: BLGARIA/SZEDINENIETO PRAVI SZILATA
Magassága: 3,7 cm.
Átmérője: 4 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–22.
- 81 *Bulgária, I. Ferdinánd* 10 sztotinki előlapjának verőtüve, hengeralakú.
Cirill betűkkel: BLGARIA/SZREDINENIETO PRAVI SZILATA
Magassága: 2,7 cm.
Átmérője: 3,6 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–23.
- 82 *Bulgária, I. Ferdinánd* 1906. évi 10 sztotinkijának hátlapi verőtüve, hengeralakú.
Cirill betűkkel: 10/SZTOTINKI/1906
Magassága: 2,6 cm.
Átmérője: 3,6 cm.
Leltári száma: 16–B/1981–24.
- 83 *Török, I. Szelim* (1512–1520) akcsejének alsó verőtüve.
Teljes hossza: 16,2 cm.
Tüske hossza: 9,8 cm.
Felső átmérője: 2,5 cm.
Bélyegátmérő: 1,4 cm.
Leltári száma: 58.139. C.
- 84 *Török, meghatározhatatlan pénz* alsó verőtüve.
Teljes hossza: 15 cm.
Tüske hossza: 9,5 cm.

Felső átmérője: 2,2 cm.

Bélyegátmérő: 1,4 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–27.

- 85 *Török, meghatározhatatlan pénz* felső verőtöve, hengeralakú.

Hossza: 7,2 cm.

Átmérője: 2,4 cm.

Bélyegátmérő: 1,6 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–28.

V. *Hamisításra szolgáló szerszámok.*

- 86 *Magyar, IV. Béla* CNH. I. 279 típusú brakteátájának hamisítására szolgáló bronzlapocska, ovális alakú. A brakteáta képe mindkét oldalra bevésve.

Hossza: 3,2 cm.

Szélessége: 2,6 cm.

Vastagsága: 0,2 cm.

Leltári száma: Cim.Sec. I.I.1.

(Közölve: Numismatische Zeitschrift. XIII. 1881. 234–235.)

- 87 *Magyar, madonnás aranyforint* hátlapja, hengeralakú.

PATRONA HVNGARIAE (AE ligatura)

Modern hamisítvány.

Hossza: 2,8 cm.

Átmérője: 2,6 cm.

Leltári száma: 17–B/1981–1.

- 88 *Magyar, III. Ferdinánd* K–B verdejegyű denárának előlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány.

FER·III·D·G·R·I·S·A·G·H·B·R·

Hossza: 4,5 cm.

Átmérője: 1,5 cm.

Leltári száma: 17–B/1981–2.

- 89 *Magyar, III. Ferdinánd* K–B jegyű, 1647. évi denárának hátlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány.

PATRO·HVNGA·1647

Hossza: 4,5 cm.

Átmérője: 1,5 cm.

Leltári száma: 17–B/1981–3.

- 90 *Magyar, III. Ferdinánd* K–B jegyű obulus előlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány.

Hossza: 3,6 cm.

Átmérője: 1,5 cm.

Leltári száma: 17–B/1981–4.

- 91 *Magyar, III. Ferdinánd* 1652. évi obulusának hátlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány.

Hossza: 3,9 cm.

Átmérője: 1,5 cm.

Leltári száma: 17–B/1981–5.

- 92 *Erdély, Kemény János* dukátjának előlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány.

IO KEMEN–D G P T

Hossza: 3,3 cm.

Átmérője: 4,6 cm.

Leltári száma: R.V.52.

- 93 *Erdély, Kemény János* 1661. évi dukátjának hátlapi verőtöve. Hengeralakú modern hamisítvány, kettőtörve.

PAR·REG·HVN·DO·ET·SI·CO·1661

Hossza: 3,3 cm.

Átmérője: 4,7 cm.

Leltári száma: R.V.53.

- 94 Két db. 20 krajcáros elő- és hátlapi öntőformája.

Egyik: *Burgau, Mária Terézia* 1765. évi 20-krajcáros.

Előlap: M·THERESIA DGR–

Hátlap: ARCHID AVST DVX BVRG·CO·TYR·1765·X

Másik: *Brandenburg–Anspach, Alexander* 1764. évi, S verdejegyű 20 krajcáros.

Előlap: ALEXANDER DG–MARCH:BR.....

Hátlap: LX ST EINE–FEINE MARK

Két lapból álló, csappal illeszkedő bronz öntőminta, bemeneteli és illeszkedő vájatokkal.

A lapok hossza: 8,3 cm.

A lapok szélessége: 3,9 cm.

A lapok vastagsága: 0,8 cm.

Leltári száma: 112A/1911.1.

- 95 *Bajor, Maximilian Joseph* 20 krajcárosának elő- és hátlapi verőszerszáma.

Előlap: ... AXIO.....LL

Hátlap: CONSILIUM–IN DEO/17–6?

A hátlap verőtöve két csappal illeszkedő hármás lemezbe foglalva, az előlap verőtöve különálló, négyzetes keresztmetszetű.

A hátlap szerszámának

hossza: 16 cm.,

szélessége: 5,7 cm.,

vastagsága: 3,2 cm.,

a csapok magassága: 4,5 ill. 4,1 cm.

Az előlap szerszámának

hossza: 8,8 cm.,

szélessége: 2,9 cm.

Leltári száma: 27/1976–1.

- 96 *Török, Abdul Hamid* 1782/83. évi konstantinápolyi altinjének elő- és hátlapi szerszámai, amelyek csapokkal illeszkednek egymásba.

Szabálytalan négyszögalakúak, 6,5 és 5,8 cm.-es méretekkkel. Vastagsága: 2,7 cm.

Leltári száma: 16–B/1981–29–30.

Gedai István

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt 14–16

DIE SAMMLUNG VON PRÄGEWERKZEUGEN DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS (II. TEIL)*

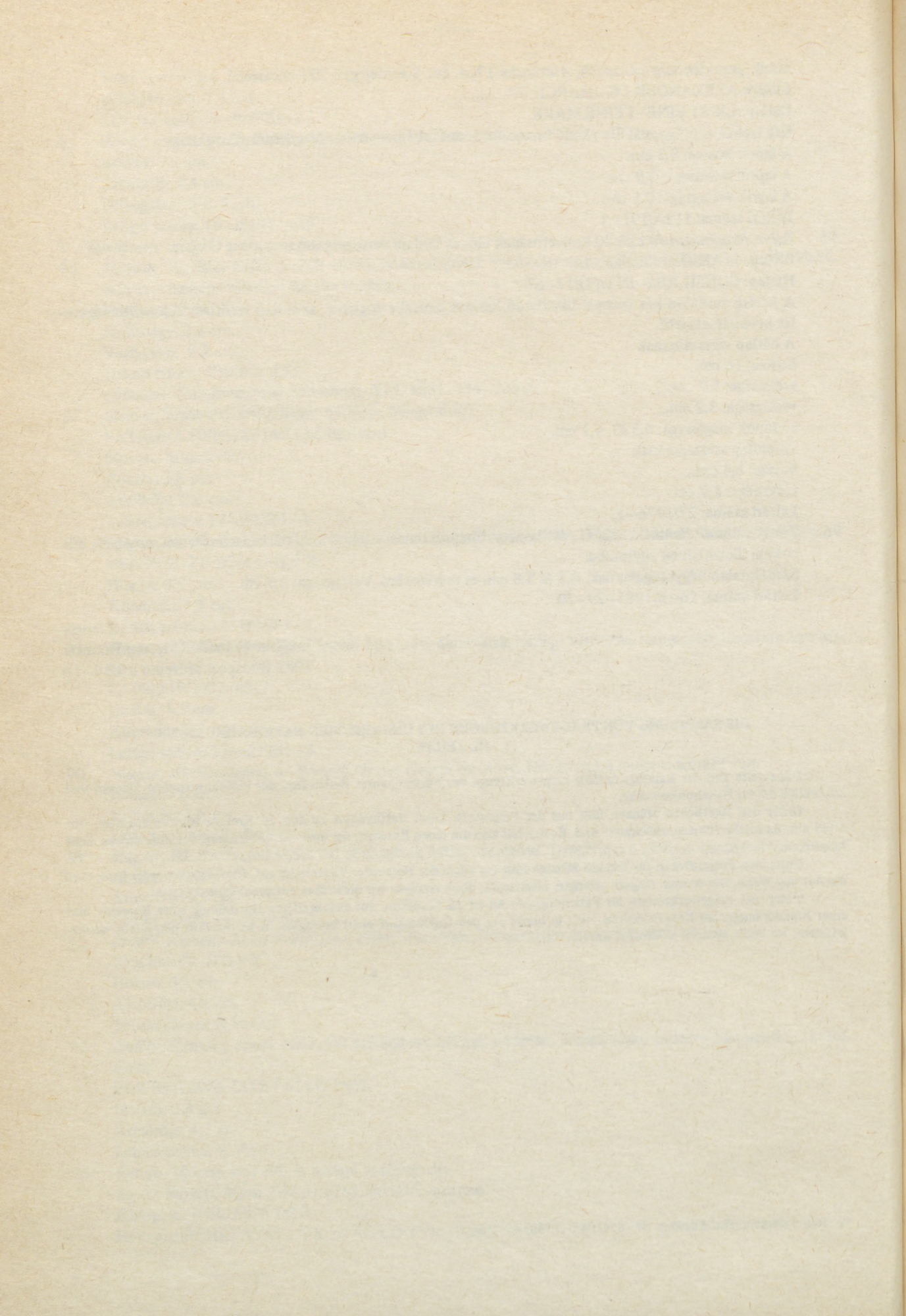
Der zweite Teil des Katalogs enthält Prägewerkzeuge des Fürstenhauses Batthyány, der nichtungarischen Münzen und schließlich die für Fälschungszwecke.

Unter den fürstlichen Münzen fällt nur der Prägestock Lajos Batthyányis zu den 20 Kreuzer-Münzen aus dem Jahr 1805 auf, da solche Münzen unbekannt sind. Es handelt also um einen Entwurf, der über die Anfertigung des Prägestocks nicht hinauskam.

Unter den Prägestöcken für fremde Münzen fällt vor allem der Hervorder Vierteltaler auf. Diesbezüglich wäre besonders die Art und Weise, wie er nach Ungarn gelangte, interessant, doch verfügen wir nicht über entsprechende Angaben.

Unter den Prägewerkzeugen für Fälschungszwecke ist die Gießform zur gleichzeitigen Herstellung einer Burgauer und einer Brandenburger 20 Kreuzer-Münze auch in bezug auf den Geldumlauf nicht belanglos, da sie nur dort hergestellt werden konnten, wo beide Münzen in Umlauf waren.

*I. Teil: *Numizmatikai Közlöny* 84–85(1985–1986) 47–55.

Újabb szempont a Dbg. 1706/a dénár hátlap éremképének meghatározásához

Az éremkép templomábrázolását vizsgálva Gedai István összeveti azt az egykorú pénzek karoling templomábrázolásaival. Úgy találja, hogy a dénár képe ötvösmunka, nem pedig egy templom ábrázolása, és a honfoglalás kori ékszerek inda- és palmettamotívumaiba illeszkedik.¹

Mert a templomábrázolás vizsgálatát építészettörténeti feladatnak is lehet tekinteni, helyénvalónak láttuk azt épületszerkezetekben gondolkodva összevetni más, korabeli veretek templomképeivel. Úgy találjuk, hogy valamennyin megtalálhatunk hat jellemző épületrészt: (1. ábra)

Például:	Dbg. 1074	Dbg. 1167	Dbg. 1706/a (1. kép)
Csúcséktmény:	+	+	+
Oromzat:	+	+	+
Főpárkány	+	+	+
Felépítmény:	+	+	+
Lábazat:	+	+	+
Előlépcső:	+	+	+

1. kép

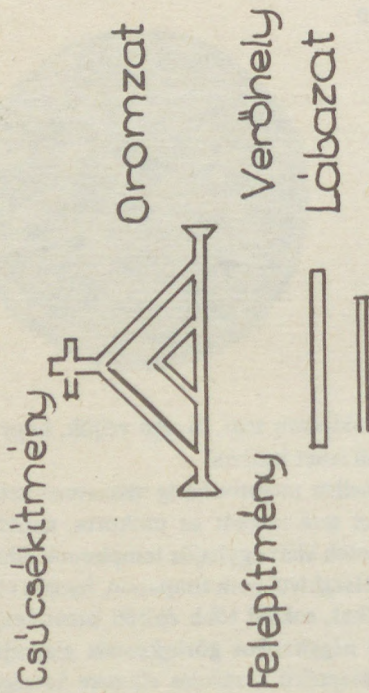

Nem látunk eltérést a szerkezetek ábrázolásának módjában sem, és úgy véljük, hogy az éremképek sematikus volta ellenére az épületeken egyedi vonásokat is fel lehet ismerni.

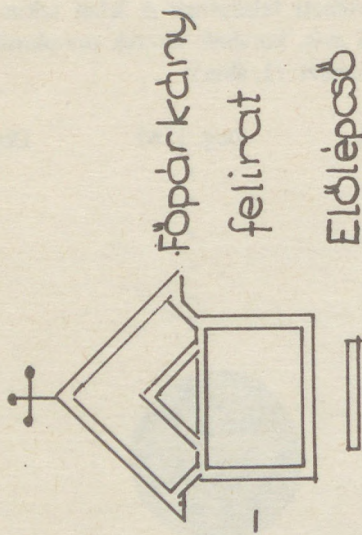
A karoling pénzek templomainak oromzata a prehellen megaronházig visszavezethető timpanon, s jól lehet a két Frank Birodalom ezen alkotásai közül semmi sem maradt az utókorra, annyi az éremképekből egyértelműen megállapítható, hogy tagolatlan nyeregtetőzetek alatt egyhajós templomok állottak.

A Dbg. 1706/a dénár templomképének oromzata kétségkívül nem timpanon, hanem többkupolás, pártafalás térszerkezet. A karoling pénzek építményeinél sokkal, sokkal több építési ismeretet, sőt szférikus térlátást igénylő, akkora leghaladottabb építési mód, ami négykaréjos görögkereszt alaprajzú templomok lezárását szolgálta. A dénár mérete követelte rendkívül kisléptékű ábrázolás ellenére kétségkívül felismerhető

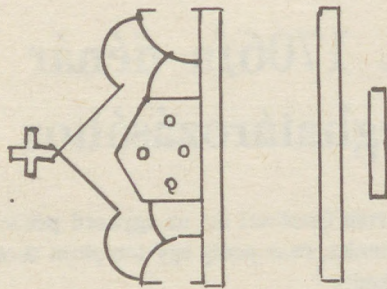
¹Gedai, I.: A magyar pénzverés kezdete (Budapest 1986)

Dbg. 1074.
Regensburg.
1002 - 4.

Dbg. 1167.
?
983 - 1002.

Dbg. 1706/a.
Regia Civitas
1001.

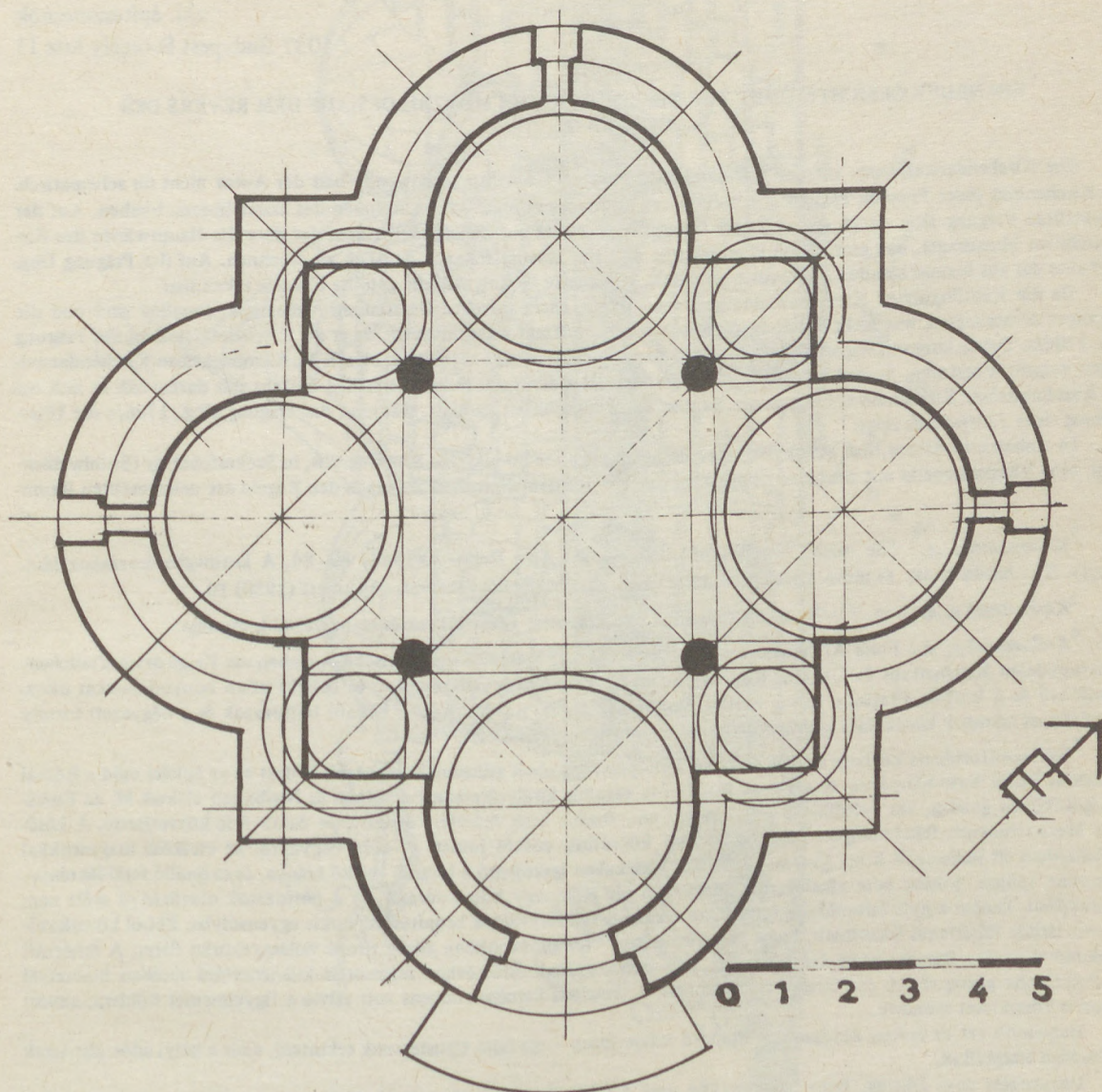
a középső tér négyezeti tornya, mellette kétoldalt a két karéjt fedő kupola. Helyén van a keresztszárak találkozásánál keletkező teret lezáró két kisebb kupola rajza. Az ortogonális ábrázolásból következőleg nem láthatjuk a négyezeti toronytól takart hátsó nagy, és kis kupolákat.

Ebben az építési rendszerben a karéjokat fedő kupolák tömegéből tekintélyes oldalirányú erők támadnak. Ezeknek a horizontális erőknek kiegyenlítése a kor legnagyobb szilárdságtani feladata volt, aminek nem mindig sikerült megfelelni. A horizontális erők kiegyensúlyozásának egyik módja volt az, hogy a főfalak és a kupolák csatlakozását pártafalakkal terhelték. Kissé szakszerűtlen fogalmazással; hogy a kupolák a főfalak legfelső kősorait vízszintes irányban ki ne mozdítsák, azokat oromfalakkal terhelték le.

A főfalak tekintélyes faltömege és az egész épület kúpossága tette bizonyossá az összetett szerkezet állékonyságát. Természetesen, ha valamely főfal tömegét funkcionális okból csökkenteni kényszerültek, a hiányzó tömeget az pártafal megnövelésével pótolniuk kellett. Úgy hisszük azért nagyobb a négy golyóval ékített középső oromfal, mert nagyobb tömegével a bejáratú kapuzat-nyílás miatt csökkent főfaltömeghiányt egyenlíti ki. A jobb és baloldali karéj kupoláinak vízszintes erejét kisebb oromfalak is képesek kiegyensúlyozni, mert a korban szokásos lőrésnyi ablakok alig csökkentették a faltömeget. Az ablakok megvoltát jelzi a két szélső kupola dobjának szélső alkotóján a folytonossági hiány.

De maradt-e ránk ennek az építési módnak tárgyi emléke?

A korai Árpádkor szakrális fővárosában, Székesfehérvárott Kralovánszky Alán az 1971. évben egy

2. ábra

centrális, négykaréjos épület alapjait tárta fel, s a maradványt a Szent Péter templommal azonosította.² A feltáró szerint a templom 972–997 között épült. Az alapok jelenlegi állapotában a középső négyzethez három karéj csatlakozik, mert a negyedik karéj alapját a közelmúlt építési tevékenysége reménytelenül megsemmisítette. Megvolta felől nem lehet kétség. A négy belső pillér egyikének fellelt alapja statikai értelemben igazolja. Három karéjra és belső pillérekre nem építhető statikailag határozott boltozott szerkezet, ha csak a boltozatok oldalnyomását hosszház, vagy valami hatalmas kapuépítmény fel nem fogja. Ennek azonban a feltárt alapokon is jelentkezniök kellene, aminek semmi nyoma.³

Rekonstrukciós kísérletünk során megvizsgáltuk, hogy a Dbg. 1706/a veret hátlapján látható – mondjuk így – homlokzat illeszkedik-e a fehérvári alapra. Kísérletünk során azt láttuk, hogy az épület homlokzata megfelel az alaprajznak, és a kilencosztású tér szerkesztési szabályainak (2. ábra).

Az általunk rekonstruált térszerkezet egybevág a Kralovánszky Alán és Réka, valamint Schulz István rekonstrukció-variánsaival. Csupán annyiban térünk el, hogy a négyezeti tornyot gúlának, a boltozatokat tetőszék nélkül ólomlemezrel fedettnek hisszük.⁴

Kétségtelen, hogy éremképünk rokonságot mutat korabeli ötvösművészetünkkel. Ám úgy látjuk, hogy ez nem a verőtöveket poncolók készségéből, inkább az épület jellegéből ered. Az építészek ugyanazokon a Fekete-tenger partján gyökerezett hagyományokon nevelkedtek, és fejedelmi megrendelőjük ízlésének kívántak szolgálni.⁵ (3. ábra.)

Kállai Géza

okl. építész-mérnök

1037 Budapest Seregély köz 11

EIN NEUER GESICHTSPUNKT ZUR BESTIMMUNG DES MÜNZBILDES AUF DEM REVERS DES DENARS Dbg. 1706/a

Die Kirchendarstellungen auf den Karolingischen Münzen der Jahrtausendwende hält der Autor nicht für schematisch. Das Kirchenbild jeder Prägung enthält alle Details der Gebäudestruktur, die im Rahmen des Darstellbaren bleiben. Auf der vorgestellten Prägung Dbg. 1074 sind z.B. der Dachstuhl (gestützt auf den Binderbalken, der über die Hauptwände des Kirchenschiffes hinausragt), das gegliederte Hauptgesims und die geteilte Fassade deutlich zu erkennen. Auf der Prägung Dbg. 1167 sind das aus herausragenden Steinreihen gebildete, gemauerte Gesims und die geteilte Fassade erkennbar.

Da die Karolingischen Kirchenabbildungen dem Autor nach korrekte Darstellungen einstiger Kapellen sind und die Prägungen nichts zeigen, was nicht durch die Gebäudestruktur bedingt wäre, untersuchte er die Kirchendarstellung der Prägung Dbg. 1706/a. Dabei konnte festgestellt werden, daß das Münzbild all das enthält, was auch die Karolingischen Kirchendarstellungen zeigen: Vorstufen, Sockel, Überbau, Hauptgesims und Dachstuhl. Der Unterschied besteht nur darin, daß es sich bei den Karolingischen Kirchendarstellungen um Bauten mit Langschiffen handelt, während die Prägung Dbg. 1706/a die Überdachung eines Zentralbaus zeigt.

In Anbetracht dessen, daß es um die Jahrtausendwende *auch* im sakralen Sitz Ungarns, in Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), eine Vierpaßkapelle mit zentraler Anordnung gab, die zur damaligen Zeit *nur* nach den Regeln der neunteilten Raum-

²Kralovánszky, A.: The earliest church of Alba civitas. Alba Regia 20(1983) 80–84. A kormeghatározáshoz lásd: Györffy, Gy.: István király és műve. (Budapest (1977) 102. Fitz, J.: Székesfehérvár. (Budapest (1980) 10.

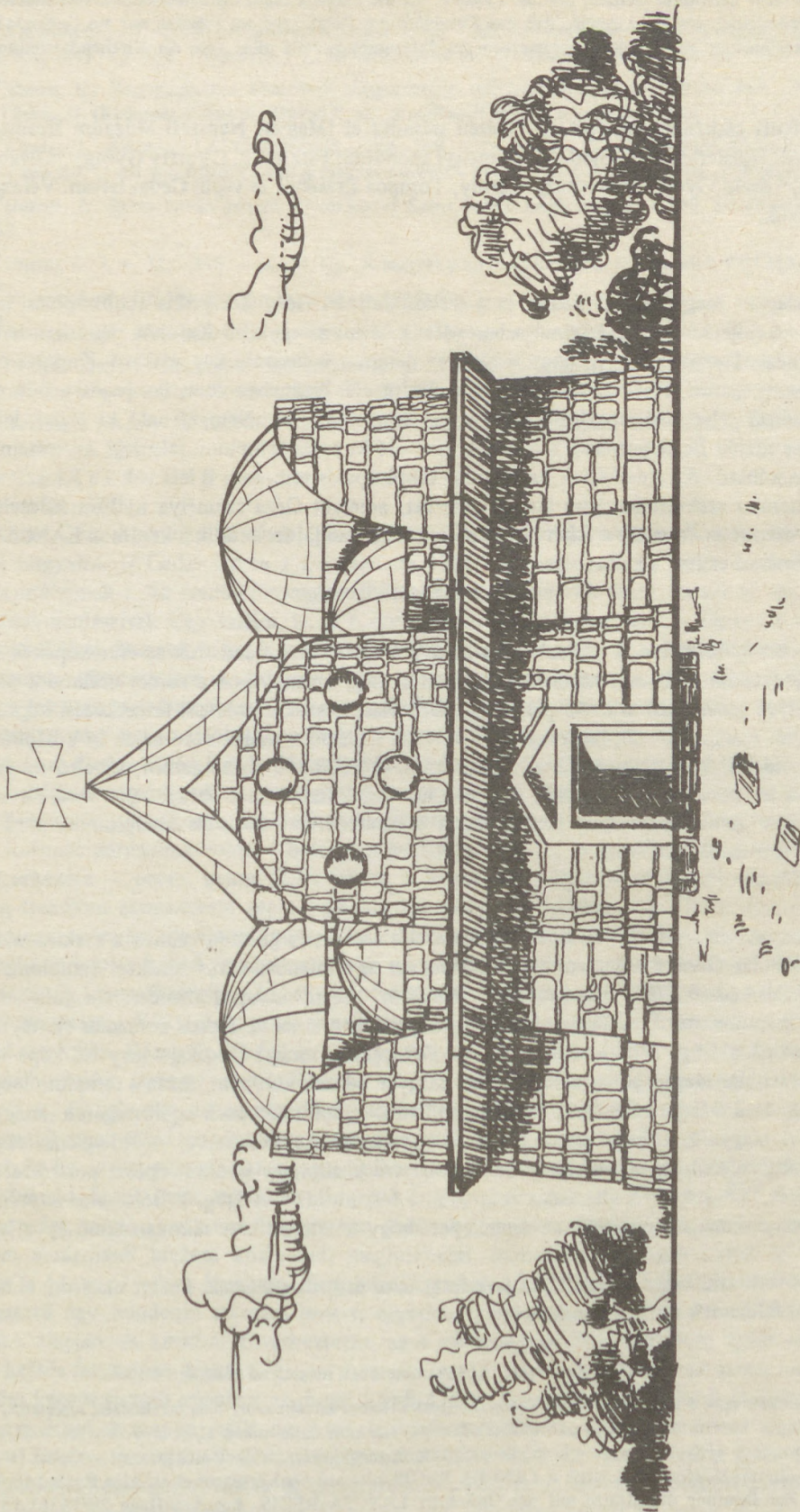
³Kralovánszky, A.: i. m. 77–78. o. A negyedik karéj megvoltát a térszerkesztés szabályaival is igazolja.

⁴Kralovánszky, A.: Folia Archaeologica 35(1984) 111–137. Baukunsthistorische Angaben zur Frage des auftauchens de vierapsidalen Kirchentyps in Ungarn. Kupolák fafedélszékekkel fedése szükségtelen, és beláthatatlan bonyodalmakat okoz. Kézenfekvő és a korban általános volt a bordás ólomlemez fedés. Az éremképen látható boltozatok és a négyezeti torony lemezfedéssel hózugok kialakulása nélkül oldják meg a csapadékvíz elvezetést.

⁵Építészettörténeti közhely a kilencosztású térképzést „bizánci stílusúnak” nevezni. Holott ez az építési mód a Római Birodalom Szíria tartományában és a Perzsa Birodalom vazallus királyságaiban Edessában és Nisibisben alakult ki, az Eufrátesz építőköiben gazdag, ám építőfában szegény vidékén. Bizánc csak méreteit növelte, és észak felé közvetítette. A késő-órkori Mediterráneum fekete-tengeri régióiba bizánci közvetítés nélkül jutott. A grúz hegyektől az etelközi magyarokkal szimbiózisban élt hellenizált krími gyarmatvárosokig emlékeken igazolható a bizánci kerülő hiánya, és az önálló fejlődés ténye. Amennyire tudjuk, Bizánc nem alkalmazta a négyezeti tér gúla vagy kúp lezárását, és a boltozatok oldalirányú erőit nem pártafalakkal, hanem a gyűrűsfeszültség felvételére alkalmas vasszerkezetek beépítésével hozta egyensúlyba. Ebből következőleg nem látjuk feltétlenül igazoltnak, hogy „bizánci stílusú” templomainkban görög rítusú vallásgyakorlat folyt. A fehérvári templommal analóg franciaországi Germigny de Prés templomának 806. évben felszentelt kilencosztású terében bizonyosan nem folyt soha görög rítusú szertartás. Az analógiára B. Tompos Erzsébet docens volt szíves a figyelmemet felhívni, amiért ez úton is köszönetet mondok.

Helyesebb ezt az építési rendszert – modern kifejezéssel – egyfajta típustervnek tekinteni, amit a helyi adottságoknak megfelelően adaptáltak.

Ugyanezért nem állítjuk, hogy az érem-kép *csak* a fehérvári alapra illeszthető. Nem tudjuk, mit rejt még a föld. Ám annyi kétségtelen, hogy Fehérvárott *van* olyan épületmaradvány, amely *csak* a kilencosztású térképzés szabályaival szerkesztett kupolákkal volt akkoron lezárható, és az éremkép az alapra korrektül illeszkedik.

3. ábra

ordnung überwölbar war, versuchte der Autor die Kirchendarstellung Dbg. 1706/a dem von Alán Kralovánszky erschlossenen Grundriß anzupassen. Es stellte sich heraus, daß sich die Kirchendarstellung in den Grundriß einfügt.

Natürlich kann nicht behauptet werden, daß die Fassade, die die Prägung zeigt, keinem Grundriß von anderen Zentralbauten aufzusetzen wäre, doch soviel ist gewiß, daß das *Ensemble* der Details auf der Prägung nur ein Gebäude aufweisen kann und es in Székesfehérvár ein Gebäudeüberrest von der Jahrtausendwende gibt, dem die Kirchendarstellung auf der Münze entspricht.

Kállai Géza fenti cikkének lényegét egy ülésen mondta el (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár 1986. november 27-én). Az elmélettel kapcsolatban véleményt mondtak: Fitz Jenő, Györffy György, Kovács László, Kralovánszky Alán, László Gyula, Mesterházy Károly, Tompos Erzsébet és végül Gedai István. Véleményüket az alábbiakban hozzuk:

Fitz Jenő:

Az érem hátlapján megjelenő ábrázolás és a székesfehérvári Géza sírkápolna többkupalás, oromfalas szerkezetű rekonstrukciója között egyértelmű a hasonlóság. Mivel az egykorú Karoling pénzekben is templom ábrázolás látható, kézenfekvőnek tűnik, hogy a magyar denáron is hasonló kép várható. Kupalás oromfalas templomábrázolásra nyugaton nincsen példa, de nem fordul elő Bizáncban sem, így jogos a feltevés, hogy helyi kezdeményezésről lehet szó, meglévő, királyi templom mintájára. Nem zárható ki annak lehetősége, hogy az érem verése idején Esztergomban is állhatott hasonló kupalás templom, jelenlegi ismereteink szerint azonban ez nem igazolható. Az éremkép – ha hasonló többkupalás templom is lett volna a XI. század elején, akkor is – alighanem a székesfehérvárra vonatkozhatott, amelyet Géza személye nyilván kiemelt a többi hasonló közül. Ha viszont az éremkép a fehérvári templomot ábrázolja, felvetődik a kérdés: a LANCEA REGIS érmek verési helyét nem Fehérvárt kell-e keresni?

Györffy György:

Kállai Géza okl. építészmérnök „Újabb szempont a Dbg. 1706/a dénár hátlap-éremkéjének meghatározásához” c. dolgozatában szellemes hipotézist kockáztat meg, amennyiben a német uralkodói pénzek kápolnaábrázolása helyén jelentkező stilizált palmettás ábrázolást a székesfehérvári temetkezési kápolna rajzának tartja. A feltevés számomra nem hat meggyőzően. 1. A hajlított vonalak nem adják ki a kápolna rajzát; kivált hiányzik az oldalfal vonala. 2. *Regia Civitas* szerintem 1000-ben Esztergomot, az első magyar pénzverőhelyet jelölte, s ha koronázáskor kiadott érmen a koronázó templomot ábrázolták volna, elsősorban az esztergomi főegyházat ábrázolták volna, nem pedig a székesfehérvári centrális templomot, ahol Géza és Sarolt sírja mellett igen kevés hely volt.

*Kovács László:**

Egyetlen hibásnak bizonyult feltételezés¹ kivételével a szóban forgó éremképben a szakirodalom templomábrázolást lát. Kállai Géza itt közreadott cikkében ezt egy kilencosztású² konkrét templom, a Kralovánszky Alán által feltárt székesfehérvári Szt. Péter templom³ maradványaival azonosította, jóllehet ez talán csak egy keresztelőkápolna volt.⁴ A 11. századi magyar pénzekben ritka az alakos ábrázolás (királyfej, királyalak, kálvária) szemben a Dbg. 1706/a. éremképeivel. Előlapján a királyi lándzsajelvény hű képe van,⁵ míg hátlapi templomábrázolása idegen vonás a 11. századi magyar pénzek körében, hiszen a templom még a CNH. I.1-re sem került rá, dacára bajor mintáinak.⁶ A Dbg. 1706/a. templomkéjének sajátosságait a „magyar ízlés” szerinti átalakítással magyarázzuk, de ez – egyéb jellegzetességekkel összevetve⁷ – ideiglenes érvényűnek tűnik. A templomábrázolások németországi gondolati háttére kizárja egy konkrét épület portrészzerű leképezésének feltételezését,^{8–9} s ilyet Kállai Géza sem tudott felkutatni.¹⁰ A Dbg. 1706/a. utánveretének¹¹ készítői pedig már annyira megváltoztatták az éremképet, hogy a feltételezett rekonstrukció egyetlen vonása sem illik reá.

Mindebből következik, hogy Kállai Géza javaslatát nem tartom reálisnak, s azért utasítom el határozottan, nehogy további feltevések épüljenek reá.

*Az itt megjelent szöveg összefoglalása Az Érem ... (1988) kötetében megjelenő véleményemnek.

¹A szakirodalomban csak a saját, óvatosan megfogalmazott ötletem tartalmazott más értelmezési kísérletet. Feltevésemet, miszerint a hátlapot korona díszíti, a jó párhuzamok hiánya, valamint az éremkép alján lévő vonalka, azaz a templom lépcsőjének megléte miatt – jóllehet ezen érvek súlyát ismertem és megkíséréltem őket csökkenteni – Gedai István érvelése alapján fel kellett adnom: Kovács, L.: Adatok a LANCEA REGIS köriratú pénz értékeléséhez. Alba Regia 14(1975) 268–272. – Kovács, L.: Zur Deutung der Münze mit der Umschrift LANCEA REGIS. ActaArchHung 28(1976) 139–145. – Gedai, I.: A magyar pénzverés kezdete. (Budapest 1986) 54.

²A kilencosztású térképzésű templomokhoz: *Tompos, E.*: A bizánci és az iszlám építészet. (Budapest 1984) 82 skk. – *Török, L.*: XI. századi palmettás faragványaink és a szekszárdi vállkő. Szekszárdi Múzei Évk. (1970) 115–122. Török L. szíves segítségét ezúton is megköszönöm!

³*Kralovánszky, A.*: Baukunsthistorische Angaben zur Frage des Auftauchens des vicrapsidalen Kirchentyps in Ungarn. FolArch 35(1984) 113–138. – *Györffy, Gy.*: István király és műve. (Budapest 1977) 102, 350–351.

⁴*Marosi, E.*: Megjegyzések a középkori magyarországi művészet liturgiai vonatkozásaihoz. „Mert ezt Isten hagyta...” Szerk.: Tüskés, G. (Budapest 1986) 91. Marosi E. szíves segítségét ezúton is megköszönöm!

⁵*Kovács, L.*: Adatok a LANCEA REGIS... 264–268. – *Kovács, L.*: Zur Deutung der Münze...132–139. – *Kovács, L.*: Bemerkungen zur Arbeit von István Gedai: A magyar pénzverés kezdete. ActaArchHung 40(1988) előkészületben!

⁶*Huszár, L.*: Szent István pénzei. Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján III. (Budapest 1938) 342–343.

⁷*Huszár, L.*: i. m. 343–346. – *László, Gy.*: A magyar pénzverés kezdeteiről. Századok 97(1963) 391–395.

⁸*Hävernich, W.*: Die Münzen von Köln. (Köln 1935) 5.

⁹*Bandmann, G.*: Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger. (Berlin 1951) 84–112.

¹⁰Pompás kivitelű templommodellt ábrázoltak pl. az örményországi Haghat kolostor 10. század végén épült Nsan-székesegyházának homlokzatán: *Tompos, E.*: i. m. 250–251. Hasonlót korabeli érméről nem ismerünk.

¹¹*Kovács, L.*: Adatok a LANCEA REGIS...266: 10. ábra. – *Kovács, L.*: Zur Deutung der Münze...134: 10. ábra. – *Gedai, I.*: i. m. 125. kép.

Kralovánszky Alán:

Kállai Géza vitaindító beszámolójában (1986. IX. 27.), majd pedig a NK jelen számában az alábbi kérdéseket tárgyalta: 1/ Gedai István a Dannenberg 1706/a típusú denár hátlapján lévő ábrázolás tárgyát nem tartja templomnak („Az éremkép templomábrázolását vizsgálva G.I. összeveti azt az egykorú pénzek karoling templomábrázolásaival. Úgy találja, hogy a denár képe ötvösmunka, nem pedig egy templom ábrázolása, és a honfoglaláskori ékszerek inda- és palmettamotívumaiba illeszkedik.”). – 2/ Ezzel szemben véleménye szerint igenis templomábrázolásról van szó, – 3/ amely templom lehetséges, hogy az általam feltárt székesfehérvári templom (csak alapfalaiban ismert!) rekonstruált felépítményének ábrázolása.

Megjegyzéseimet az alábbiakban foglalom össze a fentiek sorrendjében:

ad 1: a) Gedai István Kállai Gézától idézett véleménye csak az egyik – inkább a denár kivitelezési – ábrázolási módjára vonatkozó – megfogalmazás. Ugyanezen kötetben ugyanis Gedai István–Kovács László azon véleményével vitatkozva, amely szerint felvethető, hogy a kérdéses ábrában nem karoling templomot, hanem koronát ábrázoltak volna – határozottan állítja, hogy „...A Karoling templomban nem lehet koronát látni...szerkezete – orom, orom alatti felirat, a felirat alatti lépcsősor jelentő vízszintes vonalak – a karoling templom éremképeire utal...” (A magyar pénzverés kezdete. Bp. 1986 54). – b) A fentiek alapján kíváncsi vagyok, ha Gedai István félreérthető kétféle megfogalmazását pontosítsa, hozza azt egymással összehangba (s mint a kérdés leghivatottabb és a legtöbb szellemi energiát befektető kutatója, rajzban is adja közre az általa látott ábrázolás képeit – képvariánsait –, mivel az eddig közreadott képek nem alkalmasak a szakmai vizsgálatra); Kállai Géza pedig ennek alapján induljon ki gondolatmenetével.

ad 2: Kállai Géza, ill. Gedai István idézett második véleményével egyetértésben magam is inkább a templomábrázolást tartom valószínűbbnek, azzal a megjegyzéssel, hogy jogosnak tartom más feltételezés felvetését is. Ennek oka az az egyedinek, és nem az általánosnak minősíthető ábrázolási mód, ahogyan a vita tárgyát képező ábrát (gondolatban megfogalmazták, majd) kivitelezték.

ad 3: Ez az egyediség teszi jogossá Kállai Géza azon feltételezését, hogy esetleg a templomábrázolás a székesfehérvári Szent Péter templom ábrázolását jelentheti. A kettős feltételezést hangsúlyozottan szeretném kiemelni, mivel a) a korabeli pénzekon ábrázolt templom nem egy, mindenki számára ismert, egyetlen templom ábrázolását kívánta közreadni, megismételni, hanem elvont fogalomként 'a' templomét (így esetünkben a 11. szd-i pénzt használók-forgalmazók számára is!); b) így 'a templom' ábrázolása mögött nem szükségszerű egy mindenki számára ismert, egyetlen templom (esetünkben a fehérváriét) ábrázolását látni. A fentiek alapján, és azokból következtetve, az a véleményem, hogy ameddig újabb adat nem zárja ki azt, addig a kettős feltételezés jogos.

Más kérdés viszont azonban az, hogy a Dgb 1706/a típusú pénzen ábrázolt templom melyik, ill. mennyi elemét lehet és szabad reális elemként felfogni, és ezekből megkísérelni nem 'a templom', hanem 'egy templom' rekonstrukcióját. E kérdésben nemcsak túl merésznek tartom Kállai Géza rekonstrukciós kísérletét, hanem építészeti tévesnek is (az építészeti logika és az építészettörténeti adatok alapján kialakított eltérő véleményemet e kérdéskörhöz közelebb álló szakfolyóiratban kívánom taglalni). Ellenvéleményem

azonban nem zárja ki azt, hogy ha a) az ábrázolás mögött esetleg egy valóságos templom ábrázolása is meghúzódik, hogy b) a fehérvári templom is számításba jöhet. Azonban semmilyen körülmények között nem úgy, ahogy azt Kállai Géza feltételezi.

Ennek ellenére fontosnak tartom Kállai Géza észrevételét, mivel ha nem is lesz (minden kérdésben?) igaza, akkor is ráirányította ismételtén a figyelmet arra, hogy nincsenek lezárt megoldások. Az újabb adatok és szempontok további újraértékelési kényszert váltanak ki, a valószínűsíthető egykori igazság rekonstrukciójáért nagyon meg kell dolgozni annak, aki a történeti rekonstrukciót hivatásának tekinti.

László Gyula:

A gondolat, hogy építészettörténeti, illetőleg épületszerkezeti szempontból nézzük az éremképet két-ségkívül új és érdekes, de Kállai Géza fejtegetései nem győztek meg, sőt ellenvetésekre indítottak. Röviden elmondom aggályaimat.

2–3. ábra: erősen a centrális perspektíva jegyében fogalmazott rajz, különösen ha együtt nézzük az alaprajzzal. Például a két oldalkarék kupolája nekifekszik a négyezeti toronynak, pedig az alaprajzon éppen csak érinti a négyezet falát. A karékjok kupolája köré íves, függőleges támfalat rajzol, hogy az éremkép íves vonalát kihozhassa, ám ilyen támfalat én – lehet, hogy ismereteim hiányosak – de egyetlen románkori templomon sem láttam, szinte azt mondhatnám, hogy ilyen támfal nincsen! Tudniillik, ha a kupola felfekszik a körfalra – erről később – akkor semmiféle oldalnyomása nincsen, mert a nyomás függőlegesen éri a köralakú alapfalat (például az összes kupola, amelyek dobra épülnek támpillérek nélkül vannak, mert a dob pontosan levezeti a súlyt). A 3. ábrán a négyezet két függőleges fala rossz helyen van, annak beljebb kell kerülnie, hogy a kisebb kupoláknak helye legyen a felfekvésre.

Tehát az adott látszati kép nem használható! Nemcsak azért, mert függőleges támfalakat nem ismerünk (mit támaszt a támfal, ha pontosan a kupola alatt van??), hanem az említett sok elrajzolás miatt.

3. ábra számomra érthetetlen, mert pl. a karékjok kupolái csak külső felükkel fekszenek rá az alapfalakra, belső felük a levegőben lóg !!!, de a kis kupolák is éppen csak érintik a négyezet pillérét! A 3. ábra lehetetlenséget ábrázol. Ha alattuk fal van? Akkor jók!

A bevonalkázott metszet érthetetlen ugyanis a két kis kupola középvonalán halad át, de akkor a karékjok kupolája nem futhat közös falba vele? Itt is befutnak a karékjokkupolák a négyezet falába, tehát nem fejeződik be félgömbjük, pedig az alaprajzon éppen csak érintik a négyezet falát! Nem lehet tudni, hogy mit keres egy körív a négyezet falán.

Összegezve: a 2–3 ábra tele van tévedésekkel nem is szólva arról, hogy a korai középkor nem a mi látszattanunk szerint ábrázolt, hanem inkább axonometrikusan.

Térjünk rá a *Dbg. 1706/a* ábrájára. Ennek két kihajló ága nyert volna igazolást a soha nem látott oldalfalakban, de még csak nem is azokban, mert hiányzik amazok leglényegesebb értelme a támfal! E két kihajló szárnyra talán jobb párhuzam lett volna a *Dgb. 639 és 643 – III.* Ottókori veret, amelynél a templom tetőzetének sarkából két oldalirányú ferde vonal látszik. Ezt csak mint gondolatot vetem fel, egyebekben azt gondolom Gedai Istvánnak igaza van a vésőjárást illetően és e szűkszavú templomképben nem kereshetünk egykor meglévő valóságos templomábrázolást.

Mesterházy Károly:

Kállai Géza építész-mérnök szellemes megfigyelt közöl a *Dbg. 1706/a* érem hátoldaláról. Véleménye szerint az éremkép kupolákkal és négyezeti toronnyal ellátott templomot ábrázol. Állítólag olyan tetőszerkezet látható rajta, amely kilencosztású tér lefedésére alkalmas, s amilyen a székesfehérvári négykaréjos kápolna tetőzete is lehetett. Azt hiszem, ennek a kápolnának ismerete adta az ötletet a szerzőnek az éremkép magyarázatához. Véleményem szerint Kállai Géza elképzelése, mely szerint az éremkép elemei konkrét építészeti elemek, nincs bizonyítva.

1. A Szent István pénzeihez mintául vett Karoling pénzeken levő templomábrázolásokról még senki sem bizonyította be, hogy azok konkrét templomokat ábrázoltak volna. Ezek alapján ott az aacheni kápolna képét kellene látnunk.

2. Bizonyítani kellene, hogy a verőöveket készítő ötvösök egyúttal kiváló építészek is voltak, vagy legalább azt, hogy ilyenek is voltak közöttük. Az átlag szemlélőnek és a numizmatikusoknak erről az éremképről nem jutott eszébe építészeti elemek mérnöki pontosságú ábrázolása.

3. Az éremkép jelen magyarázatának bizonyára nem jelentéktelen mértékben a székesfehérvári kápolna alaprajza volt az indítéka. E templom, még ha a nagy hiányosságoktól, melyek az alapokban jelentkeznek, el is tekintünk, és hitelesnek fogadjuk el rekonstrukcióját, keltezhetetlen. Régészeti leletekkel nem rendelkezik. Így jelen korhatározása koránt sem biztos, és jóval későbbi is lehet.

Tompos Erzsébet: (építészettörténész)

Érdekes lehetőséget vet fel Kállai Géza tanulmánya. Építészeti szempontból nem tekinthető kizártnak, hogy a vizsgált érme stilizált rajzolata esetleg templomot ábrázol. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy e vélemény csupán hipotetikus értékű lehet a jelenlegi ismeretek birtokában. A motívum pedig – Kállai Géza feltételezésének elfogadása esetén is – csupán utal a vélt architektónikus kompozíció jellegére. Az ábra alapján ugyanis az épület típusának egyértelmű meghatározása nem lehetséges, mivel a belső téralakítás centrális elrendezés esetében is különbözőképpen képzelhető el: a belső tagoltsága még sejtésszerűen sem körvonalázható.

Kétségtelenül sajátos történelmi körülményeket jelezne, ha e korai magyar régészeti leleten templom, sőt éppen tetrakonkha képe lenne látható.

Gedai István:

Szinte kétévszázados ismereteink a magyar pénzverés kezdetéről az utóbbi két és fél évtized alatt alaposan megváltoztak. Magyar és idegen folyóiratokban, tudományos és kevésbé tudományos irodalomban tudományos mértéket tartó tanulmányoktól kezdve dilettáns cikkek sora jelezte a téma előtérbekerülését. A szerkesztők érezték, a kérdés fontossága nem engedi meg, hogy akár egy súlyos kritikát kiváltó nézet is ne kapjon helyet numizmatikai irodalmunkban.

Kállai Géza fejtegetése – amint a hozzáfűzött megjegyzésekből látszik – nem találkozott a történészek, régészek véleményével. Mégis – éppen a valamennyi nézet nyilvánosságra hozatala miatt – ennek az építészeti felvetésnek is nyilvánosságra kellett kerülni. Kállai Géza véleménye az építész állásfoglalása és azt elsősorban az építészeknek kell elfogadni, vagy elutasítani. A numizmatikus csak annyit tud mondani, hogy egyes esetekben elképzelhető konkrét építmény befolyása az éremképen, ám a magyar pénz „karoling templom”-ának bajor előképe nem tekinthető konkrét templomnak. A Székesfehérvárott feltárt Szent Péter templom és rekonstrukciója körül túl sok a bizonytalanság ahhoz, hogy ennek megjelenését éremképen határozottan állíthassuk; ugyanakkor a verőtő vésése kifejezetten ötvösfeladat volt és a Dbg. 1706/a karoling temploma X. századi ötvösmunkáinkkal rokonítható.

Az Akadémiai Kiadónál 1986-ban megjelent könyvem (A magyar pénzverés kezdete) eddigi ismereteink összefoglalásának és nem a téma lezárásának igényével készült. Továbbra is várható tehát újabb, vagy újabbnak vélt szempontok felvetése és – ha csak a legcsekélyebb realitása is van – az eddigiek szerint indokolt annak közzététele.

Géza Kállai erörterte das Wesentliche seines obigen Artikels auf einer Sitzung (Ungarisches Nationalmuseum, Münzkabinett, 27. 11. 1986). In Hinsicht auf den Münzfund äußerten sich:

Jenő Fitz (Archäologe):

Es sei die Möglichkeit nicht auszuschließen, daß zur Zeit der Prägung der Münze eine ähnliche Kirche mit Kuppel stand. Wenn dem so ist, dann könne das Münzbild mit der Kapelle in Székesfehérvár in Zusammenhang gebracht werden.

György Györffy (Historiker):

Ist von der Theorie Kállais nicht überzeugt. Die gebogenen Linien ergäben nicht die Skizze der Kapelle von Székesfehérvár. *Regia civitas* bedeutete im Jahr 1000 Esztergom, die erste ungarische Münzprägestätte.

László Kovács (Archäologe):

Akzeptiert die porträtartige Darstellung eines konkreten Gebäudes auf einer Münze nicht, da Kállai kein analoges Gebäude zum Münzbild auffinden konnte.

Alán Kralovánszky (Archäologe):

Akzeptiert die Meinung Kállais, derzufolge das Münzbild eine Kirche abbilden könnte, doch nicht eine bestimmte Kirche.

Gyula László (Archäologe):

Wurde von der Argumentation Kállais nicht überzeugt. Gegenargumente: hinsichtlich der Statik und Strukturen anhand der Abbildungen. Im „wortkargen” Kirchenbild könne keine einst konkret existierende Kirche gesucht werden.

Károly Mesterházy (Archäologe):

Hält die Theorie Kállais, daß das Münzbild konkrete architektonische Elemente darstelle, für nicht bewiesen. Der Grundriß der Székesfehérvár erschlossenen Kapelle kann Kállai zu seiner Erklärung inspiriert haben. Die Kapelle sei eigentlich nicht zu datieren.

Erzsébet Tompos (Architektursthistorikerin):

Kállais Idee sei interessant, doch die eindeutige Bestimmung sei anhand der Münze nicht möglich.

István Gedai (Numismatiker):

Die Meinungen der Archäologen und der Historiker über Kállais Theorie gingen auseinander. Das Entscheidungswort müßten die Architekten aussprechen. Jede Bemerkung bezüglich des Fundes bzw. des Münzbildes solle publiziert werden.

Két biblikus érem 1639-ből

A 16. század folyamán igen nagy népszerűsége tettek szert Közép-Európában az úgynevezett biblikus érmek, amelyeknek az egyik oldalán valamilyen ószövetségi, a másikon pedig újszövetségi jelenet ábrázolása látható és az ilyen érmek mintegy a Biblia pauperum szerepét töltötték be. Közép-Európában különösen két pénzverde tűnt ki az ilyen típusú érmek nagyobb mennyiségű veretésében. Főként az Érchegeységben levő pénzverdékben, itt is elsősorban Joachimsthalban készültek ezek rendkívül gazdag sorozatban, majd a felsőmagyarországi Kőrmöcbányán, bár itt lényegesen kisebb mennyiségben. A joachimsthalai pénzverdéből datált biblikus érmek az 1531–1599 évekből ismereteseek, Kőrmöcbányán pedig 1530–1588 évekből származnak a hasonló veretek.

Ezúttal egy három változatban ismert biblikus érem két különös változatát kívánjuk ismertetni. A három érem közül az egyik az eredeti típusnak tekinthető 1544-ből, a másik kettő pedig ennek a változata 1639-ből és ez a két utóbbi képezi voltaképpen ismertetésünk tárgyát. Az utóbbi két változaton már maga az 1639-es évszám is szokatlan, mert – mint említettük – a biblikus érmek veretése a 16. század végén általában megszűnt. Mindhárom típusnál az előlapon Jákob és Ráchel kettős képe látható, a hátlapon pedig Jákob álma jelenete tűnik fel. A két változat lényeges rajzbeli eltéréseket mutat az 1544-ben Joachimsthalban készült eredeti típushoz képest. Az eredeti típus leírása a következő:

1. E/ SERVIVIT SIBI DVM RACHEL AMICA DATA EST GENESIS XXIX ✱ Kettős mellkép j. egy-más mellett korabeli viseletben.

H/ AD DVO LVSTRA DVOS BIS ANNOS SANCTVS IACOB MDXXXIII Jákob álma jelenete (X. t. 1. kép).

Az érem leírását és képét közli Katz 299. sz. alatt (XLIII. t. 8.) mint ezüst példányt 49 mm átmérővel.¹ Megemlíti még, hogy ismeri ezt a típust a bécsi és a prágai éremtárak gyűjteményéből² továbbá régi éremkatalogusokból is.³

Az 1544-es évszámot mutató érem Katz szerint a joachimsthalai pénzverdében készült és a mestere Wolf Milicz ottani éremvész volt. Azt is megállapítja Katz, hogy az érmen látható Jákob álma jelenet egy grafikai ábrázolásra megy vissza még, pedig Hans Sebald Beham német festő és grafikus (1500–1590) fametszetére.⁴

Azzal a szokatlan esettel állunk szemben, hogy e leírt érem éremképeinek a felhasználásával később két változat, helyesebben utánzat készült és mindkettő az eredeti típushoz képest lényeges rajzbeli eltéréseket mutat. Az egyik változat ezüstveret és leírása a következő:

2. E/ SERVIVIT SIBI DVM RACHEL AMICA DATA EST GENESIS XXIX ✱ Kettős mellkép egymás mellett, a férfi zsinóros ruhában.

H/ AD DVO LVSTRA I DVOS BIS ANNOS SANCTVS IACOB 1639 Jákob álma jelenete, de eltérő rajzú (X. t. 2. kép).

Ezt az érmet Katz nem közli, csak megemlíti a létezését.⁵ Ennek az 1639-i ezüst utánzatnak mi két példányát ismerjük. Az egyik a Lanna katalógusban 1379. sz. alatt van leírva (44 mm és 38 g), a másik pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában foglal helyet (43 mm és 59,10 g), tehát a kétszeres tallér súlyának felel meg.

¹Katz, V.: *Erzgebirgische Prägemedaille des 16. Jahrhunderts.* (Praha 1932)

²A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában csak későbbi utánöntött példánya fordul elő.

³Így: *Sammlung Lanna III. Teil. Lepke, R.* (Berlin 1911) 1377. sz., *Sammlung Löbbecke. Hirsch, J.* (München 1908) 487. sz. és *Sammlung Löbbecke. (Riechmann, A. & Co. (Halle a/S. 1925) 254. sz.*

⁴A fametszet képét közli Katz i. m. 215. p. és itt megemlíti, hogy a metszetet a „Kunstmedaillen des 16 bis 20 Jahrhundert, *Riechmann & Co. (Halle a/S.) Mai 1921*” katalógusból vette át.

⁵Ezt írja róla jegyzetben „Diese Arbeit (vagyis az 1544.-i érem) wird von einem bisher unbekannten Meister 1939 (Lanna 1379) wahrscheinlich in Kremnitz wiederholt.” Katz i. m. 124. p. a 215. sz. utáni jegyzetben.

Az utánzott veret ezüst változat tehát 1639-ben készült az érem hátlapi körirata végén olvasható évszám szerint. Ha ezt a típust összevetjük az eredeti típussal, tehát az 1544.-i verettel, akkor az évszámtól eltérőleg más lényeges eltéréseket is találhatunk a két veret éremképei között. A köriratok azonosak ugyan, de a betűtípusok eltérőek és az utánzat hátlapi köriratában ... LVSTRA I DVOS ... olvasható, az eredeti típuson ugyanott látható ... LVSTRA DVOS ... helyett. A joachimsthal veretű eredeti típus előlap körirata végén díszítmény látható, míg a változaton ugyanott (úgynevezett hegyes végű kereszt) tűnik fel.

Az 1444.-i eredeti példányon Jákob ruházata az egykorú német viseletet mutatja, míg az 1639.-i utánzott éremképen Jákob zsinóros ruhát visel. Az eredeti érem hátlapján erősített város képe látható, míg az utánzaton inkább egy egyszerűbb település körvonalai tűnnek fel.

Ennek az ezüst utánzatnak ismeretes egy párja aranyból és ennek a leírása a következő:

3. E/ Az előlap tökéletesen egyezik a megelőző utánzott ezüstérem előlapjával, csupán annyi az eltérés, hogy a kettős mellkép előtt 10-es szám van utólag bevéssé, ami az aranyérem tízszeres aranyforint értékét akarja jelenteni.

H/ A hátlap körirat szintén azonos az előző utánzott ezüstérem hátlap köriratával. A Jákob álmát ábrázoló éremkép részletei azonban apró rajzbeli eltéréseket mutatnak az előbbi ezüstérem hátlap éremképétől (X. t. 3. kép).

Az érem a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében foglal helyet, ahová az Esterházy kincstár anyagával került. Az aranyérem átmérője 43 mm, a súlya 37,80 g.

Bár, mi voltaképpen csak a két utánzott érem keletkezési körülményeivel foglalkozunk, mégsem maradhat említés nélkül, hogy ismeretes egy ezüst hibrid érem 1641-es évszámmal, amelynek a hátlapja az utánzott ezüstérem hátlapját (Jákob álma) mutatja, míg az előlapon hárfázó férfi alakja látható. Az érem leírása a következő:

4. E/ LAVDATE – EVM INCTR Férfi alak hárfával. Lent PSAL: I · VO / 1541

H/ Ugyanolyan, mint a III. sz. alatt leírt utánzott ezüstérem hátlapja (X. t. 4. kép).

A vert ezüst érem a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében foglal helyet. Átmérője 45,5 mm, súlya 28,58 g.

Míthogy a hibrid érem hátlap éremképe pontosan ugyanolyan, mint az 1639.-i utánzott ezüst biblikus érem hátlapja és a két érem keletkezési ideje között csak két év mutatkozik, feltehető, hogy a hibrid érmet is ugyanaz a mester készítette, mint az utánzott biblikus érmet, de tovább nem foglalkozunk ezzel a kérdéssel, míthogy a mi szempontunkból nem sokat jelent ez a hibrid érem.

5. Végül közöljük analógiaként egy 1629-ben Körmöcbányán készült bányászérem képét WH jelzéssel.

Ennek a jellege és összbenyomása nagyon emlékeztet az 1639.-i biblikus érmek stílusára (X. t. 5. kép). Ez az érem egy 35 mm átmérőjű ólomlecsapat és a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében található (HP 106.).⁶

Katz tehát az 1544-re keltezett biblikus érem eredeti típusát a joachimsthal pénzverdéből származtatja, az 1639.-i utánzott ezüst példányt pedig körmöci veretnek feltételezi. Katz véleményével egyetértve, már a külső körülmények is arra vallanak, hogy a két 1639.-i ezüst és arany változat magyarországi eredetű lehet. Erre vall elsősorban Jákob zsinóros ruhája, majd a hátlapi tájkép ábrázolás, ahol az eredeti példányon látható erősített város helyett egyszerűbb jellegű alföldi magyar típusú település képe tűnik fel.

Megfigyelhető azonban, hogy az ezüst és az arany utánzat nem teljesen azonos típusú. Ugyanis az egyébként egyforma jellegű település képei között a két érmen apró rajzbeli eltérések figyelhetők meg. Úgy látszik, hogy az egyik típushoz valami okból új verőtövet kellett vésni vagy pedig az egyik verőtövet javítani, illetve átvésni kellett. Így jelentkezhetett némi eltérés az egyébként azonos két éremkép között.

Magyarországi eredetre vall az a körülmény is, hogy az utánzott típus arany veretben is előfordul, mert ezidőben inkább a magyarországi pénzverdék voltak képesek aranyvereteket is előállítani a gazdagabb magyarországi aranybányászat következtében. Végül talán az is jelent valamit az arany érem magyarországi eredete szempontjából, hogy egy régi magyar gyűjteményből, az Esterházy kincstárból került elő.

Mindezek azonban csupán közvetett, tehát bizonytalan feltevések az éremtípus magyarországi eredetéről nézve, bár kétségkívül rendelkeznek némi valószínűséggel. Van azonban egy konkrétabb bizonyíték is, ami a körmöci eredetet lényegesen, illetve meggyőzőbben valószínűsíti. Ez pedig a már említett díszítmény () amelyik úgy az ezüst, mint az arany utánzaton a hátlap körirat végén megjelenik, míg az eredeti típusnál ugyanott díszítmény látható.

Ha összevetjük a 17. század huszas-egyvenes éveiben Körmöcbányán és Nagybányán készült emlékérmeket, amelyek főként keresztelőkérmeteket jelentenek, akkor kiderül, hogy ezeken az érmekeken is ott ta-

⁶HP = Huszár, L. – Procopius, B.: Die Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. (Budapest 1932).

láljuk a hasonló keresztet, mint díszítményt. Áttekintve az ismert sorozatot, a következő típusokon jelenik meg ez a kereszt jel még pedig vagy valamelyik körirat végén, vagy pedig a hátoldalon látható négyszöget körülvevő díszítés cikornyái között. A sorozat eddig ismert tagjai a következők:

1. Keresztelő érem	1626	jelzés nélkül	HP 108.
2. Keresztelő érem	1640	N–B	HP – 7
3. Keresztelő érem	1643	N–B, VH	HP 109.
4. Keresztelő érem	é. n.	j. n.	HP 111.
5. Keresztelő érem	é. n.	j. n.	HP 111a.

Ezenkívül említhető a már idézett bányászérem is

6. Bányászérem	1929	WH	H 106.
----------------	------	----	--------

Ez a főként keresztelő érmeiből álló sorozat egységes stílust árul el és azonos mester kezére vall. Az érmeiken néha előfordul verdejegy vagy mesterjegy, ami nagy segítséget jelent a sorozat összeállításában. Így a keresztelő érmei közül az 1640.-i típuson N–B, az 1643. évszámú példányon N–B és VH, az 1629.-i bányászérmén pedig WH látható. Az N–B nyilvánvalóan a nagybányai pénzverő jele, a VH és WH pedig kétségkívül Wilhelm Hörl éremvész jele lehet, aki mind a két pénzverdében dolgozott. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy ismeretes Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nevére vert olyan 1628. évi tízszeres aranyforint (Resch 644.),⁸ amelyiken az előlapi mellkép alatt elhelyezett W betű szintén Hörl nevét jelentheti, akkor 1622–1643 közötti időből kimutatható Hörl működése.

Wilhelm Hörl éremvész személyéről és működéséről egyébként nem sokat tudunk. Annyi bizonyos, hogy a 17. század huszas éveiben idegenből kerülhetett Körmöcbányára és ott 1631-ben tette le a polgáreskü. Majd 1636-ból van megint újabb említés róla, mint Körmöcbányán működött éremvészről (Eisensenker).⁹ Végül még annyi ismeretes a személyével kapcsolatban, hogy 1622-ben Bethlen Gábor, akinek a hatalmában állott akkor a körmöci pénzverde, több pénzverő munkással együtt Erdélybe (Nagybányára) küldte Hörlt is¹⁰, aki azonban úgy látszik, hogy onnan később visszatért Körmöcbányára.

Látható tehát, hogy Hörl mindkét pénzverde részére dolgozott és a jelzett keresztelő érmeiből következtetve úgy látszik, hogy ő még a negyvenes években is vésett verőtüveket Nagybánya részére. A nevéhez kapcsolt felsorolt éremsorozat egységes típusú, valamint azonos stílusú érmeiből áll és az egyes vereteken, mint díszítmény ott látható az említett hegyes végű kereszt vagyis a jel. Ehhez a sorozathoz kapcsolódik éppen a kereszt jel révén a két utánzott biblikus érem is. Úgy látszik, hogy ez a kereszt Hörl által a művein gyakran használt díszítő jel, tehát a Hörl műveire mintegy jellemző ábrázolás és így a két 1639-ből származó biblikus érmet joggal lehet Hörl művének tekinteni. A két biblikus érmén ugyanúgy szerepel ez a kereszt, mint Hörl jelzett művein és ezt a feltevést látszik megerősíteni az analógiaként közölt mesterjegyet is viselő bányászérmének a biblikus érmeikkel egységes stílusa.

* Huszár Lajos

ZWEI BIBLISCHE MEDAILLEN VON 1639

Zwei biblische Medaillen aus dem Jahr 1639 werden erörtert, auf deren Avers das Doppelbrustbild Jakobs und Rahels, während auf dem Revers eine Szene aus Jakobs Traum zu sehen ist. Die eine ist eine Silbermedaille mit einem Gewicht von 59,10 Gramm, die andere eine Goldmedaille von 37,80 Gramm. Beide Medaillen befinden sich im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums. Es handelt sich um Prägemedaillen. Die Goldmedaille gelangte aus der Esterházy-Schatzkammer ins Museum. Die beiden Medaillen weisen im großen und ganzen das gleiche Münzbild auf, nur bei den Landschaftsdarstellungen auf dem Revers gibt es kleinere Abweichungen. Vielleicht wurde der Prägestock der einen aus irgendeinem Grund umgraviert. Die beiden Varianten stellen Kopien einer ähnlichen biblischen Medaille dar, die der Münzgraveur Wolf Milicz 1544 in Joachimsthal anfertigte. (Katz: Erzgebirgische Prägemedaillen, Nr. 299) Die Kopien weichen wesentlich vom Vorbild ab. So trägt Jakob auf dem Avers der Kopien einen schnurbesetzten Mantel im Gegensatz zur zeitgetreuen Kleidung auf dem Original, und auf dem Revers des Vorbildes ist das Bild einer befestigten Stadt zu sehen, während auf den Kopien das Bild einer viel einfacheren, ländlichen Siedlung erscheint. Auf der Originalmedaille kommt nach der Rundschrift ein ✠ Zeichen, auf

⁷ Az 1640.-i keresztelő érem a MNMúzeum Éremtárában későbbi szerzemény.

⁸ Resch, A.: Siebenbürgische Münzen und Medaillen. (Hermannstadt 1902).

⁹ Katalog der Münzen- und Medaillen- Stempel- Sammlung des K.K. Hauptmünzamt. IV. (Wien 1906) 1266.

¹⁰ Divald, J.: A körmöci pénzverdéből. Történelmi Tár (1879) 603.

den Kopien an der gleichen Stelle ein Zeichen. Dieses Zeichen führt zu der Beobachtung, daß auf den Gedenkmedaillen (vor allem auf Taufmedaillen) des Münzgraveurs Wilhelm Hörl, der in den 20er bis 40er Jahren des 17. Jahrhunderts in Kremnitz tätig war, ein ähnliches Zeichen entweder nach der einen Rundschrift oder zwischen dem Geschnörkel der Verzierungen auf dem Revers erscheint. Aufgrund dieser Beobachtung fügen sich die beiden biblischen Medaillenkopien von 1639 in die Reihe der Werke Hörls ein und wir können die beiden biblischen Medaillen für seine Werke halten, die in Kremnitz angefertigt sein mochten.

A török hódoltság és pénzforgalma

A Budavár visszavétele 300. évfordulójának szentelt tudományos tanácskozások egyik fontos témaköre a magyarországi török uralom mértékének megvonása, ezen belül a hódoltság helyzetének kijelölése az oszmán birodalom európai felében. Nem mint pénztörténész vagy éremgyűjtő, hanem mint a törökök magyarországi berendezkedésével foglalkozó oszmanista szeretném ebben az előadásban is azt vizsgálni, hogy felfedezhető-e valamilyen kapcsolat a hódoltságnak az oszmán birodalom európai felében elfoglalt speciális helyzete, a törökök magyarországi berendezkedése és az itteni pénzforgalom, a hódoltságban forgalomban lévő pénzek összetétele között. Másként fogalmazva: hatott-e a török terület pénzforgalmára az a mód, ahogyan a hódoltság a birodalomhoz kapcsolódott?

A törökök magyarországi berendezkedésének a balkánitól eltérő jegyeit a tartomány földrajzi fekvése kényszerítette ki: a hódoltság végig a török korban az oszmán birodalom határtartománya, a Habsburg-török összeütközés szárazföldi frontvonala maradt. Ebből természetesen következett, hogy a törökök mindenekelőtt az itt folyó háborúk kiszolgálására, a terület katonai biztosítására és az ide telepített nagyszámú katonaság ellátására törekedtek. A hódoltság ennél fogva katonailag a birodalom szilárdan megszállt részévé vált, keményen adózva járult hozzá a katonák ellátásához, polgári berendezkedésében viszont magán viselte a front-tartományokra jellemző instabilitást. Ami témánk szempontjából fontos: a hódoltság gazdaságilag közel sem kapcsolódott olyan erősen a birodalomhoz, mint a Balkán félsziget országai. Az utóbbiak természeti kincseit és terményeit a török vezetés céltudatosan felhasználta az erősen centralizált birodalmi gazdaság mindenkorai szükségletei szerint. Magyarországon viszont csak adóztatott és vámost, számottevő mennyiségű terményt is csak a 17. század második felében vásárolt fel itteni adózóitól.

Földrajzi fekvése a célállomás – vagy inkább a zsákutca – helyzetébe szorította a hódoltságot a birodalom belső kereskedelmében. Bár gazdasági kapcsolata dél felé a megelőző évszázadokéhoz képest nyilvánvalóan intenzívebbé vált, nem ért az Európába irányuló szarvasmarha- és borkivitel mennyiségének és fontosságának nyomába; az exportnak ez a két ága a hódoltságot továbbra is erőbben kötötte Európához, mint az oszmán birodalomhoz.

A frontvonali-határtartományi fekvés a törökök jelenlétének és berendezkedésének más területeit is meghatározta. Katonai feladatokkal elfoglalva a törökök kisebb energiával, majd fokozódó közönnyel szervezték meg a polgári igazgatásnak az adóztatáson túl eső szféráit. Ennek tudható be, hogy tovább élt és idővel relatíve erősödött a hódoltsági települések gazdasági, öngazgatási és bíraskodási szabadsága, tudott tovább élni helyi intézmények, jogszokások, hagyományok sora, maradt fenn a Balkán félszigeten tapasztaltnál sokkal épebben a kultúra és a vallás. Ez utóbbi különösen sokatmondó mércéje a török hatás erősségének. Míg a Száva–Duna vonaltól délre tervszerű telepítések és az őslakosság „békés” áttérése (valójában a körülmények kényszere, a törökök sokévszázados uralma) következtében folyamatosan nőtt a muszlimok részesedése a népességben, addig a hódoltságban az iszlám néhány egyedi áttéréstől eltekintve nem tudta kikezdeni a kereszténység egyeduralmát. A hódoltságba rendelt törökség – katonaság és polgári lakosság – megerősített helyekre húzódva, a helyi népességtől élesen elválva és így arra számottevő átalakító hatás nélkül élt Magyarországon.

A törökök magyarországi berendezkedésének a balkánihoz viszonyított minden különössége a kondomíniumban, a hódoltság fölötti török–magyar kettős uralomban csúcsosodott ki. A magyar állam, a nemesség és a végvári katonaság az uralom minden vonatkozásában több-kevesebb befolyással rendelkezett a török területen: megőrizte birtokjogát, adóztatott, szabályozta és ellenőrizte a hódoltsági települések önkormányzatainak működését, kapcsolatban maradt egyházi közösségeivel.

Amikor a törökök egy újonnan szerzett tartományban berendezkedtek, ennek módját két fő tényező határozta meg: az a rendszer, amelyet magukkal hoztak és meghonosítani igyekeztek, és az, amelyet helyben találtak és amelyhez – a biztos kézben tartás megkívánta mértékben – minden esetben bölcsen alkalmazkodtak. A Balkán félsziget országaiban az első, magyarországi tartományukban a második tényező hatott

erősebben. A hódoltsági berendezkedésnek ezen az általános képletén belül azonban a török uralom két évszázada között szembetűnő eltérés mutatkozott. (A váltást valószínűleg még látványosabbá teszik a két évszázad eltérő forrásadottságai, de kétségtelen, hogy enélkül is fennállt.) A 16. században a hódítók még törekedtek arra, hogy polgári igazgatásukban a saját rendszerüket juttassák egyeduralomra – persze ekkor sem a Balkánon elért hatásfokkal. A tizenöt éves háború világossá tette a katonai megszállás elsődlegességét; a 17. században a török polgári adminisztráció sorra föladata azokat a pozícióit, amelyek a katonai tennivalók mellett lényegtelenekké váltak (beeszólás a helyi magyar autonómiák gazdálkodásába, önvédelmébe, bíraskodásába, vallási viszályaiba és kapcsolataiba magyar birtokosaival), teret engedett a lakosság öngazgatásának és a kondominium kiteljesedésének.

*

Felfedezhető-e ennek az általános képnek és a 16–17. század közötti váltásnak valamilyen nyoma a hódoltság pénzforgalmában? A kérdést csak kellő felelőtlenséggel és a pontos válasz igénye nélkül szabad feltennünk, hiszen kevés ismert, szétszóró és különböző típusú forrásunk csupán feltételezésekre, újabb kérdések feltételére ad lehetőséget.

16. századi forrásunk a Káldy-Nagy Gyula által kiadott budai török pénztári napló, pontosabban ennek egy évi, 1558. május 4.–1559. május 1. közötti bejegyzései.¹ Ebben az évben ugyanis a napló vezetői a napi bevételeket nemcsak akcsében, minden pénzügyi elszámolás pénznemében jegyezték fel, hanem megadták a bevételezett pénznemeket is darabra és értéküket akcsében. Pl. mindjárt a kezdő napon: „Összesen 47.745 [akcse, mégpedig] 16.875 akcse, 355,5 gurus egyenként 50 [akcse]: 17.775, 165 különféle aranypénz, [mégpedig] 144 török arany egyenként 80: 11.520, 1 khioszi arany egyenként 75, 20 magyar arany egyenként 75: 1500, [aranyak összesen] 13.095.”² A továbbiakban a részletezés sajnos következetlenül vált majd elmaradt.

A forrásban meglepően kevés pénznemmel találkozunk, aminek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a különféle aranypénzek a „török arany” és „magyar arany”, a váltópénzeknél értékesebb ezüstök a „gurus” gyűjtőnév alatt szerepelnek. E három pénznemet messze megelőzve, leggyakrabban természetesen az akcse bukkan fel. A többi váltópénz részesedése az akcséé mellett egészen jelentéktelen: a hol egy akcsét, hol kétharmadát érő oszmáni³ még elő-előfordul, de a 12,5 akcse értékű csarik (csirik) mindössze öt esetben (18 db), dénár pedig egyetlen befizetés során, bár nagyobb tételben (20.094 db) folyt be a budai kincstárba. (A naplóban még két – egy kisebb és egy óriási, 310.033 db-os – dénár-tétel szerepel, ezek azonban az összesítésekből nyilvánvalóan nem voltak tényleges kifizetések.) A „török és magyar aranyak” gyűjtőnevek alatt szereplő pénzek mellett különválasztva 6 khioszi arany és 66 db foron (?) elnevezésű, 65 akcsét érő aranypénz szerepel egy év bejegyzéseiben, mellettük 837 db (41.542 akcse értékű) csonka, ismeretlen eredetű aranypénz. A budai kincstárba a jelzett egy év alatt 6.172.628 db különböző pénz folyt be összesen 10.001.472 akcse értékben, amiből az egyes pénznemek a következőképpen részesedtek:

the

¹ Fekete, L. – Káldy-Nagy, Gy.: Budai török számadáskönyvek, 1550–1580. (Budapest 1982). A megjelölt év tételei a 279–379. oldalakon találhatók.

² Fekete, L. – Káldy-Nagy, Gy.: i. m. 280.

³ Mantran, R.: Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Paris 1862), 239. az oszmánit azonosnak veszi az akcséval. Fekete L. – Káldy-Nagy Gy.: i. m. 654. a következő magyarázatot adják: „váltópénz, az akcsénál kb. 25 %-kal kevesebbet ért”. A forrás aug. 7-i összesítéséből az 1 oszmáni = 0,66 akcse, a nov. 19-i összesítésből és a nov. 21-i első befizetésből 1 oszmáni = 1 akcse érték számítható ki. A 16. századi oszmánitól jelentősen eltért a II. Oszmán szultán által 1621-ben újra veretett oszmáni, amelynek értéke a következő négy évben 12 akcse volt, néha 10 akcséra csökkent. Sahillioğlu, H.: XVII. asrın ilk yarısında Istanbulda tedavüldeki sikkeler raici. *Belgeler* I(1964):2, 232–233.

1. táblázat
A budai kincstár bevételei, 1558. május 4.–1559. május 1.

		darab		érték	
pénznem		szám	%	akcse	%
török pénzek	akcse	5.684.905	92,10	5.864.905	56,84
	gurus	21.955	0,36	1.097.725	<u>10,98</u>
	török arany	34.885	0,56	2.593.900	25,94
	oszmáni	405.731	6,57	258.488	2,58
		6.147.476	99,59	9.635.018	96,34
magyar pénzek	magyar arany	4.131	0,07	309.900	3,10
	dénár	20.094	0,33	10.047	0,10
		24.225	0,40	319.947	3,20
egyéb pénzek		90	0,00	4.975	0,05
csonka, ismeretlen eredetű aranyak		837	0,01	41.542	0,41
összesen		6.172.628	100,00	10.001.472	100,00

Az összesítés végeredménye megdöbbentő: Buda elfoglalása után tizenhét évvel a hódoltságban vitathatatlan egyeduradalomra jutottak az oszmán birodalom pénzei!

Használjuk ki a kínálkozó ellenőrzési és korrekciós lehetőséget! Minthogy a budai kincstárba befolyt összes pénz a budai vilájetből származó valamennyi befizetést tartalmazza – benne a birodalom belsejéből érkező, nagymennyiségű gabonát szállító kereskedők és hadseregélelmezők befizette vámösszegeket, meg azokat a jókora tételeket, amelyeket a várőrségek katonái akcsében kapott zsoldjukból állami gabonáért szintén akcsében kifizettek, magyarul: azokat az összegeket, amelyeket a török kincstár egyik rovatból a másikba átcsoportosított –, válasszuk ki a bevételek közül azokat a tételeket, amelyek hódoltsági települések közvetlen (tehát nem török adóbérlők által közvetített) adóbefizetéseit tartalmazzák! Milyen pénznemekben gyűjtötte össze és egyenlítette ki török állami adóit a hódoltsági Cegléd, Jászberény, Vác és a messzi királysági, török adófizetésre hódoltatott Rimaszombat vagy Losonc? A pénztári napló a fenti évben 53 közvetlen adóbefizetést rögzít. Ebből a forrásból összesen 144.172 pénzdarab folyt be 302.429 akcse értékben, amiből a következőképpen részesedtek az egyes pénznemek:

2. táblázat
Hódoltsági települések közvetlen adóbefizetései, 1558. május 4.–1559. május 1.

		darab		érték	
pénznem		szám	%	akcse	%
török pénzek	akcse	141.171,5	97,92	141.171,5	46,68
	gurus	2.567,5	1,78	128.375	<u>42,44</u>
	török arany	249	0,17	19.270	6,37
		143.988	99,87	288.816,5	95,49
magyar pénzek	magyar arany	180	0,12	13.500	4,46
	egyéb pénzek	4	0,00	112,5	0,04
összesen		144.172	99,99	302.429	99,99

Az eredmény alig változott. Bár a török és magyar pénzek aránya az utóbbiak javára valamicskét javult, megoszlásuk a pénzforgalom vonatkozásában teljességgel cáfolja azt a bevezetésben kifejtett véleményt, hogy a hódoltság már a 16. században lazábban kapcsolódott a birodalomhoz, mint a balkán félsziget országai, gazdasági kapcsolatai továbbra is Európához kötötték. A települések közvetlen adóbefizetései során dénár egyáltalán nem került elő, mindent elönt a darabszámra messze az élen járó akcse. A „magyar aranyakat” jócskán megelőzi az oszmáni és a „török arany”, s az összesen 4 darabbal képviselt „egyéb pénzből” is három csarik. Még a királyságban adózásra hódoltatott városok is – látszólag – nagyobbrészt török pénzekben egyenlítették ki adóterhüket. 1558. május 6-án Rimaszombat 8.350 akcsét, 104 gurust (5.200 akcse érték), 31 török és csak 20 magyar aranyat fizetett be Budán, ugyanezen a napon Losonc 5.830 akcsét, 61

gurust (3.050 akcse értékben), 7 török és 7 magyar aranyat. Az őszi adóbefizetésekkor ugyanez a két város így egyenlítette ki tartozását: Rimaszombat 1.200 akcse, 100 gurus (5.000 akcse értékben), 35 török és 5 magyar arany; Losonc 3.600 akcse, 12,5 gurus (625 akcse érték), 10 török és 3 magyar arany.⁴

Az összesítések török pénzei között ott a gurus, amit csak jobb megoldás híján soroltam oda, s értékének részesedését mindkét táblázatban bekereteztem. Rég tudott, hogy a különböző gurusok nemcsak nevüket kölcsönözték a német Groschen-ből, hanem nagyrészt maguk is külföldi pénzek voltak. A rijál vagy kara (=fekete) gurus mögött az imperiális, az eszedi vagy arsláni (=oroszlános) gurus mögött a holland oroszlános tallér rejtőzködött.⁵ Saját török gurust először 1697-ben vertek Isztambulban. „E dátum előtt a Konsztantinápolyban forgalomban lévő piaszterek idegen eredetűek voltak, s azok, amelyeket Törökországban vertek, csupán ezek másolatai: megelégedtek azzal, hogy a „szah” kontrolljegyet belenyomják az érmékbe, ezzel engedélyezve forgalmukat.”⁶ Emiatt szokás a gurusokat török pénzeknek is tekinteni, ahogyan maga R. Mantran is végigkíséri az „oszmán piaszter” 16–17. századi értékváltozásait.⁷

Hogy a budai pénztári napló gurusai milyen arányban fednek európai tallérokat (kivéve közülük az „oroszlánost”, mert ez ekkor még nem létezett) és milyenben török verésű másolatokat, lehetetlen megmondani, ugyanígy azt is, hogy a közöttük feltételezhető imperiális (és más) tallérok nyugat felől vagy éppen délről jutottak el Budára, hiszen ezek az oszmán birodalomban is forgalomban voltak. A pénztári napló minden gurust egységesen 50 akcséval (=100 dénár) számol; ez 1558/59-ben az „oszmán piaszternek” is feltételezhető árfolyama⁸, Magyarországon pedig a körmöci, az imperiális és a stájer (gréci) tallérké.⁹

Ezeket a pénzeket kellene a napló gursaiba behelyettesítenünk, támpontok hiányában azonban legkisebb esélyünk sincs ennek elvégzésére. Meghatározhatatlan, de biztosan európai pénzeket is csak néhány bejegyzésnél feltételezhetünk nyugodt lelkiismerettel. Így 1558. szeptember 20-án: „Ros Bána [Rozsnyóbánya] város hitetlenjeinek kötelezettségéből, a nevezett város – amely most behódolt – ezüstmányáinak jóvedelméből, ... a város bírától, ... 150 gurus: 7500” [akcse].¹⁰ Nem valószínű, hogy a frissen behódolt Rozsnyó oszmán piaszterekben fizette be első adóját Budán.

A képen mindenesetre a gurusok még oly bizonytalan átcsoportosítása is változtat többet-kevesebbet. A darabszámra most ne figyeljünk; ha viszont a budai kincstárba befolyó összes jövedelem értékét tekintjük, a török pénzek eddigi 96,34 %-os részesedése a gurusok meghatározatlan átértékelése után 85,36–96,34 % közé száll. A települések közvetlen adóbefizetéseinek esetében az arányok erősebben tolódnak el: eddig itt a török pénzek 95,49 %-kal részesedtek, most ez 53,05 és 95,49 % közé csökken (az alsó határok abban az esetben állnak, ha valamennyi gurus európai; a felsők akkor, ha valamennyi „török piaszter”).

Ez az arány – a maga bizonytalanságában is – már könnyebben beilleszthető a magyarországi török berendezkedés általános képébe. A hódítók jelenléte az életnek ezen a speciális területén is erőteljes, de közel sem egyeduralkodó.

A 17. századból nem ismerünk török pénztári számadásokat, egészen más forrásokkal kell beérnünk. Ritkává válnak a defterek, megszorodnak viszont a városokban fennmaradt török iratok és magyar számadás-könyvek, mellettük a török adóztatás monetáris vonatkozásait is firtató vármegyei vizsgálatok.

A városok számára kiállított török iratok jó része valójában kétnyelvű. Főszövegük török, az irat hátlapján pedig gyakran hosszabb-rövidebb magyar feljegyzés, tartalmi emlékeztető áll, nemegyszer fontos információkkal. Témánk szempontjából nagyon érdekesek azok a kétnyelvű adatok, amelyek pénzüsségeket – legtöbbször adóbefizetéseket – tartalmaznak. Ezek az egész 17. századot végigkísérik, s első látásra nem kevesebbet állítanak, mint hogy a helységek fizetéseiket kizárólag helyi pénzekben egyenlítették ki.

⁴ Fekete, L. – Káldy-Nagy, Gy.: i. m. 281, 324–325.

⁵ Buza J.: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században (Nagykőrös 1622–1682). TSz 1977:1, 88–89, valamint Az oroszlános tallérok árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában. NK 80–81(1981–82) 92. Mantran, R.: i. m. 240–244. A Nagy Szulejmán nevére vert összesen 230 különböző arany, ezüst- és bronzpénz között természetesen egyetlen gurus sem található. Artuk, I.: Kanuni Sultán Süleyman adına basılan sikkeler (Ankara 1972).

⁶ Mantran, R.: i. m. 240.

⁷ Mantran, R.: i. m. a 2. táblázat a 244–245. lapok között.

⁸ Uo.

⁹ Huszár, L.: Habsburg-házi királyaink pénzei, 1526–1657 (Budapest 1975) 48–49.

¹⁰ Fekete, L. – Káldy-Nagy, Gy.: i. m. 322.

Mutatóban lássuk a gyöngyösi adatokat!¹¹ (Az évszám után a török szövegben szereplő összeg és pénznem, második helyen a magyar feljegyzés megfelelő része következik.)

- 1614: 25 pénz – 25 dénár
- 1616: 100 flori – 100 arany
- 1648: 1400 kara gurus – 1400 forint
- 1656: 50 pénz – 50 dénár
- 1658: 200 kara gurus – 200 forint
- 1663: 500 kara gurus – 500 forint
- 1663: 42 szim gurus – 42 tallér
- 1663: 186 kara gurus – 186 forint
- 1663: 100 szim gurus – 100 tallér
- 1663: 135 kara gurus – 135 forint
- 1664: 310 kara gurus – 135 forint
- 1664: 310 kara gurus – 310 forint
- 1664: 190 szim gurus – 190 tallér
- 1665: 174 eszedi [gurus] – 200 tallér
- 1668: 45 pénz – 45 dénár
- 1676: 4 pénz – 4 dénár

Hasonló adatpárok Miskolcra:¹²

- 1631: 100 kara gurus – 100 forint
- 1666: 300 kara gurus – „melynek summája teszen magyarul flo. 300”
- 1674: 420 szim gurus – 425 tallér
- 1681: 400 kara gurus – 400 forint

és 1681–83-ból még tizenegy nyugta, amelyeken a kara gurus egyenlő a forinttal.

A leggazdagabb adatsor Rimaszombat török adónyugtáin maradt fenn, a 17. század majd minden évéből valamilyen információ. Minthogy ennek az anyagnak teljes (szlovák) fordítása és összes magyar feljegyzése nyomtatásban hozzáférhető,¹³ csak a ritkábban előforduló pénznem-párokat sorolom fel:

- 1615: 658 kara gurus és 60 pénz – 658 forint 60 dénár
- 1616: 7 és fél gurus – 7 forint 50 dénár
- 1655: 303 rijál gurus – 500 forint
- 100 eszedi gurus – 250 forint
- 1660: 100 szim gurus – 100 tallér
- 650 eszedi gurus – 650 tallér
- 1662: 75 rijál gurus – 75 tallér
- 1668: 20 szim gurus – 36 forint
- 83 szim pénz – 83 tallér
- 1644: 300 kara gurus – „oda be módon Fl. 300, itt kinn teszen Fl. 360”
- 1658: 250 kara gurus – „ideki való módon Fl. 300, odabe való módon Fl. 250”
- 1655: 20.000 akce – „török forint, Fl. 300”.

Végül idézet egy 1679-ben Debrecen számára kiállított irat török szövegéből¹⁴. Kiállítója azt igazolta, hogy a város a kádinak évente járó „100 kara gurust az e vidéken forgalomban lévő kara gurusban” kiegyenlítette – a magyar feljegyzés szerint 100 forintot fizetett.

17. századi török iratok többszáz forráshelyét lehet hasonlóképpen összegyűjteni, idézésük azonban nem hozna többet, mert ugyanezeknek a pénznem-pároknak az ismétlései. Valamennyiükből az derül ki, hogy a gurusok elnevezésében a 17. századra fontos változás állt be: a kara gurus – vagy a jelző nélküli, magában álló gurus – mindig a számítási forintot jelentette, ami száz dénárral ill. 66,66 akcséval volt egyenlő. A megkülönböztetés nélküli tallér jelölését a szim (=ezüst) gurus vette át (általában a tallért itt-ott gümüsnek – ezüstnek – vagy török–magyar szóösszetétellel szim pénz-nek is nevezték). A források elvétele a rijál gurust és az eszedi gurust is emlegetik, ezek továbbra is az imperiális és az oroszlanos tallérokat jelölték.

¹¹Heves megyei Levéltár (Eger), Gyöngyös török iratai. Az iratok regesztáit és a magyar feljegyzések részleteit kiadta Fekete, L.: Gyöngyös város levéltárának török iratai. Klny. a LK 1932–33. évfolyamából.

¹²Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 1. sz. Levéltár (Miskolc), Miskolc török iratai.

¹³Blaškovič, J.: Rimavská Sobota v čase osmanskotureckého panstva. (Bartislava 1974.) A magyar feljegyzéseket a kötet 285–303. lapjain közli teljes terjedelmükben.

¹⁴Hajdú-Bihar megyei Levéltár (Debrecen), Debrecen török iratai 108.

Török és magyar aranyakkal alig találkozunk az adózással foglalkozó török iratokban. A 16. századhoz képest az akcse emlegetése is megritkul, kiszélesedik viszont a magyarból kölcsönzött „pénz” szó használata. Ez az előző században a dénárt jelölte, most a törökök dénárja és akcséra egyaránt használják; hogy az adott esetben mit fed, általában csak az érték kiszámításával deríthető ki.

Mindebből csak az első felületes pillantásra vonható le az a következtetés, hogy a 17. században a hódoltságban csaknem kizárólag helyi pénzek voltak forgalomban. Hiszen a leggyakrabban előforduló gurusforint páros mindkét tagja számítási pénz, csupán értéket jelöl, nem valóságos fizetési eszköz.

Levonható viszont egy bár közvetett, mégsem lényegtelen tanulság: uralmuk második évszázadában a törökök magyarul számolták a pénzt a hódoltságban (s szokásuk illetén átalakulása mögött talán az állt, hogy jobbra magyar – helyi – pénzeket számoltak). A kara gurus átalakulása számítási forinttá magyar hódoltsági specialitás, ami itt még erősebben megtépázta az akcsénak mint minden pénzügyi számítás pénznemének különben is hanyatlásnak indult tekintélyét. Az akcse értékének a századforduló évtizedeiben végbement meredek zuhanása, majd az egész 17. századon át folytatódó csökkenése magyarországi szereplésében is nyomon kísérhető. A 16. században 1 akcse 2 dénárt ért, ez a 17. században 1,5-re fogyott. Hiába romlott azonban egyenletesen tovább, Magyarországon megőrizte ezt a kurzust egészen a török uralom végéig. A kincstárnak érdeke volt, hogy az akcsénak a helyi pénzekhez viszonyított értéke ne csökkenjen tovább, hiszen a hagyományos adókat továbbra is akcsében határozta meg, viszont tallérban és aranyban szedte be. Ebben a funkciójában az akcse megőrizte számítási egység szerepét, az adók elszámolásában azonban a gurus, a tényleges fizetésekben a nála értékesebb pénzek léptek a helyébe.

A 100 dénár értékű számítási gurus a rimaszombati adónyugtákon már 1608-ban megjelenik¹⁵, s kitart a század végéig. Ledönti trónjáról az akcsét, amely még azt a csúfságot is megéri, hogy magyar szóval „pénz”-nek kezdik nevezni. 1664-ben és 1672-ben Rimaszombat évtizedek óta változatlan, akcsében meghatározott adói azonos összegben „pénz”-ben említetnek; öt évvel később a város több török fórummal elismerteti, hogy polgárai szekerenként csak 12 akcse vámmal tartoznak – ezek a végzések is hol akcsét, hol „pénz”-t írnak (köztük éppen egy Budán kiállított levél kereszteli át az akcsét).¹⁶

Amíg a (kara) gurus számítási pénz voltához nem fér kétség, addig a szim gurus – tallér párosról nehéz megállapítani, hogy említésük mikor jelent tényleges tallér-befizetést, és mikor egy újabb számítási pénz. Az esetek nagyobb részében nyilván valóságos fizetőeszközt jelölt – ahogy a városi számadáskönyvek is legtöbbször megkülönböztetett megjelölés nélkül regisztrálták a tallérokat –, de még a problémamentesnek látszó adónyugták lapozgatása közben is felmerül az az érzés, amit Buza János a nagykorösi számadáskönyvek adataiból konkrétan megállapított: „A számadáskönyvekből vett idézetek több esetben is azt tükrözték, hogy a tallér számítási egységgé vált, a gyakorlatban timonnal vagy garassal fizettek, s mindkettőt tallérá számították át.”¹⁷

A befizetési nyugták kétnyelvű adatai általában alkalmatlanok árfolyamszámításokra. Ha erre nagyritkán lehetőséget adnak – mint a felsorolt rimaszombati példák némelyike –, az eredményül kapott dénár érték nem vagy alig tér el a városi számadáskönyvek nagyszámú adataiból kiszámított értékektől.¹⁸ Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor óriási eltérések mutatkoznak.¹⁹ Ilyenkor két okra deríthető fény vagy lehet gyanakodni. Megesett, hogy a török központból több nyugtával és egyéb irattal hazatérő városi megbízott tévesen adott számot a török levelek tartalmáról, s ezeket a rossz adatokat vezették rá az irat hátlapjára. A másik, gyakoribb ok az, hogy az irat török szövegébe a törvényesen megállapított adóösszeg, a magyar feljegyzésbe a ténylegesen kifizetett pénzösszeg került, s a kettő a török tisztviselők jóvoltából nem mindig fedte egymást. A magyar szövegek ezt időnként világosan megmondják – így a példák között idézett, 1644-es és 1658-as rimaszombati iratok. Máskor kiszámítható az eltérés, ahogy 1661 után Rimaszombat rendre 50 forint többletfizetésre kényszerült minden negyedévi adóbefizetéskor, mert az egri kajmakám (a pasa adóügyekért felelős helyettese) „ajándék” címén 20 %-ot rávert az átalányadóra. Ezek az esetek világosak; a nehézség ott kezdődik, amikor a török és a magyar szövegben nem az egymással párban álló pénznemek szerepelnek, amiktől az ilyen eltérések érthetetlen árfolyamok képében jelennek meg.

¹⁵ Blaškovič, J.: i. m. 10. sz. irat, 118–119.

¹⁶ Blaškovič, J.: i. m. 113 és 209. sz., 189, 254–255; 160–161. és 182. sz., 217–219, 236–237.

¹⁷ Buza J.: A tallér és az aranyforint ... 98.

¹⁸ Így a rimaszombati 1655-ös 303 rijál gurus = 500 forint esetében a tallér 165 dénárt ért (Buza J. adatsorában 160-at), az 1668-as 20 ezüst gurus minden gursa 180 dénár értékű volt (Buza J. adatsorában az azévi kurzus 160 ill. 200 dénár.)

¹⁹ Mint az 1655-ös rimaszombati 100 eszedi gurus = 250 forint esetében, amelynek alapján 1 oroszlanos tallér 250 dénárral lenne egyenlő; vagy a kevésbé vad 1665-ös gyöngyösi 175 eszedi gurus = 200 tallér arány, amikor (160 dénáros tallér kurzussal számolva) Egerben 1 oroszlanos tallér 183 dénárral egyenlő.

Ideje feltenni alapkérdésünket: milyen pénznemekben fizették ki a hódoltság települései adóikat, milyen pénzek forogtak a 17. században a török területen?

Ha a 16. századi pénztári napló adatainak értékelését a gurusok értelmezési bizonytalansága nehezítette, a 17. században a számítási gurus általános elterjedése az adóadminisztrációban okoz még nagyobb gondot.

A 17. századi török iratok és magyar magyarázataik egyértelműen azt a benyomást sugallják, hogy túlsúlyban helyi pénzek voltak forgalomban. Elszórt példákkal igazolt, logikus feltételezés, hogyha egy befizetés török pénzben történt, a nyugtában is konkrét török pénz áll. Újra a leggazdagabb anyagban, a rimaszombatiban találunk erre példákat. 1670-ben friss széna megváltásaként a város 20.000 akcsét fizetett ki Egerben. A magyar feljegyzés 300 forintot ír, a török szöveg a számmal beírt akcse-összeget betűvel is megerősíti: „azaz húszezer különféle akcse”. 1655-ben a mészégetés megváltására rendelt szintén 20.000 akcsét a város „török forintban” egyenlítette ki, ahogy ez a példák között idézett magyar szövegben áll.²⁰

Török pénzben befizetett adókról nagyon kevés adat maradt. A városi számadáskönyvekben évszámra csak helyi pénzekkel találkozunk. A török adók fölverését kutató vármegyei vizsgálatok²¹ a helységek pénzbeni kötelezettségeit általában számítási forintban adják meg (de a Borsod megyei vizsgálat hangsúlyosan „magyar forintról” beszél), a ténylegesen kifizetett összegek felsorolásaiban azonban változó gyakorisággal felbukkan a dénár, a poltúra és a tallér. A Pest megyében megkérdezett helységek pedig rendre arról panaszkodtak, hogy „az császár adajában tallért, „aranyat kívánnak rajtok”, aranyat, tallért veszen ezen városiaktul, még az maga pénzt is, úgymint az oszporát, nem akarja elvenni”.²² (Ami más szemszögből nézve azt is jelenti, hogy valamennyi akcse azért felhalmozódott a hódoltsági nép kezén, de mivel alacsony értéke miatt sem a kincstár, sem a magánbirtokos nem fogadta el, egyre nehezebben tudott tőle megszabadulni.)

Mindez sajnos vajmi kevés konkrétumot ad a 17. században forgó pénzek megoszlásáról. Azt azonban Buza Jánost idézve el kell fogadnunk, hogy „a hódítók pénzei nem özönlöttek el a hódoltsági területet”.²³ A török kor két évszázada közötti váltás a pénzforgalomban is érzékelhető: a 17. század e téren is a helyi elemek megerősödését hozta magával.

Hegyí Klára

MTA Történettudományi Intézete
1014 Budapest Üri utca 51/53

DIE TÜRKENHERRSCHAFT UND DER GELDUMLAUF IN UNGARN

Die türkische Provinz in Ungarn nahm in der europäischen Hälfte des Osmanischen Reiches eine Sonderstellung ein. Dieses Gebiet blieb die Zone des Zusammenstoßes zwischen den Habsburgern und den Türken, und so konzentrierten die Türken ihre Energien in erster Linie auf die maximale Erfüllung militärischer Aufgaben und das effektive Besteuern des Landes zur Versorgung der Soldaten. Alles übrige wurde zu einer Frage zweiten Ranges. Die Provinz war wirtschaftlich lose an das Reich angeschlossen, die ungarische Bevölkerung behielt ihre autonomen Organisationen, ihre Religio, ihre Kultur und ihre Beziehungen zu ihren ungarischen Herren bei, die im königlichen Ungarn lebten. Im Rahmen dieser allgemeinen Situation war die türkische zivile Einrichtung im 16. Jahrhundert wirksamer, während im 17. Jahrhundert die ungarischen Elemente erstarkten.

In der Studie wird untersucht, ob diese Spezifika der türkischen Einrichtung auch den Geldverkehr in bezug auf die Verteilung der Gelder, die im türkischen Gebiet im Umlauf waren, prägten. Als Quelle diente dabei das Rechnungsbuch der türkischen Schatzkammer in Buda (Ofen). Zwischen dem 4. Mai 1558 und dem 1. Mai 1559 nahm die Schatzkammer insgesamt 6 172 629 Münzen im Wert von 10 001 472 *akçe* ein. In Hinsicht auf die Anzahl der Münzen handelte es sich zu 99,23 bis 99,59 Prozent um türkische Gelder (zum überwiegenden Teil um *akçe*), 0,40 bis 0,76 Prozent waren christliche Gelder, 0,01 Prozent der Münzen unbekannter Herkunft. In bezug auf den Wert in *akçe* ausgedrückt, lag der Anteil der türkischen Gelder bei 85,36 bis 96,34 Prozent, der der christlichen Münzen bei 3,20 bis 14,18 Prozent und der unbekannten Münzen bei 0,46 Prozent.

Nehmen wir nun die Rubriken heraus, die die Steuereinzahlungen aus der ungarischen Provinz enthalten, also die Zu-

²⁰ Blaškovič, J.: i. m. 188. sz., 241; 67. sz., 160.

²¹ Merényi, L.: Adatok a hódoltság adózása történetéhez. MGSz 1903, 18–32. Szerémi (=Odescalchi, A.): Emlékek Barsvármegye hajdanából. Ötödik közlemény. TT 1892, 520–537 (az 1634-es vizsgálat: 520–537.). K.G. (=Kazinczy G.): Adalékok a török–magyarkori beltörténethez. Hivatalos nyomozások a török adó s hódítások körül Borsodban a XVII. század I. felében. MTT 1858, 101–167. Ráth, K.: A Győr vármegyei hódoltságról. MTT 1860, 3–91, valamint: Győr vármegyének 1642. évben összeírt sérelmi jegyzőkönyve a török ellen. MTT 1860, 92–123. Purjesz, I.: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. (Pest megye 1668. évi vizsgálati jegyzőkönyve a török ellen.). LK 1958, 173–200.

²² Purjesz, I.: i. m. 190: Tóalmás; 196: Vác.

²³ Buza, J.: i. m. Az oroszlanos tallérok ... 98.

sammensetzung des Geldes, das in der Hand der örtlichen Bevölkerung war, repräsentieren (in Gesamtwert liegt bei 302 429 *akče*), so machte das dort aufgeführte Geld zu 53,05 bis 95,49 Prozent türkische Münzen, zu 4,46 bis 46,90 Prozent nichttürkische Gelder und zu 0,04 Prozent andere Münzen aus. (Die Ungewißheit resultiert daraus, daß von den *guruš* her nicht festgestellt werden kann, zu welchen Teilen sie aus Talern, die in Europa geprägt waren, bzw. aus Kopien, die in Konstantinopel angefertigt waren, bestanden, und ob sie von Süden oder von Westen her in die ungarische Provinz gelangten.)

Aus dem 17. Jahrhundert sind keine Verrechnungen der Schatzkammer erhalten geblieben. Man kann türkische Steuerquerquittungen untersuchen, auf deren Rückseite eine ungarische Aufzeichnung geführt wurde, wodurch sich die türkischen und ungarischen Bezeichnungen der darin aufgeführten Geldarten miteinander vergleichen lassen. Diese Untersuchung ergibt, daß der *guruš* oder *kara guruš* zu Rechnungs-*guruš* geworden und somit die türkische Entsprechung für den ungarischen Rechnungsgulden (= 100 Denar bzw. 66,66 *akče*) waren. Im allgemeinen nannten die Türken den Taler *sim guruš*, den Reichstaler *riyal guruš* und den niederländischen Löwentaler *esedi guruš*. Die türkischen und ungarischen Quellen des Jahrhunderts zeigen, daß die türkische Finanzadministration die örtliche ungarische Praxis der Umrechnungen völlig übernahm. Die Gelder, die im Rahmen der Steuerzahlung in Umlauf waren, stellten zur Mehrheit christliche Münzen dar. (Die Quellen machen diesbezüglich nicht einmal eine annähernde Rechnung möglich.) Die Gelder, die im 16. und 17. Jahrhundert in Umlauf waren, unterschieden sich auch hinsichtlich ihrer Zusammensetzung voneinander.

A magyar aranyforint egy Kipper-kori röplapon

Ismeretes, hogy a koraújkori német röpiratirodalom a XVII. század elején már nagy hagyományokkal rendelkezett.¹ A közvéleményt felbolygató eseményeket tollhegyre tűző szellemi termékek a nyomtatás feltalálását követően minden korábbinál nagyobb példányszámban terjedhettek, s az írástudók viszonylag szűk köréből kikerülve eljuthattak az egyszerű emberekhez is. A társadalom egészét megmozgató reformáció fellendítette a röpiratirodalmat, a későbbiekben pedig többek között a „Kipper und Wipper-Zeit” néven ismert tomboló infláció nyújtott táptalajt a röpiratirodalom felvirágzásához.²

Már a XVI. század végétől szaporodtak azok az emlékiratok, amelyeknek szerzői növekvő aggodalommal szemlélték a monetáris zavarokat,³ majd amikor a harminc éves háború kezdetén féktelenné vált a pénzrontás, akkor a hitelezőktől a bér munkásokon át a termékeik piacra vivő parasztig valamilyen formában mindenkét érintettek a nyomorúságossá váló pénzügyi viszonyok. Röpiratok tömege árasztotta el ekkor német földet, amelyeknek szerzői műveltségüknek, társadalmi hovatartozásuknak s nem utolsósorban vérmérsékletüknek megfelelő vehemenciával ostorozták azokat, akiket felelősnek tartottak a jó pénzek hiányáért, illetve a mindent elárasztó értéktelen veretek tömeges előállításáért. E röpiratok egyike szerint 1622-ben még a javasolt új litániában is helyet kellett volna kapnia a silány pénzek elleni fohásznak:⁴ „A rossz pénztől oltalmaz meg minket szentséges Úristen!”

Numizmatikai szempontból csupán korfestő elemként tartja jelentősnek e röpiratokat a szakirodalom,⁵ amelyek egyikének vázlatos érintését az indokolja, hogy rajta a *magyar aranyforintot* is megmintázták.⁶ A pénzügyek nyomorúságos állapotát és az elviselhetetlen árfolyamelekedést megverselő röpirat részben a hellertől a hat batzenes veretig terjedően ábrázolja a forgalomban volt váltópénzeket, valamint a nagykereskedelem jellegzetes fizetési eszközeit, részben pedig megszólaltatja az aranyon és az ezüsten kívül a pénzrontásban megnövekedett szerepet játszó rezes is. Lássuk közülük a dukát monológiát!

¹Hubay, I.: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718. (Budapest 1948) Bevezetés VII–XI.

²Feitag, G.: Aus dem Jahrhundert des großen Krieges. Der dreißigjährige Krieg. Die Kipper- und Wipper und die öffentliche Meinung. Bilder aus der deutschen Vergangenheit. Band 3. (Leipzig 1894) 145–169.

Redlich, F.: Die deutsche Inflation des frühen siebzehnten Jahrhunderts in der zeitgenössischen Literatur: Die Kipper und Wipper. Forschungen zur Internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Band 6. Herausgegeben von Hermann Kellenbenz. (Köln–Wien (Böhlau) 1972). A kérdés kiterjedt nemzetközi irodalmának további részletezésétől – helytakarékosági okból – legyen szabad eltekinteni.

Magyarországra nézve: Huszár L.: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. Corpus Nummorum Hungariae III/1. (Budapest 1975) 30–36. (Továbbiakban: Huszár, L.: CNH. III/1.). A Kipper-infláció fogalma bekerült az új magyar történeti szintézisbe is: Zimányi V.: Gazdaság és társadalom a 17. század első felében. Magyarország története 1526–1686. Szerk.: R. Várkonyi, Á.: Magyarország története tíz kötetben. Főszerk.: Pach Zs. P. (Budapest 1985) 940–941., 973.

³Hirsch, J.C.: Des Teutschen (sic) Reichs Münz-Archiv... Nürnberg 1756–1757. II–III. passim. (Továbbiakban: Hirsch: DRMA.).

⁴„Daß man eine neue Litanei machen muß: Vor dem bösen Geld behüt uns lieber herre Gott.” Opel, J.D.: Deutsche Finanznoth beim Beginn des dreißigjährigen Krieges. Historische Zeitschrift 1866. 242.

⁵Luschin von Ebengreuth, A.: Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. (München–Berlin 1926) Repr. Darmstadt 1976. 10–11. (Továbbiakban: Luschin von Ebengreuth).

⁶Cime: „Ein neues Gespräch von dem jetzigen unträglichen Geltauffsteigen und elenden Zustand im Müntzwesen.” Archiv des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg. HB. 24850. Kapsel 2178.

Ducates.

Ich bin das beste Gold im Reich/
Drum ist's auch billich das ich steig/
Nierweiln besonders die Goldschmid/
Meiner Können entrahten nit/
Die Goldschlager und andre mehr/
Brauchen mich alle viel und sehr/
Fünff Gulden gilt ich jezt und gern/
Und wil mich niemand drum entpern/
Hab auch schon gut Post vernommen/
Ich werd gar bald höher kommen.

A dukát

A birodalomban a legjobb arany vagyok,
Ezért illő is, hogy emelkedek nagyon.
Főként az ötvös az, ki nélkülem,
Nem tehet úgyszólván már semmit sem.
Az aranyfűstcsináló és sok más,
Mind engem óhajt, a foguk rám vás.
Öt forintot érek most örömet,
Túladni rajtam senki sem siet.
Jól hallottam, híre jár már annak,
Értem mindjárt még többet is adnak.

A metrikailag egyáltalán nem, s tartalmilag is csupán részben szöveghű fordítás olvasata után a magyar aranyforint hátlapját ábrázoló képre vessünk egy pillantást. Az előlap, az évszám, valamint a verdejegyek és a pénzverőmesterre utaló jelzések hiányában meglehetősen nehéz annak megállapítása, hogy melyik uralkodónk aranyforintja volt a kelteztlen röpiraton látható dukátmetszet mintája. Túlságosan tág határok közé helyezhető el a körirat alapján, mert Szent László neve először I. Lajos aranyforintjain jelent meg,⁷ s csak Rudolf uralkodásának vége felé szorult ki az éremképről az Árpád-házi király alakjával együtt.⁸ A Kipper-kori metszet dukátképének körirata tartalmilag egyezik a magyar aranyforintokéival „S · LADISLA · VS · REX ·”,⁹ a betűk elosztása azonban eltér az ismert magyar aranyakétól: „S · L · ADIS · LAVS · REX ·”. Az eltérés okát abban látom, hogy – bár a metszőnek az évszám nélkül tág tere lett volna a betűk számára – az uralkodó balkezeiben tartott országalmát részben a körirat helyére vitte, s így a betűk szokásos csoportosításának megváltoztatására kényszerült.

A metszet előzményét keresve elmondható, hogy Zápolya János aranyforintjai, továbbá az I. Ferdinándtól Rudolf uralkodásával zárható Habsburg-házi veretek kiesnek a mintát adó magyar aranyforintok sorából, mert azokon Szt. László alakját vértetben és palást nélkül mintázták meg.¹⁰ I. Lajos aranyforintjai

⁷ Huszár, L.: Magyar mintára vert idegen aranypénzek. NK 66–67(1967–1968) 57. (Továbbiakban: Huszár, L.: Magyar mintára...).

⁸ Huszár, L.: CNH. III/1. 22.

⁹ Huszár, L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. (Budapest–München 1979) passim. (Továbbiakban: Huszár: Münzkatalog...).

¹⁰ Huszár: Münzkatalog... 133., 137–138., 147., 151–152.

sem szolgálhattak mintaként, mivel rajtuk az alabárd mérete és dőlésszöge eltér¹¹ a Kipper-kori röplapon ábrázolt dukátétól. Főbb vonásait tekintve Zsigmond aranyforintjainak hátlapja már emlékeztet a röplap dukátmetszetére, amely azonban Mátyás számos változatban fennmaradt aranyforintjainak egyikéhez hasonlítható talán a legjobban.¹² De teljes biztonsággal nem zárhatók ki az esetleges minták közül a királyalakot paláttal ábrázoló későbbi veretek sem.

Az identifikálási nehézségek ellenére megállapítható, hogy a Kipper-kori dukátmetszet álló királyfigurája a kezében tartott alabárddal és az országalmával kétségtelenül hasonlít annyira a magyar aranyforintok képi ábrázolására, hogy a maga korában is alkalmas lehetett a magyar dukát illusztrálására. A metsző technikai felkészültségével magyarázható a tökéletes köralak, ami a vert, majd körülvágott pénzekre többnyire nem volt jellemző.

Tekintettel arra, hogy a magyar aranyforintot ábrázoló Kipper-kori röplapnak nemcsak a szerzője, hanem készítésének ideje és helye sem ismert, *keletkezési idejének meghatározására a pénzértékviszonyok* tűnnek alkalmasnak. Mivel a röplap Nürnbergben mind köz-, mind magángyűjteményben megtalálható,¹³ feltételezem, hogy az egykori birodalmi városban készült, s így a *helyi pénzértékviszonyok* segítségével kísérel meg a kormeghatározást. A „Fünf Gulden gilt ich jetzund gern” mondat szerint a magyar aranyforint, illetve a vele azonos finomságú dukátok árfolyama *krajcárértékű forintban* számítva 5 forint volt a röplap megszerkesztésekor. Az 1621-ben alapított nürnbergi pénzintézmény,¹⁴ a „Bancho Publico” 1621. augusztus 10-én öt forinton jegyezte a dukát árfolyamát,¹⁵ s ezzel már megoldottnak is tekinthetnénk a kormeghatározás kérdését, ha a levéltári források alapján összeállított – az 1582–1624 közötti éveket felölelő – árfolyam táblázatban a dukát 300 krajcáros, azaz 5 forintos árfolyama nem 1621 június havára lenne érvényes.¹⁶ Ugyancsak 5 forintban állapította meg a dukát árfolyamát Nürnberg város tanácsa 1621. május 31-én kelt határozatában,¹⁷ s ezt az árfolyamot ismételte meg az év végén elrendelt árszabás.¹⁸ Az eddig említett adatok nyomán aligha férhet kétség ahhoz, hogy a magyar aranyforintot is ábrázoló Kipper-kori röplap – nürnbergi származását feltételezve – 1621-ben hagyta el a nyomdát.

A röplapon szintén megmintázott Guldentaler, Reichstaler és a Goldgulden árfolyamát figyelembe véve remény nyílik arra, hogy az 1621 júniusától december végéig terjedő jó féléven belül tovább szűkíthető, s talán pontosabban is meghatározható a röplap keletkezésének ideje. A Goldgulden (rajnai arany) csaknem négy forintos árfolyamról „vall” a nyomtatványon,¹⁹ a Guldentaler kurzusa közel jár a három forinthez,²⁰ a Reichstaler pedig éppen három forintot és egy ortot, azaz 195 krajcárt ér.²¹ Ez utóbbi árfolyam olvasható a fennmaradt kéziratos források egyikén 1621 július havában.²² Részben az ekkor már igencsak gyorsütemű

¹¹ Huszár: Münzkatalog... 86. (514–518.).

¹² Huszár: Münzkatalog... 93. (572., 574.), illetve 107. (673–674.).

¹³ Egy példányát Prof. Dr. Wolfgang von Stromer bocsátotta rendelkezésemre. Családi gyűjteményének e darabjáról készült a jelen közleményben látható mérethű felvétel részlete. Szívességeért ez alkalommal is köszönetet mondok. Megjegyzendő, hogy ez utóbbi röplap szövege és ábrái megegyeznek a 6. sz. jegyzetben említett röplapéval, ortográfiájuk azonban kisebb eltéréseket mutat. Valószínű, hogy a Germanisches Nationalmuseum levéltárában lévő a korábbi példány, amelynek javított változata maradt fenn a von Stromer-gyűjteményben. Az esetleges egyéb változatokra a folyamatban lévő kutatások deríthetnek fényt; vö.: Prof. Dr. Wolfgang Harms: Zwei Tauben weisen auf die eheliche Liebe hin. Erschließung illustrierter Flugblätter der frühen Neuzeit. Forschung. Mitteilungen der DFG. (Deutsche Forschungsgemeinschaft). 1/87. S. 11.

¹⁴ Sachs, C.L.: Die Nürnberger Girobank (1621–1827) im Rahmen der kontinentalen Bankgeschichte. (Erlangen–Leipzig 1925)

¹⁵ „Verzeichnuß der groben Münzsorten, wie die von Anno 1582. biß 1669. insgemein gestiegen und gefallen, auch valviert wurden.” Hirsch: DRMA. (Nürnberg 1759) V. 49.

¹⁶ Scholler, E.: Die reichsstadt Nürnberg Geld- und Münzwesen in älterer und neuerer Zeit (Ein Beitrag zur reichsstädtischen Wirtschaftsgeschichte). (Nürnberg 1916) 277. (Továbbiakban: Scholler).

¹⁷ Stadtarchiv Nürnberg. A 6 Mandate 1621. Mai 31.

¹⁸ Wiederholte Münz- und neue Taxordnung... Decretum in Senatu, 20. Decembris 1621. Gedruckt durch Balthasar Scherffen. MDXXII. Stadtarchiv Nürnberg. B 8 Münzamt.

¹⁹ „Dieweil ich fast viel Gulden gilt”, feltehetően sajtóhiba csúsztott a szövegbe, s „vier Gulden” helyett viel Gulden lett hibásan.

²⁰ „Nah bey drey Gulden gilt ich gern.”

²¹ „Bin ich dann nicht gestiegen fort? Gilt schon drey Gulden und ein Ort.”

²² „Verzeichnuß der groben Münz-Sorten, wie die von Anno 1582. bis 1624 ins gemein gestiegen” (Hely és év nélküli irat). Stadtarchiv Nürnberg. B 8 Münzamt, Akten Y 660.

árfolyamemelkedésnek tudható be az, hogy ettől eltérő tallérkursusra is van példa. Egy viszonylag részletesnek tűnő korabeli feljegyzés²³ szerint a Reichstaler árfolyama 1621 júliusában 204 krajcár szökött, nem kizárt azonban, hogy az árfolyamkülönbség oka eltérő tallérral magyarázható, mert ekkor még mindig forgalomban voltak az 1551-től vert – eredetileg 72 krajcáros – Reichstalerek. Táblázatos formában²⁴ az alábbiak szerint alakult az említett pénzek árfolyama 1621 júliusában:

Forrás	Dukát		Goldgulden		72 krajcáros Reichstaler		Reichstaler		Guldentaler	
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
Szenátusi határozat	5	00	3	40	:	:	3	15	2	52
Kézírtos feljegyzések	5	00	4	15	3	20	3	15	2	56
					3	24				

A két adatsor pénznemenként egyező, illetve eltérő árfolyamait tekintve azt láthatjuk, hogy a dukát és az imperiális tallér kurszai nemcsak a táblázatban azonosak, – öt-öt forint, illetve 3 forint 15 krajcár, azaz 3 forint és egy ort – hanem pontosan megegyeznek e pénzek röplapon „mondott” értékével. Velük szemben a Goldgulden árfolyama a tanácsi határozat szerint 220 krajcár, a kézírtos jegyzék nyomán viszont még ennél is magasabb, 225 krajcár. Az utóbbi is jócskán elmarad azonban a röplapon olvasható nem egészen 240 krajcáros értékhatártól. Kisebb mértékű a Guldentaler két árfolyamának a különbsége, a 172, illetve a 176 krajcáros kursusok megközelítik a röplapon látható csaknem 180 krajcár rugó árfolyamot.

Mivel a Goldgulden kézírtos forrásban feltüntetett júliusi kursusa meghaladja a röplapra vitt másolatának árfolyamát, nagy a valószínűsége annak, hogy a keltezetlen Kipper-kori nyomtatványt az 1621. május 31-i szenátusi határozat ismeretében *június második, illetve július első felében* szerkeszthették. Éppen a magyar aranyforint nyomán készített dukátmetszet monológjának utolsó mondata utal arra, hogy hamarosan várható árfolyamának emelkedése, s ez be is következett, mert a mind több rézzel²⁵ elegyített Kipper-kori váltópénzek özönében 1621 augusztusában az előző havi 5 forintról 6 1/2 forintra ugrott a dukát kursusa, természetesen lépést tartott vele a fentebb említett három másik fizetési eszköz árfolyama is. A dukát árfolyamának gyorsuló emelkedését a grafikon²⁶ teszi szemléletesebbé.

A dukát árfolyamának évenkénti lassú, majd havonkénti gyors emelkedését látva elmondható, hogy a Kipper-kori röplap olyan időpontban ábrázolta a magyar aranyforintot, s tudósított kurszáról, amikor a kortársak túlzás nélkül állították azt, hogy az aranyak és a tallérok napról-napra drágábbakká váltak,²⁷ illetve a bérből és fizetésből élők egyre nehezebben nyögték az inflációs áremelkedés terheit.²⁸

A fentiekben csupán feltételezésként bocsátottam előre azt, hogy a magyar aranyforint hátlapját is be-

²³ „Verzeichnuß der groben Müntzsorten wie die selbige von pr(imo) Jenner Anno 1621, bis ultimo December (sic) Anno 1622 von Monnatt zue Monat auffgestiegen.” *Kivül:* „Lüster wie das gelt gestiegen ist.” Archiv des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg. HB. 9774. Kapsel 1278. Hely és keltezés nélküli irat. Nürnbergi eredetűre vall azonban az, hogy utal egy márc. 8-i felsőbb végzésre, s Nürnberg tanácsa 1622. márc. 8-án valóban rendelkezett – bár sikertelenül – a pénzértékviszonyokról. *Scholler:* 226–228., 275.

²⁴ A táblázatot a 22–23. jegyzetben említett források nyomán állítottam össze.

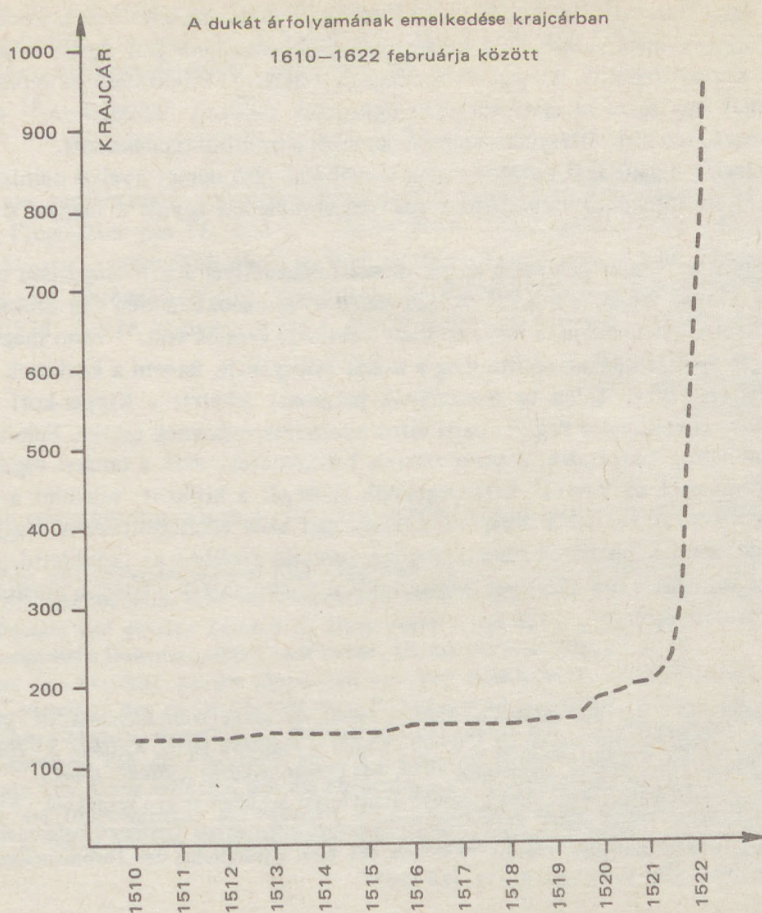
²⁵ A pusztán csak rézből vert Kipper-kori pénzeknek számos változata ismert. *Günther Schön:* Katalog der Kupfermünzen des Römisch-Deutschen Reiches im 16., 17. und 18. Jahrhundert. (Graz 1978)

²⁶ A grafikon a 22–23. jegyzet forrásai, továbbá *Scholler:* 276–278., *Hirsch:* DRMA., valamint a Germanisches Nationalmuseum és a Stadtarchiv Nürnberg „Mandate” gyűjteményei alapján készült.

²⁷ „Wir haben mit sonderm Mißfallen erfahren, welcher gestaltdt das hochschädliche Staigern der Müntz: unnd sonderlich der groben Sorten... von Tag zu Tag ohn Unterlaß je länger ie höher getrieben wird, ...” Fürstl. Brandenburg-Onolzbachisches Münz-Edikt. d. d. Onolzbach den 30. Julii 1621. *Hirsch:* RMA. (Nürnberg 1758) IV. 129.

²⁸ Általánosságban ld. erre a 2. sz. jegyzetben hivatkozott irodalmat, illetve „...bey diesem Unwesen niemand nichts mehr verkaufen will...” I. Joachim brandenburgi őrgróf instrukciója a három levelező körzet nürnbergi gyűlésére küldött követi számára. Onolzbach, 1622. okt. 31. *Hirsch:* DRMA. (Nürnberg 1758) IV. 162–163.

Nürnbergben az emelkedő árak miatt elégedetlenkedtek az építőipari munkások, 1622-ben heti drágulási pótlékot fizetett nekik a városi tanács. *Gömmel, R.:* Vorindustrielle Bauwirtschaft in der Reichsstadt Nürnberg und ihrem Umland (16.–18. Jh.). Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 30. Herausgegeben von Hermann Kellenbenz, Eberhard Schmitt und Jürgen Schneider. Steiner Verlag, (Wiesbaden 1985) 213., 221. (Továbbiakban: *Gömmel:* Bauwirtschaft...)

mutató Kipper-kori röplap Nürnbergben készülhetett. Délnémet eredete mellett szól az, hogy a Reichsguldinert Guldentaler²⁹ névvel vitték a papírra. Az Augsburgban, Nürnbergben és Regensburgban felváltva üléselő és pénzügyekben illetékes sváb, frank, valamint bajor küldöttek határozataiban³⁰ Reichsgulden, vagy Reichsguldiner helyett következetesen a Guldentaler olvasható. E még mindig túlságosan tág kör tovább szűkíthető, ha figyelembe vesszük azt, hogy a Guldentalert³¹ folyamatosan verték Nürnbergben 1660-ig. A Kipper-kori röplap *nürnbergi eredete* mellett szól az igencsak elterjedt Goldguldenről³² készített metszet körirata is: „SANCTVS: LA-VRENCIVS”. Szt. Lőrinc pedig Nürnberg „fiatalabb” óvárosának, a Lorenzstadtnak, a védőszentje volt, a röplap készítői nyilván nem véletlenül választották a Goldgulden illusztrálására a nürnbergi veretet.

A nagymúltú, s a harminc éves háború kezdetén még mindig virágzó³³ kereskedővárosban hagyományosan becsülhették a magyar aranyforintot,³⁴ amelynek helyi árfolyamát időnként már a XIV. század végének városi számadásaiban is feltüntették.³⁵ Bár a legújabb tanulmány³⁶ a XIV. század második felének

²⁹ Schrötter, F.: Wörterbuch der Münzkunde. Rpr. (Berlin 1970)⁽²⁾ 247., 556.

³⁰ Hirsch: DRMA. III–IV. passim.

³¹ Kellner, H.J.: Die Münzen der freien Reichsstadt Nürnberg. Teil I: Die Goldmünzen. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 3–4 (1952–1953) 124–125.; illetve: Teil II: Die Silbermünzen, uo. 154., 245.

³² Kellner, H.J.: i. m. 122., 243., 245.

³³ Gömmel: Bauwirtschaft... 245.)

³⁴ Magyarország és Nürnberg kereskedelmi kapcsolatainak kezdetei a XI. század közepéig, azaz a város alapításáig, vezethetők vissza: Lütge, F.: Der Handel Nürnbergs nach dem Osten im 15.–16. Jahrhundert. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs. Herausgegeben vom Stadtarchiv Nürnberg. 1967. I. 333.

³⁵ Scholler: 238.

³⁶ Mályusz, E.: Der ungarische Goldgulden in Mitteleuropa zu Beginn des 15. Jahrhunderts. Etudes historiques hongroises 1985. Szerk.: Glatz Ferenc és Pamlényi Ervin. (Budapest 1985) I. 31., 333. (Továbbiakban: Mályusz).

400–500 ezer körüli darabszámával³⁷ szemben az 1420-as években és azt követően is jóval kevesebbre teszt az évente vert aranyforintok mennyiségét,³⁸ a kétségtelen csökkenés nem járt együtt a pénz minőségének romlásával.³⁹ A XVI. század második felében éves átlagban csaknem 78 000 darabra tehető a körmőci aranyak száma,⁴⁰ s ezeknek egy része nyugati irányban ugyancsak túljutott határainkon,⁴¹ és hozzájárult ahhoz, hogy a magyar aranyforint híre, értékmérő szerepe nemcsak a múltból táplálkozott.

A magyar aranyforint kiválóságát tudatosíthatta továbbá az első német nyelvű numizmatikai összefoglaló, amelyik a Kipper-kori röplaphoz hasonlóan a spanyol aranyakkal együtt a magyar dukátot tartotta a legjobbnak.⁴²

Sem gyakori utánzatai,⁴³ sem például a ligáját császári engedéllyel átvevő augsburgi dukát⁴⁴ nem érte el finomságát, s a XVI. század végén és a XVII. század elején erősen csökkenőben volt azoknak a dukátoknak a száma, amelyeknek nemesfém tartalma a magyar aranyforintéval azonos volt.⁴⁵ Nem meglepő, hogy Nürnberg tanácsa 1619 végén nem általában szabta meg a dukát árfolyamát, hanem a kurzusok közzétételekor a magyar dukátot⁴⁶ említette meg. Talán ez a szenátusi határozat lehetett a Kipper-kori röplap közvetlen előzménye, amely minden bizonnyal a Pegnitz parti város nyomdatermékeinek egyike. Feltételezhető továbbá az is, hogy a röplap születése körül azok a szakemberek bábáskodtak, akik a tanácsi végzéseknél, illetve a fentebb említett „három levelező körzet” határozatainak szövegét a kitiltott, valamint a törvényes előírásoknál csekélyebb súlyú pénzek metszett ábrájával néhány nap alatt elkészítették. A magyar aranyforintot legjobb aranyként megörökítő Kipper-kori röplap igencsak hasonló azokhoz az „Einblattdruck”-okhoz, amelyek az idő tájt a város lakosságát és a városban megfordulókat tájékoztatták a felsőbb utasításokról, közöttük a pénzértékviszonyok változásáról.

*

³⁷ Paulinyi Oszkár 420 000 – 450 000 darabra becsülte az évente vert aranyforintok számát, vö.: Mályusz: 31. Kazimír, Š.: a XIV. század második felének néhány évében az 500 000 darabot is reálisnak tartja. Kazimír, Š. – Hlinka, J.: Kremnická mincovňa 1328–1978. Vydavateľstvo Osveta, (Kremnica 1978. 44) (Továbbiakban: Kazimír–Hlinka).

Zsigmond uralkodása idején a fentieknél jóval kevesebb aranyforint kerülhetett ki a verdékből, vö.: Pál Engel: Die Einkünfte König Sigismunds in Ungarn. (Sajtó alatt). Előadásként elhangzott a budapesti Zsigmond-koferencián: „Sigismund rex et imperator. Internationale wissenschaftliche Tagung anlässlich des 600. Wiederkehrt der Thronbesteigung Sigismunds von Luxemburg in Ungarn und seines 550. Todestages 8.–11. Juli 1987.”

³⁸ Mályusz: 33–34.

³⁹ Huszár: Magyar mintára... 57., illetve Kazimír–Hlinka: 384.

⁴⁰ Kazimír–Hlinka: 342.

⁴¹ A magyar aranyforint középkori pénzforgalmi szerepét és európai elterjedtségét számos éremlelet bizonyítja: Huszár, L.: Der ungarische Goldgulden im mittelalterlichen Münzverkehr. Hamburger Beiträge zur Numismatik 24–26(1970–1972) 71–88.

Pénzforgalmi szerepére és 1604–1619 közötti emelkedő árfolyamára ld. Körner, M.: Gold- und Silbermünzen in der schweizerischen Geldzirkulation des 16. und 17. Jahrhunderts. NK 82–83(1983–1984) 50., 52.

Korábbi és XVII. századi változatai Nürnberggtől nyugatra is felbukkantak a vizsgált korszakban, pl. a vesztfáliai Werl helység egyik éremleletében Mátyás, II. Lajos, Zápolya János, I. Ferdinánd, Miksa, Rudolf és II. Mátyás összesen kilenc aranyforintját találták meg. Ilisch, P.: Münzfunde und Geldumlauf in Westfalen in Mittelalter und Neuzeit. Numismatische Untersuchungen und Verzeichnis der Funde in den Regierungsbezirken Arnsberg und Münster. Aschendorf V. (Münster, 1980) 204–206.

⁴² „Diese Ungarischen seyn daß besten Goltes...” Müntz Spiegel, Das ist: Ein New und Wolaußgeführter Bericht von der Müntz... durch M. Tilemannum Friesen... Franckfurt a. M. 1592. 178. (Stadtbibliothek Nürnberg, Solg. 1763 4°). Értékelésére ld. Luschin von Ebengreuth: 10–11.

⁴³ Huszár: Magyar mintára... 57–72.

⁴⁴ V. Károly 1521. május 21-én Wormsban engedélyezte Augsburg számára a pénzverést, közte a dukát verését is, „...doch solcher Massen, daß der Ducat mit Schwer, Strich und Korn, Nadel und Grad, Gehalt, auf Zahl und Werschaft, den Hungerischen, Venedigischen oder Mailender oder Florentiner Ducaten gleich...” legyen. Hirsch: DRMA. Nürnberg 1756. I. 238. Ezzel szemben 1551-ben a törvényesnek tartott 23 karát 8 gren finomságú dukátoktól eltérően az augsburgi dukátot 23 karát 4 gren finomságúnak minősítették. „Bericht an den Kayser, der auf dem Valuations-Tag zu Nürnberg gegenwärtig gewesenen Gesandten und Wardeine der Reichs-Creyse, die Münz-Sorten betreffend, d.a. 1551.” Hirsch: uo. 331.

⁴⁵ Hirsch: DRMA. (Nürnberg 1756–1758) I–IV. passim.

⁴⁶ „Den Ungarischen Ducaten für 3 Gulden 6 Kreutzer”. Germanisches Nationalmuseum Nürnberg. Münzkabinett, Mandate 1619. dec. 23.

A későbbi tanácsi határozatból kitűnik, hogy a velencei zecchino a magyar aranyforinthoz hasonló beesben állt Nürnbergben: „Ducaten und Zeckhin 3 Gulden 12 Kreutzer.” Mint fentebb: Mandate 1620. d. 20. Mart.

Nürnbergi gyűjtőmunkám során mind a *Germanisches Nationalmuseum*, mind a *Stadtarchiv* munkatársai messzemenően segítettek kutatásaimat, szívességükért ismételt köszönetet mondok, köszönettel tartozom továbbá *Huszár Lajos* tanár úrnak lektori észrevételeiért.

*

Dr. Wolfgang Harms professzor úr szíves közlése szerint a röplapot gyűjteményes kötetben publikálták: Deutsche Illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Herausgegeben von *Wolfgang Harms*. Band I. Die Sammlung der Herzog August-Bibliothek in Wolfenbüttel. Erster Teil: Ethica. Physica. Herausgegeben von *Wolfgang Harms* und *Michael Schilling*, zusammen mit *Barbara Bauer* und *Cornelia Kemp*. Niemeyer Verlag Tübingen, 1985. 338–339. A kiadvány is 1621. évi délnémet sajtóterméknek tekinti a röplapot.

Buza János

M.K. Közgazdaságtudományi Egyetem
1093 Budapest Dimitrov tér 8

DER UNGARISCHE GOLDGULDEN AUF EINEM FLUGBLATT AUS DER KIPPER-ZEIT

In öffentlichen und Privatsammlungen Nürnbergs (*Germanisches Nationalmuseum* bzw. Familiensammlung von *Prof. Dr. Wolfgang von Stromer*) befindet sich ein Flugblatt aus dem Kipper-Zeit („Ein neues Gespräch von dem jetzigen unerträglichen Geltauffsteigen und elenden Zustand im Münzwesen“), auf der u. a. auch das Revers des ungarischen Dukatens abgebildet ist. Der ungarische Dukaten „erklärt“ mit recht: „Ich bin das beste Gold im Reich“.

Da es sich bei dem Flugblatt aus der Kipper-Zeit um einen nichtdatierten Druck ohne genauere Ortsbestimmung und Jahreszahl handelt, versuchte der Autor die Zeit seiner Entstehung zu bestimmen. Anhand der Geldwertverhältnisse (des Kurses des ungarischen Dukatens, weiterhin des rheinischen Goldguldens, des Guldentalers und des Reichstalers) ist er zu der Schlußfolgerung gekommen, daß die Flugschrift aus der Kipper-Zeit in der zweiten Junihälfte bzw. in der ersten Julihälfte 1621 gedruckt wurde. Der Autor vermutet, daß die Flugschrift aus der Kipper-Zeit, die auch eine Darstellung des ungarischen Dukatens aufweist, ein Druckerzeugnis aus Nürnberg sei. Eine nähere Untersuchung aller dargestellten Münzen bzw. eine eventuelle Analyse in bezug auf das Druckverfahren und die Papierherstellung könnten seine Hypothese bestätigen oder widerlegen.

Mária Terézia osztrák pénzverése 1741-1768

A *Numizmatikai Közlöny* 1983/84. évi számában közöltem egy kéziratot kamarai jelentés (?) alapján a Habsburg Birodalom egészére vonatkozó pénzverési adatokat. A következő, 1985/86. évi számban ugyanennek a forrásnak az alapján Mária Terézia magyarországi pénzverésének az adatait ismertettem. Most – befejezősül – az osztrák pénzverés adataival foglalkozom, szintén ugyanennek a forrásnak az alapján. Itt – különböző megfontolások miatt – a güzburgi pénzverés adatai is szerepelnek, annak ellenére, hogy mint ismeretes, Güzburg nem tartozik Ausztriához. Nem foglalkozom viszont külön a cseh pénzverés adataival, mivel a jelentésben csupán egy cseh pénzverde (a prágai) adatai szerepelnek, így az adatok megtalálhatók a birodalmi pénzverés tárgyalásánál (NK 1983/84.) a cseh pénzverés adatsorában.

Az adatok csoportosítása most is a korábbi közleményekben követettek szerint történt. Így az *első táblázat* forint értékben kifejezve mutatja be a pénzkibocsátást, jelen esetben az osztrák verdék (+ Güzburg) szerinti beosztásban. Az „ÖSSZESEN” rovat most természetesen Ausztria összpénzverését jelenti, tehát megegyezik az első közlemény (NK 1983/84.) „AUSZTRIA” rovatával.

	Bécs			Hall			Grác			Összesen		
	Ft	xr	Bir. %	Orsz. %	Ft	xr	Bir. %	Orsz. %	Ft	xr	Bir. %	
1752												
Arany	91.225	00	7,32	73,93	8.650	00	0,69	7,01	23.512	30	1,89	19,06
Ezüst	308.288	38	7,84	11,95	2.175.881	20	55,38	84,33	96.026	47	2,44	3,72
Összesen	399.513	38	7,72	14,78	2.184.531	20	42,20	80,80	119.539	17	2,31	4,42
1753												
Arany	129.075	00	10,80	81,42	8.283	20	0,69	5,22	21.175	00	1,77	13,36
Ezüst	534.740	54	10,11	13,47	3.348.109	15	63,31	84,34	86.732	46	1,64	2,19
Összesen	663.815	54	10,24	16,08	3.356.392	35	51,77	81,31	107.907	46	1,66	2,61
1754												
Arany	184.520	50	14,16	89,65	5.704	10	0,44	2,77	15.600	00	1,20	7,58
Ezüst	999.648	39	21,32	30,74	2.168.554	02	46,27	66,68	84.025	59	1,79	2,58
Összesen	1.184.169	29	19,77	34,24	2.174.258	12	36,30	62,88	99.625	59	1,66	2,88
1755												
Arany	481.650	00	28,15	94,05	9.458	20	0,55	1,85	20.975	00	1,23	4,10
Ezüst	1.106.428	44	24,04	33,70	2.102.492	48	45,68	64,04	74.128	09	1,61	2,26
Összesen	1.588.078	44	25,16	41,85	2.111.951	08	33,45	55,65	95.103	09	1,51	2,51
1756												
Arany	956.221	27½	32,56	96,94	6.616	40	0,23	0,67	23.595	50	0,80	2,39
Ezüst	1.466.390	45	31,43	45,23	1.723.439	00	36,94	53,15	52.592	24	1,13	1,62
Összesen	2.422.612	12½	31,87	57,29	1.730.055	40	22,76	40,91	76.188	14	1,00	1,80
1757												
Arany	598.496	40	28,81	97,06	9.833	20	0,47	1,60	8.237	30	0,40	1,34
Ezüst	1.202.805	10	26,95	40,19	1.724.110	55	38,63	57,61	65.931	47	1,48	2,20
Összesen	1.801.301	50	27,54	49,91	1.733.944	15	26,51	48,04	74.169	17	1,13	2,06
										</		

29,68
67,06
55,19

57 $\frac{1}{2}$
09
06 $\frac{1}{2}$

	Bécs				Hall				Grác				Összesen			
	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	%
1758																
Arany	431.022	15	23,66	95,81	7.266	40	0,40	1,62	11.575	00	0,64	2,57	449.863	55	24,70	
Ezüst	903.698	20	23,56	39,62	1.298.922	39	33,86	56,93	78.935	14	2,05	3,45	2.281.556	13	59,47	
Összesen	1.334.720	35	23,59	48,87	1.306.189	19	23,09	47,82	90.510	14	1,60	3,31	2.731.420	08	48,28	
1759																
Arany	513.991	15	26,90	96,41	5.620	50	0,29	1,05	13.504	10	0,71	2,54	533.116	15	27,90	
Ezüst	749.108	58	20,01	32,48	1.439.786	07	38,45	62,42	117.815	41	3,15	5,10	2.306.710	46	61,61	
Réz	20.182	55 ³ ₄	52,28	100,00	—	—	—	—	—	—	—	—	20.182	55 ³ ₄	52,28	
Összesen	1.283.283	08 ³ ₄	22,54	44,87	1.445.406	57	25,39	50,54	131.319	51	2,31	4,59	2.860.009	56 ³ ₄	50,23	
1760																
Arany	172.988	15	11,61	89,12	10.020	50	0,67	5,16	11.091	40	0,75	5,72	194.100	45	13,03	
Ezüst	1.118.148	09	22,10	31,91	2.300.750	15	45,50	65,67	84.812	54	1,68	2,42	3.503.711	18	69,28	
Réz	132.184	10	37,64	83,87	17.203	40	4,90	10,92	8.217	36	2,34	5,21	157.605	26	44,88	
Összesen	1.423.320	34	20,63	36,92	2.327.974	45	33,75	60,38	104.122	10	1,51	2,70	3.855.417	29	55,89	
1761																
Arany	176.029	25	11,72	87,17	16.450	00	1,10	8,15	9.441	40	0,63	4,68	201.921	11	13,45	
Ezüst	1.563.047	46	28,90	46,98	1.702.283	43	31,49	51,17	61.548	50	1,14	1,85	3.326.880	13	61,53	
Réz	214.673	18	21,85	73,32	29.937	02	3,05	10,22	48.185	16	4,90	16,46	292.795	36	29,80	
Összesen	1.953.750	29	24,76	51,12	1.748.670	45	22,16	45,76	119.175	46	1,51	3,12	3.821.597	00	48,43	
1762																
Arany	102.866	40	7,40	81,00	14.433	20	1,04	11,36	9.700	00	0,70	7,64	127.000	00	9,14	
Ezüst	1.435.589	25	22,19	39,10	2.172.450	50	33,58	59,18	62.995	46	0,97	1,72	3.671.036	01	56,74	
Réz	439.132	21	31,85	73,75	16.163	28	1,17	2,71	140.140	53	10,17	23,54	595.436	42	43,19	
Összesen	1.977.588	26	21,41	45,01	2.203.047	38	23,85	50,14	212.836	39	2,30	4,84	4.393.472	43	47,56	
1763																
Arany	232.700	00	16,94	94,19	7.516	40	0,55	3,04	6.850	00	0,50	2,77	247.066	40	17,99	
Ezüst	2.917.963	47	29,05	49,47	2.921.830	18	29,09	49,54	58.313	54	0,58	0,99	5.898.107	59	58,72	
Réz	97.037	15	18,62	52,55	5.638	09 ¹ ₂	1,08	3,05	81.980	00	15,74	44,40	184.655	24 ¹ ₂	35,44	
Összesen	3.247.701	02	27,20	51,31	2.934.985	07 ¹ ₂	24,58	46,37	147.143	54	1,23	2,33	6.329.830	03 ¹ ₂	53,02	

	Bécs				Hall				Grác				Grünzburg				Összesen			
	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.	Ft	xr	Bir.	Orsz.
			%	%			%	%			%	%			%	%			%	%
1764																				
Arany	189.455	50	9,74	93,90	6.304	10	0,32	3,12	6.004	10	0,31	2,97	—	—	—	—	201.754	10	10,37	—
Ezüst	4.029.247	06	33,13	44,68	4.441.386	32	36,51	49,26	49.706	26	0,41	0,55	497.654	00	4,09	5,52	9.017.992	14	74,14	—
Réz	20.870	29	10,19	50,18	20.722	12	10,10	49,82	—	—	—	—	—	—	—	—	41.594	41	20,29	—
Összesen	4.239.563	25	29,62	45,78	4.468.412	54	31,22	48,25	55.710	36	0,39	0,60	497.654	00	3,48	5,37	9.261.341	05	64,70	—
1765																				
Arany	142.841	40	10,10	94,31	4.533	20	0,31	2,99	4.083	20	0,29	2,70	—	—	—	—	151.458	20	10,70	—
Ezüst	4.984.157	33	33,68	39,78	2.262.461	23	15,29	18,06	52.320	20	0,35	0,42	5.228.605	05	35,33	41,74	12.527.544	31	84,65	—
Réz	63.090	00	19,17	49,26	3.779	40	1,15	2,95	61.212	13 $\frac{1}{4}$	18,60	47,79	—	—	—	—	128.081	43 $\frac{1}{4}$	38,92	—
Összesen	5.190.089	13	31,37	40,53	2.270.774	23	13,73	17,73	117.615	53 $\frac{1}{4}$	0,71	0,92	5.228.605	05	31,61	40,82	12.807.084	34 $\frac{1}{4}$	77,41	—
1766																				
Arany	140.546	52	10,30	93,97	5.462	30	0,40	3,65	3.562	30	0,26	2,38	—	—	—	—	149.571	52	10,96	—
Ezüst	4.757.983	51	33,95	39,42	1.386.687	05	9,90	11,49	74.780	10	0,53	0,62	5.848.901	45	41,73	48,47	12.068.352	51	86,11	—
Összesen	4.898.530	43	31,74	40,09	1.392.149	35	9,02	11,39	78.342	40	0,51	0,64	5.848.901	45	37,90	47,88	12.217.924	43	79,16	—
1767																				
Arany	130.489	35	9,52	88,61	10.429	10	0,76	7,08	6.345	50	0,46	4,31	—	—	—	—	147.264	35	10,74	—
Ezüst	3.458.909	30	29,48	33,65	1.229.629	59	10,48	11,96	54.316	00	0,46	0,53	5.537.401	55	47,19	53,86	10.280.257	24	87,61	—
Réz	21.504	49 $\frac{1}{2}$	30,30	37,06	3.735	12	5,26	6,44	32.794	09 $\frac{1}{2}$	46,21	56,50	—	—	—	—	58.034	11	81,77	—
Összesen	3.610.903	54 $\frac{1}{2}$	27,40	34,44	1.243.794	21	9,44	11,86	93.455	59 $\frac{1}{2}$	0,71	0,89	5.537.401	55	42,02	52,81	10.485.556	10	79,58	—
1768																				
Arany	129.229	10	9,48	92,37	6.437	30	0,48	4,60	4.233	20	0,31	3,03	—	—	—	—	139.900	00	10,27	—
Ezüst	1.716.378	00	25,48	31,26	961.289	57	14,27	17,51	52.257	20	0,78	0,95	2.760.394	40	40,97	50,28	5.490.319	37	81,50	—
Réz	3.310	00	3,56	3,91	—	—	—	—	58.132	00	62,50	68,68	23.201	39	24,95	27,41	84.643	39	91,01	—
Összesen	1.848.917	10	22,57	32,35	967.727	27	11,81	16,93	114.622	20	1,40	2,01	2.783.596	19	33,98	48,71	5.714.863	16	69,76	—

A második táblázat – követve az előző közlemények gyakorlatát – most is a pénzzé vert fémek súlymennyiségi adatait adja meg, természetesen itt már az osztrák verdék (+ Günzburg) bontásában.

2. táblázat

A pénzzé vert fémek súlya (kg)

	Bécs	Hall	Grác	Összesen
1741				
Arany	279,75	11,67	33,58	325,00
Ezüst	4.105,04	2.778,94	534,98	7.418,96
1742				
Arany	163,37	10,94	11,64	185,95
Ezüst	3.754,65	3.781,27	478,01	8.013,93
1743				
Arany	74,36	8,50	10,08	92,94
Ezüst	446,41	3.407,01	124,73	3.978,15
1744				
Arany	41,49	8,55	7,24	57,28
Ezüst	896,39	3.417,13	217,29	4.530,81
1745				
Arany	195,41	7,56	7,02	209,99
Ezüst	287,10	3.033,14	207,07	3.527,31
1746				
Arany	47,37	6,52	4,74	58,63
Ezüst	886,22	2.839,26	310,53	4.036,01
1747				
Arany	60,82	7,57	5,01	73,40
Ezüst	3.075,84	3.102,14	403,26	6.581,24
1748				
Arany	42,18	6,02	5,02	53,22
Ezüst	3.171,43	2.601,04	534,61	6.307,08
1749				
Arany	59,21	5,90	8,18	73,29
Ezüst	2.433,06	3.719,95	513,31	6.666,31
1750				
Arany	90,39	5,47	10,81	106,67
Ezüst	1.339,48	5.948,91	555,93	7.844,32
1751				
Arany	72,68	4,72	5,47	82,87
Ezüst	4.056,54	11.859,76	702,10	16.618,40
1752				
Arany	75,25	7,14	19,40	101,79
Ezüst	3.580,80	25.354,00	1.124,27	30.059,84

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Összesen</i>
<i>1753</i>				
Arany	106,48	6,83	17,47	130,78
Ezüst	6.253,66	39.129,35	1.012,69	46.395,70
<i>1754</i>				
Arany	152,22	4,71	12,87	169,80
Ezüst	11.678,00	25.337,97	977,40	37.993,37
<i>1755</i>				
Arany	397,33	7,80	17,31	422,44
Ezüst	12.927,15	24.568,15	861,75	38.357,05
<i>1756</i>				
Arany	786,91	5,46	19,47	811,84
Ezüst	17.142,64	20.137,66	611,22	37.891,52
<i>1757</i>				
Arany	484,67	8,11	6,79	499,57
Ezüst	14.064,35	20.155,90	767,84	34.988,09
<i>1758</i>				
Arany	348,83	6,00	9,55	364,38
Ezüst	10.564,94	15.179,77	919,83	26.664,54
<i>1759</i>				
Arany	415,87	4,64	11,14	431,65
Ezüst	8.757,97	16.831,07	1.373,30	26.962,34
Réz	11.286,29	—	—	11.286,29
<i>1760</i>				
Arany	141,25	8,27	9,15	158,67
Ezüst	13.074,89	26.905,34	990,15	40.970,38
Réz	90.255,35	11.065,40	3.609,17	104.929,92
<i>1761</i>				
Arany	143,07	13,57	7,79	164,43
Ezüst	18.279,14	19.900,43	718,76	38.898,33
Réz	146.412,92	20.221,40	32.900,90	199.535,23
<i>1762</i>				
Arany	84,86	11,91	8,00	104,77
Ezüst	16.783,61	25.403,99	735,94	42.923,54
Réz	299.623,00	10.510,93	84.825,83	394.959,76
<i>1763</i>				
Arany	191,96	6,20	5,65	203,81
Ezüst	34.074,25	34.168,75	681,24	68.924,24
Réz	66.257,03	3.454,41	41.920,22	111.631,66

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Günzburg</i>	<i>Összesen</i>
<i>1764</i>					
Arany	156,30	5,20	4,95	—	166,45
Ezüst	47.057,42	51.940,07	578,75	5.809,78	105.386,02
Réz	14.250,37	10.934,86	—	—	25.185,23
<i>1765</i>					
Arany	117,84	3,74	3,37	—	124,95
Ezüst	58.299,63	26.460,05	612,14	61.150,27	146.522,09
Réz	42.132,59	1.557,58	34.856,14	—	78.546,31
<i>1766</i>					
Arany	115,94	4,51	2,94	—	123,39
Ezüst	55.655,27	16.217,94	874,92	68.406,68	141.154,81
<i>1767</i>					
Arany	107,64	8,60	5,24	—	121,48
Ezüst	40.460,09	14.381,30	635,50	64.762,43	120.239,32
Réz	13.855,36	1.932,67	14.403,20	—	30.191,23
<i>1768</i>					
Arany	106,61	5,31	3,49	—	115,41
Ezüst	20.080,97	11.242,92	611,41	32.710,56	64.645,86
Réz	1.541,14	10.069,36	25.475,41	—	37.085,91

A harmadik táblázat szintén az előző közleményeknek megfelelően, jelen esetben is az egyes pénzfajok darabszámait adja meg, természetesen azonban most az osztrák verdék (+ Günzburg) bontásában.

3. táblázat

A kivert pénzek darabszámai

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Összesen</i>
<i>1741</i>				
Dukát	82.015	3.422	9.845	95.282
Tallér	127.287	—	13.302	140.589
1/2 Tallér	4.508	—	—	4.508
1/4 Tallér	—	299.011	—	299.011
17 Krajcár	93.524	—	35.615	129.139
10 Krajcár	—	18.864	—	18.864
7 Krajcár	227.649	454.373	11.825	693.847
Garas	132.724	74.559	16.591	223.874
1 Krajcár	—	228.940	121.917	350.857
1/2 Krajcár	—	—	7.686	7.686
Pfennig	—	587.868	—	587.868
<i>1742</i>				
Dukát	47.491	3.181	3.385	54.057
Tallér	37.839	—	—	37.839
1/4 Tallér	181.911	401.809	—	583.720
17 Krajcár	133.774	—	108.726	242.500
7 Krajcár	619.431	690.690	—	1.310.121
Garas	120.117	68.652	35.273	224.042
1 Krajcár	125.194	248.142	—	373.336
1/2 Krajcár	—	—	66.882	66.882
Pfennig	—	874.424	—	874.424

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Összesen</i>
<i>1743</i>				
Dukát	21.615	2.472	2.930	27.017
1/4 Tallér	17.913	299.423	—	317.336
17 Krajcár	—	—	4.681	4.681
7 Krajcár	177.800	859.808	54.912	1.092.520
Garas	57.735	85.732	12.046	155.513
1 Krajcár	54.106	215.116	28.464	297.686
1/2 Krajcár	—	—	42.186	42.186
Pfennig	—	717.548	—	717.548
<i>1744</i>				
Dukát	12.062	2.486	2.105	16.653
Tallér	12.221	—	—	12.221
1/2 Tallér	13.569	—	—	13.569
1/4 Tallér	13.408	268.653	20.095	302.156
17 Krajcár	9.189	—	—	9.189
7 Krajcár	131.627	986.645	50.104	1.168.376
Garas	85.996	72.012	5.711	163.719
1 Krajcár	155.594	252.088	22.591	430.273
1/2 Krajcár	—	—	21.262	21.262
Pfennig	—	724.488	—	724.488
<i>1745</i>				
Dukát	56.805	2.198	2.040	61.043
Tallér	4.876	—	—	4.876
1/2 Tallér	1.990	—	—	1.990
1/4 Tallér	—	293.766	26.780	320.546
7 Krajcár	35.532	646.875	19.162	701.569
Garas	104.858	81.473	3.825	190.156
1 Krajcár	91.429	243.201	23.542	358.172
1/2 Krajcár	—	—	7.805	7.805
Pfennig	—	803.824	—	803.824
<i>1746</i>				
Dukát	13.770	1.896	1.379	17.045
Tallér	21.519	—	—	21.519
1/2 Tallér	11.029	—	—	11.029
1/4 Tallér	8.392	214.011	45.031	267.434
7 Krajcár	47.132	843.265	8.697	899.094
Garas	89.995	106.168	—	196.163
1 Krajcár	82.909	168.573	46.805	298.287
1/2 Krajcár	—	—	47.954	47.954
Pfennig	112.528	718.224	—	830.752
<i>1747</i>				
Dukát	17.681	2.201	1.457	21.339
Tallér	1.427	—	—	1.427
1/4 Tallér	—	—	4.843	4.843
17 Krajcár	652.679	—	15.914	668.593
7 Krajcár	128.345	1.810.193	181.876	2.120.414
Garas	150.894	120.199	—	271.093
1 Krajcár	201.619	350.796	57.231	609.646
1/2 Krajcár	—	—	21.422	21.422
Pfennig	—	798.904	—	798.904

Bécs *Hall* *Grác* *Összesen*

1748

Dukát	12.262	1.749	1.459	15.470
Tallér	21.018	—	—	21.018
1/2 Tallér	4.788	—	—	4.788
1/4 Tallér	382	52.336	18.126	70.844
17 Krajcár	592.267	61.778	98.763	752.808
7 Krajcár	17.235	1.109.546	—	1.126.781
Garas	101.083	223.556	—	324.639
1 Krajcár	199.985	231.022	28.273	459.280
1/2 Krajcár	—	—	71.616	71.616
Pfennig	—	758.252	—	758.252

1749

Dukát	17.212	1.716	2.377	21.305
Tallér	53.642	78.198	—	131.840
1/2 Tallér	—	—	26.546	26.546
1/4 Tallér	—	118.192	18.259	136.451
17 Krajcár	309.615	255.063	12.374	577.052
7 Krajcár	—	40.125	—	40.125
Garas	65.681	125.676	26.366	217.723
1 Krajcár	85.525	210.699	40.461	336.685
1/2 Krajcár	—	—	130.926	130.926
Pfennig	—	809.056	—	809.056

1750

Dukát	26.276	1.590	3.141	31.007
Tallér	31.236	199.271	—	230.507
1/2 Tallér	—	—	37.331	37.331
17 Krajcár	121.059	217.529	26.438	365.026
7 Krajcár	—	108.661	—	108.661
Garas	106.910	181.848	11.368	300.126
1 Krajcár	578.979	120.959	—	699.938
Pfennig	—	625.452	—	625.452

1751

Dukát	21.129	1.372	1.591	24.092
Tallér	100.715	482.535	—	583.250
1/2 Tallér	—	—	54.288	54.288
17 Krajcár	478.264	138.800	11.895	628.959
7 Krajcár	9.861	48.548	9.151	67.560
Garas	110.508	—	25.689	136.197
1 Krajcár	189.702	142.676	—	332.378
Pfennig	117.840	438.412	—	556.252

1752

Dukát	21.876	2.074	5.639	29.589
Tallér	124.889	952.129	—	1.077.018
1/2 Tallér	—	—	53.123	53.123
1/4 Tallér	—	37.097	—	37.097
17 Krajcár	151.883	703.720	151.425	1.007.028
7 Krajcár	10.047	49.432	—	59.479
Garas	46.787	—	—	46.787
Poltura	184.133	996.904	—	1.181.037
1 Krajcár	441.738	1.230.066	—	1.671.804
Pfennig	—	599.196	—	599.196

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Összesen</i>
<i>1753</i>				
Dukát	30.953	1.986	5.078	38.017
Tallér	255.824	1.474.365	—	1.730.189
1/2 Tallér	—	—	53.321	53.321
1/4 Tallér	—	61.145	—	61.145
17 Krajcár	56.592	1.084.767	113.919	1.255.278
7 Krajcár	14.462	145.334	—	159.796
Garas	61.114	384.051	—	445.165
Poltura	—	272.016	—	272.016
1 Krajcár	138.934	991.724	68.083	1.198.741
Pfennig	—	472.508	—	472.508
<i>1754</i>				
Dukát	44.250	1.368	3.741	49.359
Tallér	272.611	949.308	—	1.221.919
1/2 Tallér	—	—	31.203	31.203
20 Krajcár	1.218.951	583.349	90.874	1.893.174
17 Krajcár	—	176.569	68.890	245.459
10 Krajcár	275.070	54.769	4.369	334.208
7 Krajcár	—	36.723	—	36.723
Garas	45.293	113.267	7.067	165.627
Poltura	—	56.094	—	56.094
1 Krajcár	—	204.761	115.875	320.636
Pfennig	—	376.700	—	376.700
<i>1755</i>				
Dukát	115.504	2.268	5.030	122.802
Tallér	363.963	919.198	—	1.283.161
20 Krajcár	1.074.448	631.724	201.156	1.907.328
10 Krajcár	102.409	264.346	33.299	400.054
Garas	42.391	90.322	—	132.713
1 Krajcár	69.940	224.778	91.579	386.297
Pfennig	—	288.496	—	288.496
<i>1756</i>				
2 Souverain d'or	6.539	—	—	6.539
Dukát	209.441	1.587	5.659	216.687
Tallér	605.824	751.941	—	1.357.765
20 Krajcár	734.670	557.792	149.396	1.441.858
10 Krajcár	38.364	143.027	9.547	190.938
Garas	69.175	120.993	—	190.168
1 Krajcár	—	155.073	72.154	227.227
Pfennig	—	227.032	—	227.032
<i>1757</i>				
2 Souverain d'or	31.021	—	—	31.021
Dukát	49.273	2.358	1.975	53.606
Tallér	558.572	802.025	—	1.360.597
20 Krajcár	232.177	295.631	191.989	719.797
10 Krajcár	38.963	119.013	7.133	165.109
Garas	35.500	—	—	35.500
1 Krajcár	—	83.163	44.797	127.960
Pfennig	—	70.968	—	70.968

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Összesen</i>
<i>1758</i>				
2 Souverain d'or	23.072	—	—	23.072
Dukát	33.261	1.743	2.776	37.780
Tallér	382.057	546.797	—	928.854
1/4 Tallér	—	5.592	—	5.592
20 Krajcár	386.273	548.826	232.235	1.167.334
17 Krajcár	—	35.891	3.061	38.952
10 Krajcár	64.960	—	—	64.960
7 Krajcár	—	42.866	—	42.866
Garas	—	42.071	—	42.071
1 Krajcár	—	88.151	39.377	127.528
Pfennig	—	203.584	—	203.584

<i>1759</i>				
2 Souverain d'or	27.905	—	—	27.905
Dukát	38.474	1.348	3.238	43.061
Tallér	320.920	661.641	—	982.561
20 Krajcár	309.128	340.423	351.115	1.000.666
10 Krajcár	17.019	—	—	17.019
Garas	27.796	28.528	—	56.324
1 Krajcár	—	64.264	46.641	110.905
Pfennig	—	127.756	—	127.756
1/4 Rézkrajcár	4.843.903	—	—	4.843.903

<i>1760</i>				
2 Souverain d'or	4.975	—	—	4.975
Dukát	26.367	2.403	2.660	31.430
Tallér	528.082	1.118.197	—	1.646.279
20 Krajcár	162.716	69.693	162.207	394.616
17 Krajcár	—	69.720	108.508	178.228
10 Krajcár	35.453	—	—	35.453
7 Krajcár	—	139.612	—	139.612
Garas	36.733	101.663	—	138.396
Rézkrajcár	7.931.050	—	—	7.931.050
Rézsoldo	—	—	501.274	501.274
1/2 Rézkrajcár	—	2.064.440	—	2.064.440

<i>1761</i>				
2 Souverain d'or	7.323	—	—	7.323
Dukát	19.962	3.945	2.264	26.171
Tallér	766.473	687.124	—	1.453.597
20 Krajcár	77.897	198.728	66.456	343.081
17 Krajcár	14.598	749.944	139.048	903.590
10 Krajcár	—	53.508	—	53.508
7 Krajcár	—	133.405	—	133.405
Garas	—	496.542	—	496.542
Rézkrajcár	12.628.888	1.463.489	2.891.116	16.983.493
1/2 Rézkrajcár	503.020	665.466	—	1.168.486

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Günzburg</i>	<i>Összesen</i>
<i>1762</i>					
Dukát	24.668	3.461	2.326	—	30.455
Tallér	503.771	1.040.706	—	—	1.544.477
20 Krajcár	30.241	—	—	—	30.241
17 Krajcár	1.472.407	207.720	222.338	—	1.902.465
7 Krajcár	—	147.207	—	—	147.207
Garas	15.702	300.214	—	—	315.916
Rézkrajcár	26.019.821	521.469	5.646.244	—	32.187.534
Rézsoldo	—	—	2.491.850	—	2.491.850
1/2 Rézkrajcár	656.240	568.702	241.200	—	1.466.142
1/2 Rézsoldo	—	—	387.572	—	387.572
1/4 Rézkrajcár	—	655.952	—	—	655.952
<i>1763</i>					
Dukát	55.803	1.803	1.643	—	59.249
Tallér	401.244	1.424.074	—	—	1.825.318
20 Krajcár	5.791.437	29.632	—	—	5.821.069
17 Krajcár	595.903	135.427	205.814	—	937.144
10 Krajcár	88.994	—	—	—	88.994
7 Krajcár	—	164.414	—	—	164.414
Garas	26.503	125.047	—	—	151.550
Rézkrajcár	5.822.235	240.019	1.456.800	—	7.519.054
Rézsoldo	—	7.701	3.519.700	—	3.527.401
1/2 Rézkrajcár	—	8.620	—	—	8.620
1/2 Rézsoldo	—	162.113	—	—	162.113
1/4 Rézkrajcár	—	26.632	—	—	26.632
<i>1764</i>					
6 Dukát	932	—	—	—	932
Dukát	39.843	1.512	1.440	—	42.795
Tallér	727.692	2.190.834	812	154.252	3.073.590
1/2 Tallér	—	—	151	—	151
1/4 Tallér	—	—	113	—	113
20 Krajcár	7.702.315	160.813	3.782	11.786	7.878.696
17 Krajcár	—	—	1.657	—	1.657
10 Krajcár	26.596	—	275.226	1.111.328	1.413.150
7 Krajcár	—	—	1.458	—	1.458
Garas	39.842	122.244	2.077	—	164.163
Rézkrajcár	1.252.229	464.494	—	—	1.716.723
Rézsoldo	—	615.103	—	—	615.103
1/2 Rézsoldo	—	353.676	—	—	353.676
<i>1765</i>					
Dukát	34.255	1.087	979	—	36.321
Tallér	1.468.354	1.090.035	290	2.512.905	5.071.584
1/2 Tallér	39.523	—	—	—	39.523
20 Krajcár	5.888.132	132.157	—	—	6.020.289
17 Krajcár	55.524	15.908	—	—	71.432
10 Krajcár	79.334	153.088	310.443	1.145.757	1.688.622
7 Krajcár	76.470	36.031	—	—	112.501
5 Krajcár	—	—	—	142.027	142.027
Garas	146.805	82.270	—	—	229.075
Rézkrajcár	—	86.832	—	—	86.832
Rézsoldo	—	—	1.610.400	—	1.610.400

	<i>Bécs</i>	<i>Hall</i>	<i>Grác</i>	<i>Günzburg</i>	<i>Összesen</i>
1/2 Rézkrajcár	3.894.000	135.654	3.465.761	–	7.495.415
1/4 Rézkrajcár	7.353.600	288.484	1.423.371	–	9.065.455
<i>1766</i>					
Dukát	33.704	1.310	854	–	35.868
Tallér	1.157.454	628.268	–	2.816.077	4.601.799
1/2 Tallér	140.000	33.750	–	76.620	250.370
1/4 Tallér	1.185.130	–	–	628	1.185.758
20 Krajcár	5.119.446	253.211	150.201	196.934	5.719.792
10 Krajcár	–	52.876	148.279	99.384	300.539
7 Krajcár	34.533	–	–	–	34.533
5 Krajcár	–	–	–	691.261	691.261
Garas	–	63.695	–	–	63.695
<i>1767</i>					
Dukát	31.292	2.501	1.522	–	35.315
Tallér	1.043.600	555.651	–	2.702.574	4.301.825
1/2 Tallér	90.014	–	–	72.828	162.842
1/4 Tallér	353.976	–	–	–	353.976
20 Krajcár	3.185.136	317.608	162.948	49.290	3.714.982
10 Krajcár	126.273	63.396	–	–	189.669
5 Krajcár	–	–	–	515.951	515.951
Garas	439.000	37.853	–	–	476.853
Rézsoldo	–	79.328	2.000.444	–	2.079.772
Rézgröslí	692.000	–	–	–	692.000
Rézdenár	325.395	–	–	–	325.395
Rézpfennig	–	284.340	–	–	284.340
1/2 Rézdenár	1.416.355	–	–	–	1.416.355
Rézfillér	1.209.168	–	–	–	1.209.168
<i>1768</i>					
Dukát	30.990	1.544	1.015	–	33.549
Tallér	89.244	433.784	–	1.352.531	1.875.559
1/2 Tallér	–	–	–	36.598	36.598
1/4 Tallér	1.153.105	–	–	–	1.153.105
20 Krajcár	2.733.634	246.286	156.771	–	3.136.691
10 Krajcár	248.542	60.214	–	112.408	421.164
7 Krajcár	38.211	–	–	–	38.211
Garas	84.891	31.819	–	–	116.710
Rézsoldo	–	1.012.591	3.358.843	–	4.371.434
1/2 Rézsoldo	–	805.420	374.418	–	1.179.838
Rézfillér	1.588.800	–	–	–	1.588.800

A három folytatásban megjelent adatsorok módot nyújtottak arra is, hogy a szintén Mária Terézia pénzverésével foglalkozó, egy korábbi közlemény (NK 1975/76.) néhány sajnálatos sajtóhibáját itt javíthassuk.

Rádóczy Gyula
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepreghy u. 4.

DIE MÜNZPRÄGUNG MARIA THERESIAS IN ÖSTERREICH IN DEN JAHREN 1741 BIS 1768

In der Nummer 1983–1984 der *Numizmatikai Közlöny* wurden anhand eines handschriftlichen Berichtes der Kammer die Angaben zu Münzprägungen in Hinsicht auf das gesamte Habsburgerreich veröffentlicht. In der nächsten Nummer (1985–1986) erörterte der Autor anhand derselben Quelle die Angaben zur Münzprägung Maria Theresias in Ungarn. Nun folgen – abschließend – die Angaben der österreichischen Münzprägung, denen ebenfalls die erwähnte Quelle zugrunde liegt. Dabei werden – anhand verschiedener Erwägungen – auch die Angaben der Günzburger Münzprägung beachtet, trotz der bekannten Tatsache, daß Günzburg nicht zu Österreich gehört. Es fehlen dagegen die Angaben über die böhmische Münzprägung, da im Bericht nur die Angaben einer böhmischen Prägestätte (der Prager) erscheinen, und so können diese Angaben bei der Erörterung der Münzprägung im Habsburgerreich (NK 1983–1984) in der Spalte der böhmischen Münzprägung gefunden werden.

Die Gruppierung der Angaben erfolgte auch diesmal wie in den früheren Publikationen. In der *ersten Tabelle* wird die Münzherausgabe in Forint-Wert, im jetzigen Fall nach den österreichischen Prägestätten (*Günzburg) unterteilt, dargestellt. Die Spalte „Összesen“ (insgesamt) zeigt nun natürlich die gesamte Münzprägung Österreichs und entspricht somit der Spalte „Ausztia“ (Österreich) in der ersten Publikation (NK 1983–1984).

Die *zweite Tabelle* enthält den früheren entsprechend auch nunmehr die Angaben zu den Gewichtsmengen der Metalle, die zu Münzen verarbeitet wurden, hier natürlich nach den österreichischen Prägestätten (*Günzburg) unterteilt.

In der *dritten Tabelle* werden die Stückzahlen der einzelnen Münzarten, den vorigen Publikationen ähnlich, nun jedoch nach den österreichischen Prägestätten (*Günzburg) eingeteilt, angegeben.

Die in drei Fortsetzungen erschienenen Angabenreihen boten auch die Möglichkeit, einige bedauerliche Druckfehler einer früheren Publikation, in der sich der Autor ebenfalls mit der Münzprägung Maria Theresias befaßte (NK 1975–1976), zu korrigieren.

Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799-1816)

Keszthely és piackörzetének 1790–1849 közötti társadalomtörténetével foglalkozó kutatás alapvetően a mindennapi élet írott dokumentumaira támaszkodik, úgymint hagyatéki leltárak, házassági szerződések, végrendeletek, hozományok, osztályok tételes és gyakran értékkel – becsült vagy licitált értékkel – is ellátott dokumentumaira.¹

A mintegy másfél száz eddig feldolgozott dokumentum egyhatedében a tételes felsorolásban készpénz is szerepel. Ezen leltárak mindegyike sem tartalmaz azonban feltétlenül információt jelen dolgozatunk számára, többségükben ugyanis csak a következő tétel olvasható: „készpénz találtatott ... forint”. A következőkben tehát csak azokat a dokumentumrészleteket ismertetem és kommentálom keletkezésük időrendjében, amelyek különböző pénznemek azonosítható átszámításait tartalmazzák.²

1. Kákósy László nemes hagyatékának összeírása és árverése,³ Keszthely, 1799. június 2. és 11.

„készpénz	f	xr
koronás tallér nro 10	22	40
simpla tallér	2	—
5 forintos bankó	5	—
huszasban	12	—
egyeles (sic) pénzben	—	49 1/2”

A dolgozatban vizsgált időszakban az 1753. november 21-én kötött osztrák–bajor *Münzkonvention* volt érvényben, amely az ezüststandardre épült. „Egy kölni márka ezüstdből 20 forint veretett.”⁴ A konvenció pénzláb fő értéke a *tallér* volt, népies nevén *simpla* vagy *rendes* tallér. Ez a pénz jelent meg az első inventáriumban is; 1 *simpla* tallér 2 konvenció forint számítási pénzzel volt egyenértékű, és ezüsttartalom alapján mért színsúlya 23,389 gramm volt.⁵

A hagyatéki leltárban *koronás tallérok*ról is említés történt. Ezt az ezüstpénzt először Németalföld számára verték az 1780-as évektől. A *rendes* tallérokhoz képest súlyosabbak voltak. A Németalföldön vert *koronás* tallérok színsúlya alapján számított értéke 2 forint 38 1/2 xr volt,⁶ de a napóleoni háborúk finanszírozására a bécsi és a körmöcbányai verdekben is hamarosan megkezdtek kibocsátásukat. „A *koronás* tallér színsúlya az egyes verőhelyeken nem volt pontosan azonos.”⁷ A dokumentumban szereplő *koronás* tallér 2 forint 16 xr-al egyenlő, ez a *rendes* tallér színsúlyából kiindulva és az átszámítást figyelembe véve 26,508 grammos színsúlyra tehető.

¹ A tanulmány a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában – Benda Gyula irányításával folyó – kutatás keretében készült.

² Köszönettel tartozom Buza Jánosnak a dolgozat megírásához nyújtott segítségéért, eligazító megjegyzéseirért.

³ Zala megyei Levéltár (továbbiakban ZmL), Árvaügyi iratok, 7. doboz, no. 10.

⁴ Ereky, A.: Mérték-, súly- és pénzisme. (Székesfehérvár 1881) 167.

⁵ Pribram, A. F.: Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich. (Wien 1938) 28–29.

⁶ Von Taler zum Dollar (1486–1986), Bearbeitet von Hess, W. und Klose, D., in Verbindung mit Burger, A., Krückmann, P.O. und Werner, G., Staatlichen Münzsammlung München, 1986. 156.

⁷ Uo.

2. Krasovics Imre hagyatéka⁸

Zalasántó, 1805. június 13.

„Kézpénz	f	xr
Réz két garasokban	45	36
Bankó tzedulákban	92	—
Lázsis (sic) tallér 7 darab	15	52
Egy ftoş (1 db per 1 f 8 xr)	1	8
Huszasban és tizesben	7	—
15 darab 2 mariasos	8	30
Máriasokban (tizenhetesekben 45 darab)	12	45
Petákokban	—	49
xrok	—	2
Summa	183	39”

Az 1805-ből származó hagyatéki leltárban szereplő *lázsis tallér* azonos az első dokumentumban előfordult koronás tallérral. Átszámítása változatlan, 2 forint 16 xr-al egyenértékű. Mint említettük, a koronás tallér a simpla tallérnál súlyosabb, tehát értékesebb volt, azaz *ázsioja* volt. Innen eredt népies elnevezése a lázsiás tallér.

A koronás tallérből fél és negyed címletű érmekeket is vertek. Az inventáriumban 1 forintoként említett érme egy *1/2 koronás tallér*, amely a korabeli átszámítás szerint 1 forint 8 xr-al egyenértékű. A kétmáriásosnak nevezett érme az *1/4 koronás tallérral* azonos, átszámítása 34 xr.

A konvencióş pénzláb váltópénze a krajcár, egy konvencióş forint számítási pénz 60 ezüstkrajcárral egyenlő. Az *ezüstkrajcárokat* 1767 után 20, 17, 10, 7 és 3 krajcáros címletekben verték.⁹ Ezek közül a most vizsgált dokumentumban a 20, 17, 10 és 7 krajcáros érmék fordultak elő. A 17 krajcárosokat népies nevükön *máriásként* említi a leltár, a 7 krajcárosokat pedig *petáknak* nevezi. (Az előbbi magyarázza az 1/4 koronás tallér kétmáriásosként történő említését, mindkettő ugyanis 34 xr-al egyenértékű.)

3. Carl Holzapfel asztalossegéd hagyatékának becsüje és licitációja,¹⁰ Keszthely, 1807. április 15.

„Betragen in baaren Geld	Stück	f	xr
In Bankozetteln	14	24	—
In neuen Siebern	11	1	17
In alten Siebern	2	—	14
In Zwanzigern	1	—	20
In Kupfermünze	—	10	7 1/2
In Silbern Groschen alten	2	—	6”

A harmadik inventáriumban az eddig említetteken kívül megjelent a legkisebb címletű ezüstkrajcáros, a 3 xr-os is, amit népies nevén *garasnak* (Groschen) hívtak.

4. Trencsényi János vonyarci ispán hagyatékának becsüje¹¹ Keszthely, 1814.

„Kézpénzben	f	xr
ezüst huszas	26	20
9 db Lasis (sic) 2 f 16 xr	20	24
4 db Conventios	8	—
1 db nem Conventios	1	46
17 xros 36 darab	10	12
2 db 1 f 8 xros	2	16
1 db ducaton	1	16
75 darab 7tes	8	45
Garasos 8	—	24
Aranyban 11 db a 4 f 30 xr	49	30”

⁸Országos Levéltár (továbbiakban OL) Festetics család levéltára, P 274 R 13 no. 6.

⁹Pribram, A. F.: i. m. 29.

¹⁰OL Festetics család levéltára, P 274 R 13 101. csomó

¹¹OL Festetics család levéltára, P 274 R 10 fasc. A no. 131.

A negyedik dokumentumban azonos átszámítással szerepel az eddig említett pénzek közül a (simpla) konvenciós tallér, a koronás (lázsás) tallér – 1 illetve 1/2 címletben –, valamint a 20, 17, 7 és 3 xr-os. Ezen kívül megemlítődik egy *nem konvenciós tallér* is, amelynek átszámítását 1 forint 46 xr-ban adja meg, s erről ennél többet nem is tudunk mondani.

Szerepel továbbá 1 darab *ducaton* 1 forint 16 xr átszámított értékkel. Ducatone nevű ezüstmét először Milánóban vertek V. Károly német-római császár nevére (1519–1556 között uralkodott). Ennek az érmenek a nyerssúlya 33,7 gramm volt.¹² A XVII. század második felében Németalföldön is vertek ducatonokat 1 és 1/2 címletben. Az 1 ducaton nyerssúlya 32,48 gramm, a fél ducatoné pedig 16,24 gramm volt, mindkettő 0,944 finomságú.¹³

A hagyatéki leltárban szereplő érme ezüsttartalom szerinti színsúlya az átszámítás alapján 14,81303 gramm. A németalföldi *fél ducaton* színsúlya pedig 15,33056 gramm. A színsúly alapján számított viszonyszám 0,96624. Ezért nem indokolatlan az a feltételezésünk, hogy erről az érméről van szó a dokumentumban.

Ugyancsak nem szerepelt az eddigi leltárakban aranypénz. Az 1750 után vert *körmöci aranyak* színsúlya 3,45454 gramm volt.¹⁴ Az ezüst aranyhoz viszonyított átváltási aránya pedig az 1791–1800 közötti évek átlagában 15,42.¹⁵ Tehát egy körmöci arany színsúlya ezüstre átszámítva 53,26901 gramm volt ez idő tájt. A leltárban szereplő aranypénz konvenciós tallér színsúlyára átszámított ezüsttartalma pedig 52,62525 gramm. Az így kapott viszonyszám 1,01223. Ennek alapján ugyancsak nem kell elutasítanunk azt a feltevésünket, hogy körmöci aranyokról van szó a dokumentumban.

5. Bollán Márton hagyatékának becsüje¹⁶

Tomaj, 1816. március 8.

„Az 1811 martius 10iki osztál szerint... Bollán Mártonnak jutott és kitett osztálbeli jussa 843 forint Banco czedulakba vetetik, mellyek... tesznek Váltó Czédulában 168 for 36 x.”

Az eddig említett hagyatéki leltárakban – a negyedik kivételével – sorra megjelentek a *bankócédulák*. Az először 1762-ben kibocsátott bankócédulák (Bankozettel) az első mai értelemben vett papírpénzek voltak a birodalomban. Forgalomba hozataluk célja a hétéves háború (1756–1763) finanszírozása volt.

Az 1771. augusztus 1-i pátens szabályozta a papírpénzkibocsátást. Előírta a papírpénz ezüstpénzre való kötelező beváltását, s a napóleoni háborúk idejéig, 1798-ig el tudta érni, hogy paritáson állottak. Az 1799-ben kezdődött infláció különösen felgyorsult 1809-ben, amikor a hadi események az ország területén folytak.¹⁷ Az 1811. február 20-i pátens a bankócédulákat névértékük *ötödére* devalválta, s elrendelte kötelező becserélésüket. A leértékelés 1811. március 15-én lépett érvénybe és a becserélést 1812. január 31-ig kellett befejezni.

A devalváció nem a ténylegesen kialakult 8-szoros átváltást alkalmazta, hanem az 1810 szeptemberi állapothoz igazodott. Ezzel tudatosan felértékelte az ércpénzt az újonnan bevezetendő papírpénzhez képest. „Szóval a régi papirost egy új papirossal pótolták, amelynek összege azonban csak ötödét képezte a korábbiaknak. Ez valóságos bankrót volt, minthogy az állam, mely az 500 forintról szóló bankjegy birtokosának 500 forintot tartozott volna fizetni ezüstben, csak 100 forintot fizetett, és azt sem ezüstben, hanem valamely újabb papirosban.”¹⁸

Az utolsó leltárban tehát az ötödrésze való leértékelést figyelhetjük meg. Ennél érdekesebb azonban a hagyatékon való osztozkodás tartalmi elemzéséből levonható következtetés. A hagyatékban Bollán Márton ösi jussáról, a tomaji szőlőről és az abban álló házról van szó. Az ingatlant özvegye örökölte, aki az átszámítás révén lényegesen nagyobb részhez jutott a hagyatékból, mint amekkora járt volna neki. Arról van szó ugyanis, hogy az ingatlan 1811. március 10-én – azaz öt nappal a devalváció érvénybe lépése előtt – bankócédulában megállapított árát devalválták az előírások szerint. Az ingatlan azonban nem papírpénz, hanem valorizáltan őrzi értékét. Így a tomaji szőlőt a házzal devalvált összegben, azaz tényleges értéke alatt tudták be az özvegy örökrészébe.

¹² Von Taler zum Dollar, 88.

¹³ van Gelder, H. E.–Hoc, M.: Les monnaies de Pays-Bas Bourguignons et Espagnols 1434–1713. (Amsterdam) 176–177.

¹⁴ Pribram, A. F.: i. m. 32.

¹⁵ Pribram, A. F.: i. m. 46.

¹⁶ ZmL, Keszthely mezőváros levéltára, Vegyes iratok.

¹⁷ Az árfolyam táblázatot lásd Pribram, A. F.: i. m. 78–79.

¹⁸ Leroy-Beaulieu, P.: Pénzügytan. (Buda-Pest 1880) IV. kötet, 439.

Az már véletlen egybeesés, hogy a dokumentum keletkezésének időpontja, 1816. március 8-a után hamarosan egy újabb devalváció következett. Az 1816. június 1-i pátens újrászabályozta a bankócédulák helyett bevezetett váltócédulák (Einlösungsschein) árfolyamát. „Az újabb rendelet 60 százalékban állapította meg a csökkentést, 250 forint értékű papírpénzt egyenértékűnek jelentettek ki 100 forinttal ezüstben... Az olyan ember, akinek 10 ezer forintja lett volna papírosban 1799-ben, amikor az parin állott, egyötödére, vagyis 2 ezer forintra látta volna azt leolvadni 1812-ben, és újabb 60 százalékkal, vagyis 800 forintra 1816-ban.”¹⁹

Horváth D. Tamás

Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem
1093 Budapest Dimitrov tér 8

ZAHLUNGSMITTEL UND UMRECHNUNGEN IN DEN INVENTARIEN IN KESZTHELY ZUR ZEIT
DER NAPOLEONISCHEN KRIEGE (1799–1816)

Die Ausschnitte von fünf Dokumenten, die in der Studie erörtert und kommentiert werden, beziehen sich auf die Zahlungsmittel und Umrechnungen zur Zeit der Napoleonischen Kriege in Westungarn. Die zitierten Ausschnitte wählte der Autor nach dem Durchsehen von 73 verschiedenen, zwischen 1790 und 1819 datierten Dokumenten aus. Von den 73 Dokumenten wird Bargeld nur in 11 erwähnt, doch sind (außer den in der Studie erörterten) keine Benennungen oder Umrechnungen enthalten.

Tatsächlich ist Bargeld ein Mittel, das sich in den Nachlässen am leichtesten bewegen läßt, so wird es oft in die Inventarliste der Gegenstände gar nicht aufgenommen. So kann mit recht festgestellt werden, daß die Geldwirtschaft in Keszthely, im Zentrum des Marktbezirkes von Westungarn, mit einer Bevölkerung von mehr als 50 000 Menschen, um die Wende des 18. zum 19. Jahrhundert weit ausgeprägter war, als das die zitierten Dokumente erahnen lassen. Auch diese Quellen reichen aber aus, um die Nutzung und Verbreitung des Kreuzersystems in Keszthely zu dokumentieren.

¹⁹ *Leroy-Beaulieu, P.: i. m. 440.*

II. Ferenc devalvációs rendelete (1811)

A XVIII. században a kapitalisztikus fejlődés formái a gazdasági élet minden terén, ha nem is fejletten és visszaesések nélkül, de általánosan elterjedtek.¹ Ekkor kezd az eddig kizárólag érc formájában ismert pénz helyére a pénz jelképe: a papírpénz, majd a bankjegy lépni.² Kibocsátását általában nem tekintették másnak, mint bizonyos bankoknak fenntartott tevékenységnek. Ebben az időszakban a kibocsátó bankok részben arra voltak hivatva, hogy az államnak segítségére legyenek hitelük és pénztáruk útján.³ Így volt ez az osztrák birodalomban is, mely Mária Terézia alatt virágkorát élte.

Mindez természetesen nem ment végbe bizonyos előzmények nélkül. Az 1703–1711 évek közötti Rákóczi-szabadságharc,⁴ az 1716–18. évi török,⁵ valamint az 1733–35. évi lengyel háború Ausztria pénzügyi teherbírását erősen próbára tette.⁶ Éppen ezért volt kénytelen Mária Terézia több ízben is (1748, 1750) csökkenteni a pénzlábat.⁷ A sokat emlegetett konvenciósi pénzláb, melyet 1753-ban vezettek be és száz évnél hosszabb ideig volt érvényben – Poroszország és a Hanza-városok kivételével – a birodalom egész területén, egységesítette ugyan a pénzlábat, de egyúttal újra le is szállította azt.⁸ A közigazgatás átszervezése, a belső vámok eltörlése, az adók állandó emelése, a pénzláb folyamatos csökkenése együtt sem tudta tartósan megtölteni az állampénztárt, s ezért a fizetőerővel felruházott és már megelőzően forgalomképesé tett érték-papírok bevezetésére kényszerült a pénzügyigazgatás.⁹ A poroszokkal folytatott ún. hétéves háború (1756–1763) idején fellépő pénzhiány fedezésére 1761-ben a Wiener Stadtbank 7 milliós értékben, 25 és 50 forintos címletekben „Zahlungsobligation”-okat bocsátott ki, melyeknek 6 %-os felára volt a magánhasználatban. Forgalmuk rövid ideig tartott, mert a háború után visszafizették az összegeket, és 1766-ban bevonták a maradék mennyiséget, hogy azután teljesen a mai rendszerű, nem kamatozó papírpénz nyomására térjenek át.¹⁰

Ausztria az első ilyen papírpénzt Banco-Zettel névvel az 1762. június 15-i patens alapján bocsátotta

¹ Eckhart, F.: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon (1780–1815). (Budapest 1958) – Beer, A.: Die Finanzen Österreichs im Jahrhundert. (Prag 1877)

² Léderer, E.: A korai kapitalizmus kérdéséhez. Domanovszky Emlékkönyv (Budapest 1937) 440–449. – Kupa, M.: A papírpénz elterjedése. NK 84–85(1985–86) 137–141. – Bakonyi: A papírpénz. Az Érem 1(1922) 5. sz. 35–39.

³ Büky, B.: A papírpénz fejlődésének történelmi vázlata (különös tekintettel Angliára). (Budapest 1947) 68–69.

⁴ Thaly, K.: Éremtani adalékok a rézpolturák és libertások ércanyagához. Századok 15(1881) 776. – Esze, T.: A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. NK 41(1942) 35–39. – Huszár, L.: A kuruckor érmészete. Rákóczi Emlékkönyv (Budapest 1937) I. 391–412.

⁵ Odenthal, J.: Österreichs Türkenkrieg 1716–1718. (Düsseldorf 1939) – Pavlovics, D.: Finanzije i privreda za vreme austriske vladavine u Srbiji 1716–1717. (Glas 1903) 1–74.

⁶ Becker, S.: Das österreichische Münzwesen, 1524–1838. (Wien 1838) – Reinitz, M.: Das österreichische Staatsschuldenwesen von seinen Anfängen bis zur Jetztzeit. (München-Leipzig 1913)

⁷ Probst, G.: Quellenkunde der Münz- und Geldgeschichte der ehemaligen Österreich-Ungarischen Monarchie. (Graz 1953) 495.

⁸ Nagy, Á.: Adalékok Mária Terézia pénzveréséhez. A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1973. 41–54. – Kőhegyi, M.–Nagy, Á.: Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából. Cumania 3(1975) 103–144. – Eypeltauer, T.: Corpus Nummorum Regni Mariae Theresiae. (Basel 1973) – Rádóczy, Gy.: Mária Terézia magyar pénzverése. (Budapest 1982)

⁹ Kupa, M.: A papírpénz előfutárai a monarchiában 1703–1759. In: Kétszázéves a hazai papírpénz. (Budapest 1960) 13–17.

¹⁰ Beer, A.: i. m. 4. – Stiassny, P.: Der österreichische Staatsbankrott von 1811. (Wien–Leipzig 1912) – Rhode, Th.: Über Papiergeld in Österreich. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien 1908. 5.

ki 12 millió forint összegben, és 5, 10, 25, 50 és 100 forintos címletekben.¹¹ Ezt a Wiener Stadtbank adóságának tekintették, és a különböző fizetéseknél felerészben lehetett felhasználni, a másik felet ércpénzben kellett leróni.¹² Ezeket a bankócédulákat 5 %-os kamatozó bankkötelezvényekre bármikor be lehetett váltani. Kényelmességüknél fogva olyan kedveltek lettek, hogy az ércpénzzel szemben eleinte 2 1/2 %-os árszójuk volt. A magánforgalomban nem bírtak kényszerárfolyammal, tehát senki sem volt köteles azokat elfogadni. Négy évvel később, tehát 1766-ban közel kétharmadát kivonták a forgalomból és nyilvánosan elégették.¹³

A pénzügyek fontosságát mutatja, hogy 1763-ban külön Banko-Hof-Deputationt hoztak létre. Az előző és egyúttal az első ilyen jellegű legfelsőbb szervezet 1703-ban alakult meg.¹⁴ (A Rákóczi-szabadságharcra való egybeesés aligha véletlen.)

Mária Terézia alatt, főleg uralkodása végén, az állam pénzügyei rendben voltak, a költségvetés több ízben felesleggel zárult, és az állam nagy befektetésekre is képes volt.¹⁵

II. József – oly sok más erkölcsi és anyagi hasznot hozó intézkedése mellett – a monarchia gazdasági egységének megteremtésére törekedett. Első lépése a Magyarország és Erdély közötti vámhatár megszüntetése volt 1784-ben.¹⁶ A pénzügyi hanyatlás azonban éppen az ő török háborúival öltött nagyobb méretet.¹⁷ Uralkodásának első három évében általában 1 millió, 1784–1786 között évente 4 millió, 1787–1790 között 20 millió az évi költségvetési hiány. Ezt elsősorban hadikiadásokra fordították.¹⁸ A megoldás egyetlen módját az újabb papírpénz-kibocsátásban látták. II. József uralkodása kezdetén 6,8 millió Ft értékű bankócédula volt forgalomban, ezzel szemben uralkodása végén ez 28,06 millió forintra emelkedett. Ez a folyamat II. Lipót rövid uralkodása alatt megállt, sőt a bankócédulák száma némileg még csökkent is.¹⁹

A XVIII. század utolsó évtizede már nagy erőfeszítést kívánt Ausztriától. A francia háborúk 1793–98 között évenként átlag 90 millióba kerültek, viszont az állami jövedelmek átlaga nem haladta meg a 75 milliót. Hat év alatt tehát – egyedül a háborús kiadások – több mint 80 millióval lépték túl az állam jövedelmét. Természetesen a közigazgatás is pénzbe került, s így adódik az az elképesztő végeredmény, hogy hat év 451 milliónyi bevételével szemben 808 milliónyi kiadás áll, tehát a költségvetési hiány 357 millióra emelkedett. Ferenc uralkodásának idején többször volt háború mint béke, és négyszer (1797, 1800, 1805, 1809) járt ellenség a monarchia területén, ismételten Bécsig nyomulva előre.²⁰ A hatalmas háborús kiadásokat sem a felemelt vámok, sem a rendkívüli adók, bel- és külföldi kölcsönök, kamatozó költségek elhelyezése nem tudta pótolni. 1791 után nehézségek mutatkoztak az ércpénzre való átváltásnál, különösen vidéken volt ez észlelhető. 1797-ben pedig felfüggesztették a bankjegyek ércpénzre történő felváltását. Ettől kezdve a papírpénz értéke rohamosan csökkent, sőt 1799-ben az ezüstérték alá szállott, ezért az ércpénz eltűnt a forgalomból.²¹ Ez persze azonnal éreztette hatását a mindennapi forgalomban, így kénytelenek voltak 24, 12 és 6 krajcárosokat verni, de ezek 25 %-os, tehát silány ezüsttartalommal kerültek kibocsátásra.²² Ugyanakkor

¹¹ Kupa, M. – Ambrus, B.: Magyarország papírpénzei. (Budapest 1963) 15–16.

¹² Lázár, A.: Ausztria pénzügyei a XIX. század elején. Magyar Gazdák Szemléje (1925) ápr.–jún. 97.

¹³ Loehr, A. O.: Notgeld. NZ 12(1919) 75.

¹⁴ Hauer, J.: Ueber oesterreichs Staatsausgaben und Verwaltung. (Wien 1849) 99, 162.

¹⁵ Kérészy, Z.: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. (Budapest 1916) – Miller zu Aicholz, V. – Loehr, A. – Holzmair, E.: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. (Wien 1948) – Nagy, I.: A magyar kamara 1686–1948. (Budapest 1971)

¹⁶ Csapodi, Cs.: Az államtanács közgazdasági felfogása II. József korában. Domanovszky Emlékkönyv. (Budapest 1937) 106.

¹⁷ Ezzel az általános véleménnyel szemben Holzmair, E.: Kriegsfinanzen im Zeitalter Napoleons. NZ 73(1949) 127. úgy véli, hogy II. József török háborúi ellenére nincs költségvetési hiány uralkodása idején. Utal Mayer, J. K.: Wien im Zeitalter Napoleons. (Wien 1949) 13–17. lapjára, de ezt a könyvet nem tudtuk megszerezni. – Itt szeretném megköszönni Ábrányi Hedvig és Pajor Enikő könyvtárosoknak a nekem nyújtott segítséget.

¹⁸ Beer, A.: i. m. 5.

¹⁹ Lázár, A.: i. m. 97.

²⁰ Gillemott, K.: Javaslatok a monarchia pénzügyeinek rendbehozására 1800 és 1811 között. Domanovszky Emlékkönyv (Budapest 1937) 199–200.

²¹ Büky, J.: Ausztria papírpénzkibocsátásának története a XVIII. század közepétől 1850-ig. (Budapest 1937) 27.

²² Holzmair, E.: Der Staatsbankrott vom Jahre 1811 in der Erinnerung von Zeitgenossen. Mitteilungen der österreichischen Numismatischen Gesellschaft 33(1971) 19. – Freitag, K.: Die Münzen des römisch-deutschen Kaiser Franz II., bzw. Franz I. von Österreich. Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien 1(17)(1937) 13.

az arany- és ezüstpénzt magas áron váltotta be az állam, amivel elismerte, hogy a bankócédulák nem érnek annyit, mint amennyit feltüntettek rajtuk. 6 forint papírpénzért 5 forintot fizettek ércpénzben. Mindenki szabadulni akart a papírpénztől, s csak azzal fizetett, az ércpénzt visszatartotta és teaurálta.²³ 1792 áprilisában elrendelték a veretlen arany és ezüst beszolgáltatását, amelynek ellenében a felek 4,5 %-os kötelezvényt kaptak. Az érdekeltek természetesen elásták ezüst- és aranyholmijukat, vagy külföldre csempészték azt minden szigorú tilalom ellenére. A következmény az árak újbóli emelkedése lett.²⁴

A pénz romlását külföldi kölcsönökkel sem lehetett megállítani. 1768-ban mintegy 38 millió forint külföldi (holland, olasz, svájci) adóssága volt Ausztriának. 1794-ben Németország különböző tartományaitól és Angliától vettek föl nagyobb összeget 4–5 %-os kamatra. 1797-ben Anglia harmadszor is hitelez, de csak 6,8 %-os kamatra. 1802-ben 129 118 000 forint volt az összes hitel, amelynek 5 765 000 forintnyi a kamata, a tőkére nem is szólva.²⁵ 1787–1794 között Ausztria 784 milliót adott ki hadi célokra, 1800-ban átlépték az 1 milliárdot.²⁶ Ennek következtében 1802-re 27 millióra növekedett az államadósság. A legnagyobb bankok külföldön helyezték el tőkéjüket.²⁷ A magántulajdonosok nem akarták teljes értékben elfogadni a bankókat, mire 1800-ban királyi rendelettel szorították erre őket. A rendelet egyúttal azt is tartalmazta, hogy az állam ezután nem köteles ércpénzre beváltani a papírpénzt. A jövedelmek fokozását szolgálta a megüresedett püspöki székek be nem töltése. A püspöki jövedelmek időközi hasznára szüksége volt az államnak, ezért késett 1802-ig a II. József feloszlatta rendek visszaállítása is.²⁸

A fokozódó gazdasági bajok, Franciaország katonai támadása és a belső politikai nyugtalanság arra készíteti II. Ferencet, hogy 1802-ben összehívja a magyar országgyűlést. A kihirdetés után a megyékben nagy készülődés és tanácskozás kezdődött. A követeknek adott utasításokba belefoglalták, hogy „Az anyagi érdekek körül napról napra súlyosabbá fejlett bajok, melyek leginkább a nyomasztó gyarmati vámrendszerből, az értékvesztett bankjegyek eláradásából s a jó ércpénznek a forgalomból majdnem egészen eltűntéből származik, mindenek felett szívén feküdtek az ország rendinek.” Ezek orvoslását a megyék többsége olyan feltétellel adta utasításba követeinek, hogy ezek teljesítése nélkül semmiféle segítséget ne ajánljanak a királynak. II. Ferenc személyesen nyitotta meg az országgyűlést. Kérése két pontból állott: a magyar ezredek békében is teljes létszámúak legyenek; a hadiadót pedig ezek eltartására 2 millió forinttal toldják meg. Az első kérést szinte szó nélkül teljesítették, a másodikkal kapcsolatban azonban pénzügyi sérelmeikkel álltak elő. A papírpénz miatt keserű panaszt tettek a kormánynak, amiért azokkal annyira elárasztotta az országot, hogy becsük mind alább süllyedt, minden áru pedig módfelett megdrágult. A jó pénzt annyira kivonták az országból, hogy a pénzjegyek felváltása majdnem lehetetlenné vált, a mindennapi forgalom mondhatatlanul megnehezült, hovatovább akadozott. Még hevesebb szemrehányást tettek a kormánynak a tizenkét krajcáros váltópénz körüli eljárás miatt. Az történt ugyanis, hogy az 1795-ben vert 12 krajcáros értékét éppen az országgyűlés előtt 10 krajcárra szállították le. A rendek nagy garral fogtak a sérelem tárgyalásához. Hivatkoztak a királyi szó szentségére, a közhitel fenntartásának szükségére, s hatékony felirattal kívánták sürgetni az orvosolást.²⁹ A főrendek azonban ellenezték a bizalmatlanság ilyen nyílt megnyilvánulását. A királyi előadásokra tett felterjesztésben ezért csak ennyi került: „A mi pedig a bankó-czédulákat illeti, mivel ő felsége az említett resolútiójában (1802. május 28.) kegyelmesen ígérni méltóztatott, hogy királyi gondjának ismeri az igaz értékű pénznek visszaállításával a bankó-czéduláknak számát, a mennyire csak lehet, lassanként fogyasztani, ez iránt sem vélnék szükségesnek Nádor ispán ő k. herczegsége és a nemes főrendek új representációjával ő felségéhez folyamodni.”³⁰ A válaszfelirat tehát ügyesen rejtette el a lényegét, hiszen áradozó szavakban írta le a nemzet készségét a királyi kívánalmak teljesítésére. A lényeg elenyészett a forma mellett. A király a rendek feliratára olyan értelemben válaszolt, hogy a kívánalmait általuk elfogadottnak tekinti, az ország sérel-

²³ Wertheimer, E.: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében. (Budapest 1884) I. 126.

²⁴ Földes, B.: Adalékok a papírpénz történetéhez és statisztikájához. (Budapest 1882) 24.

²⁵ Stiassny, P.: i. m. 19–20.

²⁶ Probst, G.: Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918. (Wien – Köln – Graz 1973) 529.

²⁷ Fournier, A.: Denkschrift über innere Zustände Österreichs. 236.

²⁸ Meszlényi, A.: A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846). (Budapest 1934) 97–98.

²⁹ Horváth, M.: Magyarország történelme. (Budapest 1874) VIII. 226–230.

³⁰ Diarium comitiorum regni Hungariae. (Pozsony 1802) 266. – Grünwald, B.: A régi Magyarország 1711–1825. (Budapest 1888) 257–258.

meire és kérelmeire azonban egyáltalán nem adott kielégítő választ. A pénzügyet illetően csak némi általános, semmi reményt nem nyújtó ígéretek tettek.³¹

1803 és 1804 a béke évei. Úgy tűnt, hogy lelassult, sőt megállt a pénzügyi folyamat, kis javulás is mutatkozott, de 1805-ben minden szétesett. Szeptember 23-án Franciaország hadat üzent Ausztriának, októberben csapatai átlépték az Inn folyót, és november 13-án Napóleon bevonult Bécsbe. December 2-án Austerlitznél megsemmisítő vereséget mért az osztrák–orosz koalíciós seregre, mire karácsony másnapján megkötötték a pozsonyi békét, melyben Ausztria további területekről volt kénytelen lemondani. Az addig is ingatag pénzügyi egyensúly vészesen megbillent. Hogy a papírpénzt viszonylag kisebb összeggel (40 millió) volt kénytelen szaporítani az osztrák állam, azt az angol segélynek köszönhetette.³² A Napóleon által megszállt területeken azonban folyamatosan kívülre helyezték az osztrák papírpénzt, s így az visszaáramlott az anyaországba, és csökkentette az ázsiót. Bécsben száz forint ezüstért 133-at kellett adni papírban.³³ Ugyanakkor Napóleon 50 millió hadisarc megfizetésére kötelezte Ausztriát, ami megakadályozta a pénzügyek mindenféle rendezését. A hadiköltséget majdnem teljesen új és új bankócedulák nyomásával fedezték. Míg 1795-ben névértékük 46,8 millió, 1800 végén már 201 millió, 1806 végére 449,7 millióra szaporodott.

II. Ferenc a pozsonyi béke után különös figyelmet fordított a pénzügyekre, s Kollowrat gróf elnöklete alatt pénzügyi bizottságot hozott létre.³⁴ 1806-ban vetődött fel komoly alakban a leértékelés kérdése, amelynek Chotek, Zinzendorf és Stahl voltak a fő szószólói. Zinzendorf kifejtette, hogy a pénz értékét új adók behozatalával, és az ebből eredő jövedelmeknek a bankócedulák bevonására való felhasználásával nem lehet emelni, mert ezek az adók rendeleti úton csak Ausztriában volnának bevezethetők, míg Magyarország alkotmánya az ilyen adók bevezetését rendkívül nehézkessé teszi. Egyébként is új adókat már nem bírta ki a lakosság. A Kreditkommission – főleg a király ellenvéleményének ismeretében – a devalvációt elvetette. II. Ferenc attól félt, hogy szavahihetőségét teljesen aláásná egy ilyen cselekedet.

1806 őszén nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország bevonása nélkül nem lehet rendet teremteni a pénzügyek terén. A nádor indítványozta is az országgyűlés mielőbbi összehívását, de Zichy gróf, az udvari kamara elnöke, ellenezte azt, hogy a magyar országgyűlés foglalkozzon e kérdéssel, mert ezt a felségjogokba való beavatkozásnak (korlátozásnak) lehetne tekinteni. Csakhogy az 1805-ös vereség Ausztriát mélyen megrendítette, és a pénzügyeket igen válságos állapotba juttatta. Az ország minden zugát elárasztotta az egyre értéktelenebbé váló papírpénz. Ha egyáltalán elejét akarták venni annak, hogy a monarchia a „papírgazdaság”, az osztrák hitel e „rágó férgé” miatt tönkre ne menjen, úgy a segítséggel már nem lehetett sokáig késlekedni.³⁵ E szorongatott helyzetben az osztrák államgépezet vezetőinek tekintete Magyarország felé fordult, hiszen az kevesebbet szenvedett a napóleoni háborúktól, és erőforrásai nem merültek ki végletesen. A rendek hozzájárulása nélkül azonban egy krajcár segítségre sem lehetett számítani. Bécsnek tehát meg kellett barátkoznia az országgyűlés összehívásának gondolatával, annak ellenére, hogy a magyarok hangulatáról kapott jelentések kevés biztatót tartalmaztak.³⁶ II. Ferenc ezért 1807 áprilisára összehívta az országgyűlést, méghozzá Pozsony helyett Budán, hogy az ország nemeseinek érzelmeit és akaratát maga felé hajlítsa. Erre nagyon is szüksége volt, mert a bécsi udvar és a magyar nemesség közös frontján az osztrák vereséget követő pénzügyi válság átmenetileg lazulást, ha szakítást nem is idézett elő. Francois Andréossy tábornok, a bécsi francia nagykövet – aki egy magyar grófnővel folytatott szerelmi viszonyából kifolyólag igen részletesen és megbízhatóan értesült a legfelsőbb körök lépéseiről – jelentette 1807 májusában, hogy a bécsi kabinet Magyarországgal szeretné viseltetni „a tervezett háború terhének legnagyobb részét.”³⁷ A királyi előterjesztés igazolta a jelentés hitelét. Eszerint a megtárgyalandók: a hadsereg létszámának kiegészítése, a hadiadó felemelése, a nemesi felkelés szabályozása, segítségadás az államhitel megszilárdításához.³⁸ Csakhogy a megyék utasításai az országgyűlési követeknek már szigorúbbak a korábbiaknál, és a sérelmek között mindjárt 2. pont-

³¹ A királyi leirat szövegét kiadta *Grellmann, H. M. G.*: Statistische Aufklärungen über wichtige Theile und Gegenstände der Österreichischen Monarchie. (Göttingen 1802) III. 571–577.

³² *Beer, A.*: i. m. 14.

³³ *Horváth, M.*: i. m. 306–307.

³⁴ *Bibl, V.*: Der Zerfall Österreich. (Wien 1922) 154.

³⁵ II. Ferenc bőséges segítséget várt Magyarországtól, hogy „a pusztító pénzügyi rákfene” végzetes következményeit föltartóztathassa – amint magát egy magyar gróf kifejezte. *Kazinczy, G.*: Dessewffy József – Kazinczy Ferenc bizodalmas levelezése. (Pest 1860) I. 239.

³⁶ *Wertheimer, E.*: Az 1807-ik évi magyar országgyűlés. Századok 30(1896) 294.

³⁷ *Kosáry, D.*: Napóleon és Magyarország. (Budapest 1977) 49–51.

³⁸ *Benda, K.*: Magyarország történeti kronológiája. (Budapest 1982) II. 623.

ként szerepel a pénzforgalom ügye: „Minthogy az állam hitelének s erejének meggyengültét leginkább az ország befolyása s jótállása nélkül, aránytalan mennyiségben kibocsátott bankjegyek s rossz váltópénz okozta” – változtasson azon a kormány, mert ők bármennyit is adnak, feleslegesen elfolyik. Kéri „Hagyjon föl a kormány szerencsétlen pénzügyi munkálataival. Az ezektől való félelem miatt tűnt el minden nemes ércz a forgalomból. Szüntesse meg azon nem rég forgalomba tett érczpénzt is, melyek névszerinti becse hatszorta nagyobb belbecsénél, és veressen teljes értékű, jó pénzt. Szüntesse meg a papírpénz további kibocsátását; a már forgalomban lévőnek pedig ne csökkentse ez által ön maga becsét, hogy azokat némely közpénztáraknál épen nem, másoknál pedig csak névszerinti értékök alatt véteti el. Ha a béke állandó marad, a szörnyén megszorodott papírpénzt lassanként egészen visszavonhatja s vonja is vissza a forgalomból, miben erejéhez képest a nemzet is kész a kormányt gyámolítani.”³⁹

A követeknek adott utasítások hangját általában az alsó-, de még inkább a felsőházban folytatott viták során enyhítették, s azok így kerültek a király elé. Most azonban nem így történt, és ez önmagában is mutatja az elégedetlenség fokát. A felterjesztés bőven foglalkozik e kérdéssel: „Úgy ítéljük, hogy a köztársaság erejének meggyengülése főképpen onnan származott, hogy a bankóczédulák, melyek úgy tevődtek folyamatba, hogy azokban ezen országnak sem része nincs, sem azokért kezességet nem vállalt, az egymást érő háborúk alatt szerfelett megsokasodván, az arany és ezüst pénz, sőt a bányákból kiásott, csaknem minden ércz az országból kitakarodni kezdett; az apróbb bankóczéduláknak folyamatba való tétele által pedig, a mi készpénz volt, az is eltűnt; mely apró pénz helyébe a váltópénz hozatván be, mindennek az ára szerfelett és csaknem abban a mértékben ment fel, a melyben az igazi becsinél kevesebbet ért, a bankó-czédulák becse pedig a közhitelnek nem kevés kárával, leszállott.” Kéri továbbá: „Fiúi bizalommal és jobbágyi elszánt hűséggel, hogy az efféle új 15 és 30 krajcárosokat mutató váltópénzeknek verettetését kegyelmesen megállítani, a mi már folyamatba ment, minekelőtte a felséged királyi kincsének nyilvánvaló kárával a drágaságot nevelné, visszaszedetni, sőt a többi 1, 3 és 6 krajcáros rézpénzt is, mihelyt a körülállások megengedik, legalább arra a lábra, melyen felséged boldog emlékezetű atyja II. Leopold császár alatt állott, tenni, idővel pedig, midőn az arany és ezüst pénz elég bő lett, apró, igaz értékű ezüst pénzeket elegendő számban veretvén, a rézpénztől hűséges jobbágyait atyai gondoskodása által megszabadítani méltóztasson.” Kéri végezetül, hogy a papírpénzre vonatkozó régebbi törvényeket tartsa meg, és az ország rendének híre és megegyezése nélkül a pénz első értéke meg ne változzék.⁴⁰ Az országgyűléshez intézett királyi leirat megint bővelkedett ígéretekben, de minden ment tovább.

1792 és 1845 között kerek 33 millió aranypénzt, 364 millió ezüstöt és 175 millió rézpénzt vertek.⁴¹ 1800–1807 között közel 140 millió forint értékű rézpénzt hoztak forgalomba. 1804-ből ismerünk egy fizetési jegyzéket, mely valamennyi pénzverde kibocsátását tartalmazza.⁴² Ebből kitűnik, hogy Bécs 33,2 % -ban, Körmöcbánya 16,3 % -ban részesült a verésből, az összes többi (Prága, Gyulafehérvár, Günzburg, Hall, Nagybánya, Szomolnok) jóval kisebb arányban.⁴³ Az ércpénz javarészt elvitte a háború, egy részét külföldre csempészték, egy részét kivonták a forgalomból és beolvasztották, vagy teaurálták.⁴⁴ 1805 után a jobbágyok és a napszámosok nem akarták már elfogadni a papírpénzt. A kereskedők felhalmozták árukészleteiket, és csak nemesfémpénzért voltak hajlandók eladni azt.⁴⁵

1809 tavaszán az osztrák seregek megtámadták Franciaországot, de kezdeti sikerek után súlyos vereséget szenvedtek. Ausztria kénytelen megkötni a schönbrunni békét, melyben kötelezi magát, hogy hadse-

³⁹ Horváth, M.: i. m. 300–301.

⁴⁰ Grünwald, B.: i. m. 258–260.

⁴¹ Holzmaier, E.: Kriessfinanzen... 120. – Probst, G.: Österreichische Münz- und Geldgeschichte... 530.

⁴² Adam, J. C.: Die Münzen unter der Regierung des Deutschen Kaisers Franz II. bzw. Kaiser Franz I. von Oesterreich 1792 bis 1835. Mitteilungen des Clubs der Münz- und Medaillenfreunde in Wien, 11(1900) 91.

⁴³ Holzmaier, E.: Die personalkosten der österreichischen Münzämter im Jahre 1804. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, 14(1965) 51. – Jeszenszky, G.: Rézpénzverés Szomolnokon. Az Érem 5(1927) 100–105.

⁴⁴ Az erre vonatkozó királyi rendeletek és körövények hosszú sorát kiadta Köhgyi, M.: Kecskemét város körövényei a bankócedulák ügyében (1797–1806). NK 66–67(1967–1968) 81–85. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben (1771–1789). NK 72–73(1973–74) 67–74. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben (1789–1798). NK 74–75(1975–76) 73–77. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben (1789–1801). NK 78–79(1979–1980) 87–91. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben (1802–1805). NK 80–81(1981–82) 107–111. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben a pozsonyi békét követő évekből (1805–1808). NK 82–83(1983–84) 87–94. – Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körövényeiben a nagy devalvációt megelőző évekből (1809–1811). NK 84–85(1985–86) 99–102.

⁴⁵ Wertheimer, E.: i. m. II. 9.

regének létszámát tetemesen leszállítja, 25 millió frank (85 millió forint) hadisarcot fizet, s átadja területének egy részét. A háborús kiadásokat ismét csak a papírpénz szaporításával tudták fedezni. Próbálkozott ugyan a kormány a 7 és a 8 1/2 krajcáros ezüstpénzek bevonásával pénzt teremteni olyan módon, hogy ezek ellenében 5 %-os kötelezvényeket adott ki, azonban sem ez a rendelkezés, sem pedig az arany- és ezüstartágyak önkéntes beszolgáltatására vonatkozó rendelkezés (1809. április 14.), melyek ellenében hasonló kötelezvényeket adtak ki, nem járt eredménnyel. Kénytelenek voltak keményebb módszerhez, a kényszerkölcsön intézményéhez nyúlni. Ilyen kényszerkölcsön volt az 1809 decemberében kiadott híres ezüstrendelet, mely csekély kivétellel – orvosi műszerek, antik érmek – mindennemű ezüstartágy beszolgáltatását rendelte el állami kötelezvények ellenében.⁴⁶ Ezek a rendelkezések Magyarországon nem léptek életbe, s így rendszeres lett az ezüst Magyarországra történő csempészése. A pénzszerzésnek ilyen kíméletlen és leplezetlen módja természetesen alásta az állam tekintélyét. A bankócedulák folytonos szaporításával sem lehetett már fedezni a szükségleteket, hiszen árfolyamuk folyton esett.⁴⁷ A jegyek kurzusa a fém pénzhez viszonyítva a következőképp alakult:⁴⁸

1796	végén a forgalom	46 millió, kurzusa 100 1/4 %
1799	végén a forgalom	141 millió, kurzusa 107
1802	végén a forgalom	337 millió, kurzusa 120
1806	végén a forgalom	450 millió, kurzusa 175
1809 július	végén a forgalom	651 millió, kurzusa 315
1810 június	végén a forgalom	942 millió, kurzusa 395
1811 március	végén a forgalom	1061 millió, kurzusa 833

A pénzügyi helyzet kétségbeesítő volt. Sokszor az állam pénztárában a hivatalnokok fizetésére elegendő pénz sem állt rendelkezésre. Lassanként mindenki előtt világossá vált, hogy Ausztria sosem fogja tudni névértékére emelni a bankócedulákat, és meg kell barátkoznia azzal a gondolattal, hogy azok nem érnek többet, és nem is fognak többet érni a tényleges árfolyamnál, és le kell mondani arról a reményről, hogy valaha is az ércpénzzel egyenlő értékűvé lehessen tenni. Éppen ezért 1809-ben, de még inkább 1810-ben a pénzügyi szakemberek az elképzelések tucatját dolgozták ki. Ezek a szakirodalomban bőségesen ismertek és feldolgozottak, ezért részletezésükről bízást eltekinthetünk, s helyette magára a devalvációs rendeletre fordíthatjuk a figyelmünket.⁴⁹

1810. május 3-án meghalt O'Donnel, s vele együtt az általa képviselt pénzügyi rendszer is.⁵⁰ Helyette Wallis József gróft, Csehország fővágrófját (Oberstburggraf) nevezték ki július 15-én az udvari kamara élére, akinek egyetlen célja volt: Ausztria megmentése a pénzügyi csődtől, mert az – felfogása szerint – egyúttal a birodalom végét jelentené. (Sturtz der Finanzen, Sturz der Monarchie).⁵¹ Wallist erre az állásra kérihetetlen szigorúsága tette alkalmassá, melyet eddig elsősorban a csehországi kereskedők és iparosok tapasztaltak, akikkel szemben árdrágítás esetén a legkíméletlenebbül járt el. A korabeliek gögös és kegyetlen, ugyanakkor céltudatos és akadályoktól vissza nem riadó személynek írják le.

Hivatalba lépésének idején alig volt ezüst- és aranypénz forgalomban, mert aki felvette, eldugta az ércpénzt. Az állampénztárban, melyben 1807–1808-ban állandóan volt 11–13 millió forint értékű nemespénz, 1810 januárjában csak 4 623 000 forint, augusztusban 2 003 000 forint volt ércben.⁵² Wallis tehát kénytelen volt tökéletesen szakítani azzal a pénzügyi rendszerrel, melyet O'Donneltől örökölt, és a devalvációt tartotta a kivezető útnak. Egyelőre azonban óvatosan hallgatott erről, s nyilván az elhatározás sem egyszerre érlelődött meg benne. Szeptember 27-én terjedelmes felterjesztést küldött a császár után Grácba, melyben körvonalazta, hogy a pénzügyek rendezése alkalmával milyen követeléseket kellene támasztani Magyarországgal szemben. A felterjesztésre az adott alkalmat, hogy szeptember 14-én II. Ferenc utasította József

⁴⁶Springer, A.: Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden (Leipzig 1863) I. 157.

⁴⁷Lázár, A.: i. m. 103.

⁴⁸Büky, J.: Ausztria ... 47.

⁴⁹Beer, A.: i. m. 25–30. – Ritzinger, J.: Die Staatsnoten in Österreich und Österreich-Ungarn. (1811–1888). Geldgeschichtliche Nachrichten 18(1983) 231. – Becher, S.: Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838. (Wien 1838). I–II. – Berényi, J.: Das grosse Zeitalter Franz des I. (Pest 1831) I–III.

⁵⁰Wertheimer, E.: Az 1811/12-iki magyar országgyűlés. Kiadatlan okiratok alapján. (Budapest 1899) 7.

⁵¹Stiassny, P.: i. m. 18., 37., 55.

⁵²Lázár, A.: i. m. 105–106.

főherceg nádort a magyar országgyűlés összehívásának előkészítésére, mely kizárólag a pénzügyi rendelkezéseket lett volna hivatva szentesíteni. Ekkor Wallis még nem hozakodott elő saját tervével, még az O'Donnel-féle pátens végrehajtásáról nyilatkozott csak. Ezek szerint Magyarországgal szemben három követelés támasztandó:

1. A papírpénz csökkentése.
2. A kamatozó államadósság fedezése.
3. Az évi szükségletek fedezése.

Október 8-án a nádor a királyhoz írt felterjesztésében ellenzi az országgyűlés összehívását, mert attól fél, hogy az a kereskedelem ügyét és a közigazgatás régen húzódó reformját is tárgyalni kívánja. A papírpénznek novemberben bekövetkezett újabb árfolyamesése arra indította a nádort, hogy december 5-én az ebből származó bajokról, és a nyomában támadt elégedetlenségről értesítse a királyt.⁵³ Néhány nap múlva (december 15.) az uralkodó elnökletével megtartott udvari konferencia Wallis gróf javaslatára elhatározta, hogy az értékét veszített pénz leértékelésével oldja meg a pénzügyi nehézségeket. Bár az értekezlet jegyzőkönyve elveszett, és a Wallis-féle javaslatok nagy részének szövege is hiányzik, aligha kétséges, hogy az 1811-es devalváció eszméje és rendszerének kidolgozása szinte kizárólag az ő műve.⁵⁴

A gyökeres megoldást sürgető devalvációs párttal szemben Zichy Károly gróf, egykori kamaraelnök, az infláció híve volt, és büszkélkedett vele, hogy csak az infláció tette lehetővé a hadsereg felszerelését, az állandó háborúk költségeinek előteremtését, és juttatta — szerinte — jóléthez a népet.⁵⁵ Wallis és Baldacci kitartott elképzelése mellett, és az volt a véleménye, hogy Magyarország nádorát is be kell avatni a tervbe, akinek sejtelve sem volt arról, hogy az országot érintő ilyen fontos rendszabályt kívánnak életbe léptetni. A király meghívására 1811. február 9-én Bécsbe utazott a nádor, és a leértékelés mellett nyilatkozott.⁵⁶ Erre a császár február 12-én aláírta a parancsot.

A tervezet vitatása hosszú ideig tartott, s így bizonyos hírek kiszivárogtak annak ellenére, hogy mindössze 7 magasrangú tisztviselő (köztük a császár testvére, a magyar nádor) kapta meg a szöveget. Február végén elterjedt a hír Bécs utcáin, hogy a posta keresztkötéses csomagocskákat vitt egyes főhivatalokhoz, melyeket egy bizonyos napon (a suttogók szerint március 1-én, vagy 8-án) kell felbontani — jelentette a bécsi titkosrendőrség főnöke, aki egyúttal a közhangulat erős romlásáról is beszámolt.⁵⁷ A nagykereskedők, elsősorban a lengyel zsidók, akiknek „aranykulcsa megnyitotta Bécs titkos kapuit”, neszét vették a dolognak, és hatalmas készleteket (vasáru, kenderáru stb.) vásároltak össze. Február végén a budai polgárok hatodára leszállított értékről rebesgettek.⁵⁸ A nagy titoktartás ellenére kiszivárgott a pátens szövege, mert a porosz követési tanácsos március 13-án már részletes jelentést küldött róla kormányának.⁵⁹ A március 14-ről 15-re virradó éjszakának a felén riasztották Bécs város tanácsának magasabb tisztviselőit, korán reggel magát a polgármestert is. A kapott parancs szerint március 15-én reggel 6-kor minden városban és községben ki kellett hirdetni a pátens szövegét. A kihirdetés napján — péntekre esett — megerősítették a bécsi rendőrséget katonasággal, de óvatos, barátságos viselkedésre oktatták őket. Nagyobb zavargás azonban nem volt.

A pátens nem állott elegendő példányban a tisztviselők rendelkezésére. Először a megye bontotta fel, majd szétküldte a fontosabb városokba. Kecskemét, bármennyire is jelentős települése volt a Duna-Tisza közének, csak 11 nappal később, március 26-án kapta meg a pátens szövegét, melyet az idő rövidsége miatt latinul másoltak be a körözüvények jegyzőkönyvébe, holott a város már évtizedek óta magyarra fordította a császári rendeleteket, utasításokat, meghagyásokat, és így továbbította őket a szomszédos falvakba.⁶⁰

⁵³ Domanovszky, S.: József nádor élete. (Budapest 1944) I/2. k. 350–351., 361.

⁵⁴ Beer, A.: i. m. 79. — Az Archiv des K. K. Finanzministerium anyaga tartalmazza ennek aktáit, de elődjeinek (Allgemeine Hofkammer, Akten der Hofkammer im Münz- und Bergwesen, Akten der Vereinigten Hofkanzlei) iratait is. Ebben igen sok a magyar és erdélyi vonatkozás, de valamennyi 1821 utáni. Hofmann, V.: Inventar des Archives des K. K. Finanzministeriums. (Wien 1911)

⁵⁵ Január 2-án nyújtotta be Zichy a maga elgondolását. Stiasny, P.: i. m. 47–48. — Beer, A.: i. m. 29.

⁵⁶ Wertheimer, E.: Az 1811/12-iki ... 21.

⁵⁷ Hofmann, V.: Die Devalvierung des österreichischen Papiergeldes im Jahre 1811. (Eine finanzgeschichtliche Darstellung nach archivalischen Quellen). (München – Leipzig 1923) 87–88.

⁵⁸ Domanovszky, S.: i. m. I/2. k. 379.

⁵⁹ Hofmann, V.: Die Devalvierung ... 139. — Büky, J.: Ausztria... 35.

⁶⁰ Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltára, Protocollum Currentalis, 1805–1811. 524–535.

1811° Oct. Martius a b^{to} Majjor, eohent
~~the~~ non sua via ex h^oq^o q^oq^o Mr. M. M.
Transcendit Divina Gratia Imperator
et ceteri Reuerendi Honorabiles et Fide-
les Nobis Virenti!

Inter alias Regii Muneris Cusa jam Indu-
peuntiaris attentis et sollicitudo Nostra
versatur circa Scholas Bancantes et
memores eorum etiam, quae illarum intui-
tu in Comitibus Regni Hungariae et
Ol. repetitis demitte propotuerant, non
solum Inse et activitate Numerum illa-
rum augendi nosmet abdicavimus, sed de
successiva etiam diminutione, ac per id
restabiliendo cum moneta Conventiona-
li aequilibrio relate ad Ditiones No-
stras Germanicas medio Patentium
motis in iisdem expressis providen-
cipimus, hunc in finem partem et-
iam substantia eadem Hereditaria
Ditiones Nostras Germanicas intalen-
tium Adhitorum Nostrorum, per alias
subsequas Patentales destinavimus et
in Solidum provocavimus.

Nadut et agnata extraordinaria
Eventuum nullo licet facto Nostra cau-
tatosum, prout Superioribus Annis ad
avertenda adhuc graviora mala necessi-
tatem instantaneam Numerum Vcha-
Parum Bancalium multiplicandi nobis
impoluerunt; ita nunc agnata eadem
et nunc

et nebus Venturum lenta haec atq; alpa-
tialum Diminutionem, et successive resta-
bilendum Schadarum Bancalium futurum
Directa Consilia et media invalida et
inefficalia reddunt ita, ut noneta jus-
ti valoris et ponderis sentim Dissipante
jam antea nutant Schadarum Ban-
calium Valor, Quod sic in Diem magis va-
riare, et Demum progressionem excessivam
non minus quam inordinata, ac nullis
regulis, aut principis accommodata in
tantum Decreverit, ut per aliquot Dies
Cursus illarum pro 100 p^{er}centis ultra
1200 p^{er}centos scelerit. Perniciosa haec
fluctuatio et incertitudo Cursus, quem admodum
Cum privatorum prosperitati, et postea
mis jacturam minatur, Industriam
supprimat, speciales Nebus convellit, et
per hoc universalem Diffidentiam ac tre-
pidationem inducit. Ita relate ad Re-
tum Publicum tam redditus proteget,
his ejusdem Necessitatibus destitutos
fluctos et incertos reddit, ob varias
et eadem mentura crescent eorum om-
nium pretium Majoram etiam Sum-
marum coagulationis necessitatem in-
ducit, condegnatos Necessitatum et
tributorum omnis generis ingumenta,
tionum Deposita et proinde omnes
natis his quae in tantum jam proci-
secunt

procederunt tempestive et efficaciter
occurrat, Dum leviora remedia potius,
se nos amplius possunt, fortiora eaque
certa, ac in instanti effectum produ-
tura adhibenda esse, res ipsa, et ne-
gens necessitas admonet.

Optatissimum quidem citra turbatio-
nem et Incessionem inter privatos
Subditos nostros intercedentium Nexu-
um ac Correlationum Schædarum Dan-
calium Depretiationi, ac totali perse-
cutioni per Successivam illarum
Diminutionem occurrere, hanc ratione
previgente inter has et Conventiones
leni monetam æquilibrio restabili-
to monetam Conventionalem erectam
revocare, abditam autem prolicere
sublatiq. hac ratione præcipuis e-
rectionis ejusdem aut occultationis
Causis eandem in sinu Patriæ con-
servare scoposq. hac etiam elaboratum
placum jam Stabilivimus, et Be-
nignam intentionem nostram medio
Patentium ab 6to Februarii 1840. edi-
tarum in Hæreditariis Vilionibus
Germanicis nostris publicam eli-
am reddimus.

Sed paterna Intentionis hujus
nostre Successu obstituerunt præ-
cedentium

cientium temporum, et eventuum opera
a^d juncta quae praesentaneam non minus
ac validam exigunt medelam, una vero
illam etiam summi momenti providen-
tiam deprecant ne dum excessiva ac
per id solum Noxia Schacharum Ban-
calium quantitas ad justam relata
ad circulationis internae necessitatem
proportionem celeriter reducenda
destinatur. peregrini nostri subditi
utilitate illa universaliter comperta
et agnita, quam moderatus Schacha-
rum Bancalium usus in quotidiano
commercio, et quibuscumque negotia-
tionibus praestat, frustrentur.

Medum istud adinvenimus, et desidi-
mus in instantanea ad summam internae
circulationi commensurata Schacharum
Bancalium de presenti in 1060,798,753.
subsistentium reductione Benigne re-
laxamus autem de presenti quidem A-
zarum Nostrum Regium in eo non
esse statum, ut vel hanc reducendam
summam nunc statim recalcitra possit
sed praeter id quod hoc penes nunc in
instanti recenturam Schacharum
Bancalium ad summam internae cir-
culationi commensurata reductione
necessarium neque sit peregrini No-
ri Subditi nostri, in ipsa hac quan-
titate

tilabilis diminutione, et remanentia quantitatibus securitatione atque hinc securitatem ulterius successive annihilatione aut permutatione etiam huius tantum immutata quantitate et maiorem ac ulteriorem inveniunt se, curitatem, quod tunc privatorum qui ex Internisusis Capitalium, et fixis censibus vivunt proprietatum Nationalis prosperitatis conservationi et Industriæ incrementum sola haec et unica modalitate potest consuli.

Constituimus igitur et Decernimus sequentia; praesentibus Rhaedat Bancales solum usque ultimam Januarii 1872 in circulatione relinquantur et usque praefixum hunc terminum in una quintalitate nominatis valoris acceptandas ergo Rhaedat revaluationales permutandas esse.

A dato porro 15to Martij 1871 relate ad Rhaedat revaluationales et montam Conventionalem ad quintalitatem nominatis valoris, atque Rhaedam Bancalem 1 flos ad 12 flos
 10 10 2 flos ad 24 flos
 10 10 5 flos ad 1 flos
 num et sic ultro proportionata proportionem vigore praesentium reduci et in hac reducto valore in omnibus

ribus publicis factis, prout per privatos
usque ultimum Januarii 1812 absq[ue] contra-
dictione acceptandas esse consequenter
intra praefixum hoc tempus quavis
solutiones in Schadis reuolutionalibus
praestandas in Bancalibus etiam Scha-
dis in quintalitate nominalis valoris
prestari posse a 1re idemum Februarii
1812 substituendos fore praexistentibus
Bancalibus Schadis reuolutionales Scha-
das tanquam solam et unicam in Vi-
cionibus Hereditariis Princeps futurum
habituram Chartaceam pecuniam
et ab eodem praetato 4to Febr[uar]i 1812
sic praesistentes Schadas Bancales
penitus extra cursum ponendas esse
ulterioremq[ue] illarum cum Schadis
reuolutionalibus permutatio nem cum
3to Januarii 1812 plene cessaturam.

Denique autem Declaramus quod ipsae
Schadas reuolutionales non plures ad cir-
culationem exmittentur, quam pro permuta-
tione Bancalium Schadarum legga quintum
nominalis valoris partem adhaerendarum
necessaria erunt, et hac ratione Summa
reuolutionalium Schadarum in nullo casu
superatura sit Summae florum 212,597,300.

In id quoq[ue] Patem intendimus et hac
ipsa Summa successive imminuat, et
quemadmodum ad attingendum salutarem
hunc

hunc Regum cum Re. Ob. perhiberi Regni
 nostri Hungaria in finibus proximis
 indicendis inter alias tractare et Deli-
 berare constituimus, ita relate ad He-
 reditarias Ditiones Germanicas pro
 comparandis hoc plano constituendis
 congruo amortisationis fundo ac pro
 is successive procuranda castanea pro
 curia annihilatione, conventionalis more
 ta revocatione necessaria provisus
 et dispositores esse, et per-choris sub
 titis nostris jam nunc hinc Benigne
 Declarato, quod constitutum per nos
 amortisationis Bancalium Rhodan-
 rum Deputationem, cui confectio nem
 non minus, quam et permutationem
 reuentionalium Rhodanum exclusive
 concedimus, in prestiti Inga menti
 responsabilem declaramus. Ne preterea
 et ultra statum reuentionis Rhoda-
 num Bancalium in quinta parte no-
 minatis valoris recipiendarum ultra
 penitus reuentionales Rhodas et
 mittre audeat, excepto statu permuta-
 tionis lacerarum et utraque bilium
 reuentionalium Rhodanum et Ma-
 jorum reuentionalium Rhodanum
 cum minoribus.

Ut autem in Substantia hac
 mutatione oriri quosdam ordines
 praeuocantur Benigne committendum
 esse

esse videtur, ut limitationalia pretia cas-
sit, Panis, et aliorum objectorum, quorum
limitatio ex dispositione legum. Ceteris
insistentibus consue, donec Schoda Banca,
ut in circulatione mansura sunt dupli-
ci ratione defigantur; nempe juxta praeta-
bitum Schodarum Bancalium nominalium
valorem, et juxta cursum Schodarum Ban-
carum reductionalium: proinde e. g. q.
Pretium carnis Bubulae juxta nomi-
nem valorem Schodarum Bancalium
in 30 Lris definitum, juxta valorem
Schodarum reductionalium subsistere
in 6 Lris, et sic quae ad alia.

A 15° Martij 1811 in omnibus cas-
sibus Publicis et Ararialibus omnes
Contributiones Tributa et vectigalia
aut quavis aliae Solutiones Depen-
denda veniunt in Schodis reductioni-
calibus; illi tamen qui e. g. q. 100 ftnos
Dependendos habent liberum quidem
usq. ultimam Januam 1812 et ita com-
pensationem hanc in Bancalibus Schodis depen-
dere, sed juxta reductionem hanc Schodarum
Cursum, adeoque cum quingentis ftnis. Cum
a 15° Martij 1811 valor Schodarum Banca-
lium ad quingentatem reductionem habeatur quod
illarum philominum prestationes quarum terminus
est 14° Martij Elapsus Anno 1811, et quae pro
hoc termino in cassari debuisse clementer ad-
mitti, ut saltem juxta plenum nominalem va-
lorem

in Schedis Bancalis depurari rursus, cum
propter reductionis valoris Schedarum Bancali-
um quidem tantum a 15to Martii 1871 Summa
Encasum autem a 15to Martii 1871 Scha-
da Bancalis in quantitate tantam nomi-
nis valoris in Cassis publicis accepta sunt
ita ut quoque a praesentato dato omnia lo-
corum solacia, pensiones, provisiones & mi-
litaria stipendia et quavis alia solutiones
in retributionalibus Schedis aut in quintup-
lici Summa in Schedis Bancalibus dependen-
tes ordinaverimus, huc non in collectis proclu-
sionibus illis, quarum solutionis Terminum
inclusum 14to Martii incidit, quae juxta sim-
plicem Bancalium Schedarum nominalem in-
venit complananda sunt, aucte relate ad sa-
laris pensiones & provisiones, prout et ad-
jectis Aristiatis Capant a 15to Martii 1871.
Cum ab hoc Terminum omnes solutiones et con-
cipales evagationes in Schedis retributionali-
bus aut quintuplici quantitate in Schedis
Bancalibus hucus depuranda, in ordine por-
ro ad praesentem praesentem referamus nobis
praesentem regulationem suo tempore publicam.
Omnibus interea vero respectu illius decemimus
1° Proportionem inter Schedas Bancalis
et Monetas Argentum Ob. 15. 45 & 45 aequa-
liman Lancastin 1872, quomodo nempe Schedas
Bancalis in Circulatione mansura sunt in
statu quo retinendum est. Consequenter ut
que praesentem Terminum Moneta 30. 15. 3.
et 1. 45 praesentem nominalem valorem
relate

relata ad Schedas Bancarum recepturarum esse
Unde magis sequitur, quod nominatim valor Cu-
prae Monetae relatae ad Schedas relictionales
a 15to Martii 1871 usque centavos ulteriores
bonos ordines nostras sub regno modo designa-
to, sic uti moneta 30 S. valebit 400 C.

n.	15	"	"	"	3
n.	3	"	"	"	5
n.	5	"	"	"	15

Ad hoc pro ratione solutionis in Schedis relictio-
nalibus praefanda praescripta Cuprae
moneta in praedictato reducto nominatim valo-
re in Comitum et impendit vanti.

2° Monetae D. Avorum media, et unius quatuor-
to. et a 15to Martii 1871 a Circulatione Im-
perialis obelus esse declaramus, simul et
non clementer indulgemus, ut proprietarium
hanc speciem eadem tantum Cuprae me-
sallam, adeoque Mercem affare, et pro rati-
one Circumstantiarum erga Circumstantias specia-
les Passus, quatuor intitu ulterius ad Di-
cussionem nostram sequetur Ergo Ordinas ad
receptas Ditiones etiam overere possit, et Concessio.

3° Lignificationem, eversionem, et induen-
tiam, plura et usurarium Indignum relatae ad
Cuprae Monetae 30. 15. S. et 10. S. in Circulatione
relictas iterum servitute prohibemus.

4° Omnes obligationes, Contractus et alia
instauramque instrumenta, in quibus solutio in
poto, vel in parte de Cuprae moneta signifi-
cat, hinc relatae ad hanc monetae significati-
onem pro ratiis, et invigore de declaramus
relatae ad Cuprae etiam illos, ubi obligati-
tati

talis emanationem Benigni hujus Rescri-
pti nostri procedere, cum moneta Cuprea
tamquam pecuniaria et natura sua pro
circulatione fore debere.

Quamvis autem in modernis crisi nri
Regi adversis temporum adjunctis haud pa-
ram debilitati angustis passiva Status de-
bita relaxare ad Capitalium summam in sua
integritate maffra sint, e converso pro
affidua nra ad Conservandum inter redi-
tur, et necessitate, Status Publici equili-
brium directa vigilantia, et indesinenti soli-
licitudine Subditorum nostrorum pro ratione
possibilitatis ab alienioribus oneribus pro-
servandi (quos nos etiam videmus Intemper-
tia communis Status Publici obligationum
adeoque et Statuum a 15to Martii 1871
ad mediocritatem reducere, et ab hoc ter-
mino ad mediocritatem reducta Intemper-
ria aut in Schedis retributionalibus, aut
in quicunque quantitate in Schedis
Retributionibus solvendo ordinare, ab hac
nihilominus Intemperiorum devaluati-
one declinamus exceptas esse

1° Officiarias Litteras Lotteriae
Regiae (Cassa Lotteriae) quae bona
Status pro hypotheca in semper habent.

2° Obligatorias Litteras Directionis
distractionis productorum Nationalium
Crauc

Tratten des K. d. d. Hofr. (K. d. d. Hofr.)

Y^e Capitulars Litteras Statuum Inferi-
oris Austriae.

Est vero hac occasione Paterna sollici-
tadini, et amoris nostri, quo erga per-
icharos subditos nostros indeveniente
ducimus, documentum prebeamus a
15to Martii Etam 1801 Pretium sa-
tis Etam 1802. in Cognitis decessuina-
tuar, adjecta tamen vectura mercede mo-
dialitate superius declarata dependenda
clementer reducimus

Honoreis primum hanc Dignam Ordi-
nationem nostram, et ad Conservandam fide-
liam subditorum nostrorum prosperita-
tem, et tranquillitatem, reverentia hunc pri-
mum, et per Statum, et Ordinem Regni
reperitum, petendum reum Ordinaris in dispen-
sabiliter necessariam provisionem, nulla
interjecta mora publicam reddere, et in
procurando illius effectus Consilio, vigilan-
tia, et Autoritate v^{ra} legali adesse, et
efficaciter cooperari vobis in reliqua
et c. Et c. 20to Februarii 1801. Franciscus
in p. Sponsus Josephus Erdu di r. p. Bae-
natus Regi n. p.

A szöveget facsimilében közöljük, fordítását pedig az alábbiakban adjuk.⁶¹

Az 1811. esztendő március 26. napján érkezett. Nem a maga útján [hivatalosan] érkezett, csak tudomásul íratott ide be.

Első Ferenc, Isten kegyelméből császár stb. Tisztelendő Tisztelt és szeretett Híveink!

Királyi tisztünk egyéb gondolatai között megkülönböztetett figyelmünk és gondoskodásunk irányult a bankjegyek (Schaedas Bancales) felé. Figyelembe vettük azt is, amit a Karok és Rendek a magyar országgyűléseken ezekkel kapcsolatban ismételtén alázatosan előterjesztettek. Mi magunk is elutasítottuk ezek számának jog szerinti és tényleges növelését, sőt rendeleteink útján, az azokban kifejezett módokon gondoskodni kezdtünk azok folyamatos csökkentéséről, és ezáltal a kényszerforgalmi pénzzel (moneta Conventionali) való egyensúlyos, a német tartományainkhoz viszonyított újbóli megerősítéséről. Ebből a célból egyéb, az alábbi rendelkezéseket szántuk, mert ezekkel részben német örökös tartományaink alattvaló lakosainak vagyoni helyzetét akarjuk erősíteni.⁶²

A nem általunk előidézett rendkívüli eseményekből folyó körülmények és bonyodalmak az előző években arra kényszerítettek bennünket, hogy a még nagyobb bajok elhárítása érdekében beállt szükségként megsokszorozzuk a bankjegyek számát. Most ugyanezen események körülményei és kötelezettségei megenyhültek, de a bankjegyek árfolyamának részbeni csökkentésére és folyamatos megszilárdítására irányuló tanácsok és eszközök hatástalanok és eredménytelenek voltak úgyannyira, hogy a pénz valódi értéke és súlya lassanként elkülönült, s a bankjegyek előzőleg is ingadozó értéke napról-napra jobban változott, és végül mértéktelen, nem kevésbé szabályozatlan fokozódással és semmiféle szabállyal vagy utasítással nem rendezve olyannyira emelkedett, hogy árfolyamuk néhány nap alatt 100 forintról 1200 forinton állt. Az árfolyamnak ez a veszedelmes hullámozása és bizonytalansága az egyének (privatorum) boldogulásának és vagyonának elvesztésével fenyeget, gátolja az ipart, elszaggat belső kapcsolatokat, és ezáltal általános bizalmatlanságot és zavart kelt. Az állam viszonylatában, míg a szükségletek fedezésére szánt jövedelmeket hullámozóvá és bizonytalanná teszi, minden dolog ugyanazon mértékének változó és emelkedő ára nagyobb kiadási összegeket tesz szükségessé, következésképpen ez mindennemű illeték és adó emelését igényli; hogy pedig mindezen, már ennyire előrehaladt bajokkal időben és hatékonyan szembeszálljunk, gyengébb gyógyszerek többé nem elégségesek, hanem erőteljesebb, biztos és azonnali eredményt hozó [orvoslást] kell alkalmazni; erre int maga az ügy és a sürgető szükség.

Segíteni kívántunk alattvalóink zavarán és áldozatán, amely abból a kölcsönhatásból eredt, amely kezeségi kötelezettségeik és a bankjegyek értékvesztése, valamint folyamatos értékcsökkenése következtében szinte teljes elértéktelenedése között fennállt, s ezen okból a kényszerforgalmi pénz (moneta Conventionalis) egyensúlyának visszaállítása után kivitt kényszerforgalmi pénz visszahozására, az eldugott előcsalogatására [törekedtünk]. Abból a célból, hogy megszüntessük kivitelének és elrejtésének fő okait, már megerősítettük a kidolgozott tervet, és kegyes szándékunkat az 1810. február 26-án kiadott rendeletünkkel német örökös tartományainkban kihirdettettük.

Ezen atyai szándékunk sikerének útjában álltak a megelőző idők és események súlyos körülményei, melyek kipróbált, nem kevésbé hatékony orvoslást igényelnek, egyben pedig nagyfokú előrelátást is követelnek, és arra vannak szánva, hogy a bankjegyek túlságos és ártalmas mennyiségét a belső forgalom szükségletéhez mérten a megfelelő arányra gyorsan visszaállítsa, és igen kedves alattvalóink ne csalódjanak, általában megtapasztalva és felismerve annak hasznát, amit a bankjegyek mérsékelt használata nyújt a mindennapi kereskedelemben és egyik-másik bankügyletben [váltóforgalomban].

Ezt az eszközt találtuk, és azonnal leszögeztük, hogy a belső forgalomhoz mért bankjegyek összegének állományát jelenleg 1 060 798 753-ra kell csökkenteni. Azonban kegyesen kijelentettük, hogy királyi kincstárunk jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy ezt az összegcsökkentést azonnal megvalósítsa. De azonkívül, hogy a bankjegyeknek a belső forgalomhoz mért, a szükséges összegre történő csökkentésével, ezzel a mennyiségi csökkentéssel és a megmaradó mennyiség biztosításával; valamint a további folyamatosan következő megsemmisítéssel és kicseréléssel a mi igen kedves alattvalóink ebben, a mennyiségnek ekkora csökkentésében annál nagyobb és meggyőzőbb biztosítékot találjanak arra nézve, hogy mind az egyének, akik tőkéjük kamataiból és birtokuk biztos jövedelméből élnek, mind a nemzeti boldogulás megőrzése és az ipar növekedése egyedül ezzel az egyetlen eljárással biztosítható.

Ezért elrendeljük a következőket: A meglévő bankjegyek csak 812. január végéig hagyhatók a közfor-

⁶¹ A fordításért Kapocs Nándornak tartozom köszönettel.

⁶² A szöveg csak kivonata az eredetinek (*Stiassny, P.*: i. m. 77–84.), és ezért néhol nehézkes. A fordítás igyekszik hűen visszaadni a korabeli latin szöveg nehezkességét. Magyar szemelvény megjelent még *Horváth, M.*: i. m. 411–414.

galomban, és ezen megszabott időpontig névértékének egyötödében kell elfogadni és visszaváltási jegyre [Schaedas relutionales] kicserélni.

Továbbá 1811. március 15-étől a visszaváltási jegyek és a kényszerforgalmi pénz viszonylatában névértékének ötödében, tehát

az 1 forintos bankjegyet 12 krajcárra,

a 2 forintos bankjegyet 24 krajcárra,

az 5 forintos bankjegyet 1 forintra, és így tovább arányos emelkedéssel kell leértékelni ezen rendelet erejénél fogva, és 1812. január végéig minden közpénztárnak, valamint magánosoknak is ebben a leszállított értékben, ellenkezés nélkül el kell fogadni. Következésképpen ebben a megszabott időben bármely visszaváltási jegyben teljesítendő fizetést – névértékének ötödében – bankjegyekkel is lehet teljesíteni. 1812. február 1-jétől azonban az előző bankjegyeket visszaváltási jegyekkel kell helyettesíteni, mint olyan papírpénzekkel, amelyeknek az örökös tartományokban kizárólag és egyedül van árfolyamuk. Ezen előbb említett 1812. február 1-jétől az előző bankjegyeket teljesen árfolyamon kívül helyezzük, és 1812. január 31-ével teljesen megszűnik a visszaváltási jegyekre történő cseréjük.

Kegyesen kijelentjük, hogy ezen visszaváltási jegyekből nem hoznak többet forgalomba, mint amennyi a bankjegyek cseréjéhez, névértékük ötödrésznének fedezetére szükséges, és ebben az értelemben a visszaváltási jegyek összege semmi esetre sem haladhatja meg a 212 159 750 forint összeget.

Ebben is az az atyai szándékunk, hogy ez az összeg folyamatosan csökkenjen, amint ezen üdvös cél elérése érdekében a mi igen kedves Magyarországnak Karaival és Rendjeivel megállapodtunk, hogy a legközelebbi országgyűlésen egyebek között ezt tárgyalják és határozzák; így a német örökös tartományokhoz hasonlóan gondoskodnak és rendelkeznek ezen terv megerősítéséről, és megteremtik a csökkentés megfelelő alapját, folyamatosan megsemmisítve a papírpénzt és a kényszerforgalmi pénz szükséges visszaszállítását. Már most kegyesen kinyilvánítjuk igen kedves alattvalóinknak, hogy a bankjegyek csökkentésére bizottságot alakítottunk, amelyre kizárólagos [joggal] rábíztuk nemcsak a visszaváltási jegyek készítését, hanem azok cseréjét is, és pedig eskü alatti felelősséggel. Ne merészeljen [ez a bizottság] több visszaváltási jegyet kibocsájtani, mint amennyi visszaváltási jegy szükséges a bankjegyek névértékének ötödrészig való becseréléséhez, kivéve azt az esetet, amikor elrongyolt és elhasznált visszaváltási jegyet kell kicserélni, és a nagyobb visszaváltási jegyet kell kisebbekre átváltani.

Hogy azonban ezzel a hirtelen változással kapcsolatban keletkező rendbontások elkerültessenek, kegyesen elrendeljük, hogy a hús, a kenyér és egyéb áruk szabott árait – melyeknek megszabása eddig a törvények rendelkezése szerint a vármegyékre tartozott – mindaddig, amíg a bankjegyek forgalomban maradnak, kétféle számításban függesszék ki; az eddigi bankjegyek névértéke szerint és a visszaváltási bankjegyek (Schaedarum Bancalium relutionarium) árfolyama szerint: így például a marhahús ára a bankjegyek névértéke szerint 30 krajcárban van megszabva, a visszaváltási jegyek értéke szerint 6 krajcárban, és így a többiek is.

1811. március 15-étől minden köz- és kincstári pénztárba az összes illetékek és adótartozások, és bármely más fizetési kötelezettségek visszaváltási jegyekben fizetendők. Annak azonban, akinek például 100 forint fizetnivalója van, 1812. január végéig szabad ezt a járandóságát bankjegyekben meghatározni, de ezen jegyek csökkentett árfolyama szerint, tehát 500 forinttal. Mivel 1811. március 15-étől a bankjegyek értéke ötödrészére csökken, azokat a szolgáltatásokat, melyeknek a határideje az 1811. év március 14-én lejár és melyeket erre a határidőre be kellett volna hajtani, kegyesen megengedjük, hogy ezeket teljes névértékük szerint bankjegyekben tudhassák le, mivel a bankjegyek értékének jelenlegi csökkentésére vonatkozó parancs 1811. március 15-ével kezdődik. Mivel pedig 1811. március 15-étől a közpénztárak a bankjegyeket névértékük ötödében fogadják el, ezért elrendeljük, hogy az előbb jelzett dátumtól minden tiszteletdíjat, nyugdíjat, ellátmányt, katonai zsoldpénzt és bármilyen egyéb fizetést visszaváltási bankjegyben (relutionalibus Schaedis Bancalibus) kell kifizetni; nem értendő az előbb foglaltakban azok, melyeknek kifizetési határideje március 14-éig bezárólag esik, melyek a bankjegyek egyszerű névértékén egyenlítendő ki, felemelve a tiszteletdíjak, nyugdíjak és ellátmányokhoz viszonyítva, aminthogy a drágasági pótlékok 1811. március 15-étől megszűnnek. Minthogy ezen időponttól minden fizetés és kincstári kifizetés visszaváltási jegyekben, vagy a bankjegyek ötöd mennyiségében számítandók; a rézpénzek tekintetében a teljes szabályozásnak, a maga idejében történő kihirdetésének [jogát] fenntartjuk magunknak; ezenközben pedig e tekintetben elrendeljük

1-ször. Meg kell tartani az arányt a bankjegyek és a 30, 15 és 1 krajcáros rézpénzek között 1812. január végéig, vagyis ameddig a bankjegyek forgalomban maradnak; következésképpen az előbb említett határidőig a 30, 15, 3 és 1 krajcáros pénzeknek a bankjegyekhez viszonyított eddigi névértékét meg kell tartani. Ebből

magától következik, hogy a rézpénzek névértéke a visszaváltási jegyekhez viszonyítva 1811. március 15-étől a mi további kegyes rendelkezésünk megjelenéséig az alább következő módon függesztendő ki, vagyis

- a 30 krajcáros pénz 6 krajcárt ér,
- a 15 krajcáros pénz 3 krajcárt ér,
- a 3 krajcáros pénz 3/5 krajcárt ér,
- az 1 krajcáros pénz 1/5 krajcárt ér.

Ezért visszaváltási jegyben teljesítendő fizetés alkalmával az előbb meghatározott rézpénzek az előbb jelzett csökkentett névértékben veendő számításba.

2-szor. A 6, a fél és az egynegyed krajcáros pénzeket 1811. március 15-étől a forgalomból egyszerűen kizártnak nyilvánítjuk; egyúttal azonban kegyesen megengedjük, hogy ezen fajták tulajdonosai azokat, mint réz fémet, tehát mint árut használják, és a körülményekhez képest különleges útlevelet kaphassanak, aminek tekintetében később a kormánysszékekhez kegyes rendeletünk érkezik, hogy külső tartományokba is kiszállíthassák és megfordítva.

3-szor. Ismételten a legszigorúbban megtiltjuk a forgalomban meghagyott 30, 15, 3 és 1 krajcáros rézpénzek beolvasztását, kivitelét és behozatalát, valamint üzleti felhasználását.

4-szer. Mindazon kötelezvényeket, szerződéseket vagy okleveleket, melyekben a fizetés teljesen vagy részben rézpénzben eszközendő, tekintettel ezen pénz elkülönítésére, semmisnek és érvénytelennek nyilvánítjuk azon ügyletek viszonylatában is, amelyekben az ilyen kötelezettség a mi kegyes leiratunkat megelőzte, mivel a rézpénznek, mint váltó[pénznek] természeténél fogva csak a kiegyenlítésre szabad szolgálnia.

Mivel pedig a mai idők szerencsétlen körülményei és nem kis szükségei között országunk kincstárának államadóságai a tőkéhez viszonyítva teljességükben fennmaradtak, ezzel szemben kitartó éberségünk és nem szűnő gondoskodásunk az állami bevételek és szükségletek egyensúlyának megőrzésére – mely arra irányult, hogy alattvalóinkat a lehetőség szerint megóvjuk a további terhektől – kénytelenek voltunk az összes állampapírok kamatait 1811. március 15-étől a felére csökkenteni és úgy rendelkezni, hogy ettől az időponttól a felére csökkentett kamatokat vagy visszaváltási jegyekben, vagy az ötödére csökkentett bankjegyekben kell fizetni.

Kinyilvánítjuk, hogy a kamatoknak ezen értékcsökkentése alól kivételezettek:

- 1-szor. Az ezüst sorsjáték kötelezvényei (Silber Lotteria), melyek az államvagyon írott zálogai.
- 2-szor. A bányatermékek szétosztása igazgatóságának kötelezvényei (Tratten der Nieder Öster. Standi).
- 3-szor. Alsó-Ausztria országainak váltólevelei.

Hogy pedig ezen alkalommal bizonyosságát adjuk igen kedves alattvalóink iránti atyai gondoskodásunknak és szeretetünknek, az 1811. év március 15-étől a sónak az 1802. évi országgyűlésen megszabott árát, hozzáadva azonban a fentebb közzétett módon a szállítás árát, kegyesen csökkentjük.

Vegyétek tudomásul ezért kegyes rendeletünket, és hűséges alattvalóink jólétének és békéjének megőrzésére, az ügyek régi rendjének visszaállítására irányuló, feltétlenül szükséges gondoskodásunkat, amit az országos Karok és Rendek ismételten kértek, hogy késedelem nélkül nyilvánosságra hozzuk; hatékonyságát intézkedésünkkel, gondoskodásunkkal és törvényes tekintélyünkkel veletek legyünk és hatékonyan együttműködjünk, egyebekben stb. Kelt 1811. február 20-án. Ferenc sk. gróf Erdődy József sk. Fáy Bertalan sk.

Első pillanatra nem könnyű követni és megérteni az intézkedéseket. Lényegében arról van szó, hogy a forgalomban lévő papírpénzt és a rézpénzt egyötödére értékelik le. 1 060 789 763 forint értékű bankócédu-la került beváltásra. Helyette 212 159 750 forintnyi Einlösungscheine-t nyomattak. Ebből a valóságban 208 715 995 forintot cseréltek be.⁶³ Rövid időn belül elkészült az új papírpénz, s ezért augusztus 15-én elkezdődhetett az Einlösungscheine-k átváltása papírpénzre. 1812. január 31-ig a műveletnek be kellett fejeződnie.⁶⁴

A pátens leírhatatlan zavart idézett elő a magánosok jogviszonyában; kihatott az adóra, a só árára, a vámra, mindenre, ahol fizetni kellett. Az elkeseredés óriási volt. Minden egyes háztartás megérezte a vál-ságot. Vagyonos emberek koldusbotra jutottak a bankjegyek leszállítása következtében. A korabeli feljegyzések jól tükrözik ezt a hangulatot. Karolina Pickler osztrák író, aki több ízben hosszabban tartózkodott magyar földön, sőt regényeinek tárgyát is innen vette, azt írja, hogy az állami tisztviselők jól jártak a devalvációval, de sok család tönkrement, hiszen 20 év múlva kapta vissza 1797-ben befektetett pénzét.⁶⁵ Lulu Thür-

⁶³ Rhode, Th.: i. m. 10. – Berényi, J.: i. m. I. 127–128.

⁶⁴ Probst, G.: Österreichische ... 527–528.

⁶⁵ Pichler, K.: Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. (München 1914) I. 380.

heim grófnő idősebb korban írta meg önéletrajzát, és keservesen panaszolja, hogy papírpénzben lévő vagyona tetemesen megcsappant. Tőle tudjuk, hogy Ferenc császár halálakor, amikor tetemét a kapucinusok kriptájába vitték, a nép zúgolódott, és 20 év múlva is „Bankrotter”-nek nevezte.⁶⁶ Brunsvik Teréz, a magyar óvodai nevelés megteremtője, 79 éves korában kezdte írni életrajzát. Benne ezeket olvashatjuk: „... az események borzalmas árja hömpölygött végig a világon, Európa lángokban állt és királyunknak egy új harmincéves háborút kellett megvívnia. Harminc évig véreztek a népek és a zsebükből lopták ki a pénzt. Aki 1812 március havában mint tőkepénzes feküdt le ebben a tudatban, hogy felesége s gyermekei sorsát boldoggá teheti, másnap mint koldus ébredt fel – mert azon az éjjelen történt meg a hallatlan eset: az osztrák–magyar pénz értékének négy-ötödét elvesztette, sőt nemsokára az egyötöd is devalválódott, mert a háború költségeit viselni kellett és az államot a csődtől meg kellett menteni. Elgondolható, milyen elcsüggedés, sőt nyomor követte e rendszabályt, úgyszólván minden társadalmi osztályban.”⁶⁷

Magyarországon is nyugtalanságot keltett a devalváció. A disznókereskedők csak akkor fogadták el az Einlösungscheinokat, ha azokat azonnal továbbadhatták Bécsben – jelenti a bécsi főkapitányság augusztus 18-án. A pécsi káptalan mindennemű élelmiszer-szállítást megtiltott, még belföldön sem adtak el semmit. Hatalmas áremelkedés következett be. Pesten 1 pár fiatal libát az eddigi 6–8 forint helyett 100 forintért adtak. 100 font (azaz 50 kg) gyapjú, amely 1810-ben 352 Ft-ba került, a pátens kiadása alatt 700-ra, utána 1300-ra emelkedett. Egy vég vászon Bécsben 20 Ft-ba került, de Pesten és Budán április elején 300-at kértek; egy négyfogásos ebéd 50 forintba került. A lakbéréket ötszörösére emelték.⁶⁸ Általános volt az a vélemény, hogy a bankócdula-tulajdonosokat tetemes kár érte.⁶⁹ Egyések azzal gyanúsították meg a kormányt, hogy az államot hüen és szolgalelkűen kiszolgáló tisztviselők javára történt a leértékelés.⁷⁰ Ezt azonban már a korabeliek is cáfolták.⁷¹

Március 15-én reggel fennakadás nélkül megtörtént a pátens kihirdetése, amely csak a megyeházán képezte egyelőre megbeszélés tárgyát, megvitatását azonban a megyei közgyűlésnek, majd az országgyűlésnek tartották fenn. Ez nem biztatott sok jóval, hiszen az ország a fájdalom és ingerültség hangos kitörésével fogadta a nyílt rendeletet, mely az anyagi érdekeken felül politikai tekintetben is fölöttébb érzékenyen sújtotta az országot. Az alkotmánynak „semmit rólunk nélkülünk” lényeges elve e rendelettel komoly sérelmet szenvedett. Honi törvényeink nem tették lehetővé, hogy a kormány ilyen fontos kérdésben csupán a törvényhozás útján, a nemzet – értsd nemesség – megkérdezése és beleegyezése nélkül intézkedhessék. A független országot nem lehet „a német örökös tartományok módjára nyílt rendeletek útján kormányozni” – hangoztatták. A törvények megszegését, a lefolyt háborúk költségeinek fedezésére hozott annyi önkéntes áldozat után annál érzékenyebben vette a nemesség, mivel a magyar korona birtokai, Magyarország és Erdély arany- s ezüstbányái annyi nemes ércet szolgáltatnak, hogy azzal nemcsak Magyarország, hanem az egész monarchia forgalmához szükséges bankjegymennyiséget kellő ércanyaggal fedezni lehetett, hiszen e bányák éves átlagban 5563 gira (1 gira = 4 lat) aranyat, vagyis 2 936 058 pengőforintot, és 70 000 gira ezüstöt, vagyis 1 400 000 pengőforintot termeltek, s így összesen 3 436 058 pengőforintot szolgáltatnak be évenként aranyban s ezüstben a birodalom kincstárába, ami egyedül a húsz háborús év alatt többre rúgott hatvannyolc millió forintnál.⁷² 1770 és 1780 között 18,5 millió forint volt a magyar király jövedelme. 1809-ben 40 millió ezüstforint az az összeg, amelyet Magyarország a király rendelkezésére bocsátott.⁷³ Méltán megkíváncsiult tehát az ország, hogy ha a pénzügyeket érintő alapvetően fontos intézkedéseket kíván fogantatni a kormány, azt az országgyűléssel előzetesen megtárgyalja, hiszen már az 1807-es országgyűlés kijelentette, hogy a hozzájárulása nélkül tett minden intézkedés Magyarországon jogerővel nem bír. A februári pátent mindezek ellenére szétküldték az országban abban a reményben, hogy a megyék talán elfogadják, és akkor az országgyűlés ellenállása is legyőzhető lesz. Ez a remény azonban meghiúsult, mert a megyék legtöbbje nem helye-

⁶⁶ Thürheim, L.: Mein Leben. (München 1913) I. 350.

⁶⁷ Czeke, M. – H. Révész, M.: Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza, emlékiratai. (Budapest 1926) 54.

⁶⁸ Hofmann, V.: Die Devalvierung... 158., 214–215.

⁶⁹ Hübner, O.: Für die Gläubiger Oesterreichs. Die Finanzlage der Monarchie und ihre Hilfsquellen. (Wien 1849) 169–202.

⁷⁰ Tebeldi, A.: Die Geldangelegenheiten Österreichs. (Leipzig 1847) 49.

⁷¹ John, L. [Hock, K. álneve]: Anti-Tebeldi: Zur widerlegung der über die österreichischen Geldverhältnisse verbreiteten Irrtümer. (Leipzig 1848) 104.

⁷² Horváth, M.: i. m. 415–416.

⁷³ Schwartner, M.: Statistik des Königreichs Ungarn. (Buda 1809) I. 319–320.

selte az eljárást, sőt egyesek ennek nyíltan hangot is adtak.⁷⁴ Zichy Károly, az udvari kamara volt elnöke, akinek Nyugat-Magyarországon nagy birtokai voltak, ugyancsak szította a tüzet. Őt egyéni bosszú is fűtötte tervezetének el nem fogadása miatt. Elsőnek Nyitra megye tiltakozott április 17-i gyűlésén, ami a császárt nagy haragra gerjesztette. Azonnal leküldte gróf Eszterházy Józsefet királyi biztosként, aki a vármegye határozatát kitepte a jegyzőkönyvből. Néhány nappal később azonban Sopron megye is ellenszegült. A gyűlés elnökét, herceg Eszterházy Miklóst a király kegyvesztéssel fenyegette meg.⁷⁵ Pozsony és Pest is felírt. Az utóbbi egyenesen alkotmányellenesnek bélyegezte a rendeletet és kérte, hogy a pátenst az országgyűlésig helyezzék hatályon kívül. A rendelet ellen szólalók egyetértettek abban, hogy az 1791. évi X. törvénycikket, mely Magyarország függetlenségét biztosította, meg fogják védeni, s nem tűrik, hogy az örökös tartományok módjára kormányozzák az országot.⁷⁶ A megyének valóban meg volt az a kétségbe nem vonható joga, hogy a királyi rendelet ellen felírhasson. A helytartótanács számára 1802-ben kiadott utasítás ezt egyértelműen elismeri, de a megyének nem volt joga a királyi rendeletet félretenni és végre nem hajtani. Pest megye közgyűlésén, a rendelet felbontása és ismertetése után, bizottságot választottak, amely a rendelet cikkelyeit tanulmányozta, és véleményt formált róla. A megye legközelebbi közgyűlésén feliratot fogalmaztak meg a királyhoz, amelyben előadták közjogi aggályaikat, és a pátenst felfüggesztését kérték. A királyi rendelkezés azt nyilatkoztatta ki valójában, hogy „a feltett céltól nem fog elállni.”⁷⁷ A többi felíratra is szokatlanul keményen válaszolt Bécs, és utasította a megyéket, hogy azt nyolc nap alatt hajtsák végre. A kancelláriának ez a rövid és szigorú válasza ingerültséget keltett, mert külalakja is szokatlan volt. Az eddigi gyakorlat szerint a megyei felíratokra a válaszok, akár leirat, akár rendelet alakjában mindig a király nevében küldtek ki, a mostani válaszban azonban gróf Koháry Ferenc kancellár szólt a megyékhez, amelyek ezért keserű szemrehányást tettek a kancellárnak. Újabb felírataik nyomán május 8-án a király erőyes hangon megparancsolta a február 20-i rendelet végrehajtását. A rendek azonban – szokatlan módon – erre is válaszoltak és kijelentették, hogy ők az alkotmányt féltik. A király, már csak a közelgő országgyűlés miatt is, engeszteltebb hangon válaszolt, s ezzel a kör bezárult. Az ellenzéki megyékbe királyi biztosokat küldtek, akik a devalválást végrehajtották. A régi papírpénznek az új jegyekre való beváltása viszonylag békésen folyt az országban.⁷⁸

A háborgás lassan közjogi téren is elült, a pátenst visszavonásáról már letettek. Ezért az országgyűlési követeknek adott utasításokban általában már csak az szerepel, hogy ne forduljon elő a jövőben a magyar jogok (regale) megsértése, és papírpénzt a magyar országgyűlés tudta nélkül ne adjanak ki.⁷⁹ Az 1811. augusztus 25-ére összehívott országgyűlés lényegében befejezett tényekkel állt szemben. Szeptember 2-án II. Ferenc személyesen nyitotta meg az országgyűlést. Ezen a napon a királyi előterjesztéseket is felolvasták. Ebben az állt, hogy „a bankócédulák és a rézpénz devalvációja, valamint a hét krajcáros bankócédulák forgalomba helyezése, mint királyi jog, egyáltalán nem teheti országgyűlési tanácskozás tárgyát.” A követek ezt „duzzogó arccal” fogadták, és a rendek egyetértettek abban, hogy a pátenst törvénytelen. Négyhónapi csatározás után egy Bécsben közzétett királyi kézirat az országgyűlés feloszlásával és az alkotmány felfüggesztésével fenyegette meg a magyar rendeket, ha továbbra is szembeszegülnek a királyi rendeletekkel. November 12-én József főherceg nádor a király nevében tagadta ugyan a kézirat hitelességét, de hogy hasonló lépésre el voltak szánva, azt más forrásból bizonyosra vehetjük. December 3-án ugyanis Metternich államkancellár utasította a párizsi osztrák követet, tudakolja meg Napóleon császártól – aki időközben II. Ferenc lányát vette feleségül –, ellenezné-e Magyarország alkotmányos különállásának hatalmi szóval való megszüntetését. Napóleon, az oroszországi hadjárat előkészületei miatt, a hátország nyugalmanak fenntartása céljából ellenezte e lépést.⁸⁰ Ezekről a politikai sakkhúzásokról természetesen mit sem tudtak a magyarok, s így nem tudták javukra fordítani az állam szorult helyzetét. Néhány hónapi elvi harc után feladták azt az álláspontjukat,

⁷⁴ Földes, B.: i. m. 26.

⁷⁵ Wertheimer, E.: Az 1811/12-iki ... 27–29.

⁷⁶ A kérdésről általában Szabad, Gy.: Magyarország önálló államiságának kérdése a polgári átalakulás korában. (Budapest 1986)

⁷⁷ Grünwald, B.: i. m. 451–456.

⁷⁸ Horváth, M.: i. m. VIII. 419–442.

⁷⁹ Hofmann, V.: Die Devalvierung ... 217–218.

⁸⁰ Benda, K.: i. m. II. 627–628. – Mérei, Gy. – Vörös, K.: Magyarország története 1790–1848. (Budapest 1980) I. 466–469.

hogy amíg a devalváció életbeléptetésének törvénytelenségét el nem ismerik, és nem tudják keresztülvinni befolysukat a pénzkibocsátásra vonatkozóan, addig a királyi kívánalmak tárgyalását nem kezdik meg.⁸¹

Az 1811. február 20-ai pátens nem bizonyult tartós megoldásnak, Kibocsátásokor a konvenciók pénz kurzusa 169 volt, Einlösungscheinben kifejezve. Ez júliusra már 285-re emelkedett, az őszi hónapokban javult, az év végére 217-en állott. A júliusi kurzus bankóban 1425-ös árfolyamot jelentett, amire a devalváció előtt nem volt példa.⁸² Fizetési eszközökben is újra nagy hiány támadt, s Wallis grófnak új adózás bevezetésével kellett az államháztartás szükségleteit megteremtenie. Az 1812-es orosz hadjáratban, Napóleon szövetségeseiként, II. Ferenc is részt vett. Ennek a hadjáratnak a költségeit már nem lehetett a régebben nagy összegekre rúgó angol segítségre alapozni, és kényszerkölcsönöket sem lehetett kivetni, hiszen a devalvációs rendelet ennek határozottan ellene mondott. Így tehát adóemeléshöz nyúltak, és a kereseti adó behozatalával, újabb vámemeléssel, és a kávéra kivetett fogyasztási adóval sikerült a szükségletet előteremteni.

Jött azonban a Napóleonnal való végleges leszámolás éve (1813) és a lipcsei csata ideje. Ezeket a harcokat már nem tudta Ausztria adóemelésekből pénzeln, és új módok kitalálására kényszerült. Újból folytak a tanácskozások, hogy mi módon lehetne pénzt teremteni anélkül, hogy a császárnak ünnepélyesen adott szavát, amelyben megígérte az Einlösungscheinek mennyiségének állandóságát, meg ne kelljen szegnie. A megoldás meglehetősen szegénytelen volt. Később beszédendő adókra előleg jellegével bíró anticipationsschein-ek kiadását határozták el, s rábírták az urakodót a hozzájárulásra azzal, hogy ez nem a régi papírpénz szaporítása, hanem csak előleg a később beszédendő adókra, melyekből ez a fajta papírpénz törlesztésre, az új papírpénz pedig fokozatosan megsemmisítésre kerül. Az uralkodó ehhez legfelsőbb kézjegyet adta, és megkezdődött új név alatt ismét a papírpénzszaporítás.⁸³ Ám ez már egy következő fejezete az osztrák és a magyar numizmatika történetének.⁸⁴

Kőhegyi Mihály
Türr István Múzeum
6500 Baja, Deák F. utca 1

DER DEVALVIERUNGSERLAß VON FRANZ II. (1811)

Im 18. Jahrhundert breiteten sich die kapitalistischen Entwicklungsformen in allen Bereichen der Wirtschaft, wenn auch nicht vollständig und ohne Rückfälle, so doch allgemein aus. Damals begann an Stelle des Geldes, das bis dahin ausschließlich in Form von Edelmetall bekannt war, dessen Symbol, das Papiergeld und sodann die Banknote zu treten. Ihre Emission wurde für nichts anderes als eine für gewisse Banken vorbehaltene Tätigkeit gehalten. In dem Zeitraum waren die Emissionsbanken befugt, mit ihrem Kredit und ihrer Kasse dem Staat zu helfen. So war es auch im österreichischen Reich, das unter Maria Theresia seine Blütezeit hatte.

Zur Emission des ersten derartigen Papiergeldes unter der Bezeichnung Banco-Zettel kam es aufgrund des Patentes vom 15. Juni 1762, deren Wert bei 12 Millionen Gulden lag und in 5-, 10-, 25-, 50- sowie 100-Guldenscheinen getätigt wurde. Sie wurden als Schulden der Wiener Stadtbanco betrachtet, und man konnte sie bei Zahlungen bis zur Hälfte der Summe benutzen, die andere Hälfte mußte man in Münzen vorlegen.

Unter Maria Theresia, besonders gegen Ende ihrer Herrschaft, waren die Finanzen in Ordnung. Der Staathaushalt wurde öfter mit einem Überschuß abgeschlossen, und der Staat war auch zu großen Anlagen imstande.

Joseph II. strebte – nebst vieler Maßnahmen mit moralischem und finanziellem Nutzen – die Schaffung der wirtschaftlichen Einheit der Monarchie an. Der finanzielle Verfall nahm jedoch gerade durch seine Türkenkriege größere Ausmaße an. Das Defizit im Staatshaushalt lag in den ersten drei Jahren im allgemeinen bei 1 Million, zwischen 1784 und 1786 jährlich bei 4 Millionen und schließlich zwischen 1787 und 1790 jährlich bei 20 Millionen. Dahinter standen zumeist Kriegsausgaben. Der einzige Weg zur Lösung des Problems wurde in der neuen Emission von Papiergeld gesehen.

Das letzte Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts erforderte bereits große Anstrengungen von Österreich. Die französischen Kriege zwischen 1793 und 1798 kosteten im Durchschnitt 90 Millionen pro Jahr, wogegen die Einnahmen des Staates 75 Millionen nicht überstiegen. In sechs Jahren wurden also die Staatseinnahmen – nur infolge der Kriegsausgaben – um mehr als 80 Millionen überschritten. Natürlich kostete auch die Verwaltung Geld, und so ergab sich das verblüffende Resultat, daß den Einnahmen von 451 Millionen in den sechs Jahren Ausgaben von 808 Millionen gegenüberstanden. Das Haushaltsdefizit

⁸¹ Springer, A.: i. m. I. 187–188. – Wertheimer, E.: Az 1811/12-iki ... 89., 96–98. – Domanovszky, J.: i. m. I/2. rész 431.

⁸² Kraft, J.: Die Finanzreform des Grafen Wallis und der Staatsbankerott von 1811. (Graz 1927) 75.

⁸³ Lázár, A.: i. m. 110–111.

⁸⁴ Fischer, E.: Der Staatsbankerott von 1816 und die Sanierung der österreichischen Finanzen nach den napoleonischen Kriegen. Zeitschrift für Sozialpolitik und Verwaltung 1924. 252–317. – Faragó, M.: Fekete bankó ... vörös bankó. Tőzsdei Kurír, 2(1918) 42. szám 3–4. – Lederer, K.: Die privil. österr. Nationalbank, ihre Gründung, ihre Entwicklung und ihre Wirken. (Wien, 1847) – Corti, E. C.: Der Aufstieg des Hauses Rothschild I. 1770–1830. (Leipzig 1927) – Nagy, I.: A magyar kamarai birtokok értékesítése a napóleoni háborúk idején. (Budapest 1930)

erhöhte sich also auf 357 Millionen. Zur Zeit der Herrschaft von Franz gab es öfter Krieg als Frieden, die Feinde suchten viermal (1797, 1800, 1805, 1809) das Territorium der Monarchie heim und drangen wiederholt bis Wien vor. Die riesigen Kriegsausgaben konnten weder durch erhöhte Zölle oder durch außerordentliche Steuern noch anhand von in- und ausländischen Krediten, verzinnten Auslagen ersetzt werden. Nach 1791 zeigten sich Schwierigkeiten beim Einwechseln in Münzen, was sich besonders auf dem Land bemerkbar machte. 1797 wurde dann der Wechsel von Banknoten in Münzen eingestellt. Von da an verringerte sich der Wert des Papiergeldes rapide, fiel 1799 sogar unter den Silberwert. So verschwanden die Münzen aus dem Geldumlauf.

Nach dem Frieden von Preßburg (1805) schenkte Franz II. den Finanzen besondere Aufmerksamkeit und gründete einen Finanzausschuß mit Graf Kollowrat als Vorsitzenden. 1806 tauchte die Frage der Devaluierung in ernsterer Form auf, Fürsprecher waren Chotek, Zinzendorf und Stahl. Im Frühjahr 1809 griffen die österreichischen Truppen Frankreich an, sie erlitten jedoch nach anfänglichen Erfolgen eine schwere Niederlage. Österreich war gezwungen, den Frieden von Schönbrunn zu schließen, in dem es sich verpflichtete, die Kriegsstärke wesentlich zu vermindern, 25 Millionen Franken Kriegsentschädigung zu zahlen und einen Teil seines Territoriums abzutreten. Die Kriegsausgaben konnten wieder nur durch die Vermehrung des Papiergeldes gedeckt werden. Die Finanzlage war Ende 1810 verzweifeln. Der Herrscher willigte dem Vorschlag Wallis' ein und verordnete die Devaluierung des Papiergeldes im Verhältnis 1:5.

Der Autor verfolgt die einzelnen Stationen dieses verwickelten Prozesses.

A Herberstein-Illésházy féle alapítványi díszjel

A XVIII–XIX. században Európa-szerte általános volt, hogy a nevelési-, kiházasítási-, szociális stb. célzattal létrehozott női alapítványok tagjai megkülönböztető díszjeleket viseltek. Ezek az intézmények többnyire egyházi kezelésben voltak. Az alapítványi díszjelek a falerisztika érdekes részterületét alkotják. A korabeli rendjelekhez, díszjelekhez hasonlóan nemesfém-ből készültek, sokszor díszes, művészi kivitelben. Egy-egy alapítványnak egyidejűleg csak néhány tagja volt. Így a jelvények is csak pár példányban készültek. Ezeket a darabokat az alapítványt később elnyert személyek örökölték. Egyes, napjainkban is funkcionáló alapítványoknál előfordul, hogy igen régi insigniákat használnak.

Eredeti példányok a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, amit jól mutat áruk, ha nagyritkán előfordulnak a legjelentősebb külföldi cégek árverésein.¹

Sajnálatos, hogy történetükkel eddig alig foglalkozott a tudományos kutatás.²

Ilyen intézetek a Habsburg Birodalomban – Osztrák–Magyar Monarchiában – is működtek, pl. görzi Nemesi Hölgyalapítvány (1797–1917), Krajnai Nemesi Kisasszonyalapítvány Laibachban (1791–1914), gróf Wolkenstein-féle Nemesi Hölgyalapítvány Innsbruckban (1823).³

A magyarországi alapítványi díszjelek története ugyancsak feldolgozatlan.

A közelmúltban került a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába a gróf Herberstein–Illésházy-féle alapítványi díszjel egy kifogástalan állapotban levő példánya.⁴ Az új szerzemény méltán tarthat érdeklődésre számot, mivel eddig csupán egyetlen példánya volt ismeretes, amit a grazi Johanneum Éremtárában őriznek.⁵ Tudomásunk szerint e kitüntetés nem szerepelt egyetlen árverésen sem.

A következőkben a Herberstein–Illésházy-féle alapítványi díszjel⁶ létrehozóiról emlékezünk meg.

¹Pl. *Grandersheimi Nemesi Alapítvány díszjele*. Ezüstszálból hímzett textilszallag – II–III. tartás – 1843 előtti példány, *Karlheinz Müller*: 21. Auktion. Königreich Württemberg. 21.10. 1986. (Limburg/Lahn 1986) 5009. sz., külön lapon felső 1. színes illusztráció – *Heiligengrabei Nemesi Kisasszonyalapítvány keresztje*. Aranyból készült, zománcozott jelvény, eredeti szalagon. 1740-es modell. The Art of Chivalry – Auktion der *Andreas Thies KG*: 3/B. Auktion – Alt-Preussen. 27.9.1986 Frankfurt/M (Offenbach 1986). 105 p. 134. sz. 104 p. – illusztráció. *Marienfliess Királyi Hölgyalapítvány keresztje*. Zománcozott, aranyozott ezüst. II. tartás. *Graf Klenau Nachf.*: 224. Auktion. 19.9.1986. – Orden + Ehrenzeichen. (München 1986) 80. p. 1920. sz., 79. p. fekete-fehér illusztráció, hátlap színes illusztráció.

²A témakörben mindmáig alapvető munka: *Gritzner, M.*: Handbuch der Damen-Stifter und im Range gleichstehender Wohlthätigkeitsanstalten nebst der Ordenszeichen der Ersteren. (Frankfurt/M. 1893). V.ö. még pl.: *Kliemann, K.G.*: Die Deutschen Dom-, Kapitel-, Collegiat-, Damen-, Stifts-, Orden- bzw. Abzeichen. „Orden und Militaria Journal” 17(1976) – 2. évf. decemberi szám – 319., uo. ill. *Neubecker, O.*: Ordensritterliche Heraldik. – Eine Übersicht 13. folytatás – „INFO” 29 (4) (1983) 3. sz. 21 p., 24. p. 258 jegyzet.

³*Procházka, R.*: Österreichisches Ordenshandbuch. Band 2. Alt-Österreich und Österreichisch-Ungarische Monarchie. „Grosse Ausgabe” (München 1979) 135 p. 711 sz., 134–135 p. 710. sz., 133 p. 706 sz.

⁴A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára ltsz.: 12C/1986.8. A példányt régi letéti anyagból a Magyar Nemzeti Bank adta át. A szerző ez után köszöni meg Dr. G. Héri Verának, hogy felhívta figyelmét az értékes darabra. Ugyancsak őt, illetve az Éremtár vezetőjét Dr. Gedai Istvánt illeti köszönet azért, hogy lehetővé tették a díszjel publikálását.

⁵Ez a példány Dr. Barcsay-Amant Zoltántól került a gyűjteménybe. V.ö. *Probszt, G.*: Abzeichen einer Herbersteini-schen Fräuleinstiftung. „Schild von Steier” 7(1957) (Graz) 41–43 p., 42 p. előlap és hátlap illusztrációja.

⁶*Barcsay-Amant, Z.*: Dritte Nachtrag zum Corpus der ungarischen Verdienstorden, Ehren- und Denkzeichen. „Adeliges Jahrbuch” 40–43(1962–1965) – német nyelvű sorozat 10–13 (Luzern 1964) 67–72 p., 77 p., uo. 67. sz.: *Barcsay-Amant, Z.*: Achter Nachtrag zum Corpus..... „Adeliges Jahrbuch” (1982–1985) – 40–63, 47–50–87 (sic); *Gritzner, M.*: i. m. 235–236.; *Nentwich, J.*: Wiener Stiftungspennige. „Mittheilungen des Clubs der Münz- und Medaillenfreunde in Wien” 6(1895) 124 p. 9. sz. *Pandula, A.*: Damenorden und Auszeichnungen für Frauen im Reich der Habsburger. „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae” Sectio Historica Tom. XXIII. Bp. 1983. Klny. is. 283–285.; Uö.: Falerisztika. In.: Kállay István szerk.: A történelem segédtudományai. Bp. 1986. 201.; *Procházka, R.*: Österreichisches Ordenshandbuch. Band 4. Ungarn... (München 1979.) 229. 1095. szám.

Gróf Herberstein Johann Thaddäus (János Tádé) gróf Herberstein Franz Helfried és Schumann Anna Dorothea bárónő házasságából született 1738. augusztus 4-én. Az ismert arisztokrata család ún. régebbi osztrák ágából származott. Kezdetben a császári hadseregben szolgált, ezt később otthagyta. 1806. május 28-án halt meg.⁷

1760. körül házasodott össze gróf Illésházy Júliával, aki gróf Illésházy József főasztalnok (1730–1759) első leánya volt, aki második feleségétől, gróf Abensberg-Traun Petronellától született. Illésházy Júlia első férje gróf Balassa János volt. Ennek halála után ismét házasságot kötött, ekkor lett gróf Herberstein Johann Thaddäus neje. A grófnőnek nem született gyermeke. 1798-ban halt meg.⁸

Ismeretes gróf Herberstein Johann Thaddäus végrendelete, ebbe van bedolgozva az alapítólevél is. Ez az okmány a gróf lakhelyén Pozsonyban (Přeburg) kelt 1803. augusztus 23-án. A dokumentum végén a gróf legközelebbi rokonságának felsorolásánál, illetve a megjegyzéseknél az 1803. július 28-i dátum szerepel.⁹ Más adat szerint a végrendelet 1803. augusztus 24-én kelt.¹⁰

A végrendelet egy igen terjedelmes elaborátum, 135 nagy fólió oldal kézirat. A 25 oldalnyi fiók-végrendelet — kodicillus — ugyancsak Pozsonyban (Přeburg) kelt. Ezt a dokumentumot 1805. december 28-án írták.¹¹

A testamentum császári és királyi kamarásnak és valóságos titkos tanácsosnak mondja a grófot. Mind ismeretes a kamarási méltósághoz megfelelő számú nemesi ős igazolása volt szükséges. Ez Herberstein gróf esetében nem okozott nehézséget, mivel igen régi, ismert familiából származott. A valóságos titkos tanácsosi címet azonban valamilyen érdemért adományozták neki. Ennek részletei azonban sajnos nem ismeretesek.

Gróf Illésházy Júlia jelentős vagyont hagyott hátra, ennek általános örököse volt gróf Herberstein Johann Thaddäus. A végrendeletben jelentős hagyomány jutott Grunmüllner Ferencnek, házi udvarmesterének és az ő leányának Júliának, aki egyébként az örökhagyó felesége keresztleánya volt. A személyzet hű szolgálatait is gazdagon honorálta. Mindez 17.000 forintot tett ki. Az örökhagyó különféle kegyes alapítványokat is adományokban részesített. Legfőképpen azonban az elszegényedett, kielégítő gondozásban nem részesülő nemesi kisasszonyokról, özvegyekről kívánt nagylelkűen gondoskodni, a gróf Herberstein–Illésházy-féle alapítvány — régi magyar nevén: gróf Herberstein–Illésházy Hagymányos Intézet — létrehozásával. Az örökségben részesülőkön túl az alapítvány volt az örökhagyó vagyonának jövődő általános örököse.

A dokumentumok alapján gróf jámbor emberbarát volt. Figyelembe vett minden olyan lehetséges tényezőt, ami a későbbiekben változást idézhet elő az eredetileg eltervezett dolgokban. Így pl. még a nemesiség intézménye megszűnése esetére is tett megjegyzéseket az intézmény továbbviteléről. A végrendeletben, fiókvégrendeletekben a legjelentéktelenebb részleteket is igen aprólékosan írták elő. A szöveg meglehetősen körülményes, sokszor találhatunk benne ismétléseket. Hiányzó adatok miatt nem állapítható meg, hogy a sokszor kicsinyeskedésre utaló részletek a grófra, vagy annak jogi tanácsadójára voltak-e jellemzőek.

Az egész anyagban domináns az örökhagyó elhunyt felesége iránt érzett nagy szeretete. A létrehozandó alapítvány is az ő emlékét volt hivatva megörökíteni. Ugyanígy jellemző a mély vallásosság is.¹²

Mivel a korabeli alapítványokat többnyire hasonló előírásokkal hozták létre — mint a korra jellemző adalékokat — célszerűnek láttuk a 36. §-ból álló végrendelet, a 27. §-ból álló fiókvégrendelet és a 3. §-ból álló második fiókvégrendelet legfontosabb részleteinek ismertetését.

Az alapító akarata szerint egyidejűleg 10 szegénységben élő, megfelelő gondozásban részesülő, mindkét ágon nemesi származású kisasszony 600 rajnai forint alapítványi díjat és két várományos pedig évi 400

⁷Probszt, G.: i. m. 41–43.; Wurzbach, C.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdiger Personen, welche seit 1750. in den österreichischer Kronländern geboren wurde oder darin gelebt und gewirkt haben. 8. rész (Wien 1862.) 339. 51. szám.

⁸Nagy, I.: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 5. kötet (Pest 1859.) 223–224., 228.; Probszt, G.: i. m. 41–42.; Wurzbach, C.: i. m. 339.

⁹Probszt, G.: i. m. 42., 55., 59.

¹⁰Savageri, J. N.: Chronologisch-geschichtliche Sammlung aller bestehenden Stiftungen, Institute, — öffentlichen Erziehungs- und Unterrichts-Anstalten der k. k. österreichischen Monarchie mit Ausnahme von Italien. I. Band (Brünn 1832.) 554.

¹¹Probszt, G.: i. m. 43., Savageri, J. N.: i. m. 554.

¹²Probszt, G.: i. m. 42–43.

rajnai forintot kap.¹³ Mindezek férjhezmenetelükig, illetve anyagi helyzetük előnyös megváltozásáig illetik meg az alapítványi tagokat (1. §.). Herberstein gróf eredetileg özvegyek hasonló megsegítését is tervezte, de végül lemondott erről (fiókvégrendelet 1. §.). A lehetőségek szerint két további helyet tervezett (fiókvégrendelet 3. §.). Az alapítványi helyeket mindig fele-fele részben nyerték el a Lajtán túli és Lajtán inneni területekről származó pályázók.

Az anyagban sok helyütt fogalmaznak meg esetenként igen szigorú, az élet apró részterületeit is érintő követelményeket. Az alapítványi tagoknak meg kellett felelnie ezen előírásoknak.

A létesítő elsődlegesen a gróf Herberstein és a gróf Illésházy családok különböző fokú rokonságához tartozó személyeket kívánt az alapítványba felvenni. Csak abban az esetben kerülhetett sor más családok lezármazottainak felvételére, ha volt még szabad hely. Végső soron felvételt nyerhettek újonnan nemesített személyek lezármazottai is. Azonos helyzetű pályázók esetén, ha egyikük magasabb nemesi kategóriába tartozott, az nyerte el a helyet. Magyarországi személyek esetében honfiusítottak lezármazottai csak akkor kaphatnak helyet, ha magyar nemes jelölt nem volt.

Az alapítványt elnyerhette valamennyi Habsburg tartomány alattvalója, sőt a gróf Herberstein és a gróf Illésházy családokkal rokonságban álló külföldi familiák lezármazottai is.

Ha egy későbbi időpontban megszűnne a nemesség intézménye, az örökhagyó természetesen továbbra is elsődlegesen a két család rokonságát tartja jogosultnak az alapítványi helyekre. Illetve megemlékezik a katonai illetve állami területen érdemeket szerzett személyek lezármazottairól, mint esetleges későbbi lehetséges tagokról. (végrendelet 1., 9., 14., 29., fiókvégrendelete 4. §-ok).

Római katolikus vallású személyeknek primátusa volt, más keresztény vallású személyekkel szemben, bár evangélikusok, reformátusok stb. is részesülhettek a fennmaradó szabad helyekben. Ezek mentesültek a vallásukkal ellenkező bonyolult imádkozási, ájtatossági feltételek alól (2. §.).

Betöltött 13. életév elérése után volt megpályázható az alapítványi hely. A megüresedett alapítványi helyekről újságokban (a bécsi-, pozsonyi német- és a budai latin nyelvűekben) és más fórumokon hirdetéseket adtak fel. A jelölteknek kiemelkedő, erényes életvitelt kellett folytatni, más alapítványok tagjai nem jöhettek szóba. Nem lehetett rossz háziasszony, gazdaasszony. Megtiltották számukra a játékot, csak olyan játékokban vehettek részt, ami jellepes összegben folyt. Szigorúan szabályozták ruházatukat, ez nem lehetett kirívó, a tagok mindenkor szerény, egyszerű, tiszta, fekete színű ruházatot voltak kötelesek viselni. Nem járhattak mezítlén nyakkal és karral. Tilos volt a haj festése. Az alapítványi kisasszonyok nem járhattak nyírt fejjel, lebegő hajfürtökkel, nem jelenhettek meg semmiféle kirívó fej és testcicomával. Nem festhették magukat fehérre vagy vörösre. Nem hordhattak ékszert, gyöngyöt, virágot, kalapot, s más szembetűnő ékeségeket.

Nem lehettek szereplők komédiákban és nem viselhettek álarcot, jelmezt.

Az örökhagyó saját kora nemességének helytelen életvitele kinövéseinek tartotta a fenti világi hívságokat, s mind sok rossz esetleges veszélyforrásaitól tartja távol ezektől az alapítványi tagokat (6., 10., 11. §-ok).

Sok helyütt részletezik a tagok vallási kötelezettségeit is. Így, amennyiben lehetséges, naponta kellett misét hallgatni, vasárnapokon, ünnepnapokon lehetőség szerint meg kellett jelenniük a délutáni áldáson. A tagok az alapító és elhunyt neje lelkiüdvéért különféle imádságokra, misehallgatásra, misemondatásra voltak kötelezve. Ugyancsak előírások voltak a gyónás, áldozás illetve gyászruhaviselés vonatkozásában is. A szükséges imádságokat, előírásokat maga az alapító könyv formájában összegezte, ezt minden tag megkapta (11., 12., 17. §-ok).

Herberstein gróf több helyütt érinti azokat a konkrét személyeket, akiket – mint alapító – először kíván felvetetni. Ezek esetében, ha más követelményeknek megfeleltek, eltekintettek az apai oldalon való árvaságtól, amit más tagok esetében feltételként szabták meg. Kimondja, hogy az első tényleges tagok vonatkozásában az általa halála előtt legkésőbb összeállított, megfelelően hitelesített névjegyzék az irányadó (5., 8. §-ok, végrendelet vége, megjegyzések, fiókvégrendelet 2., 9–10. §-ok, második fiókvégrendelet 2. §.).

A Herberstein–Illésházy-féle alapítvány helyeinek elosztásában, az alapítvány kezelésében a követke-

¹³Természetes, hogy az esetleges vagyoni maradványok miatt, már a végrendeletben és a fiókvégrendeletben is többször változik az összeg. Így a fiókvégrendeletben (2. §.) a tényleges tagok 700 forintot kapnak, ez emelhető 800, illetve akár 900 forintra is. A várományosokat illető összeg itt 500 forint, ez 600 illetve 700 forintra emelhető fel.

Ugyancsak fontos utalni az időközben bekövetkezett pénzügyi változások okozta értékeltérésekre is. Így a tényleges tagok 1893. körül 900 forintot – osztrák valutában –, a várományosok 500 forintot kaptak. vö.: *Gritzner, M.*; i. m. 236. Egy 1914-es hirdetés 2400 korona évi javadalomról szól. – A pozsonyi társaskáptalan hirdetése osztrák nemesi hölgyek számára alapítványi helyre –. vö.: „*Budapesti Közlöny*” 8(1914) 199. szám 7.

zőknek biztosít jogosítványokat. A kérelmezők ügyében a Herberstein és az Illésházy családok legidősebb tagjai döntöttek. Az örökhagyó az alapítvány főfelügyeletével a magyar királyi helytartótanácsot és az ottani alapítványi kiváltságost bízta meg. Az alapítvány tényleges kezelője a pozsonyi társaskáptalan, amely szintén széles jogosítványokat kapott különböző kérdésekben.

A végrendelező szabályozza a két család kihalását követő állapotot is, sőt intézkedik a társaskáptalan, illetve a helytartótanács esetleges későbbi megszűnése esetére is (2., 6., 15–16., 18–20., 32–33. §-ok; fiókvégrendelet 1., 12. §-ok).

A kérelmező az illetékes legidősebb családtagnál és ezzel egyidejűleg a pozsonyi társaskáptalannál jelentkezett írásban. Ezt megüresedés előtt is meg lehetett tenni, így esetleg a korábban jelentkezett személy előnyt élvezhetett, bár, ha egy rászorultabb egyén jelentkezett, az utóbbi kapta meg az alapítványi tagságot. Különféle dokumentumok becsatolása volt szükséges az eljáráshoz, így keresztlevél, az elhunyt édesapa halotti bizonyítványa, hatóságilag jóváhagyott leszármazási, rokonsági igazolások, vagyontalanság dokumentálása. Ugyancsak szükséges volt a megkívánt életvitel, fedhetetlenség megfelelő igazolása is.

A Herberstein és az Illésházy családok legidősebb tagjai döntöttek a felvétel kérdésében. A pozsonyi társaskáptalan dekrétumot állított ki a tagfelvételtől, az alapítványt elnyert kisasszony pedig megkapta az örökhagyó által összeállított imádságoskönyvet is (15–17. §-ok).

Egy családból származó két testvér egyidejűleg csak 1/2 – 1/2 arányban élvezhetett egy alapítványi helyet – várományosi státust. Egyikük helyzetének megváltozásakor a másik testvér a teljes összegben részesült (4. §.).

Tényleges alapítványi hely megüresedésekor automatikusan előléptek a várományosok. A Herberstein család oldaláról való várományos a saját oldalán való tényleges helyre, ugyanígy az Illésházy család oldaláról való személy is (3. §.).

Az alapítvány tagjai aláírásuknál magukat a Herberstein–Illésházy-féle alapítvány tagjának írhatták, illetve, mindenkor érintkezéskor annak mondhatták magukat (fiókvégrendelet 5. §.).

Az alapítványi járandóságokat a tagok évente két részletben, június illetve december hónapok végén kapták kézhez Pozsonyban, vagy Bécsben kívánságuk szerint. A pénzt nyugta ellenében vehették át, mindenkor tényleges állapotukat igazoló világi és egyházi igazolások mellékelésével (2. §.).

A dokumentumokban a végrendelező többször utal alapítványa kegyes jellegére, így reméli az uralkodó jóindulatát, hogy – más hasonló intézményekhez hasonlóan – részesítse azt azokhoz hasonló privilégiumokban, mentesítse mindennemű adófizetés alól. Ugyancsak kérvényezte az alapítványi díszjel viselésének jóváhagyását is. Ehhez József nádor kegyes támogatását kérte. (22–25. §-ok, fiókvégrendelet 15. §.)¹⁴

Az okmányokban előírtak alapján némileg rendszerezettebb formában került összeállításra a Herberstein–Illésházy-féle alapítvány alapszabálya is. Ez minden lényeges momentumot tartalmaz.¹⁵

Az örökhagyó végakarátát 1806. október 17-én hozták nyilvánosságra. Az alapítvány tényleges tőkéje 253 880 forint volt.¹⁶ Ennek megfelelő használatáról is intézkedett az örökhagyó. (fiókvégrendelet 26. §.).¹⁷

A következőkben közöljük az alapítványi tagsággal járó korabeli oklevél részletét.

„Mi sz. Márton pozsonyi társas-egyházának prépostja és káptalana, mint a gróf Herberstein–Illésházy hagyományos intézetének Legfelsőbb helyről rendelt igazgatása tanúsítjuk a jelen oklevéllel, hogy M. N. kisasszony nagymélt. Illésházy N. N. gróftul, mint az Illésházy grófház legidősebbjétől ez s ez évnek és ez s ez napján gróf Herberstein–Illésházy hagyományos intézete tagjává neveztetvén a nagymélt. m. k. Helytartó-tanáctól, mint annak főigazgatójátul ez s ez évnek ez s ez napján megerősítetvén, az évenkénti hagyományi ennyi s ennyi frbul álló fizetést kineveztetése napjától, mindazáltal a rendeletek 13. §. szabálya szerint az első félesztendei gyámoldj levonattása mellett, félévénként mindenkor június és decemb. végén, saját keze-írta nyugtatvány s az illető egyházi s világi törvényhatóságoktól hozzá csatolandó – s az intézeti tag hajadonságául, erkölcsi jóviselétéről és szegénységéről bizonyosságlevél mellett a hagyomány igazgatástól Pozsonyban saját költségein fölveheti; egyszersmind azonban köteleztetik a hagyományos kisasszonyok minden tiszteit pontosan teljesíteni, melyek a rendeletek 16. §ban az alapító tulajdon szavaival ... fejeztetnek ki...

A mi is ezennel tudomásul és szoros megtartásul kiadatik.

Pozsony....

¹⁴ Probst, G.: i. m. 43–63. Átiratban, kivonatosan közli a dokumentumokat.

¹⁵ Savageri, J. N.: i. m. 539–554.

¹⁶ uo. 554.

¹⁷ Probst, G.: i. m. 63.

A prépost és a pozsonyi káptalan.”¹⁸

Az alapítvány egészen a második világháború végéig működött.

Rátértünk magának az alapítványi díszjelnek az elemzésére. Gróf Heberstein Johann Thaddäus a végrendeletben – alapítólevél – és a fiókvégrendeletben részletesen foglalkozik magának a jövődő díszjelnek az alakjával, szalagjával, viselésével stb.

Az alapítványi díszjelet a tagok mindig kötelezően viselték, jól látható formában. Az örökhagyó előírása szerint a díszjelet a sor kitüntetésviselési szokásainak megfelelően kell hordani a végrendelet szerint (26. §.) a mell bal oldalán, a fiókvégrendelet szerint a mell közepén (13. §.).¹⁹ A Statutum a mell bal oldalán való viselést írta elő (16. §.).²⁰

Az alapító – a kor általános gyakorlatának megfelelően – az alapítványi tagoknak szigorúan előírta a díszjel jó karban való megőrzését, illetve azt, hogy kilépés, vagy elhalálozás esetén – mint azt az adományozáskor a tagok írásban is vállalták – visszajuttatják a pozsonyi társaskáptalannak. A jelvények esetleges elvesztését, használhatatlanná válását be kellett jelenteni. A tag – saját költségére – új jelvényt kapott. Az örökhagyó nem engedélyezte ún. viseleti példányok készíttetését (13. §., fiókvégrendelet 13. §.).²¹

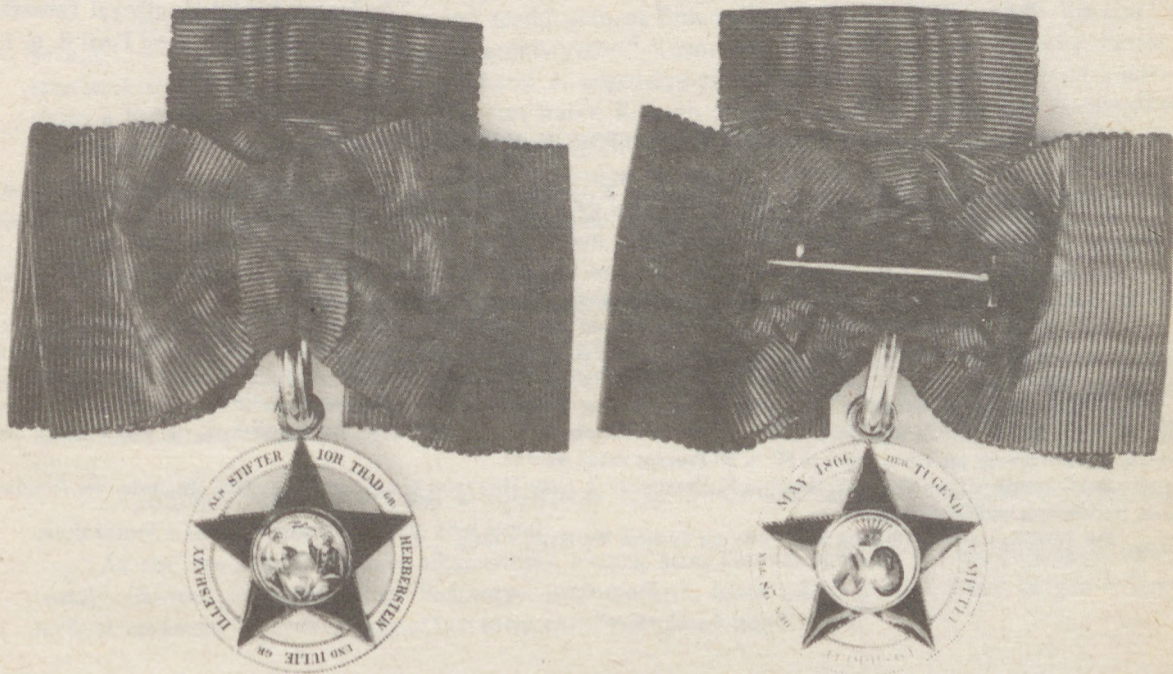
A díszjel szalagja vörös selyemből készült ún. női csokorszalag volt.²²

Herberstein gróf a tényleges díszjel alakját is előírta. Az aranyból, zománcozással készíthető jelvényt művészi ízléssel kell kialakítani. Súlya 5–6 dukát körüli legyen. Az előlapon megjelenik a Szentháromság, a „DER TUGEND UND MITTELLOSIGKEIT” körirat, illetve az alapító jövődő halálozási dátuma.

A hátoldala a Herberstein- és Illésházy családok címereit gondolta „IOH: THAD: GR:HERBER: UND JUL: GR. ILLESH: als STIFTER”.

Az alapítvány nemes létrehozója a kezeléssel megbízottakra hagyja, hogy a feliratok gót- vagy latin betűkkel készüljenek. Bár meghagyja azt is, hogy a latin írásjelek kivitelezése látszik egyszerűbbnek (26. §., fiókvégrendelet 13. §.).²³

Az alapító elképzelései megvalósultak. A tényleges díszjel aranyból készült, átmérője 31 mm. Hordkarikájában korabeli bécsi fémjelek találhatók beütve.

1. kép

¹⁸ A Herberstein–Illésházy Hagymányos Intézet. „Társalkodó” 3(1834.) – 12. szám 48.

¹⁹ Probszt, G.: i. m. 53., 61.

²⁰ Savageri, J. N.: i. m. 546.

²¹ Probszt, G.: i. m. 53., 61.

²² Probszt, G.: i. m. 53. 26. §. Az ugyanott 53–54. leírt nagyobb, mindkét oldalán fehér szegéllyel ellátott vörös színű, egyik válltól a másikig érő szalag tényleges megvalósulásáról nincs adat.

²³ Probszt, G.: i. m. 53., 61. Érdekes, hogy a végrendeletben a jelvény maximális költségként 40–50 forint, a fiókvégrendeletben pedig 200 gulden van megjelölve.

A jelvény előlapján egy zöldszínű zománcozott ötágú csillag, arany szegélyezéssel. A csillag közepén levő medallionban a szentháromság színes zománcképe látható. A motívumot egy aranszegélyezésű, fehér zománckarika fogja körül, melyen fekete felirat olvasható:

„IOH: THAD: GR: HERBERSTEIN UND IULIE GR: ILLESHAZY ALS STIFTER.”²⁴ (1. kép).

Az azonos kialakítású hátlap középmedallionjában aranszínű, vörösbélésű grófi korona alatt két egymás mellé helyezett ovális pajzsban a heraldikai jobb oldalon a gróf Herberstein és a heraldikai bal oldalon a gróf Illésházy családok címerei.²⁵

Az aranszegélyű, fehér zománckarikán a következő feketeszínű felirat látható:

„DER TUGEND U. MITTEL—LOSIGKEIT DEN 28TEN MAY 1806.

Az itt leírt dátum az alapító halálának napja.

Az áttört jelvény felső részén a csillag felső szárának csúcsánál fül található, amibe egy nagyobb méretű hordkarika van bekapcsolva.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába került példány vízszintes és függőleges irányban is ráhajtott női szalagja a díszjelnél későbbi készítmény, a XIX–XX. század fordulójáról származhat. Hátoldalán fekete színű feltűzőtű van felerősítve.

Összehasonlítva a másik ismert példányt megállapítható, hogy annál a nagyobb hordkarikát egy kisebb karika erősíti a fülhöz.²⁶

Összegezve eddigi ismereteinket, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára kiemelkedő falerisztikai ritkaság birtokába jutott, mivel a Herberstein–Illésházy-féle alapítványi díszjelet minden valószínűség szerint csupán mintegy 15–20 példányban készíthették el. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy esetleg készültek ugyanis archíválási célzattal, muzeális megőrzésre is példányok. A további kutatás még fellelhet további példányokat. Így a Herberstein család levéltári- muzeális stb. anyagai nyújthatnak további érdekességeket.

Pandula Attila

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Történelem Segédtudományai Tanszék
1052 Budapest Pesti B. u. 1.

DAS EHRENZEICHEN DER HERBERSTEIN–ILLESHÁZY'SCHEN STIFTUNG

Unlängst wurde das Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums um ein wertvolles faleristisches Zeugnis bereichert. Es handelt sich dabei um das Ehrenzeichen der Herberstein–Illésházy'schen Stiftung, von dem bislang nur einziges Exemplar bekannt war.

Johann Thaddäus Graf Herberstein wollte vor allem der Erinnerung an seine verstorbene Gattin, Julia Gräfin Illésházy, mit der nach seinem Tode aus dem Großteil seines Vermögens zu gründenden Stiftung dienen.

Das auf das Jahr 1803 datierte Testament und das auf das Jahr 1805 datierte Kodizill enthalten ausführliche Vorschriften in Bezug auf die Stiftung. Im Statutum wurden im Prinzip deren Verfügungen in ein System gefaßt. Ähnlich anderen Stiftungen aus der Zeit war das adlige Fräulein, das die Stiftung erhalten hatte bzw. der Anwärter der Stiftung verpflichtet, vielfältige und strenge Vorschriften einzuhalten. Der Erblasser wollte mit der Stiftung verarmte adlige Damen unterstützen, die ein tugendhaftes Leben führten. Die Plätze konnten Personen aus den Habsburger Erbländern bzw. aus den Ländern der Stephanskronen jeweils im Verhältnis von 50 zu 50 Prozent zuteil werden.

Die Stiftung verwaltete das Preßburger Kollegialkapitel. Neue Mitglieder ernannten die ältesten Mitglieder der Familien Graf Herberstein und Graf Illésházy.

Die Stiftung war von 1806 bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges tätig.

²⁴ A feliratban kétféle betűtípus figyelhető meg. Az aláhúzott részek betűmérete mintegy fele a többi felirat írásjeleinek.

²⁵ A heraldikai vonatkozásokra vö.: *Siebmacher's Großes Wappenbuch*. Band 33. – Wappen des Adels in Ungarn. – Utánnymomat – Neustadt an der Aisch 1982. – Herberstein címer: 232. + 180. tábla felülről a 3. sor, jobb oldali szélső illusztráció; Illésházy címer: 256. + 197. tábla bal oldali első ill.

A díszjelen ábrázolt Herberstein címer – mint ahogy azt az örökhagyó is írja végrendeletében – a család ősi nemzetségi címere. A kötetben leírt címer szív pajzsában található meg. A címer vörös alapon ezüstszerű, szarufát mutat. Az Illésházy címer aranszínű leveles koronából kinövő heraldikai jobbra forduló kiterjesztett szárnyú aranszínű sas, csőrében nyílvesszőt tart.

²⁶ *Probszt, G.*: i. m. 41–42., 42. p. illusztrációk.

Az 1848-1849 szabadságharc Hadi-polgári Érdemrendje

1849 tavaszán, a Katonai Érdemrend alapítása után néhány héttel, egy újabb érdemrend alapszabályát jelentette meg a hivatalos Közlöny hasábjain a Honvédelmi Bizottmány.

Ez is katonai kitüntetés volt, de nem fegyverrel kivívt vitézi tettek elismerésére szolgált. Az alapszabályban „Általános Érdemrend”-ként szerepel, a gyakorlatban viszont inkább „polgári”, hadi-polgári”, „másod-nemű” sőt „másod rendű” – azaz második – érdemrend néven emlegették.

A többféle név sem volt azonban elég arra, hogy a kitüntetés fennmaradjon. Létezését már a kortársak is szinte teljesen elfeledték, a terjedelmes 48-as irodalom szerzőinek csak néhány – így az alapszabály szerkesztője, Mészáros Lázár – tesz említést a hadi-polgári kitüntetésről.¹ Mindeddig hiteles ábrázolatát sem ismerjük.

Ennek a kitüntetésnek az előzményét, a Katonai Érdemrendéhez hasonlóan, Mészáros Lázár 1848 őszi, kettős rendjel-tervezetében találjuk meg.² Amint emlékirataiban megírta, akkor, a Katonai Érdemrendhez hasonló, „s csak a szalag színe által különböző polgári rendjelt is terveztem, mely azonban már elvben a köztársasági minoritás szelleme által félrevetettet...”³ Ennek a tervnek a módosításával született meg a Katonai Érdemrend kedvező fogadtatása után, a felfelé ívelő hadiszerecsse befolyásolta légkörben 1849. március végén az Általános Érdemrend alapszabálya.

A hadügyminiszternek „egy másod rendű Katonai Érdem Rend” iránti javaslatát 1849. március 23-án vezették be a Honvédelmi Bizottmány iktatókönyvébe.⁴ Kossuth azokban a napokban a táborba utazott, s a javaslatot magával vihette, mert helyeslésével és engedélyével megerősítve, Szentmártonkátáról küldte azt vissza a hadügyminiszternek. Mészáros a terv iratait Kossuth levelével együtt a Honvédelmi Bizottmányhoz továbbította, amelynek tagjaitól azonnali jóváhagyást kapott: „Hadügy miniszter úr hivatkozva ... a nem közvetlen fegyveres kézzel szerzett érdemek jutalmazásául egy újabb rendnek felállítására – folyó hó 7-én, E.9016 szám alatt, e tárgyban határozatot kér. Az irományok vissza csatolása mellett, elhatározta a Honvédelmi Bizottmány, miként Kormány elnök úrnak e tárgyban tett intézkedése helyeseltetik; ... s további intézkedés a miniszter úrra bízatik.”⁵

Mivel a terv elkallódott, a kitüntetésről csak annyit tudunk, amennyit az április 11-én megjelent alapszabály közöl:

„Hogy azon katonai érdemek is illőkép megjutalmaztassanak, mellyek nem közvetlen fegyveres kézzel a haza ellenségei elleni harczban, hanem más hű, s áldozatteljes szolgálatok, vagy ollyas hivatalos állásbani működések által szerezettek, hol fegyveres fellépés nem szükségeltetik, még egy általános érdemrend állítatik fel.

Ez szintűgy, mint ... a vitézségi érdemdíszrend, 3 rendre osztatik fel; a koszorú azonban babér helyett cserlevélből álland; a díszszalag pedig zöld leend.

Az első rendűek elnyerésére alkalmasak lesznek azon katonai egyének, kik mint valamely minister-osztály főnökei, hadosztályi vagy hadmegyei parancsnokok, harcz nélkül is olly kitűnő tények érdemesei, mellyek eredményre nézve egy csatatéren kivívt győzelemhez hasonlíthatók.

¹Szokoly, V.: Mészáros Lázár élettörténete, külföldi levelezései és emlékiratai, I. k. (Pest 1866), II. k., (Pest 1867) (továbbiakban Szokoly: Mészáros)

²A Katonai Érdemrendről bővebben: Makai, Á.: Az 1848-as szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének létrejötte. Folia Historica 5. (1977) 79.

³Szokoly, V.: Mészáros, I. 284.

⁴Országos Levéltár. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (továbbiakban: OL.OHB.), 1849-i iratok iktatókönyve, 1849:3781. sz.

⁵OL.OHB., 1849:5366. Eredeti fogalmazvány. Közli Barta István (szerk.): Kossuth Lajos Összes Munkái (továbbiakban: KÖM), XIV. k., 844.

A második rend azokat illetendi, kik a nemzeti hadsereg ügye körében, akár a sereg alakításában, akár felfegyverkezésében vagy oktatásában kitűnően működtek, s olly erélyességet tanúsítottak, mellynek különbeni elmaradása mellett is hivatalos kötelességüket meg nem szegték volna.

A harmadik rendűvel jutalmaztatik minden különös szorgalommal... vagy feláldozással összekötött állományi hivatalos tiszt szolgálat, nem különben számos éven át feddhetetlenül történt hivatalos kötelesség teljesítése.

Az I-nek kiszolgáltatása úgy történik, mint az a vitézségi érdemjelekre nézve megállapított.

A többi két rendűek birtokába pedig juthatni, a hadügyminiszeriumnak vagy egyenes, vagy hiteles okiratokkal ellátott beadványok következtében történt előterjesztésére, az ország kormányától nyerendő megerősítés által.

Az érdemrendnek jogszerinti birhatására a kormány részéről kiadandó nyílt oklevél szükségeltetik.

Az első rendűnek birtokába jutása kizárja a többi alsóbb rendűek birhatását.

Ezen érdemrenddel semmi külön javadalmi járulék nincs összekötve. Mészáros Lázár hadügyminiszer.⁶

A meglehetősen „elnagyolt” alapszabály szerint a kitüntetés külalakja követte a Katonai Érdemrend ideiglenes jelvényeinek külalakját: a III. osztály tehát egyszerű, ezüst cserkoszorú vízszintes, zöld mellszalagon; a II. osztály ezüst cserkoszorú, amely arany hármashalmon álló kettős keresztet övez, szintén vízszintes zöld szalagon; míg az I. osztály sugaras ezüst csillag, amelynek arany középmezéjét a II. osztály motívumának változata képezhette.

A Katonai Érdemrend alapszabálya feltüntette azt is, hogy e rendjelvények ideiglenesek, amelyek egy távolabbi időben díszesebb, eredetiekre cserélendők. Az Általános Érdemrend alapszabálya nem említi ezt az ideiglenességet.

A kitüntetés I. osztályának odaítélésével kapcsolatban ismét a Katonai Érdemrendre hivatkozik az alapszabály. Eszerint tehát az Általános – Hadi-polgári – Érdemrend I. osztályát is csak az államfő, illetve az országgyűlés adományozhatta.

Az új kitüntetés elsőként Vécsey Károly tábornok kapta meg: „a bácsi seregnek erkölcsileg történt megmentéséért a katonai-polgári 2-ik osztályú érdemjellel” tüntették ki, Mészáros Lázár javaslatára.⁷ A rendelet április 26-án kelt, a Közlönyben április 28-án jelent meg. Vécsey 1848-ban a délvidéken harcolt, a bácskai hadtestben. Ő akadályozta meg, hogy 1849 januárjában a hadtest – áruló parancsnoka révén – átlájljon az osztrákokhoz, vagy felbomoljék. Új főparancsokként ő vezette a bácskai csapatokat a Tiszához, s lett a szolnoki győzelem egyik kivívója.

Az Általános Érdemrend további adományozásáról igen kevés adattal rendelkezünk. Szinnyei József szerint Klapka tábornok 1849. szeptember 28-án Prágay János alezredesnek adományozta a Katonai-Polgári Érdemrend II. osztályát.⁸

Levéltári forrásokban találunk néhány, az Általános Érdemrenddel való kitüntetésre vonatkozó kérelmet, de nem tudjuk, hogy az érintettek megkapták-e, vagy sem. A hadügyminiszeriumban szolgálatot teljesítő Korponay János alezredes kérelme május 3-án kelt,⁹ Légrády János budavári képviselő június elejéről származik.¹⁰ A hadügyminiszerium hadlelkései osztályfőnökétől (osztályvezetőjétől) származik az alábbi, 1849. június 22-i irat: „Marán János egri katonakóroda lelkészét az ide zárt bizonyítványban kimutatott érdemeinél fogva a polgári 3-ik rendű érdemjellel feldíszesítés végett pártolólággal tisztelettel fölterjesztem”. A szöveg alatt „Kiadható, Mednyánszky” megerősítés.¹¹

Görgey tábornok, hadügyminiszer két, május folyamán Kossuthhoz írott levelében is találkozunk azzal a kéréssel, hogy seregéhez sürgősen küldessen polgári érdemjeleket. Egy iktatókönyvi mutatóban levő bejegyzés szerint a hadügyminiszerium 20 darabot – feltehetően III. osztályút – valóban küldött is Görgeynek.¹² Arról, hogy Görgey ezeket kiosztotta-e, és ha igen, kik kapták meg, sajnos semmilyen adatunk nincsen.

⁶Közlöny, 1849. április 11.

⁷Mészáros fölterjesztése és Kossuth válasza: OL.OHB. 1849:5916. Hivatkozásként közli KÖM. XV. k., 114. o.

⁸Szinnyei, J.: Komárom 1848–49-ben, naplójegyzetek, 391., 478.

⁹OL.OHB. iratok iktatókönyve 1849:6544. sz. bejegyzés.

¹⁰OL.OHB. 1849:7926.

¹¹OL. Az 1848/49. évi miniszerium levéltára. Honvédelmi Miniszerium, általános iratok (továbbiakban: Hüm. ált. ir.), 1849, K. 21858.

¹²Utalás Kossuthnak Görgeyhez, 1849. május 12-én írott levelében (OL.OHB. 1849:6831., közli KÖM. XV. k., 285.) továbbá OL.Hüm.Elnöki iratok töredékes mutatókönyve, 1848–49., II., Görgey 437. sz. felterjesztése, 1849:14196. sz. és a miniszerium válasza a küldeménnyel, Hüm. ált. ir. Iktatókönyve, 1849:15371. sz. bejegyzés.

A Hadi-polgári Érdemrend elkészült példányainak mennyiségéről viszont a valósághoz közel járó szám-
adatokkal rendelkezünk. A Honvédelmi Bizottmány Debrecenben Jósika Miklóst bízta meg a kitüntetések
készíttetésének intézésével. Jósikának van egy 1849. május 11-én írott jelentése, amelyben beszámolt a had-
ügyminiszternek – éppen Klapka volt a helyettes – a már elkészült, illetve készülő kitüntetésekéről, vala-
mint további utasításokat kért. Ebben a jelentésben, a Katonai Érdemrend után, pontosan leírja, hogy a
polgári érdemjelekből, „... mellyek zöld szalagon viselendők, a második osztályból 4 darabot már átadtam,
100 darab 3-ik osztályút pedig pár nap alatt átadandok: s szeretném most már világosan tudni, hány darab
szükségeltetik ezeknek minden osztályából?”¹³ Jósika leveléből az is kitűnik, hogy a Hadi-polgári Érdemrend
koszorúi – a Katonai Érdemrendéhez hasonlóan – Laky Ferenc debreceni ötvös műhelyében készültek.

Sajnos, Jósikának a kitüntetésekre költött pénzösszegeiről a pénzügyminisztériumhoz június 30-án be-
nyújtott részletes elszámolásának irata hiányzik.¹⁴ Valószínűnek tartom, hogy a minisztériumba eljutta-
tott 4 darab II. osztályú és 100 darab III. osztályú polgári kitüntetésnél több ebből sem Lakynál Debrecen-
ben, sem másutt nem készült, I. osztályos tehát feltehetően nem is létezett.

Elégge érthetetlen viszont, hogy a ténylegesen elkészült, több mint 100 darab Hadi-polgári Érdemrend
sorsáról sem tudunk sokkal többet, pedig nem maradt az összes a minisztériumban, került belőlük csapatok-
hoz, személyekhez is. Talán a Katonai Érdemrendnél kevésbé ismert, ám ahhoz nagyon hasonló cserkoszorú-
kat – ha egy-egy előkerült az idők folyamán – a Katonai Érdemrenddel tévesztették össze, s változatának
hitték?

Ha meglebbe, Vécsey tábornok kitüntetése volna a Hadi-polgári Érdemrend egyetlen fennmaradt, hi-
teles, dokumentált példánya.

Vécsey Károly a hadi-polgári kitüntetés után, 1849. május 28-án a „Szolnok ostroma alkalmávali és
Temesvár-Gyárváros külvárosa bevétele által a magyar nemzet körül szerzett hadi érdemei hálás elismerése
jeléül” a Katonai Érdemrend II. osztályát is megkapta.¹⁵

Vécsey kitüntetései 1899 táján az aradi 48-as Ereklýmúzeumba kerültek, s okmányaikkal együtt an-
nak kiállításán voltak láthatóak.¹⁶ Az Ereklýmúzeum régi leltárkönyvében a két II. osztályú koszorú az
1316. és 1318. leltári számot kapta. A jelenlegi aradi Muzeul Judeteau gyűjteményében a volt Ereklýmú-
zeum számos darabja megvan, így – 1972-es adatok szerint – Vécsey kitüntetései is megmaradtak, s való-
színűleg ma is fellelhetők. Csak még senki sem figyelt fel a koszorúk eltérésére; a Hadi-polgári Érdemrend
talán egyetlen példányára.¹⁷

Makai Ágnes

Országos Hadtörténeti Múzeum
1014 Budapest, Tóth Á. sétány 40

DER MILITÄRISCHE VERDIENSTORDEN FÜR NICHT VOR DEM FEINDE GELEISTETEN VERDIENSTE DES FREIHEITSKRIEGES 1848/49

Einige Wochen nach der Stiftung des Militärlichen Verdienstordens am 11. April 1849 stiftete der Ausschuß für Landes-
verteidigung einen neuen Verdienstorden: den Militärlichen Verdienstorden für nicht vor dem Feinde geleisteten Verdienste.
Er war auch eine militärische Auszeichnung, doch diente sie nicht der Anerkennung des Waffendienstes, sondern „anderer,
treuer und aufopferungsvoller Dienste”.

Das Statut des Verdienstordens in drei Stufen und sein Äußeres ähnelten denen des am 2. März 1849 gestifteten Mi-
litarischen Verdienstordens – dessen provisorische I. Klasse ein Silberstern war, die provisorische II. und III. Klasse waren
ein auf ein horizontales, rotes Band gezogener silberner Lorbeerkrantz – mit dem Unterschied, daß die Eichenblatt-Kränze
auf einem grünen Band zu tragen waren.

Als erster erhielt Honvédgeneral Károly Vécsey (ein späterer Märtyrer von Arad) die neue militärische Auszeichnung.
Über das weitere Verleihen des Ordens haben wir kaum Angaben. Dagegen ist belegt, daß vier Exemplare von der II. Klasse
und 100 Exemplare von der III. Klasse der Auszeichnung angefertigt wurden. Das Schicksal dieser Kränze wurde nicht be-
kannt. Es besteht jedoch die Möglichkeit, daß sie im Laufe der Zeit zum Vorschein gekommen waren, sie aber wegen ihrer
Ähnlichkeit für Varianten des Militärlichen Verdienstordens gehalten wurden.

¹³OL.Hüm. ált. ir. 1849:13959/E.

¹⁴OL. Az 1848/49. évi minisztérium levéltára. Pénzügyminisztérium iratai, 1849-i iratok iktatókönyve 21. sz., 10302.
sz. bejegyzés: „Jósika Miklós hadi érdemjelek vásárlására kezeltése alá bízott összevegről számolván, 70 pftokat vissza küld.”

¹⁵Közlöny, 1849. június 7.

¹⁶Az Arad, október 6. (1899) c. kiadvány 58. o.: Vezető az ereklýmúzeumban; 60. o.: Vécsey Károly honvédtábornok
ereklýei között érdemjelei és azok okmányai.

¹⁷Tudomásom szerint erről a kitüntetésről hiteles ábrázolás nem jelent meg. „Az Érem” 17(1961) 17. sz. 3. és 5. olda-
lán közölt rajzok megfelelő hivatkozás és dokumentálás híján fantázia rajzoknak tekinthetők.

Vorläufig sind weder ein authentisches Exemplar noch dessen Darstellung bekannt.

Der Militärische Verdienstorden für nicht vor dem Feinde geleisteten Verdienste II. Klasse General Vécseys gelangte – zusammen mit seinem Militärischen Verdienstorden II. Klasse – um 1899 in das Museum der Reliquien von 1848 in Arad (Inv.-Nr.: 1316, 1318). Der bedeutende Teil des Reliquienmuseums befindet sich heute noch in der Sammlung des Arader Muzeul Judetean. 1972 waren auch die Auszeichnungen Vécseys noch vorhanden, wahrscheinlich befinden sie sich auch heute noch dort. Anhand einer kleinen Untersuchung ließe sich feststellen, ob sich der einzige Militärische Verdienstorden für nicht vor dem Feinde geleisteten Verdienste aus dem Freiheitskampf tatsächlich dort befindet.

Óbuda, Pest, Buda és Budapest hatósági szükségpénzei (1849-1945)

Érdekessége a magyar pénz történetének az, hogy Budapest főváros által kibocsátott papírpénzekkel csak 1945-ben találkozunk először és utoljára annak ellenére, hogy emissziós kísérletekre többször is sor került. Annál érdekesebb ez a probléma, mert Budapest (Pest, Buda és Óbuda) egyik legjelentősebb ipari és kereskedelmi városa volt Hazánknak, legalábbis a papírpénznek Honunkban való megjelenése óta. Ezért az igen gyakran előforduló gazdasági és pénzügyi nehézségek itt csúcsosodtak ki és itt jelentkeztek mindjárt a kezdet kezdetén.

A mindenkori kormányzat igyekezett ugyan a pénzhiányt, az aprópénzhiányt a lehetőséghez képest azonnal megszüntetni, de ez a vonatkozó rendelet kibocsátásán kívül alig sikerült neki, különösen nem országos méretű és gazdaságot, társadalmat átalakító események esetében. A kormányzat közvetlen közelében, mondhatjuk, hogy árnyékában működő és annak jogkörét mindenkor betű szerint betartó főváros ilyenirányú kísérletei, talán éppen e miatt – egy kivétellel – nem érték el céljukat.

1. Papírpénztörténetünk úgy tartja számon az első ilyen fővárosi szükségpénzdarabot, mint ismeretlen kibocsátó pénzjegyét 1849-ből,¹ mert a szürkésfehér papírra fekete színnel, csillagdiszes keretben nyomott pénzjegyen mindössze ez a szöveg szerepel 6/Kreutzer/Alt-Ofen den/184.”. A pénzdarab keretmérete 47 x 35, teljes mérete pedig 53 x 41 mm (XI. t. 1. kép). Ez a feltevés Dr. Gohl Ödönnek a szükségpénzdarabot ismertető cikkéből meríti adatait.²

Ebben a cikkben az illusztris cikkíró képen és írásban egyaránt bemutatja az általa a gráci Johanneum numizmatikai gyűjteményében talált pénzdarabot. Fejtegetéseit az alábbiakban egészítjük ki, illetve helyesbítjük.

Azt hisszük, hogy helyesebb úton járunk, hogyha a szóbanforgó papírszükségpénz kibocsátójának Óbuda magisztrátusát tekintjük. Erre a merésznek éppen nem nevezhető következtetésre a pénzdarab kiállításán kívül az indított bennünket, hogyha azt történetesen kereskedő, iparos vagy más magános személy bocsátotta volna ki, nyilván tetszetősebb külalakban, cégének, illetve nevének és lacímének a megjelölésével látott volna napvilágot. És mivel Alt-Ofen nevében kötelezettséget nem vállalhatott magára más, mint Alt-Ofen közössége, illetőleg annak vezetősége, azaz Óbuda magisztrátusa, neki kell tulajdonítanunk ezt a papírszükségpénz kibocsátási kísérletet. Neki nem is kellett mást ráírnia, illetve rányomtatnia, mint a város nevét, mert a belső, a városon belül keletkezett aprópénzhiány kiküszöbölésére keletkezett pénzdarabról egyszerű közhírrététel útján minden óbudai polgár tudta, hogy Óbuda magisztrátusa által kiadott helyi papírszükségpénzről van szó. De nem biztos, hogy ez a papírpénzdarab egyáltalában forgalomba került. Átnéztük ugyanis az óbudai tanács jegyzőkönyveit és iratanyagát az 1848/1849-es évekből, de rá vonatkozó adatot sehol sem találtunk.³

Ez a negatívum és az a tény, hogy csupán egyetlen példányban ismert, arra mutatnak, hogy bizonyára a magyar szabadságharc alatt keletkezett és mind nyomasztóbbá vált aprópénzhiánynak a kiküszöbölésére tervezték, de forgalomba nem került. Hogy mi akadályozta meg ennek a nagy gyorsasággal és primitív kivitelben elkészült pénzdarabnak a forgalomba nem kerülését, csupán találgatásra vagyunk utalva. Lehet, hogy a császári hadsereg megjelenése a magyar szabadságharc mindkét esztendejében, vagypedig a magyar kormány Budapesten, 1849. július 4-én kelt rendeletének 5. pontja, amely előírja, hogy „ezen váltópénzjegyeket Budapest város s Ó-Buda kebelében mindenki, teljes értékben valóságos ezüstpénz gyanánt elfogadni köteleztetik”, akadályozta meg a forgalomba tételét. Ez az egyetlen példány úgy maradhatott meg, hogy a bevonuló császári hadsereg valamelyik érdeklődő és „emlékeket” gyűjtő tisztje megtalálta és magával vitte, majd kiszámíthatatlan utak megtétele után Graz-ban, a megnevezett intézet gyűjteményében üledett meg.

¹ Ambrus, B. – Király, F. – Kupa, M. – Lakos, J.: Magyarország papírszükségpénzei a napóleoni háborúktól a kiegyezésig. 1800–1867. Az Érem 12(1956) 2. sz. 11. 135. tételszám.

² Gohl, Ö.: Óbudai papírpénz szabadságharcunk idejéből. NK 11(1912) 2.

³ Budapest Fővárosi Levéltár, V.1.A. Óbuda városi tanács jegyzőkönyvei 1848–1849. 25. és 26. könyv.

2. A második emissziós kísérlet 1849-ben Pest város nevéhez fűződik, de óbudai, sőt budai vonatkozásai is vannak.

Az 1848-as tavaszi események hatására, de még inkább a szabadságharc megindulása elején eltűnt az aprópénz, és az értékpénz is az egész országban, természetesen a fővárosban is. A kormány a Kossuth-bankók kisebb (1, 2 és 5 pengőforintos) címleteinek kiadásával ideig-óráig megoldotta ugyan a nagyobb volumenű pénzforgalom biztosítását, az ugyancsak eltűnt aprópénzhiány problémáját – eleinte átmeneti zavarnak tekintette csupán – később azonban, amikor az a megszűnés helyett egyre mélyült – és fontosságára már a kormányzat is felfigyelt, már nem volt abban a helyzetben, hogy a megfelelő címletű és mennyiségű váltópénzjegyeket legyártassa. A felismerés után a kormány eleinte ígérgette, majd tett is intézkedéseket a hiányzó aprópénznek fémből való előteremtésére, de ez célravezető nem volt.⁴

Később pedig nagyobb problémái középette és Duschek pénzügyminiszter következetes kontrakárizása miatt az aprópénzzel való ellátás nem sikerülhetett.

A kormány ugyan már Debrecenben való létének első napjaiban törekedett az aprópénz problémát 15 és 30 pengőkrajcáros kincstári utalványok kiadásával megoldani, de részben a banknyomda kapacitásának szűk volta miatt, részben pedig mivel azok három nyomással készültek – a tipikus forradalmi egy-nyomásos pénzjegyek helyett – elegendő mennyiséget nem teremthettek, noha Debrecenben két nyomdagép az orosz invázió megindulásáig, állandóan ezeket nyomta.

Ezek a 15 és 30 pengőkrajcáros kincstári utalványok még mindig többszöröse voltak névértékben azoknak a forgalomból szinte teljesen hiányzó 1, 2, 3 és 6 pengőkrajcáros váltópénzjegyeknek, amelyek a honvédség zsoldjának fizetésénél és a legszegényebb népirétegek létfenntartási cikkeinek naponkénti vásárlásában szükségesek voltak.

Az állandó aprópénz iránti kérés, könyörgés, sőt a honvédség egyes vezetői részéről⁵ elhangzott fenyegetés ellenére is csak a Pesten tartott utolsó minisztertanácson, 1849. július 2-án hatalmazta fel a kormány Pest város hatóságát, hogy saját nevében 500.000 pengőforint értékben 1, 2, 3 és 6 pengőkrajcáros váltópénzjegyeket bocsásson ki, hogy ezáltal legalább Buda, Pest és Óbuda lakossága megszabaduljon az egyre nyomasztóbb aprópénzhiánytól.⁶

Pest város tanácsa a kormány rendeletének megfelelően azonnal és folyamatosan intézkedett annak végrehajtásáról. Megalakították a szükséges bizottságokat,⁷ kinevezték a szükséges közreműködőket⁸ és megbízták a Landerer és Heckenast céget a váltójegyek előállításával.⁹

A munka folyt ugyan serényen, de mégis egy hónapnak kellett eltelnie ahhoz, hogy mintegy 3.000 pengőforint értéknyi váltópénzjegy elkészüljön. Időközben, 1849. július 13-án, bevonult Pestre a császári hadsereg. Rögtön elrendelték a Kossuth-bankók nyugtatvány ellenében történő beszolgáltatását a katonai térparancsnokságnak. A megbecstelenítő nyilvános elégetése is megtörtént már ezeknek a bankóknak és már régen elfújta a szél az elégett Kossuth-bankók hamuját is, amikor Koller alpolgármester 1849. augusztus 14-én jelentette Szentiványi Vince „k. k. District Obercommissair”-nek, hogy a nyomdában elkészült mintegy 60.000 darab 3 pengőkrajcáros Pest városi váltójegy, 3.000 pengőforint értékben¹⁰ (XI. t. 2. kép).

1849. augusztus 22-én a császári királyi kerületi főbiztos utasította Pest városát,¹¹ hogy az elkészült teljes váltójegy mennyiséget, a vonatkozó nyomólemezeket, papírt és minden előkészületben lévő anyagot adjanak át a pesti K.K. Platz Commando-nak megsemmisítés céljára. Majd két hónappal később megindította a vizsgálatot a nyomda és valamennyi városi tanácsi közreműködő ellen. Az eredmény felmentés volt, de évekig elhúzódva, sok kellemetlen napot okozott a városi hatóság által gyártott váltópénzjegy minden közreműködőjének.

Szomorú sorsa a tervezett pesti váltójegyeknek az, hogy Magyarországon ebben az időben a több tucat helyi hatóság által spontán kiadott és az aprópénzhiány kiküszöbölését célzó papírszükegpénzek közül, ez

⁴ Huszár, L.: Fém pénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején. NK 58–59(1959–1960) 51–55.

⁵ Bem, Görgey, Perczel tábornokok.

⁶ Közlöny 1849. július 14-i száma.

⁷ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város közgyűlési jegyzőkönyve 1849. július 5-i 6110 és július 6-i 6513. határozatai.

⁸ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város tanácsi jegyzőkönyve 1849. július 7-i 6869, 9-i 6900, 11-i 6915 és 6916. határozatai

⁹ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város tanácsi jegyzőkönyve 1849. július 10-i 6908 határozata.

¹⁰ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város tanácsi jegyzőkönyve 1849. július 14-i 7401. határozata.

¹¹ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város tanácsi jegyzőkönyve 1849. augusztus 22-i 7720. számú ügyirata.

volt az egyedüli, amelyet a Kossuth-bankók után ugyancsak tűzhalálra ítelt a diadalittas és bosszúvágyó császári elnyomás.

Sokáig azt hittük, hogy minden példányt megsemmisítettek, mégis az „emlékszerzések” eredményeképpen két példány reánk maradt. Az egyik Bécsből,¹² a másik Kladnóból került vissza Magyarországra, a szerzők gyűjteményébe. A Pestre bevonuló és azt megszállva tartó osztrák és cseh ezredek egy-egy közreműködő tisztje vitt haza magával – a nagy forradalmi háborúból emlékként – egy-egy ilyen 3 krajcáros váltójege példányt, amelyek családi hagyományozások révén ottani magángyűjtők kezébe, majd évtizedek múltán onnan Magyarországra visszakérültek.

Buda város közönsége is bekapcsolódott volna a váltójegyek forgalmába, amennyiben Paulovics László polgármesterhelyettes 1849. július 11-én megkereste Pest város tanácsát,¹³ hogy 2.000 pengőforintnyi váltópénzjegyet állami pénzjegyek ellenében bocsássonak Buda város rendelkezésére.

Ebből, a kormány által elrendelt emisszióból sem lett forgalmi pénz. Ez esetben is az ellenség bevonulása akadályozta meg Pest városát annak forgalombatételében.

Még egy szakmai kérdést is felvet a Pest városi váltópénzjegyek esete. Mivel a kormány egyenes utasítására kerültek volna forgalomba, vajon szükségpénznek minősülnek-e ezek?

3. A következő pénzjegykibocsátási kísérlet már Budapest főváros nevéhez fűződik és 1918-ban játszódik le.

Az első világháborúban – mint eddig minden más háborúban is – eltűntek a fémpénzek a forgalomból. Elsősorban az arany 100, 20 és 10 koronások. Később az ezüstpénzek is, annak ellenére, hogy Magyarországon még 1915-ben is 3,934.434, Ausztriában pedig ugyanebben az évben 23,000.134, sőt 1916-ban is még 12,415.404 darab ezüst egykoronást vertek.¹⁴ Ugyanez lett a sorsa a 2 és 5 koronás ezüstpénzeknek is és a még 2 korona értékben forgalomban lévő ausztriai értékű 1 forintos ezüstpénznek is. A 20 és 10 filléres nikkell, valamint a 2 és 1 filléres bronzpénzek sem voltak kivételek. A nikkelpénzeket háborús célokra bevonták és helyettük már 1915-ben megjelent a színe után „kukoricapénznek” nevezett sárgaréz 10 filléres. Egy évvel később, 1916-ban vasból készítették a 20 és 2 filléres váltópénzeket 600–800 millió példányban,¹⁵ mégis már 1915 elején váltási nehézséggel küzdött a mindennapi kereskedelem és ennek következtében – törvényi rendelkezés ellenére – sok helyen megjelentek – az eleinte kis papírdarabokra kézzel írott, később tetszetős formában, nyomdai úton készített – különféle címletű, zömükben papírból készített szükségpénzek.

Budapest fővárosnak, amely a budapesti állampénztáraktól, nagyobb pénzügyintézetektől, nemkülönben üzemektől szerezte be a forgalomban hiányzó váltópénzeket, mindaddig nem volt komolyabban ilyen problémája, ameddig a Budapesti Városi Villamos Vasutak pénzkezelését nem központosították, mert a felsorolt intézményekből a szükséges heti egyezer korona értékű váltópénzt megszerezhetette.

1918. szeptemberében merült fel először a kiscímletű papírszükségpénz kibocsátásának a gondolata, bizonyára más intézmények és magánosok célravezető szükségpénzeinek kibocsátása kapcsán. Bizonyítéka volt ennek a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán az 1956-os ellenforradalom idejéig őrzött és fővárosi tanács által neki ajándékozott 12 példányos, azonos címletű, szükségpénztervezet utolsó példánya, amely az akkor már országos viszonylatban – elég nagyszámban forgó különféle filléres címletű más szükségpénzekhez hasonló formában jelent meg. Ez az utolsó példány a fenti események kapcsán elveszett, így csak az általunk rögzített szövegét adhatjuk.

„UTALVÁNY/AMELYET/BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS PÉNZTÁRAI/1920. DECEMBER 31-IG/HÚSZ/FILLÉRREL BEVÁLTANAK/BUDAPEST, 1918. SZEPT. HÓ 30. DR. BÓDY TIVADAR/POLGÁRMESTER/”.

A fehér papíron, mindkét oldalán barnával nyomott pénzjegy közepe olajzöld, szövege pedig csokoládé-barna színekkel készült. Előoldalának bal felső részén a főváros koronás címere, jobb oldalán pedig „20”-as értékjelzés vörös színnel van megadva. A pénzjegy keretmérete 112 x 68, teljes mérete pedig 120 x 74 mm (XI. t. 3. kép).

Hogy ez a papírpénztervezet miért nem került az amúgyis aprópénzhiánnyal küszködő Budapestén forgalomba, adatok hiányában,¹⁶ biztosan megállapítani nem tudjuk, legfeljebb találgatjuk, lehetséges, hogy a

¹² Faragó, M.: Kossuth-bankók kora (Budapest é.n.) 248 o. lábjegyzet.

¹³ Budapest Fővárosi Levéltár, Pest város tanácsa 1849. július 11-én 6462. számon iktatta.

¹⁴ Jaeckel, P.: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780–1918 und die Republik Österreich. 4. Auflage (Basel 1970) 156. és 161.

¹⁵ Jaeckel, P.: i. m. 158 (A monarchiában együttesen).

¹⁶ Budapest Fővárosi Levéltár, 1918. évi közgyűlési jegyzőkönyve.

kormány közelsége akadályozta meg a mértéktartó fővárost, ennek a forgalomból hiányzó szükségpénznek a kiadásában. Ezt a feltevést látszik igazolni egy intermezzo is, amely a mindjobban szorító aprópénzhiány kiküszöbölését – tekintettel a magyar törvényekre – szükségpénz kiadása nélkül, amint a következőkben látjuk, más módon igyekezett megoldani.

4. Budapest főváros központi pénztára 1919. január 7-én írásban jelenti, „hogy a kifizetésekhez szükséges aprópénz mennyiséget sehonnan nem tudván beszerezni, a feleket e tekintetben kielégíteni nem tudja.”¹⁷ Javasolja továbbá, hogy a városi tanács vagy szerezz be a szükséges váltópénzt, vagy utasítsa a számvevőseget, hogy az állandó kifizetéseknél (például fizetés stb.) kerek koronákat számfejtessenek.

A városi tanács 1919. január 24-én hozott határozatában valóban elrendeli a kerek koronaösszegekben való számfejtést, de mivel aprópénzt szerezni nem tud és a jövőben is lesznek, ha kevesebb számban is, fillérrel végződő kifizetések, felhatalmazza a fizetést teljesítő pénztárakat, hogy a szükséghez képest, egyenként azonban legfeljebb 100 korona értékig a hiányzó váltópénz pótlására hasonló kis összegű postai értékjegyeket szerezhessenek be és a kifizetendő összegből a korona tört részét ilyen postai értékjegyekben fizessék ki, vagy pedig, ha a fél a korona tört részét postai értékjegyben kiegészíteni kívánja, azt fogadják el.”¹⁸

Mégegyszer foglalkozik a városi tanács 1919. február 27-én ezzel a kérdéssel. A kerekösszegű számfejtést mint keresztülvihetetlent, visszavonja annál inkább, mert a főszámvevő jelentése szerint a váltópénzhiány szülte akadályok kiküszöbölésére a 3252/1919.VI.sz. határozat 2. és 3. pontjában foglalt rendelkezések teljesen elégségesek ¹⁹ vagyis a postai értékjegyek minden vonatkozásban pótolják a hiányzó aprópénzeket. Ezzel az intézkedéssel került el Budapest főváros szükségpénz kibocsátását – mint törvényellenes tevékenységet – és tette a maga hatáskörében fizetési eszközzé az abban az időben forgalomban lévő postabélyegeket (2, 3, 4, 5, 6, 10, 15, 20, 25, 40 és 45 filléres) címleteit. (XI. t. 4. kép).

Bizonyára voltak olyanok is az illetékesek között – ha nem is mindjárt a kezdetben, hanem bizonyos tapasztalatok után – akik az éppen nem fizetési eszköznek készült, egyik oldalán ragasztós felületű, kisformájú, recézett szegélyű és vékony papírra nyomott levélbélyegeket nem tartották alkalmasnak hosszabb időn keresztül fizetési eszközi célokra. Ezeknek annyiban volt igazuk, hogy a levélbélyeg – mint értékpapír – csak használatlan állapotban képvisel értéket. Fizetési eszközként, többször használva – kézből kézbe adva – gyűrődik, szakadozik, szennyeződik, elveszti ragasztós felületét, levélbélyegként többé fel nem használhatóvá, azaz értéktelenné válik. És mivel értékét az biztosította, hogy névértékének megfelelően portómentesítés céljára felhasználható volt, ennek a jellegének elvesztésével, mint fizetési eszköz is értéktelenné vált, azaz fizetni többé nem lehetett vele.

Ezt az elértéktelenedést kiküszöbölendő – azok az államok is, amelyek aprópénzhiány miatt törvényes fizetési eszközzé nyilvánították²⁰ csak rövid ideig használtak valóságos levélbélyegeket fizetési eszközként, mert helyettük a levélbélyeg képével kartonra nyomott „bélyegpénzeket” alkalmaztak, amelyeken a ragasztós hátoldal helyett a bélyegnek pénzkénti alkalmazása szövegben is le volt rögzítve, azaz a levélbélyeghez mindenben hasonló értékpapírt tettek forgalomba, de most már kizárva annak portómentesítő jellegét, azaz eredeti szerepkörét és ezután már csak és kizárólag fizetési eszközként használták azokat.

Felmerül még egy kérdés! Miért nem a sajátkiadású különféle címletű illetékbélyegeit használtatta Budapest főváros „szükségpénzként”? Azt hisszük, hogy ennek magyarázata abban rejlik, hogy ezek a fővárosi illetékbélyegeket, igen magas névértékűek voltak, filléres címletek alig akadtak és nem is lehetett azokat olyan széles körben felhasználni, mint a postabélyegeket.

5. A fentebb olvasható feltevést látszik igazolni Budapest főváros negyedik emissziós kísérlete 1919 elején, amely már 20, 30 és 50 filléres címleteket tartalmazott.

Erősen érezhető ezen a sorozaton az az elkeseredés, amelyet az elvesztett háború következményeképpen országrészek elcsatolása okozott szerte Magyarországon és így a fővárosban is.

A 20 filléres szükségpénzjegy „BUDAPEST FŐVÁROS SZÜKSÉGPÉNZE” szöveg alatt baloldalon Budapest korona nélküli címere, jobboldalon „20/HÚSZ FILLÉR” szöveg díszes keretben olvasható. Hátoldalon „LESZ MÉG SZŐLŐ, LÁGY KENYÉR” szöveg alatt középen tálcán szőlőfürt és megszelt kenyér, kétoldalán „20–20” között „HÚSZ FILLÉR”. A pénzjegy alján található a sorozat- és sorszámozás. Fehér papíron, mindkét oldalán sokszínű nyomással készült 70 x 45 mm nagyságban (XII. t. 5. kép).

¹⁷ Budapest Fővárosi Levéltár, Központi Pénztár 1919. január 7-i 23/1919. számú ügyirata.

¹⁸ Budapest Fővárosi Levéltár, Budapest tanácsa 1919. január, márciusi tanácsi jegyzőkönyve 3252/1919. január 24-i és 27488/1919. február 27-i határozata.

¹⁹ Budapest Fővárosi Levéltár, Budapest székesfőváros főszámvevőjének VI. 82/1919. február 14-i irata.

²⁰ Törökország, Oroszország, Ukrajna.

A 30 filléres pénzjegyen „BUDAPEST FŐVÁROS/SZÜKSÉGPÉNZE/HARMINC FILLÉR/CSAK BUDAPEST FŐVÁROS TERÜLETÉN ÉRVÉNYES” szöveg közepette „30–30” számok között Budapest korona nélküli címere van. Hátoldalán, középen a Mátyás templom a Halászbástyával „ÉL MAGYAR ÁLL BUDA MÉG” „30 FILLÉR–30 FILLÉR” szöveg található. Alul sorozat- és sorszámozás látható. A fehér papíron, annak mindkét oldalán sokszínű nyomással készült pénzjegy 80 x 52 mm nagyságú (XII. t. 6. kép).

Az 50 FILLÉRES pénzjegyen BUDAPEST FŐVÁROS/SZÜKSÉGPÉNZE/CSAK BUDAPEST FŐVÁROS TERÜLETÉN ÉRVÉNYES/1920. JANUÁR HÓ 1-ÉN BEVÁLTANDÓ/BUDAPEST 1919. MÁRCIUS HÓ” szöveg között „50 ÖTVEN FILLÉR 50” van díszes keretben. Hátoldalán „NE BÁNTSD A MAGYART!” köriratban kivont kardot tartó jobbkéz látható, mindezeket hat „50”-es számjegy övezi arányosan elhelyezve. A fehér papíron 80 x 54 mm nagyságban nyomott pénzjegy sok színnel készült (XII. t. 7. kép).

Nem kétséges, hogy ezek a még a Károlyi népköztársaságban készült és a Budapesti Történeti Múzeumhoz a fővárosi tanács ajándékeként került szükségpénztervezetek, jelmondataik szerint erősen nemzeti irányúak, ezért a tanácsköztársaság intencióinak nem feleltek meg és így ízléses összeállításuk ellenére sem kerültek kivitelezésre.

6. A fővárosi tanács ötödik pénzjegykibocsátó kísérlete már a tanácsköztársaság idejére esik, de a kivitelezés szempontjából, ez sem volt szerencsésebb elődeinél.

A kis címletű pénzjegyek nagy hiánya hívja életre az 1919. május 20-i keltezéssel ellátott és nagy gondal elkészített tervezetet. A pénzjegyet Gara Arnold grafikusművész alkotta. Az ő terve alapján került kibocsátásra a Magyar Postatakarékpénztár 1919. május 15-i keletű 5 koronás pénzjegye is.

A pénzjegy szövege a következő: „BUDAPEST VÁROSI TANÁCSA ÁLTAL KIBOCSÁTOTT PÉNZTÁRJEGY/BÁRMELY SZOCIALIZÁLT FŐVÁROSI PÉNZINTÉZET A BEMUTATÓJÁNAK/EGY ÉVEN BELÜL TÖRVÉNYES PÉNZRE BEVÁLTJA/BUDAPEST, 1919. MÁJUS 20. BUDAPEST VÁROSI TANÁCSA”. A szöveg alatt Frisch, Moldoványi (?) és Ágoston hasonmás aláírásai. A szöveg felett jelképes rajz van. Háttérben baloldalon a gyár, jobboldalon a hegyormon várkastély. Előttük a gyár meztelen munkás képviselője fegyvertelenül támadja meg a várkastély pajzzsal, sisakkal és karddal felszerelt és nálánál izmosabb képviselőjét. A kép jobb és bal oldalán rozetták és értékjelzés számmal és betűvel „5 ÖT KORONA–ÖT KORONA 5”. Hátoldalán guilochokból és rozettákból összeállított művészi keretben az értékjelzés látható „5”-ös számjegy-gyel jelölve. A fehér papírra mindkét oldalán barnás vagy rózsaszínes alapnyomaton vörös-szabarna nyomással készített pénzjegy 137 x 82 mm nagyságú. (XIII. t. 8. kép).

Ebből a tervezetből azért nem lett pénz, mert közben a forradalmi kormányzótanács XCII. számú rendeletével a Magyar Postatakarékpénztárt bízta meg a törvényes fizetőeszköznek tekintett pénzjegyek kibocsátásával. Érdekes megjegyezni, hogy ebben az időben egymásután adták ki az üzemek, vállalatok a maguk papírszükségpénzeiket Budapesten és az országban is, nemcsak filléres, hanem koronás címletekben is. Ebben az esetben az államhatalom intézkedése akadályozta meg a fővárost a teljesen kész, csupán nyomásra váró tervezetének szükségpénzként való forgalomba tételében.²¹

7. A főváros hatodik emissziós kísérlete már az 1945/46-os infláció idejére esik. Ezt a kísérletet siker koronázta olyan formában, hogy az a valóságban is megjelent a forgalomban „ÉLELMEZÉSI KÖLCSONJEGY” szokatlan elnevezéssel. Neve és funkciója után ítélve, inkább a tőkegyűjtés eszközének szánták, noha korlátozott mértékben fizetőeszközi szerepkört is biztosítottak számára. Tőkegyűjtés vonatkozásában sokkal nagyobb eredményeket vártak tőle kibocsátói. Ezt igazolja az a tény is – bár nagy óvatossággal indították útra –, hogy a kezdetben a tervezett 100, 200 és 500 pengős címletekből csupán a 100-as és 200-as címletek kerültek forgalomba. Látva a ki nem elégítő eredményt, az 500 pengős címleteket már nem is adták ki. Ezekből mégis „tévedésből” 10 példány (C sorozat 07101–07110 sorszámuak) a Pesti Hazai Első Takarékpénztár – Egyesület pénztárába került, ezeket azonban a főváros nem váltotta vissza és fizetőeszközként sem fogadta el. Mind a 10 példány – annak idején – a szerzők gyűjteményébe került. Hogy azonban fokozzák a tőkegyűjtést és a társadalom szélesebb, szegényebb rétegeit is bevonják az akcióba, utóbb 50 pengős címletet is nyomattak.

Az élelmезési kölcsönjegyek közös szövege a következő: „ÉLELMEZÉSI KÖLCSONJEGY/100/PEN-GŐ, AZAZ/EGYSZÁZ/PENGŐRŐL/”. Ezt a kölcsönjegyet a túloldalon felsorolt bármely beváltóhely 1945. szeptember 1-én, vagy az azt követő időben kamatmentesen, minden levonás nélkül a bemutatónak törvényes fizetési eszközre beváltja. A kölcsönjegy 1945. május 1-től adó- és lakbérfizetésre névértékben felhasználható. Budapest székesfőváros/közönsége ebben, a kölcsönjegyben vállalt kötelezettségének pontos telje-

²¹ Budapest Fővárosi Levéltár, XIV. 1. d. A Budapesti Forradalmi Központi Munkás és Katonatanács jegyzőkönyvei, 1919. május 17-i elnökségi ülés megállapítása, 256 o.

sítéséért mindennemű ingó- és ingatlanvagyonával és összes jövedelmével szavatol. A kölcsönjegy utánzásáért törvényszabta büntetés jár. /Budapest 1945. évi március hó 1./ BELICZAY TANÁCSNOK, DR. CSORBA JÁNOS POLGÁRMESTER, GITER (?) FŐSZÁMVEVŐ”. Mindhárom aláírás hasonmás. A szöveg felett sorozattal és sorszámozás van kétoldalt elhelyezve. Hátoldalán a következő szöveg olvasható: „A kölcsönjegyeket 1945. évi szeptember hó 1-től kezdve a székesfőváros központi/pénztára (IV., Központi városháza), az összes kerületi előjáróságok és adóhivatalok) pénztárai, valamint az összes budapesti pénztézetek váltják be. Vidéken a kölcsönjegyeket a pénztézetek és a postatakarékpénztárak fogják beváltani. A kölcsönjegyeket Budapest székesfőváros központi pénztára, az összes kerületi előjáróságok/ és adóhivatalok/ pénztárai, valamint az összes budapesti pénztézetek árusítják.”

Valamennyi címlet fehér papíron készült különböző mintázatú alapnyomatokon, amelyeknek közepén azonban Budapest székesfőváros koronás címere látható annak mindkét oldalán.

Az 50 pengős zöld és lila alapnyomatokon sötétlila nyomással készült 150 x 84 mm nagyságban, „D” sorozattal (XIII. t. 9. kép).

A 100 pengős rózsaszín alapnyomaton barnásvörös nyomással készült. Alapnyomata annyiban tér el az 50 pengősétől, hogy elő- és hátoldalán kisebb-nagyobb rozettákból álló keret van. 160 x 72 mm nagyságban „A” sorozattal készült (XIV. t. 10. kép).

A 200 pengős barnásvörös és világoskék alapnyomaton vonaldíszes keretben fekete nyomással 160 x 78 mm nagyságban „B” sorozattal készült (XIV. t. 11. kép).

Az 500 pengős világosbarna és barnásvörös alapnyomaton csokoládébarna nyomással 170 x 82 mm nagyságban „C” sorozattal készült. E pénzjegy keretdíszítés nincsen (XIV. t. 12. kép). Valamennyi sorszámozása fekete színű hatjegyű arabszám.

Vannak sorszámozás nélküli példányok is az első három címletből. Ezek a nyomdai makulaturából kerültek gyűjtői forgalomba.

Ezzel Budapest főváros emissziós kísérletei véget is értek. Ennek elmondása után hátra van még annak a megállapítása, hogy végeredményben mi volt az oka annak, hogy a Budapest fővárosi hatóság miért csak 1945-ben szerepelt először és utoljára a papírszükségpénz kibocsátók sorában akkor, amikor a napóleoni háborúktól kezdve az 1945/46-os inflációig minden pénzügyi zavart, gazdasági megrázkódtatást éppen úgy végigélt, mint azok a helyi közületek, pénzjegykibocsátásra fel nem hatalmazott állami szervek, vállalatok, üzemek, kereskedők, iparosok, sőt magánszemélyek is, akiknek kényszerülte szükségpénzkibocsátói tevékenységét mintegy ötezer magyarországi kiadvány szinte meg nem szakadó sora jelzi? És ebből az ötezerből legalább kétezer Budapest főváros területére esik.

Kétségtelen, hogy az első két kísérletben az ellenséges erőhatalom akadályozta a fővárost tervének keresztülvitelében, de ebből is már a másodiknál a kormány intenciói alapján cselekedett és nem saját kezdeményezéséből. A többi kísérleteinél, kivéve a tanácsköztársaságit, sem önmaga kezdeményezett. Az, hogy tervezetek, próbanyomatok előkerültek a múzeumból csak azt bizonyítják, hogy a szükségpénz kibocsátás gondolata korán felmerült, de kivitelezésre nem került.

Tárgyilagosan azt kell megállapítanunk, hogy a gazdasági és jogi szükségszerűség rovására Budapest főváros mindig túlzásba vitte a kormány tekintélyének a tiszteletét, és betartotta a törvényes intézkedéseket akkor is, amikor átütő események a kormány tisztánlátását és a beállott zavarok pedig akaratának végrehajtását akadályozták. Ilyenkor és különösen az aprópénzhiány esetében, az annak kiküszöbölését célzó szükségpénz kiadásban kezdeményezőnek kellett volna lennie. Budapest főváros reagálása és ennek következtében magatartása döntő volt az egész ország szempontjából, különösen súlyos eseményekkel kapcsolatban. Kivétel az 1945/46-os korszak határozott kezdeményezése, amelyben a Budapesten szervezkedő állami és fővárosi hatalom szinte külön utakon, önállóan valósította meg a maga célkitűzéseit – függetlenül a debreceni kormánytól – amely csak később telepedett Budapestre, és vette kezébe a sok vonatkozásban kisiklott államhatalom építését. Ebből a „kettős állapot”-ból korábban és később is sok félreértés adódott, és bizony sokat kellett tárgyalni, amíg minden a maga helyére került. Ebből az önállósokodásból született meg Budapest főváros egyetlen sikeres szükségpénz kibocsátása.*

Kupa Mihály – Kupa Mihály Tamás
1122 Budapest Maros utca 44/b

*A rajzokat Gulyás Mihály és a fényképeket Kupa Mihály Zsolt készítették, akiknek ezúton is köszönetet mondunk.

BEHÖRDLICHE NOTGELDER VON ÓBUDA, PEST UND BUDA SOWIE BUDAPEST (1849–1945)

Budapest, das 1872 durch die Vereinigung seiner Vorstädte entstand, nimmt eine besondere Stellung hinsichtlich der Schaffung von Papiernotgeldern ein, die durch Landesbehörden emittiert wurden. Die diesbezüglichen Versuche waren nur in einem einzigen Fall, 1945, von Erfolg. Aber auch damals entsprachen sie nicht der Vorstellung der Planer.

1849 erwog der Magistrat von Óbuda (Altöfen) die Emission von Notgeld in 6-Kreuzer-Noten, von denen nur ein einziges Stück bekannt ist und die wahrscheinlich gar nicht in den Geldumlauf kamen. Im gleichen Jahr wies die ungarische Regierung die Stadtverwaltung von Pest an, Wechselgeld in 1-, 2-, 3- und 6-Kreuzer-Noten im Wert von 500 000 Forint in Umlauf zu bringen, um den unerträglichen Mangel an Kleingeld zu lindern. Die Maßnahme wurde aber zu spät ergriffen und konnte somit ihren Zweck nicht erfüllen.

1918, als der Mangel an Kleingeld schon landesweit wieder enorm zugenommen hatte, beabsichtigte die Hauptstadt Budapest Notgeld in 20-Heller-Noten zu emittieren. Auch dieser Versuch kam über den Probedruck nicht hinaus. Im Januar 1919 verschlechterte sich die Situation noch mehr. Der vorsichtige Magistrat der Hauptstadt war bemüht, das Problem ohne die Emission von eigenem Notgeld zu lösen, indem er vorschrieb, bei Auszahlungen in Werten unter einer Krone solche Briefmarken zu verwenden, die bereits im Umlauf waren. Und weil die Briefmarken nicht zu Zahlungszwecken bestimmt waren und daher schnell kaputt gingen, wurde im März 1919 noch ein Versuch unternommen, Notgelder in 20-, 30- und 50-Heller-Scheinen zu emittieren. Infolge der großen Einbußen an Landesgebiet wiesen diese Entwürfe aber einen ausgeprägten nationalen Charakter auf und wurden deshalb von der Räterepublik nicht vervielfältigt.

Der Hauptstädtische Rat plante im Mai 1919 – den Notgeldemittenten folgend – die Herausgabe von 5-Kronen-Kassenscheinen. Das von Arnold Gara entworfene Notgeld kam nicht in den Umlauf, weil die Räteregierung durch die Ungarische Postsparkasse 5-Kronen-Geldnoten herausgegeben hatte.

Mit dem Datum 1. Mai 1945 wurden Ernährungs-Darlehensnoten in Form von 50-, 100-, 200- und 500-Pengő-Scheinen in Umlauf gebracht. Da diese eher der Kapitalakkumulation und nur nebenher als Zahlungsmittel dienten, ergänzte man die Serie – wegen des mangelnden Interesses großer Teile der Bevölkerung – anstatt der 500-Pengő-Noten durch 50-Pengő-Noten. Innerhalb eines Jahres wurden alle aus dem Verkehr gezogen.

Von den sechs Versuchen, die – abgesehen von den Briefmarken – insgesamt elf verschiedene Titel enthielten, kamen nur drei in den Umlauf.

Az 1985-86 évi jubileumi érmék gipsztervei

A Numizmatikai Közlöny 1985–86. évi (84–85 évfolyam) számában az 1985-ös évben kibocsátásra került jubileumi emlékpénzek közül a „Természetvédelmi sorozat” valamint a „Kulturális Fórum” gipszterveit már közreadtuk, de nem hoztuk a kibocsátott pénzek fotóit, hiszen a kézirat nyomdába adásakor az még nem volt ismert. Pótolva e hiányosságot bemutatjuk a „Kulturális Fórum” pályanyertes emlékpénz fotóját.

A „Természetvédelmi” emléksorozat elfogadott darabjait külön nem mutatjuk be, mert mint az az előző közlésünkből kiderült, csak egy pályázó, Fülöp Zoltán tervei szerepeltek, s elfogadásra is e darabok kerültek. Csak annyit jegyzünk meg, hogy kétféle anyagból kerültek forgalomba: az alpakka érmék 1985. március 22-én, az ezüstérmék 1985. április 10 és június 10, valamint szeptember 10-én.

A „Kulturális Fórum” tiszteletére 1985. szeptember 20-án került forgalomba 500 forint értékű ezüst és 100 forint értékű alpakka anyagú emlékpénz.

Az elfogadott 500 forintos tervét előző számunkban nem hoztuk. Leírása a következő:

Előlap: egy reneszánsz oszlopfő negatív körvonalarajzába foglalva MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG/500/FORINT, balra BP és 1985, jobbra CSR monogram.

Hátlap: megtörő síkok által közrefogott reneszánsz oszlopfő és Budapest főváros címerének kombinált ábrázolása. Az oszlopfőn jobb oldalt egy stilizált madár. Az oszlopfő alatt az angol nyelvű CULTURAL/FORUM/BUDAPEST/15.10.–25.11./1985, balra alul CSR monogram. (XXI. t. 40. kép).

A 100 forintos alpakkaérem előlapján vízszintesen MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG/100/FORINT. Jobbra BP/1985, balra CSR.

Hátlapján nyitott szárnyú klasszicista ablak, benne cserépes virág ábrázolása. Az ablakkereten belül KULTURÁLIS/FÓRUM/BUDAPEST/1985./X. 15./XI. 25. felirat. Jobbra CSR monogram (XXI. t. 39. kép).

Az 1985–86-os évben még a következő alkalmakra készültek gipsztervek:

FAO

Labdarúgó Világbajnokság

Fáy András

Buda visszafoglalása

Téli Olimpia

Nyári Olimpia

FAO

Az ENSZ keretében működő nemzetközi élelmezésügyi szervezet a FAO (Food and Agricultural Organization) létrejöttének 40. évfordulója alkalmából 100 és 20 forintos sorozat került kibocsátásra.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Vonalkörön belül halak, angolna, vízinövények, fent FAO, alatta 20 FORINT és a tervező művész BGY monogramja, lent ívben 1985, BP feliratok.

Hátlap: félkörívben 40 ÉVES A FAO felirat. Balra négyszögben FAO, alatta 1945–85. A világ kiterített térképét egy magvető férfi magokkal szórja be. Lent félkörben stilizált növényi koszorú és BGY monogram (XV. t. 1. kép).

Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen négyszögben FAO / 1945–85, a négyszög felett BP / 1985, a négyszög alatt 100 / FORINT / BGY. Az embléma két oldalán egy-egy búzakalász.

Hátlap: ünnepi torta, amelyen a 40 gyertyát 40 kis növényke díszíti. Középen a föld hosszúsági- és szélességi körei, középen négyszögben FAO/1945–85. A torta oldalán FIAT PANIS (legyen kenyér) felirat. Lent BGY monogram (XV. t. 2. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: két félkörívben MAGYAR NÉP–KÖZTÁRSASÁG. Fent négyszögben FAO/1945–85, alatta 100/FORINT. Lent BP. 1985 FM.

Hátlap: az éremkép nagy részét egy összegörnyedt éhező gyermek képe tölti ki. Balra három sorban FAO/1945–85 felirat, ettől jobbra FM monogram (XV. t. 3. kép).

Előlap: köriratban: MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 20 FORINT. Középen egy fiókáit etető madár. Lábánál balra BP. 1985. Jobbra FM monogram.

Hátlap: az egész éremképet egy növényi levél tölti ki. Balra FM monogram (XV. t. 4. kép).

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap: félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Téglalapban FAO/1945–85, alatta 100/FORINT/1985. A forint szó bal oldalán BP, jobb oldalán FZ monogram.

Hátlap: vízszintesen három részre tagolt mező. Az elsőben egy stilizált fa, itt kapott helyet balra az FZ monogram és jobbra a FAO felirat is. A második mezőben stilizált búzakalászkok, a harmadikban stilizált hal (XV. t. 5. kép).

Előlap: mint az előző, de az értékjelzés 20 forint.

Hátlap: harántcsíkos háttér előtt középen stilizált búzakalász, hal és falevél, amelyet a FAO stilizált pecsétlenyomata fog össze. Lent FZ monogram (XV. t. 6. kép).

GARÁNYI JÓZSEF

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen 100 alatta lent ívben FORINT, s ez alatt BP 1985 GJ.

Hátlap: háttérben dombos táj, előtérben egy lombos fa. A fa törzsétől jobbra lent négyszögben FAO/1945–85, jobbra GJ monogram (XV. t. 7. kép).

Előlap: mint az előző előlap, de az értékjelzés 20 forint.

Hátlap: öt úszó hal, lent jobbra négyszögben FAO/1945–85, középen GJ monogram (XVI. t. 8. kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen kukorica növény levéllel és terméssel, ettől balra 20/FORINT, jobbra BP/1985/KUTAS.

Hátlap: félkörben WORLD FOOD DAY. Középen kifejlett kukorica növény, ettől balra négyszögben FAO/1945–85, jobbra KUTAS jelzés (XVI. t. 9. kép).

Előlap: körívben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen 100/FORINT/BP 1985; mellette növény és KUTAS jelzés.

Hátlap: ívben FIAT PANIS (legyen kenyér) felirat. Az érmét növényeket öntöző nő képe tölti ki (XVI. t. 10. kép).

Mind a 20 forintos kupronikkel, mind a 100 forintos alpakka anyagú emlékpénzek elő- és hátlapja Fülöp Zoltán tervei alapján készültek. A 100 forintos címletű érmék átmérője 32 mm, súlyuk 12 g, szélük recés. A 20 forintos címletű érmék átmérője 26,8 mm, súlyuk 7,05 g, szélük recés.

Az érmék forgalombahozatala 1985. október 11-én történt.

LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG

Az 1986 évi Mexikóban rendezett labdarúgó világbajnokság alkalmából két 500 forintos ezüst és 100 forintos alpakka anyagú érem sorozat jelent meg. A 100 forintos címletű emlékpénzek 1985. október 14-én, az ezüstérmek 1986. január 13, illetve 1986. március 10-én kerültek forgalomba.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1986. Kissé jobbra vízszintesen 100/FORINT/BP, felette a Magyar Labdarúgó Szövetség emblémája. Lent estében labdát rúgó játékos, bal kezénél BGY monogram (XVI. t. 11. a kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1986 MEXIKÓ. Középen labdát rúgó magyar labdarúgó játékos. Jobb és baloldalán egy-egy azték motívum. Lent BGY monogram (XVI. t. 11. b kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Háttérben mexikói táj, jellegzetes növényekkel. Előtérben mexikói férfi labdával, mellette MEXIKÓ/1986/BGY felirat (XVI. t. 11. c kép).

Hátlap: kettős körirat, a külső LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG MEXIKÓ, a belső CAMPEONATO MUNDIAL DE FUTBOL; Középen azték szimbólum napkő illetve áldozati kő, amelynek közepén egy 1986-os feliratú labda. Lent BGY monogram (XVI. t. 11. d kép).

Hátlap: az előbbi változata, amelyben a belső körirat elmaradt és a BGY monogram a labdába került. (XVI. t. 11. e kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG MEXIKÓ. Középen azték esőisten-szobor képe, amelytől jobbra és balra megosztva 19–86. A szobortól jobbra fent BGY monogram (XVI. t. 11. f kép).

Hátlap: az előbbi változata annyiban, hogy a szobor mögött egy labdarúgó pálya részlete látható a kapuval (XVI. t. 11. g kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen 100 értékjelzés, amelynek az első nullája labdát, a második földgömböt formál. Ez alatt a FORINT/BP 1985/FM feliratok (XVII. t. 12. a kép).

Hátlap: középen Mexikó és a környező országok vázlatos térképe. A térkép jobb oldalán egy labda, a térkép felett ívben LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG, a térkép alatt MEXIKÓ, jobbra 1986, balra FM monogram (XVII. t. 12. b kép).

Hátlap: az előző változata azzal a különbséggel, hogy a térképen pontok jelzik a világbajnokság csoportmérkőzésének színhelyeit, s e városokat a térkép jobb oldalán olvashatjuk: LEON/TOLUCA/MEXICO–CITY/GUADALAJARA/MONTERREY/PUEBLA (XVII. t. 12. c kép).

Előlap: megegyezik az előző előlap leírásával, de az értékjelzés itt 500 forint (XVII. t. 13. a kép).

Hátlap: középen egy labdarúgó stadion vetületi képe látható, felette MEXIKÓ–1986, alatta ívben LABDARÚGÓ/VILÁGBAJNOKSÁG. Az FM monogram a stadionkép alatt középen (XVII. t. 13. b kép).

Hátlap: az éremkép felső részét egy csipőtől lefelé látszó labdarúgó két lába és a labda tölti ki. Alatta ívben LABDARÚGÓ/ vízszintesen VILÁGBAJNOKSÁG/ ívben MEXIKÓ–1986. Fent jobbra FM monogram (XVII. t. 13. c kép).

Hátlap: öt sorban vízszintesen LABDARÚGÓ VILÁG-/BAJNOKSÁG/1986/MEXIKÓ. Az utolsó O-betű egyben labdát is formáz, amelyet balra passzol egy csak deréktól lefelé látszó játékos. Jobbra középen FM monogram (XVII. t. 13. d kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen vízszintesen 100/FORINT, alatta egy kapus a labdával, alatta balra BP 1986. Lent középen KUTAS jelzés. A kidolgozás pontraszteres (XVII. t. 14. a kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG, fent vízszintesen MEXIKÓ / 1986. Középen két labdáért küzdő játékos, alatta KUTAS jelzés. Kivitel pontraszteres (XVII. t. 14. b kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Középen labdarúgó játék közben labdával, mellette középen MEXIKÓ / 1986 / KUTAS felirat. Kivitel: pontraszteres (XVII. t. 14. c kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG 1986. Középen labdáért küzdő két játékos. Vízszintesen lent MEXIKÓ. Az évszám alatt KUTAS jelzés (XVII. t. 14. d kép).

Hátlap: köriratban LABDARÚGÓ VILÁGBAJNOKSÁG. Középen labdarúgó játék közben labdával, mellette jobbra felirat MEXIKÓ / 1986. Lent KUTAS jelzés (XVII. t. 14. e kép).

Az elfogadott 500 forintosok előlapja, valamint egyik hátlapja Fritz Mihály munkája, a másik hátlap Kutas Lászlóé. A 100 forintosok előlapja megegyezik az 500 forintosokéval. Itt az egyik hátlap Bognár György, a másik Fritz Mihály munkája. Az 500 forintosok 640 ‰ finomságú ezüsből készültek, átmérőjük 40 mm, súlyuk 28 g, szélük recés. A 100 forintos alpakka-érmék átmérője 38,61 mm, súlyuk 23,33 g, szélük recés.

FÁY ANDRÁS

Fáy András születésének 200. évfordulójára 100 forintos emlékpénz került kibocsátásra.

Fáy András (Kohány 1786–Pest 1864) író, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Nevéhez fűződik a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület megalapítása.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen méhkaptár méhecskékkal, amelyet félkörben babérkoszorú övez, alatta BP 100 BGY/FORINT/ 1986.

Hátlap: köriratban AZ ELSŐ MAGYAR TAKARÉKPÉNZTÁR MEGALAPÍTÓJA. Középen Fáy András arcképe, ettől balra kézalírása, jobbra BGY monogram (XVIII. t. 15. kép).

LIGETI ERIKA

Hátlap: köriratban FÁY ANDRÁS A „HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR” MEGALAPÍTÓJA. Középen Fáy András arcképe. A nyak mellett LE ligatúra (XVIII. t. 16. kép).

MARKOLT GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1986. Középen fent 100/FORINT, alatta méhkaptár méhecskékkal. A kaptár bal oldalán BP, jobb oldalán MGY monogram.

Hátlap: köriratban FÁY ANDRÁS „A NEMZET MINDENESE” 1786–1864. Középen Fáy András portréja (XVIII. t. 17. kép).

RAJKI LÁSZLÓ

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1986. Középen fent pénzesláda, alatta 100/FORINT/BP, jobbra RL ligatúra (XVIII. t. 18. a kép).

Előlap: középen 100/FORINT, ettől balra 1986, jobbra BP, alatta a Fáy alapította Hazai Első Pest megyei Takarékpénztár pecsétlenyomatának részlete. Jobb oldalon két sorban ívben MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG. A bal felső részben „HASZNÁLNI” felirat (XVIII. t. 18. b kép).

Hátlap: Fáy András portréja, balra névalírása, jobbra 1786–/1864. A portré felett RL ligatúra (XVIII. t. 18. c kép).

Előlap: Az előző előlap kissé módosított változata. A felső mezőben „HASZNÁLNI! VALA ÉLTEM MINDEN TÖREKVÉSE, JELSZAVA.

Hátlap: mint az előző hátlap, de a portré kisebb s az RL ligatúra lent balra (XVIII. t. 19. kép).

RÓZSA PÉTER

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Belső kisebb körben vízszintesen 100/FORINT. A belső kör alatt BP. Jobb oldalon RP monogram.

Hátlap: az érem közepén kisebb belső körben Fáy András portréja. A kör külső vonalán köriratban FÁY ANDRÁS 1786–1986. Jobb oldalon RP monogram (XVIII. t. 20. kép).

Rajki László szobrászművész terve került kivitelezésre. Forgalomba hozatala 1986. május 26 volt. A 100 forintos alpakka érme átmérője 32 mm, súlya 12 g, széle recés.

BUDA VISSZAFoglalása

A budai vár visszafoglalásának 300. évfordulójára 500 forintos ezüst emlékérmét bocsátottak ki.

1686 nyarán a „Szent Liga” nagyszabású hadműveletet indított Buda bevételére. Három hónapon keresztül ostromolták a budai várat. A vár parancsnoka Abdurrahman basa 7000 katonájával halálra szántan védte a falakat. 1686. szeptember 2-án felszabadult Budavára a török alól.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP 500 FORINT 1986 BGY. Vonalkörön belül a budai vár részlete, előtérben török sírokkal.

Hátlap: köriratban BUDAVÁR VISSZAFoglalása 300.ÉVFORDULÓJÁRA. Vonalkörön belül a budai vár ostromjelenete, előtérben lovas kürtös, vállán osztrák zászlóval, a zászlón VNIVIT PALMAMQVE-DEDIT felirat. (XVIII. t. 21. kép).

CSIKSZENTMIHÁLYI RÓBERT

Előlap: a felső harmadban vízszintesen MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG, alatta 500/FORINT egy korabeli kard ábrázolással kombinálva, ez alatt pedig BP/1986/ CSR monogram (XIX. t. 22. a kép).

Hátlap: hat sorban vízszintesen MAGYAR/ÉREMGYŰJTŐK ÉS/NUMIZMATIKUSOK/BUDAVÁR VISSZAVÉTE/LÉNEK HÁROMSZÁZADIK/ÉVFORDULÓ-JÁN-1986. Lent török síremlék két soros ívelt magyar–török szöveggel: HŐS ELLENFÉL VOLT/NYUGODJÉK BÉKÉBEN! KAHRAMAN DÜSMANDI/RAHAT UYUSUN! A sírkő alján keresztben: ABDURRAHMAN PASA. Fent jobbra ovál keretben CSR monogram (XIX. t. 22. b kép).

Hátlap: a háttérben Budavár látképe a Dunával, felette lengő zászló, a zászlón Szűz Mária a kis Jézussal, és BUDA 1686 felirattal. Az előtérben vágatoló lovas. Balra lent CSR monogram (XIX. t. 23. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: félkörben két sorban 500-MAGYAR–NÉPKÖZTÁRSASÁG/FORINT–BP.1986. FM. Az éremképet egy páncélruha felsőrésze tölti ki.

Hátlap: az éremkép Budavár ostromát mutatja. Fent két sorban BUDA/1686. SZEPTEMBER 2. Az előtérben ágaskodó ló lovassal. Jobbra FM monogram (XIX. t. 24. kép).

TÓTH SÁNDOR

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP 500 FORINT 1986 TS, a verdejel és a monogram kis körben. Gyöngykörön belüli körirat PATRONA HUNGARIAE – BUDA 1686 SZEPTEMBER 2. Középen a Madonna a kis Jézussal, körülötte sugaras lángnyelvek.

Hátlap: a törökkori Buda távlati képe, felette félkörben BUDAVÁR VISSZAVÉTELE 1686. Az éremkép tengelyében a korabeli magyar címer sugarakkal övezve (XIX. 25. kép).

Az elfogadott érem előlapja Csikszentmihályi Róbert munkája (XIX. t. 22. a kép), a hátlap Tóth Sándor

ré (XIX. t. 25. kép – hátlap). Az 500 forintos emlékpénz 900 % finomságú ezüstműből készült, átmérője 40 mm, súlya 28 g, széle sima.

TÉLI OLIMPIA

Az 1988-ban Calgaryban megrendezésre kerülő Téli Olimpiai Játékok alkalmából a Magyar Nemzeti Bank 500 forintos ezüst érmét bocsát ki. A forgalombahozatal 1986. október 10-én megtörtént.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BP.1986 BGY. Középen korcsolyázó nő, lábától balra 500, jobbra FORINT felirat.

Hátlap: köriratban XV TÉLI OLIMPIAI JÁTEKOK. Középen totem oszlop, amelytől balra az olimpiai láng, jobbra joghoki sapka, ebben BGY monogram. A sapka felett két sorban: 1988/CALGARY (XIX. t. 26. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: köriratban alul MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, felül 500 FORINT; Az éremképet egy stilizált hópehely ábrája tölti ki. A hópehely alsó szélénél balra BP.1986, jobbra FM monogram.

Hátlap: három küzdő jégkorong játékos. Fent ívben CALGARY, lent szintén ívben TÉLI OLIMPIA, felette 1988. Balra FM monogram (XIX. t. 27. kép).

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap: középen az olimpiai láng, stilizált hókristály motívumokból. Balra MAGYAR/NÉPKÖZ-/TÁRSASÁG/BP FZ, jobbra 500/FORINT/1986.

Hátlap: egy gyorskorcsolyázó lendületben. Fent XV. TÉLI/OLIMPIA/CALGARY/1988. A versenypályát szimbolizáló vonal alatt balra FZ monogram, (próbaveretre elfogadott) – jobbra lent PRÓBAVERET bekarcolás (XIX. t. 28. kép).

GARÁNYI JÓZSEF

Előlap: középen vízszintesen MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, felette 500 FORINT/BP.1986. Lent az olimpiai öt karikát szimbolizáló öt stilizált hópehely. Balra GJ monogram.

Hátlap: középen XV. TÉLI OLIMPIA/CALGARY/1988. Balra sielő. Fent az olimpiai láng. Jobbra lent GJ monogram. (XX. t. 29. kép).

LAPIS ANDRÁS

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT BP és LA monogram kis körben. Középen stilizált hópehely, egyik ágánál 1986.

Hátlap: Kanada térképe, benne CALGARY felirat. Alatta XV/TÉLI/OLIMPIA/1988 (XX. t. 30. kép).

Az elfogadott első és hátlap Fülöp Zoltán iparművész munkája (XX. t. 28. kép). Az 500 forintos ezüst érme 900 % finomságú ezüstműből, 40 mm átmérővel, 28 g súlyban és recés széllel készült.

NYÁRI OLIMPIA

Az 1988-ban Szöulban megrendezésre kerülő Nyári Olimpiai Játékok alkalmából a Magyar Nemzeti Bank 500 forintos ezüst érmét bocsát ki. Forgalombahozatal 1987. március 25.

BOGNÁR GYÖRGY

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 500 FORINT. Középen görög mellszobor, jobbra BP./1987/BGY.

Hátlap: köriratban XXIV. NYÁRI OLIMPIAI JÁTEKOK SZÖUL. Középen két „görög” futó, előttük BGY monogram (XX. t. 31. kép).

FRITZ MIHÁLY

Előlap: középen — mint egy tekeredő kígyó — a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat, fent 500-FORINT, alatta BP-1987-FM (XX. t. 32. a kép)

Előlap: az érme alsó felében ívben MAGYAR/NÉPKÖZTÁRSASÁG, felette BP-1987-FM, a felső felében 500, felette FORINT (XX. t. 32. b kép).

Hátlap: köriratban XXIV-NYÁRI-OLIMPIAI-JÁTEKOK-SZÖUL 1988. Középen ázsiai íjász. Lent jobbra FM monogram. (XX. t. 32. c kép).

FÜLÖP ZOLTÁN

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Jobb oldalon emelvényen az olimpiai láng, mellette 500/FORINT. Lent középen 1987/BP. FZ monogram.

Hátlap: az érme közepén egy magasugró ugrás közben. Felette SZÖUL/1988, alatta XXIV/NYÁRI/OLIMPIA. A magasugró lécz alatt FZ monogram (XX. t. 33. kép).

GARÁNYI JÓZSEF

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Lent magyaros virágmotívum, balra BP, jobbra 1987, felette GJ monogram, középen körben 500/FORINT.

Hátlap: köriratban XXIV. NYÁRI OLIMPIAI JÁTEKOK SZÖUL. Lent középen az olimpiai fáklya, balra BP. Jobbra 1987. Középen öt karika, benne különböző sportágak jellemző figuráival (XX. t. 34. kép).

KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: jobbra félkörben MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen „görög” oszlopfő, tőle balra 500/BP/KNA ligatúra, jobbra FORINT/1987.

Hátlap: az érme kétharmadrészét a római számokkal írt XXIV. tölti ki. Jobbra NYÁRI/OLIMPIA/SZÖUL/1988. Lent KNA ligatúra (XX. t. 35. kép).

KUTAS LÁSZLÓ

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Baloldalon vízszintesen 500/FORINT/BP 1987, mellette az olimpiai láng. Lent középen KUTAS jelzés (XXI. t. 36. a kép).

Hátlap: négy futó férfi alakja. Fent NYÁRI/OLIMPIA, lent SZÖUL/1988/KUTAS (XXI. t. 36. b kép).

Hátlap: öt futó férfi; felettük XXIV./NYÁRI OLIMPIA, lent SZÖUL/1988/KUTAS (XXI. t. 36. c. kép).

Hátlap: mint az előző hátlap, de eltérő betűk és számok (XXI. t. 36. d kép).

MADARASSY WALTER

Előlap: köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. Középen 500/FORINT/1987/BP.

Hátlap: középen szimbolikus nőalak, kezében pálmával és az olimpiai lánggal. Felette 1988 ÉVI NYÁRI, alatta OLIMPIAI JÁTEKOK. Balra középen MADARASSY jelzés (XXI. t. 37. kép).

SCHMIDT ZOLTÁN

Előlap: az érme baloldalán a magyar címer, felette két sorban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG, a címertől jobbra 500/FORINT. Lent 1987 BP.

Hátlap: egy tekeredő sárkánykígyó, tekervényei között SZÖUL felirat. Fent ívben XXIV., lent ívben NYÁRI OLIMPIA SZÖUL (XXI. t. 38. kép).

Az elfogadásra került emlékpénz elő és hátlapját Kutas László szobrászművész tervezte.

Az 500 forintos ezüstpénz 900 ‰ finomságú ezüsből, 40 mm átmérővel, 28 g súllyal és recés széllal készült.

R. Nánási Éva

Magyar Nemzeti Bank Bankjegy
és Éremgyűjteménye
1054 Budapest Szabadság tér 8

GIPSENTWÜRFE ZU DEN JUBILÄUMS-MÜNZEN IN DEN JAHREN 1985 UND 1986

In der Nummer 1985–1986 (Jahrgang der *Numizmatikai Közlöny* (NK) wurden bereits die Gipsentwürfe zur Serie „Umweltschutz“ sowie zum „Europäischen Kulturforum“ von den Jubiläums-Gedenkmünzen, die 1985 emittiert wurden, publiziert, nicht jedoch deren Fotos, denn bei Redaktionsschluß lagen sie noch nicht vor. Nachträglich wird nun das Foto der Siegermünze zum „Europäischen Kulturforum“ veröffentlicht.

Die angenommenen Stücke der Gedenkserie zum „Umweltschutz“ stellen wir nicht einzeln vor, da bei der Ausschreibung nur die Entwürfe eines Bewerbers, Zoltán Fölöp, eingereicht wurden, die auch angenommen worden sind. Es soll nur vermerkt werden, daß sie in zwei verschiedenen Materialien in den Verkehr kamen: die Alpaka-Münzen am 22. März 1985, die Silber-Münzen am 10. April, 10. Juni und am 10. September.

Zu Ehren des „Europäischen Kulturforums“ wurden am 20. September 1985 Gedenkmünzen aus Silber im Wert von 500 Forint und aus Alpaka im Wert von 100 Forint in Umlauf gebracht.

Der Entwurf der angenommenen 500-Forint-Münze sowie der der 100-Forint-Münze werden beschrieben und ihre Fotos publiziert (Taf. XXI. t., Abb. 39., Taf. XXI., Abb. 40).

In den Jahren 1985 und 1986 wurden noch zu folgenden Themen Gipsentwürfe angefertigt:

FAO (Taf. XV–XVI., Abb. 1–10).

Fußballweltmeisterschaft (Taf. XVI–XVII., Abb. 11. a–14. e)

András Fáy (Taf. XVIII., Abb. 15–20)

Die Rückeroberung von Buda (Taf. XVIII–XIX., Abb. 21–25).

Olympische Winterspiele (Taf. XIX–XX., Abb. 26–30)

Olympische Sommerspiele (Taf. XX–XXI., Abb. 31–38)

Az Éremtár új szerzeményei

NEUERWERBUNGEN DES MÜNZKABINETTS DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

1987 nyarán a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára a Spink cég svájci fiókintézményétől megszerzett egy hat darabból álló elefántcsont dombormű sorozatot.

1. kép

A domborművek Árpád-házi és Habsburg-házi magyar uralkodókat ábrázolnak.

1. *Árpád fejedelem* (893 körül–907) álló alakja balra fordulva. Fején sisak, kezében buzogány, vállán párdubőr köpeny. Jobb sarokban lent EJ monogram. Lent egy sorban: ARPAD I. CAPITANEUS UNGAR (134x223 mm).

2. *I. László király* (1077–1095) ülő alakja baldachinos trónuson. Vállán díszes palást, fején liliomos korona. Trónusa egyik oszlopán puttó Árpád-sávos címerpajzsot tart, trónusa mellett hasított pajzson az Árpád-sávok, valamint hármashalom és kettőskereszt. Háttérben László király és a kun harcos küzdelme. A jobb sarokban lent: J Egmy, Egey vagy Egry mesterjelzés. A képtől különálló csontlapon két sorban: S STEPHANUS APOSTOLOS (Apostolicus) / ET PRIMUS REX HUNGARIAE. (A kép 198x137 mm., a tábla 27x137 mm.) A későbbi keretező nyilvánvalóan elcserélte az uralkodó névaláírását (1. kép).

3. *I. István király* (1000–1038) baldachinos trónuson ül. Feje körül glória, fölötté két angyal tartja a magyar koronát. Egyik kezében jogar, másikban országalma. Trónusa mellett számlayon Imre herceg ül, kezében liliommal. E képen nincs monogram. Az ábrázolástól különálló lapon két sorban: S LADISLAUS PRIM9

2. kép

(Primus) / VIII. REX HUNGARIAE. (A kép 140x199 mm., a lap 28x140 mm.) Ez az aláírás is fel van cserélve (2. kép).

4. I. *Ferdinánd király* (1526–1564) terem belsejében áll. Fején zárt korona, öltözete páncél, ezen díszes palást van nagy boglárral összefogva. Oldalán kard, kezében jogar, mellette a padlón leeresztett rostélyú sisak. Jobbra lent E J monogram. Az ábrázolás alatt FERDINANDUS I. 39 REX HUN. (133x222 mm)

5. II. *Mátyás király* (1608–1619) nyitott ablakú teremben áll. Fején babérkoszorú, öltözete páncél, ezen díszes palást, mely alól kilátszik az Aranygyapjas Rend jelvénye. Kezét kardja markolatán tartja, másik kezében jogar. Mellette kis asztalkán korona és országalma. Háttérben csatajelenet, valószínűleg Esztergom ábrázolásával. Jobb sarokban lent EJ monogram. A kép alján: MATTHIAS ZDUS (Secundus) 41 REX HUNG. (134x223 mm)

6. II. *Ferdinánd magyar király* (1619–1637) oszlopos teremben áll. Fején babérkoszorú, öltözete páncél. Egyik kezében marsallbot, másik kezét egy mellette álló asztalkán levő sisakra teszi. Az asztalon még jogar és országalma van. Az asztal lábánál EJ monogram. A kép alján: FERDINANDUS II XLII REX HUNG. (135x220 mm)

A domborművek rendkívül rossz állapotúak, hozzá nem értő „restaurálás” nyomait viselik. A keretek valószínűleg a XX. század első éveiben készültek. Feltehetően nem magyar területen, erre utal István és László király névaláírásának felcserélése.

Az uralkodók ábrázolása teljesen egyezik, néhány díszítő elemtől eltekintve, az ún. Nádasdy-Mauzóleum királyképeivel.

E kiadvány 1664-ben Nürnbergben jelent meg Nádasdy Ferenc nádor költségén.

A magyar királyok képeit, s uralkodásuk alatt Magyarország legfontosabb eseményeit tartalmazó krónikát már Ferencffy Lőrinc kancelláriai titkár az 1610-es évektől szorgalmazta kiadni. Ő maga nyomdai felszerelést is vásárolt, hogy saját műhelyében tudja a tervet végrehajtani.

A királyképek nagy részét ő metszette rézbe. A nagyszabású vállalkozás csak több, mint öt évtized múlva valósult meg.

A Mauzóleum uralkodó alakjai Keve vezértől IV. Ferdinándig nagy hatással voltak a kortársi és későbbi művészeti életre. Mondhatni, hogy a magyar uralkodók ábrázolásainak alaptípusaivá váltak.

A domborművek keletkezése szempontjából két korszak jöhet elsődlegesen számításba. Részint a XIX. század első fele, különösen a reformkor, amikor a magyar történelem felidézése általában a nemzeti öntudat ébresztését szolgálta. E korszakból ismeretes több sorozat, ezek a királyainkat vagy nevezetes személyeket ábrázolnak. Valószínűbb a másik időpont, a millennium körüli évek. Ekkor a nemzeti öntudat nem szorult ébresztésre.

Az ünnepek és az évfordulóra készült képzőművészeti alkotások éppen a dicső múlt sommázására szolgáltak.

Jóllehet a domborművek nem teljesen épek, történeti érdekességük feltétlen figyelemre méltó, annál is inkább, mert Rózsa György, a Nádasdy-Mauzóleum tudományos feldolgozója összefoglaló munkájában több elefántcsont domborművet tart nyilván Magyarországon, melyek mind a Mauzóleum-béli királyképek nyomán készültek. Így feltehetjük, hogy esetleg az egész sorozat elkészült elefántcsontból, s jó esetben a többi is felbukkanhat.

Héri Vera

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16.

Újabb leletadatok a magyar aranyak európai forgalmához

NEUE FUNDANGABEN ZUM UMLAUF UNGARISCHER GOLDMÜNZEN IN EUROPA

A magyar pénztörténet leggazdagabb, legjelentősebb korszaka volt az a néhány évszázad, amikor a magyar aranypénz gazdasági hatalommá tette Magyarországot Európában. E tény ellenére a téma átfogó, numizmatikai és történeti szempontból egyaránt hangsúlyos feldolgozása még várat magára. Azonban igen sok részlet-tanulmány, leletközlés, sőt egy-egy szintetizálási kísérlet – pl.: Kováts Ferenc¹ – is napvilágot látott.

A magyar arany európai szerepének kutatásához egyik legfontosabb adatcsoport a hazánkon kívüli

éremleletek. A magyar aranypénzeket is tartalmazó idegen éremleleteket Huszár Lajos gyűjtötte össze.² A közelmúltban azonban néhány olyan újabb lelet került elő, amelyet a jövőbeni kutatás nem nélkülözhet.

Az itáliai Vigevano-ban 1961-ben 547 db. aranypénz – itáliai (Velence, Miláno, Savoia, Genova, Firenze, Bologna, Ferrara, Lucca, Siena, Róma, Nápoly), portugál, spanyol, osztrák, német (Köln), svájci, francia, rhodosi és magyar – került elő. Az utolsó kibocsátó a firenzei Antonio Buondelmonte (1500–1511) volt. A leletet 1975-ben Milánóban kiállították és katalógust készítettek.³ A leletben 95 db. magyar aranypénz volt; 27 db. Zsigmond (CNH.II. 118., 119.), 2 db. Albert (CNH. II. 132.), 9 db. V. László (CNH.II. 170., 171., 173.) és 57 db. Mátyás (CNH.II. 204A., 205., 208–210.) aranyforint.

A Német Szövetségi Köztársaság Unna városában 151 db. aranypénzt találtak,⁴ Jülich, Köln, Koblenz, Oberwesel, Bacharach, Eltville, Bingen, Heidelberg, Lübeck, London, Antwerpen, Párizs, Salzburg, Bécs, Prága, Schweidnitz veretei mellett I. Lajos magyar királytól 5 db. CNH. II. 63. típusú aranyforint is volt. A lelet utolsó kibocsátója Adolf mainzi érseki adminisztrátor (1373–1379) és Frigyes kölni érsek (1371–1414) volt.

1676-ban Öland-nál elsüllyedt hadihajó rakományát felszínre hozták és közöttük megtaláltak 255 db. aranypénzt is.⁵ Svéd, dán, német és németalföldi (Bamberg, bajor, Brandenburg, Frankfurt, Friesland, Geldern, Hamburg, Holland, Jülich-Cleve-Berg, Köln, Lübeck, Mainz, Mecklenburg-Schwerin, Münster, Ober-yssel, szász, Utrecht, Westfriesland, Zeeland, Zwolle, Kampen, Utrecht), osztrák, karinthiai, francia, lengyel, kastíliai, velencei és török pénzek között 7 db. magyar dukát volt; II. Lajos 1516-os, I. Ferdinánd 1539-es és 1548-as, I. Miksa 1575-ös, I. Rudolf 1584-es és 1598-as, III. Ferdinánd 1651-es évjáratú körmöcbányai és nagybányai (Rudolf) veretei.

1969-ben az ausztriai Werfen-ben került elő 771 db. arany és 249 db. ezüstpénz.⁶ Az osztrák, tirol, bremeni, kölni, mainzi, salzburgi, trieri, passau, regensburgi, badeni, bajor, brandenburgi, leuchtenbergi, öttingeni, pfalzi, szász, sziléziai, schleswig-holsteini, württembergi, augsburgi, frankfurti, hamburgi, kempteni, kölni, konstanzi, lüneburgi, nördlingeni, nürnbergi, baseli, zürichi, francia, itáliai (Bologna, Camerino, Casale, Carmagnola, Ferrara, Mantua, Montanaro, Nápoly, Velence) veretek között 1 db. magyar arany volt; II. Lajos 1522-es évjáratú körmöcbányai aranyforintja. A lelet záróéve: 1535.

A dániai Stagelse-ben⁷ 186 db. aranypénzből (146 német, 37 db. francia) 3 db. magyar volt, I. Lajos CNH. II. 62. aranyforintja. Dragor-ban pedig (ugyancsak Dánia) szórványként került elő egy Mátyás arany; CNH. II. 207., verdejegye: n–címerben rozetta.

Gedai István

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16

Jegyzet

1. Kováts, F.: A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetések a nyugattal a középkorban. Történelmi Szemle 11(1922) 104–143.

2. Huszár, L.: Der ungarische Goldgulden im mittelalterlichen Münzverkehr. Hamburger Beiträge zur Numismatik. Heft 24/26 (1970/72) Hamburg. 1977. 71–88.

3. Il tesoretto di Vigevano. Monete auree fra Gotico e Rinascimento. Museo Archeologico. Comune di Milano. Ripartizione cultura.

4. Unnaer Goldschatz. Sparkasse Unna. é.n.

5. Guldsätten från Regalskeppe Kronan. Kungliga Myntkabinettet. (Stockholm 1986)

6. Jungwirth, H.–Koch, B.: Der Münzfund von Werfen. Salzburger Museum Carolino Augusteum Jahresschrift. 20 (1974) 7–48.

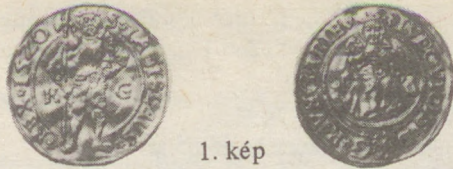
7. Jacobsen, A.–Mørkholm, O.: Danske Guldmonter fra Middelalderen. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1966. 71–101.

Ritka II. Lajos aranyforint

EIN SELTENER GOLDGULDEN LUDWIGS II.

II. Lajos aranyforintjainak verdejegyei igen változatosak. Legalább harminc féle van belőlük.

Egyik körmöcbányai kamaragróf Georgius Thurzó 1516–1519-ig jelezte nevét K–G jeggyel, majd fia Alexius 1520–1524 között K–A verdejeggyel.

1. kép

Most egy aranyforint került elő 1520 évszámmal K–G jeggyel (1. kép). Eddig ezen évjárat csak K–A jeggyel volt ismert. Feltételezhető, hogy a váltás az év elején történt és kikerült még néhány példány a verdeből Georgius Thurzó nevével. A darab így igen ritka és érdekes.

Elő- és hátlapi ábrázolása megfelel típusának.¹ Azonban sem a CNH, sem a MÉH II, sem Pohl könyve nem hozza ezt a jegy és évszám kombinációt.

Kőszegi Tivadar

1111 Budapest Bartók B. út 30

Jegyzet

1. Réthy, L.: *Corpus Nummorum Hungariae*. II. (Budapest 1907), Unger, E.: *Magyar Éremhatározó*. I (Budapest 1974), Pohl, A.: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters*. (Graz 1974)

Ein Unbekanntes ungarisches Doppeltaler-Stück Ferdinands III.

III. FERDINÁND ISMERETLEN MAGYAR DUPLATALLÉRJA

Die staatlichen Prägungen der Habsburger in Ungarn wurden in diesem Jahrhundert in zahlreichen numismatischen Publikationen beschrieben. Neben dem Münzkatalog von Cejnek¹ waren es vor allem das Werk von Miller zu Aichholz, Loehr und Holzmaier,² die Arbeiten von Huszár,³ Unger,⁴ in der jüngsten Zeit das Gesamtwerk von Huszár⁵ und der Katalog von Herinek.⁶

In keiner von diesen Publikationen wurde allerdings das Wissen um eine Doppeltalerprägung aus dem Jahr 1641 in Kremnitz erwähnt, obwohl es sich um eine in der zugänglichen Münzsammlung des Oberösterreichischen Landesmuseums in Linz aufbewahrte Münze handelt. Aus dem Jahre 1641 sind andere Nominale bekannt, wie etwa 4-Taler-, 3-Taler-, Taler-, 1/2 Taler- und 1/4-Taler-Prägungen, ein Doppeltaler-Stück ist erst 1644 nachweisbar, womit die Reihe der Talerprägungen ergänzt wird.

Die Beschreibung (Abb. 1. — 2-Taler-Stück, Kremnitz 1641)

Auf der Vorderseite befindet sich im Doppelkreis das Brustbild Ferdinands im Lorbeerkranz nach rechts mit einem reich geschmückten breiten Kragen, mit dem Toison auf der Brust. Innerhalb der Kreise die Umschrift: ·FERDINAND: Madona ·III·D·G·RO·I·S·AVG·GER· das gekrönte ungarische Wappen ·HV· BOH· REX·

Die Rückseite zeigt in Doppelkreis den gekrönten habsburgischen Doppeladler mit Kopfscheinen, Schwert und Zepter in den Fängen, auf der Brust ein gekröntes vierfeldiges ungarisch-böhmisches Wappen mit

dem österreichisch-burgundischen Mittelschildchen, von Vliesordenkette umgeben. Die Krone mit herabhängenden Bändern seitwärts der Köpfe verziert. Im Felde bei den Fängen befindet sich das Münzzeichen vom Kremnitz K—B. Die Umschrift innerhalb der Kreise lautet:

ARCHIDVX·AVS·DVX·BVR·MAR·MOR·CO·TY· 1641

Durchmesser der Münze ist 45,8 bis 46,8 mm, Gewicht 56,85 gr.

Das Münzbild, die Umschrift, die Stelle des Münzzeichens entsprechen denen auf den Talerprägungen dieser Reihe aus der Kremnitzer Münzstätte, sodass über die Zuordnung der Prägung kein Zweifel bestehen kann.

Aus den hier festgestellten Tatsachen kann man die Schlussfolgerung ziehen, dass uns sowohl die öffentlichen als auch die privaten Sammlungen viele von ergänzende Angaben zum Inventar der Prägungen einzelner Münzstätten bieten können.

Ivo Halačka
Arménská 7/23
625 00 BRNO

Literatur

1. *Cejnek, J.*: Oesterreichische, Ungarische, Böhmisches und Schlesische Münzprägungen von 1519 bis 1935. (Wien 1935, 1954).
2. *Miller zu Aichholz, V. — Loehr, A. — Holzmair, E.*: Oesterreichische Münzprägungen 1519–1938. (Wien 1948).
3. *Huszár, L.*: Habsburg-Házi Királyok Pénzei 1528–1657. (Budapest 1975).
4. *Unger, E.*: Magyar Éremhatározó I.–III. (Budapest 1976).
5. *Huszár, L.*: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. (München 1979).
6. *Herinek, L.*: Oesterreichische Münzprägungen 1592–1657. (Wien 1984).

Új típusú nagybányai negyedtallér

EIN VIERTELtaler NEUEN TYPs AUS NAGYBÁNYA

Nagybányán I. Lipótnak csak a 17. század végén, a 18. század elején vertek negyedtallért. Négy típus volt eddig ismeretes. A most publikálásra kerülő példány egy hibrid veret (1. kép).

Előlapja azonos a MÉH II 1052 típusával, vagyis gyöngykör és ICB nélküli (ebben különbözik az eddig ismertektől).

Hátlapja pedig megegyezik a MÉH II 1055 típusával, de a köriratban több betű szerepel, verdejegy alul a sas lába alatt N—B. Viszont a vésnök hagyományosan a keretező négyszög felső sarkán is megkezdte az „N” betűt vésni (a nagyított képen jól látható). Évszáma 1702. Szép eredeti példány, nem hamis gyanús.

Kőszegi Tivadar
1111 Budapest Bartók Béla út 30

Egy pénzelet sorsa Szőregen 1837-ben

DAS SCHICKSAL EINES MÜNZFUNDES IN SZŐREG 1837

A Csongrád Megyei Levéltár szegedi intézményében találhatók a Szeged városi tanácsi iratok. Az évenként mutatókönyvvel ellátott iratkötegek közül került elő két levél ill. tanácsülés elé terjesztett jelentés az 1837. évből, amelyekben részletes tudósítást olvashatunk egy, a Szegeddel szomszédos Szőregen felbukkanó pénzeletről.

Az első kétoldalas feljegyzés 1837. április 5-én kelt, még aznap, amikor egy „nevét titkolni kívánó Szőregi lakos” bejelentést tett a polgármesternél. Ezek szerint három fiatal szőregi földműves a haszonbérbe kivett uradalmi föld Fekete-rét nevű részében, szántás közben ezüst tallérokat talált. A polgármester azon nyomban a helyszínre sietett s már a község utcáján sikerrel érdeklődött a lelet felől. A kérdéses földdarabot a helység bírása, jegyzője és a föld bérlője, öregebb Bódi Péter jelenlétében ismét felásatták. A tüzetesebb kutatás eredménye két darab régi pénz volt.

A polgármester vezette társaság visszatért Szőregre, ahol szerencsésen összetalálkoztak a pénzeket találó ifjabb Bódi Péterrel és Lengyel Péterrel. Elmondták, hogy a szántásban egyikük 25, másikuk 11 darab pénzt talált. A „tsoroslyával” tovább is nézegették a földet, de égetett tégladarabokon kívül mást nem találtak. A pénzek tehát már nem egyrakáson voltak s csak olyan mélyen, amilyen mélyen az eke járt. „Tapasztalásink folytában szükségesnek véltük a’ hely színén a’ Tekintetes Tanács további Rendeléséig öröket rendelni...” – írták – s a pénzeket a jelentés mellékleteiként beszolgáltatták a „letételek Tárába”. Az iratot a polgármester és két szószóló írta alá.

A szegedi tanács az ügyet április 10-én tárgyalta és a „jelentő Küldöttség” leírása alapján további kutatást rendelt el részben a még előkerülő pénzek, valamint egy esetleges épületmaradvány feltalálása reményében. Körültekintően intézkedtek az ásást végzők és az őrzők béréről, sőt az ásás által okozott károk megtérítéséről is.

Az április 12-én elvégzett kutató ásásról a következő tanácsülés napjára készítettek újabb feljegyzést. Ebben ismét leírták a helyszínt, felsorolták az ásatáson résztvevőket és a tanukat, közöttük a két találót is. Megállapították, hogy „...többeknek jelenlétében egynéhány ora hosszaig a kérdéses térséget imide amoda, néholy fél ölnyi mélységre is ásogatattván, az állítólag rejtezendő kintsnek leg kisebb nyomára sem akadunk”. A tanács határozatát az irat hátoldalára vezették: „Ezen talált harmincz talléroknak fele a Ns Várost, mint a Szőregi Uradalom birtokosát illetvén természetbe meg tartattni, fele pedig a találókna vissza adattni rendeltetik; minthogy azonba Petrovits János Polgármester szóval azt jelentené hogy a találók ezen felét a kérdéses talléroknak folyó pénzzel fel váltattni kívánnák, ezt a feő Kamarás Tisztség eszközöltetni fogja. Szeged, ápr. 14. 837. tartott Tanácsi Ülés alkalmával.”

Az iratok tanácsi mutatója szerint az ügyben később érkezett még egy levél, amelyet „a Tallérok eránt közben jött felsőbb Rendelmény megtartás végett számadó Uraknak ki adattni rend.” megjegyzéssel írtak be. Ez azonban eddig nem került elő az év irataiból.

A pénzelet a leírások alapján 38 darabból állt s végeredményben mind a tanács tulajdonába került. Sajnos nem tudjuk meg, hogy milyen korú s honnan származó pénzekről volt szó? Milyen árat fizetett a tanács és azután mi lett a pénzek sorsa?

A múlt század közepétől a régiségek és műemlékek védelmére több tárca is bocsátott ki rendelkezéseket. A fenti dokumentumok értékét, érdekességét abban látjuk, hogy 1837-ben hogyan és milyen hivatalos apparátus mozdul meg egy pénzelet hírére. Az esetünkben történt intézkedés elvi alapjait egy későbbi – 1846. március 31-i – „legfelső elhatározás”-ban találtuk megfogalmazva: „...a kincselet az értékre való tekintet nélkül, a földtulajdonos és a találó között egyenlő részben osztandó fel...”

Kezdetben inkább csak a régiségek értékét, értékesíthetőségét tartották szem előtt a rendeletek és csak az épületek védelmére gondoltak (1867). Az 1868. évi belügyminiszteri rendeletek között már a vasútépítéssel kapcsolatos munkák közben előkerült régiségek „megőrzetésükről vagy a hazai régiségtárak részére való megszerzéséről” is találunk részletesebb utalást. Kifejezetten az éremleletekről egy pénzügyminiszteri körrendelet intézkedik 1871-ben: „... az eddig követett gyakorlat szerint minden talált kincs: amelynek értéke 150 forintot túlhalad, egyharmad részben a kincstárt illetvén, s az éremleletek, valamint a talált kincsek körüli eljárás is bármekkora értéket képviseljenk, azok tudományos régészeti szempontból tárgyalás s az értékes daraboknak tudományos intézeteink részére való megszerzése végett a királyi kincstárnak fentartva...” legyenek. E rendelet hangsúlyozza még az előkerülés körülményeinek pontos felderítésének a kötelezettségét is. Majd csak 1873-ban rendelkeznek arról, hogy semmiféle pénzt vagy régiséget ne olvasszanak be: „... hogy a numis-

matikai ismeretek terjesztése ne akadályoztassék, s a régészettel foglalkozó közönségnek régi érmeik szerzésére minél nagyobb alkalom nyújtassék...”

A szőregi lelettel tehát a jogszokás rendje és módja szerint járt el a tanács 1837-ben: megfelezték a pénzeket a földtulajdonos és a találók között. Tehát vagy az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezései alapján intézkedtek így, vagy pedig azért, mert a pénzek értékét nem becsülték 150 forintnál többre. Az előke-rülés körülményeinek feltárását mindenesetre – talán az adott korban szokásoshoz képest is – körültekintően végezték el a szegedi tanácsnokok.

Nagy Ádám
Móra Ferenc Múzeum, Szeged
pf. 474. 6701

Adatok a bárca szavunk eredetéhez

ANGABEN ZUR HERKUNFT DES UNGARISCHEN „BÁRCA” (MARKE)

A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótárának 1. kötete a bárca szót ismeretlen eredetűnek tartja (TESZ, 248. l.).¹ Az alábbiakban megkísérlem a szót a németből származtatni.

Jelenlegi ismereteink szerint az első magyar nyelvű hivatkozás 1819-ből származik: „vizsgálódik, hogy az Ispányok a’ Robot Czédulákat (Bartzák) zár alatt tartják-e?”² Szavunkat ebben a szöveggörnyezetben látva az a nyugtalanító gondolatom támadt, hogy „a’ Robot Czédulákat” helyettesítő, itt még zárójelben szereplő, „Bartzák” szó is idegen eredetű csakúgy, mint a *robot* és a *cédula*. Csondor munkája elsősorban a latin nyelvre irányította a figyelmemet, ám ezen a vonalon semmi kézzelfogható eredmény nem kínálkozott. Így a német nyelvhez fordultam. Ismerve a bárca pénzügyi szerepét, vizsgálódásaim során eljutottam a *die Barzahlung*³ (= készpénzfizetés), *die Barschaft*, *Bargeld*, *der Barschatz* (= készpénz), majd a *zahlbar* (= fizetendő, fizethető) szavakhoz és a *bar zahlbar* (= készpénzben fizetendő) kifejezéshez. De a magyar bárca szóval való összevetésük ekkor még nem kínált egyértelműen megnyugtató magyarázatot.

A megoldást Gohl Ödön dolgozata⁴ és Ambrus Béla könyve⁵ nyújtotta. Gohl dolgozatának 140. oldalán, a „Gazdasági papírpénzek (utalványok) és munka-elismervények” című fejezetben, a dárdai uradalom (Baranya megye, Eszterházy grófi birtok) utalványait ismerteti. A 141. sorszámu tétel alatt ezt olvashatjuk: „Zahlbar In der Gräfllich-Herrschaftlichen Rentamts-Kasse zu Darda”.⁶ Azonban tudvalevő, hogy a robotbárcákat sohasem kezelték utalványként: „A robotjegyeket a teljesített munka fejében, mintegy elismervényképpen kapta a minőséghez és mennyiséghez mért milyenségben a jobbágy, aki ezeket a jegyeket – sokszor madzagra fűzve (erre valók a lyukak rajtuk) – eltette és az év végén számolt be velük az urasági tisztnak, ezekkel igazolván be, hogy a reáeső munkát valósággal teljesítette.” (Gohl, i.m., 123. l.) Vagyis a jobbágy a munkája után kapott bárcákért sohasem kapott pénzt, hanem azokat csak igazolásként az évvégi elszámoláskor használta. Ez volt a bárca egyik szerepe. Ambrus könyve azonban egyértelműen utal a bárca pénzhelyettesítő szerepére is: „A napoleoni háborúk miatt súlyos gazdasági, kereskedelmi zavarok miatt jelentkező aprópénzhiány lett az oka a Baranya megyei Eszterházy Dárdai uradalom papírpénzhelyettesítők megjelenésének. Ezzel fizették ki az uradalomban foglalkoztatott napszamosokat. Az utalványokat egy meghatározott napon kerek összegben beváltották állami pénzre. A pénzjegyeket egy központi gazdasági intézőség bocsátotta ki, mert hasonló kiállításban ismeretes Gattendorf⁷ ugyancsak Eszterházy Moson megyei uradalomban is.” (Ambrus, i.m., 55. l.) Vagyis a „Zahlbar” cédula nem a jobbágyok munkáját volt hivatott igazolni, hanem valódi pénzt, a napszamosok bérét helyettesítette, szerepe tehát azonos volt a készpénzfizetéssel. Ha feltételezzük, hogy Csondor tudomást szerzett az Eszterházy birtokokon forgalomban levő „Zahlbar” cédulákról, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy eredeti forrása utalványra (szükségpénzre) vonatkozik, de könyvében a bárcát másik szerepkörében, elszámolójegyként⁸ örököltte meg, hiszen a jobbágy munkát igazoló cédulákkal együtt, azzal egyenértékű kifejezésként említi. Mivel a „Zahlbar” cédulák, eddigi ismereteink szerint, 1811-ben jelentek meg először, Csondor 1819-ben, Keszthelyen megjelent, igen alapos műve időben kiválóan illeszkedik a cédulák megjelenésének idejéhez.

E történeti visszapiillantás után most nézzük meg, hogy hogyan alakulhatott ki a ma is használatban levő bárca szavunk. A TESZ cikkírója jó érzékkel ragadta meg a lényegét, mintegy ráérezett, amikor azt tételezte fel, hogy ez a szó „A nyelvújítás korában a népnelyvből kerülhetett a köznyelvbe.” A bevezető részben felsorolt német szavaknak szinte bármelyike sugall valamiféle kapcsolatot a kérdéses szavunkkal. Ám a legkézenfekvőbbnek a *zahlbar* összetett szó, valamint a *bar zahlbar* kifejezés tűnik. Az előbbiből elképzelhető egy

népetimológiai úton történő szótagátvetés: *barzahl*, ahol a *h* hangtalan, míg a szóvégi *l* hangsúlytalan. A *z* morféma *c* fonémaként jelentkezik, tehát nem kizárt a *barca(l)* vagy *barcá(l)* kiejtés. Persze feltételezhető az is – talán ez a valószínűbb –, hogy Csondor hallás vagy szóbeli közlés útján szerzett tudomást a „Bartzák” szóról. Bizonyos mértékben erre utal a *tz* betűpár is, ami az akkori magyar helyesírási gyakorlatnak megfelelően a *c* hangot jelölte. Innen már csak egy lépés, hogy a szóvégi hangsúlytalan *l* kiessen. Ha pedig megfontoljuk, hogy valamilyen úton-módon „az Abaúj-Torna megyei Bárca község neve is belejátszhatott” a szó születésének folyamatába, akkor az ehelyütt ajánlott szófejtés elfogadhatónak tűnik.*

A második változathoz kiindulva könnyebben célhoz érhetnénk, hiszen a *bar zahlbar*-t összeolvasva, majd a kifejezés végén levő *-bar* szótagot elhagyva (népetimológiai alapon mintegy feleslegesnek tekintve), részfelvonással kapnánk *barzahl*-t, és ebből az előbbieken levezetethez hasonlóan a *barca*-t vagy a *barcá*-t. De megítélésem szerint mind az utóbbit, mind pedig a *Barzahlung*-ot, amit szintén részfelvonásos alapon használhatnánk fel, elvethetjük, mert ami közvetlenül munkavégzéssel kapcsolatosan és egyben papírra nyomtatva meg is jelent az Eszterházyak birtokain 1811-ben, az a *zahlbar* szó volt. Természetesen el nem hárítható az a feltételezés sem, hogy a bárca szavunk létrejöttéért nemcsak a *zahlbar*, hanem rajta kívül, az előbbieken felsorolt német szavak közül, esetleg több is felelős.

A bárca mind a mai napig megtartotta kettős pénzügyi szerepét. Működik egyrészt, mint utalvány,⁹ tehát, mint pénzhelyettesítő, mint törvényes fizetési eszköz. Másrészt, igazolóbárcaként is működik, amikor is valamilyen kötelezettség lerovását tanúsítja. Itt azonban hangsúlyozni kell, hogy a bárca kettős szerepkörének megfelelően mindig valamilyen módon megkülönböztetett, tehát két fajta, bárca került forgalomba. Jó példa erre, egyebek közt, az egyes településeinken ma is forgalomban levő ún. ÁFÉSZ-bárcák vagy más néven ÁFÉSZ-zsetonok.¹⁰

Zombori Lajos

Természettudományi Múzeum
1088 Budapest Baross utca 13

*Hálás köszönetet szeretnék mondani Dr. Imre Samu professzor úrnak buzdító szavaiért, továbbá Dr. Hexendorff Editnek, aki hozzáférhetővé tette számomra a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében levő kéziratot cédulakatalógus anyagát.

Jegyzetek

1. Benkő, L. (főszerkesztő): A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára. 1. kötet (A–Gy). (Budapest 1967) 1142.
2. Csondor, J.: Gazdaságbeli számadó és számvevő tisztai utasítások. (Keszthely 1819) 343.
3. Kelemen, B. (szerkesztő): Német és magyar nagy kézi szótár. I. Német–magyar rész. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT, (Budapest 1929) 948.
4. Gohl, Ö.: Magyar rőbtojegyek. NK 12(1913) 123–144.
5. Ambrus, B.: Magyarország papírszükségpénzei 1723-tól 1914-ig. (Budapest 1977) 201.
6. „Fizetendő Dárda grófi uradalmi számtartó pénztárnál.” (Ambrus, B. i.m. 55.)
7. Ambrus, B.: A dárdai és gattendorfi uradalmak szükségpénzei 1811-ből. NK 72–73(1973–1974) 93–95. VIII. tábla.
8. Ortutay, Gy. (főszerkesztő): Magyar Néprajzi Lexikon. IV. kötet (Né–Sz) (Budapest 1981) 671.
9. 1723 és 1914 közt azonos értelemben használt leggyakoribb kifejezések a magyarországi szükségpénzekben: Anweisung, buono, jegy, nyugtatvány, pénz-jegy, szükségjegy, szükséglap, szükségutalvány, utalvány.
10. Zombori, L.: A zirci ÁFÉSZ-zsetonok. Az Érem 2(1987) 26–27.

Ungarn 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen

A Schweizerische Kreditanstalt berni fiókja magyar pénztörténeti kiállítást rendezett a svájci Winththur városi múzeumában. A kiállítás rendezője – a Kreditanstalt Numizmatikai Osztályának munkatársa,

Dobál Miklós — nagy szakértelemmel használta ki a numizmatika történeti forrásértékét, bizonyító és dokumentáló erejét, így a kiállított tárgyakon keresztül valóban be tudta mutatni a címben jelzett témát, a magyarok történetét az utóbbi ezer évben; pontosabban utal a magyarok honfoglalására, azaz a Kárpát-medence megszállására a IX–X. század fordulóján, majd István király 1001-ben történt megkoronázásától — és a magyar pénzverés kezdetétől — pénzekkel mutatja be a történelmet. Az egyes korszakokat a pénzeket tartalmazó vitrinekhez kapcsolódva természetesen szöveg, térképek és fényképek magyarázzák, érzékeltetik.

A magyar királyság első nagy korszakát — alapításától, 1001-től 1526-ig — általában aktív bel- és külpolitika, stabil gazdaság jellemezte, bár természetesen a félezer év alatt voltak negatív jelenségek, nehéz évek is, mint pl.: a tatárok 1241. évi betörése, vagy az első királyi dinasztia, az Árpád-ház kihaltát (1301) követő trónharcok. A tatárok okozta pusztítást azonban néhány év alatt kiheverte az ország, a trónharcokból pedig rövid idő alatt az Árpád-házzal rokon Anjou dinasztia tehetséges tagja, Károly Róbert került ki győztesen, aki ismét felvirágoztatta az országot. Nevéhez fűződik a magyar aranypénzverés megindítása. Ezt a korszakot 113 db. dénár, garas és aranypénz mutatja be.

1526-ban a magyar király megsemmisítő vereséget szenvedett az oszmán törököktől; a király is elesett. Szulejman benyomult az országba és annak középső részét sikerült tartósan, mintegy 150 évre megszállnia. A megmaradt ország is két részre szakadt. Keleti felén, Erdélyben nemzeti uralkodót választottak, míg a nyugati részben Habsburg király uralkodott. Az országegyesítési kísérletek csak a török kiűzése után váltak valóra, Habsburg uralkodó alatt. Ez a korszak egybeesik a tallérperiódussal és ezeknek, valamint az aranypénzeknek gazdag sorozata (természetesen az aprópénzek mellett) érzékelteti a kor pénzverését, az ország gazdaságát és pénzforgalmát. Az utolsó Habsburg király, az 1918-ban lemondott IV. Károly volt.

Az I. világháborút követő trianoni békeszerződésekben Magyarország területének nagyobbik részét elvesztette. A II. világháborút megelőző nemzetközi egyezmények ugyan a magyarlakta területek egy részét visszajuttatta Magyarországnak, de a II. világháborút lezáró békeszerződések Magyarország vonatkozásában visszaállították az I. világháborút követő határokat. A korszak pénzei a pengő és a forint. Ezek bemutatásával zárul a fém-pénz anyag ismertetése, az általános magyar történelem.

Külön rész mutatta be a papírpénzeket. Néhány Wiener Banco Zettel-t követően az 1848-as szabadságharc jegyei, majd a korona, pengő és forint rendszerek papírpénzei, bankjegyei voltak láthatók.

A pénztörténeti kiállításához gazdag történeti vonatkozású éremanyag csatlakozott. Különösen a török háborúk érmei emelkedtek ki, 69 db. mutatta be az egyes városok visszafoglalásait és a háborúk vezéreit.

A kiállításnak igen magas színvonalú katalógusa van, amely a rövid történeti bevezető után jegyzékben adja a kiállított pénzeket, érmeiket gazdag képanyaggal.

Mind a kiállítást, mind a katalógust rendkívül objektív történelemszemlélet jellemzi. A történelmi vázlat csak a tudomány által bizonyított tényeket közli, szinte értékelés nélkül, amely könnyen szubjektivitásba csúszhatott volna. Ez az objektivitás jellemezte a megnyitót is, ahol megjelent a svájci magyar nagykövet, az osztrák konzul, a Magyar Nemzeti Múzeum képviselője, valamint a svájci numizmatika, múzeumi hálózat és bankélet számos reprezentánsa. Az említett objektív történelemszemlélet miatt volt érthetetlen a román diplomáciai intervenció; a svájci román diplomácia képviselője ugyanis a svájci külügyminisztériumban, majd — elutasítása után — a Schweizerische Kreditanstaltnál is tiltakozott a kiállítás, illetve a katalógus ellen, természetesen ugyancsak eredménytelenül. Sajnos nem ez az első történelmi munka, amely tiltakozást váltott ki onnan, ahol a történelemhamisítást állami ideológiává tették. S félő, hogy nem is utolsó.

Gedai István

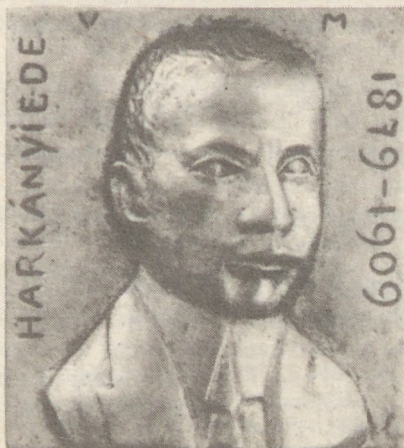
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár
1088 Budapest Múzeum krt. 14–16

A Harkányi Ede plakett története

DIE GESCHICHTE DER EDE HARKÁNYI PLAKETTE

A szabadvésművesek a páholy hivatalos jelvényén kívül egyéb plaketteket is készítettek. Ezeket nem megkülönböztető, a páholytagságot igazoló céllal viselték, hanem valamely kiváló személy tiszteletére, általában annak emlékére őrizték kegyelettel. A célhoz méltó művészi kivitelre nagy gondot fordítottak. Ezzel a tevékenységükkel is támogatták a művészetet, a kultúra egészét, mint ezt fő céljaik között megfogalmazták.

A mű megformálására a legkitünőbb, rendszerint szabadkőműves művészeket kértek fel és nagy gonddal vitták meg a legapróbb részleteket is.

A szóbanforgó plakettet¹⁻² (1. kép) a legradikálisabb páholy, a „Martinovics”-páholy készítette el. Ez a páholy az általános, titkos, egyenlő választójog kivívását, a felekezettől független, kötelező és ingyenes népoktatást, minden téren a demokratikus átalakulás megvalósulását tartotta elsőrendű szabadkőművesi feladatának.

E célok szolgálatában állt Harkányi Ede is, a páholy fiatal alapító tagja. Harkányi Ede 1879-ben született Budapesten, vagyis 28 évesen lett a Martinovics páholy tagja. Író és szociográfus volt. A budapesti, majd a lipcsei egyetemen tanult, ahol doktori és ügyvédi oklevelet szerzett. Négy nyelven írt és beszélt. Részt vett a TT (Társadalomtudományi Társulat) megalapításában Pikler Gyulával és Somló Bódoggal. A TT és a Társadalomtudományok Szabad Iskolája (a mai TIT őse) titkára és tanára, a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének alelnöke volt.³

„A magyar társadalom sokféle gazdasági és kulturális nyomorúságát fájdalmas keserőséggel szemlélte és e keserűség korbácsa s a nyomorgók, szenvedők helyzetének javítására irányuló szenvedélyes szeretet hajtotta őt a tömegek gazdasági, kulturális felemelésére vezető reformok lelkes munkálására.”⁴

Művei: A holnap férfiai (1904), A holnap asszonyai (1905), A nőfelszabadítás eszközeiről (1906), Babonák ellen (1907), Az úgynevezett reform-országgyűlés (1908), megjelenésükkor újszerűségükkel,⁵⁻¹¹ meggyőző érvelésükkel hatottak. Sok cikket írt magyar és külföldi folyóiratokba. A „Huszedik Század” állandó munkatársa volt.¹²⁻¹⁶

A fiatalon elhunyt Harkányi Edéről – Dr. Bókay Árpád nagymester az egész magyar szabadkőműves-ség, Jászi Oszkár, a „Huszedik Század”, a Szabad Iskola, A Galilei kör, Jászai Samu, a szervezett munkásság, Pikler Gyula, a Társadalomtudományi Társulat, a fiatal Szakasits Árpád a Szabad Iskola diáksága nevében, sőt még az ellenséges tábor képviselője, Farkas Pál is – elismerően szólt.¹⁷⁻¹⁸

Önzetlenségét, elvhűségét, tehetségét, világos gondolkodását, bátorságát, lelkesedését, szorgalmát dicsérték megindult szavakkal. Mindnyájuk elé példaképpen állították. Harkányi Ede jelentőségére vallanak az ország minden részéből érkező részvétnyilatkozatok. Személye országszerte ismert és közkedvelt volt, halála családján kívül az egész szabadkőművesség, sőt a haladás egésze számára jelentett nagy veszteséget.¹⁹

A levéltári iratokból kitűnik, hogy emléket több módon igyekeztek megőrizni. Évről-évre testületileg megkoszorúzták a sírját. Tiszteletére ösztöndíjat alapítottak.²⁰ Harkányi Edét lefestették és a Martinovics-páholy plakettet készíttetett az emlékére.²¹ Dr. Polacsek Károly ügyvéd testvér javasolta először, aki – mint erről a páholy jegyzőkönyve 1909. XII. 3.-án megemlékezik – „a plakett készítése ügyében Székely és Jászi testvérral együtt eljárta Telcs Ede²² és Vedres Márk²³ szobrász művészeknél és nevezettek ajánlatait előterjeszti”. Az ügy fontosságához méltóképpen „előkészítő bizottsághoz utalják” a plakett kérdését. Előbb Vedres Márkot bízták meg a megalkotásával, majd pályázatot írtak ki,²⁴ mert úgylátszik elhamarkodták a döntést. Marschan Géza javasolta, hogy kérjenek terv-vázlatot. Két pályamű érkezett.²⁵⁻²⁶ Gerő Ödön²⁷ véleményezte, majd a bírálattal olyan nagyságokat bízták meg, mint Telcs Ede és Kernstock Károly.²⁸ Utánuk – minthogy a műalkotás művészi becsében már kétség nem lehetett – a páholy teljes tagsága is több alkalommal megvitatta a plakett eszmei értékeit, valamint élethűségét. Csak ezek után készült el a Harkányi Ede plakett.²⁹

„Szép vonalritmus, nemes formaszerepeltetés, megkapó egyszerűség, egyszerre gondoltság és egyetértés

érettetés jellemzik. Szinte úgy hat, mint valami java korarenaissancebeli elefántcsont-faragvány. Talán csak a gipsz kezelése kelti ezt az anyaghatást, maga a szobormű ércben is nemesen hatna”, – írják többek között a bírálók.^{30–31}

Olvashatjuk Vedres Márk eredeti, kézírásos levelét, amelyben a feladatot elvállalja és a páholy kívánságainak is eleget tesz.^{32–37}

A plakettet különösen érdekessé az teszi, hogy a Martinovics-páholy készítette el, az a páholy, amelyik a radikális polgári mozgalmak vezető szerveként, a Polgári Radikális Párt, sőt a polgári radikalizmus megformálójaként úgy vélnénk, csak politikával foglalkozott. Valójában tehát a művészetek pártolását nem hanyagolták el, még ebben az erősen politizáló páholyban sem.

A plakett *előlapján* Harkányi Edének sokat vitatott mellképe látható, Vedres Márk névjelével és Harkányi Ede születési és halálozási évszámával.

A plakett *hátlapja* a szabadkőművességre vonatkozó allegorikus jelenetet ábrázol. Ezt dicsérték egyöntetű lelkesedéssel a bírálatok. Egyszerűségét, ritmusát, gondolatgazdagságát méltatták. A plakett egy példánya a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található.

Berényi Zsuzsanna Ágnes
1072 Budapest Dob u. 16. II. 39

Jegyzetek

1. Országos Levéltár (a továbbiakban OL) P 1123 Martinovics páholy (a továbbiakban M) 2. tétel k.n.
2. A szabadkőműves páholyok tagjait szabadkőműves tettek alapján és tudásuk szerint különböző fokozatokba sorolták. A mester fok volt a legmagasabb. A Martinovics páholy nagygyűlési képviselőjeként Jászi Oszkár kapott megbízatást a Szövetségtanácshoz rendes küldöttként, az ideiglenesen megbízott Zigány Zoltán helyébe Harkányi Edét jelölték ki, aki a Demokrácia páholyban lépett a szabadkőművesek sorába. Ott nyerte el a „mester” fokot 1907. okt. 28-án.
3. „Társadalmi erkölcsstan” és „Újabb társadalomerkölcs-tani kérdések” volt a félévénként nyolc alkalommal tartott előadásának a címe.
4. „Dél” 1909. nov. 13. 6. oldal.
5. OL P 1123 M 3. tétel 14. lap. „Felsőbb tanfolyamok” c. sorozatát munkások is látogatták.
6. A Szabad Iskola 1908. február–áprilisi programján álló útbaigazítás: „Bővebb felvilágosítás és részletes órarend dr. Harkányi Ede titkárnál (VIII. Szentkirályi-utca 51. szám. Telefonszám 65–65) kapható.”
7. dr. Harkányi Ede – OL P 1123 M 1. csomó 2. tétel – 1908 október és december havi páholy látogatási kimutatás szerint jelen volt október 10-én és 4-én, hiányzott 7-én, jelen volt december 5-én és 12-én, hiányzott 4-én, tehát a legszorgalmasabb páholylátogatók közé tartozott.
8. OL P 1123 M 2. tétel. 1908. nov. 21-i páholyjegyzőkönyv. 1909-ben a szabadkőművesek a Martinovics páholy irányításával határozati javaslatot készítettek elő a választójogra vonatkozóan. A páholy tagjai előzően meglátogatták a többi páholyt ezügyben. Harkányi Edének a Prometheus páholy összejövételét kellett volna meglátogatnia.
9. OL P 1123 M 1. csomó 2. tétel. Részlet a páholy költségelőirányzatából:

„A. Bevételek	Belépésének ideje	Tagdíj	Összesen
Harkányi Ede 8	VI. 15.	Havi 5	30”
10. A szabadkőművesek legfelsőbb szerve a Szövetségtanács volt. Minden páholyt meghatározott számú szövetségtanácsos képviselt benne. Harkányi Edét 1909. I. 16-án Jászi Oszkár mellett szintén szónokká, majd hamarosan szövetségtanácsos-sá választották. 1909. IV. 26-án tett esküt.
11. OL P 1123 M 26. kötet. Harkányi Edét a Martinovics páholy szövetségtanácsosként fontos megbízatásokkal látta el. Például ki kellett harcolnia, hogy tűzzék napirendre az általános, titkos, egyenlő választójog ügyének megtárgyalását a Szövetségtanácsban.
12. Harkányi Ede felszólalt a Galilei Kör támogatása érdekében. Erre a Martinovics páholytól az 1909. márc. 13-i ülésen nyert megbízatást. Dr. Bókay Árpád nagymesterhelyettes véleménye szerint „meg kell várni, hova fejlődik ez a kör.” Megfigyelik. Ha nem ellenkezik az egyetemi fegyelemmel és komoly, békés munkálkodásra hajlandó, akkor támogatni kell. Ugyanis bizonyos szervezetek gyűlést hívtak össze a Galilei Kör ügyében és azt azzal vádolták, hogy „hazafiatlan, destruktív”.
13. OL P 1123 M 2. tétel. Az 1909. máj. 3-i szövetségtanácsi ülésen Harkányi Edét az antiklerikális mozgalom vezetésére alakult bizottság tagjává választották. Bizonyára azért esett rá a választás, mert 1909. ápr. 17-én a M 26. Építészeti Rajza (jegyzőkönyve) szerint az antiklerikális küzdelmek történelmi előzményeiről Harkányi Ede már tartott előadást.
14. OL P 1123 M 2. tétel 19. Építészeti Rajz (a továbbiakban É.R.). Mint tapasztalt szabadkőműves, tagfelvétel alkalmával az újonnan felvetteket, vagy a magasabb fokba avatottakat több alkalommal Harkányi Ede vezette be a „titkok” ismeretébe.
15. OL P 1123 M 2. tétel 32. É.R. és P 1083 M 137. csomó LXXXVII. 1908. jún. 11-én „Az előkészítő bizottság nevében” ötvenkét társával együtt Harkányi Ede is aláírta a tanítófizetések kiegészítésének, „a magasszínvonalú, intenzív, felekezetenkívüli, demokratikus népkultúraért történő” küzdelem követelését. 1909. okt. 22-én, a Világ c. lap megindításának vitájában még tevékenyen részt vett.
16. OL P 1123 M 2. tétel 34. É.R. és OL P 1083 M LXXXII. 137. csomó 57. lap. A páholy jegyzőkönyve halálhíreről tudósít. A páholy gyászjelentése így ír: „a szabadkőműves ideálok nemes és önzetlen harcosa, ma 31 éves korában meghalt.”
17. Dél 1909. nov. 13. 7. oldal.

18. Dél 1909. nov. 13. 8. oldal. Harkányi Ede végrendeletéből: (idézte Jászi Oszkár a temetésen) „Ezekben rendelkezem földi javaimról. A túlvilági életben nem hiszek, tehát lelkiekről nem beszélhetek. De sok gondolat, vágy, szándék élt halandó agyvelőmben. Ezekről az én szeretett nőm és harciasaim, barátaim, eleget tudnak. Legyetek nálamnál jobbak, tökéletesebbek: ezt az óhaját hagyom mindnyájatoknak.”

19. OL P 1083 M LXXXVII. 137. csomó 98. lap.

20. OL P 1123 M 2. tétel 56. É.R. A Martinovics páholy „Székely Imre testvérnek, az előkészítő bizottság nevében tett javaslatára elhatározta, hogy Harkányi Ede testvér emlékezetére a progresszív irányú diákegyesületek ajánlatait meghallgatva, évenként 120–150 K ösztöndíjat fog kiadni egy-egy egyetemi hallgatónak. Az ügy részleteire nézve a páholy később fog határozni.”

21. OL P 1123 M 2. tétel 38. É.R.

22. Telcs Ede szobrász (1872–1948). Számos plakettet is alkotott.

23. Vedres Márk szobrász (1870–1961). Kossuth-díjas kiváló művész. Münchenben Hollósy Simon, Párizsban A. Rodin tanítványa. Korai művei az impresszionizmusra hajlanak. 1902-ben Fiumébe utazott, ahol A. Hildebrand köréhez csatlakozott. Ettől kezdve élete nagy részét Firenzében töltötte, csak 1934-ben tért végleg haza, Budapestre. Műveit Párizsban, Berlinben, Bécsben, Velencében, Londonban, Kölnben, Amszterdamban állították ki. 1911-ben résztvett a Nyolcak művészeti kiállításán meghívottként. Számos külföldi kitüntetést kapott. Köztéri szobra áll Firenzében, Svájcban. Stílusát kezdetben Rodin hatása, majd kubisztikus formák után klasszicizáló törekvések jellemezték.

24. OL P 1123 M 2. tétel 39. É.R. Az 1909. dec. 10-i jegyzőkönyv szerint szokatlanul gyorsan született döntés. Hadl Richárd ekkor már javasolta a plakett sokszorosítását.

25. OL P 1123 M 3. tétel 44. É.R. 1910. jan. 21-én a plakett vázlata már elkészült, a főmesternél (ezidőtájt Sándor Pálnál) megtekinthető.

26. OL P 1123 M 3. tétel 52. É.R. és OL P 1123 M 3. tétel 48. É.R. Az ügy egyre sürgősebb, mert ápr. 22-ére tervezi a Martinovics páholy a Harkányi Ede gyászünnepeket, s ekkor szeretnék volna a kész plakettet is bemutatni. Nem készült el sem a plakett, sem a Petőfi páholy tervezett Harkányi-emléktáblája a kitűzött időpontra.

27. Gerő Ödön, író, újságíró, esztéta (1863–1939), művészeti tárgyú cikkeiben a haladás és a modern művészet élharcosa.

28. Kernstock Károly festő (1873–1940). Az Iparművészeti Iskolán, Münchenben Hollósy Simonnál, majd a párizsi Julian Akadémián, hazatérve Benczur mesteriskoláján tanult.

29. OL P 1123 M 3. tétel 56. É.R. Az 1910. ápr. 23-án kiadott meghívó szerint: 1. A páholy dönt a Harkányi-ösztöndíj kiadásáról. 2. Harkányi Ede profán tevékenységéről Szende Pál. 3. Szabadkőműves tevékenységéről Zigány Zoltán emlékezik meg. 4. LánCBSZÉDET mond Gönczi Jenő. – A Harkányi Ede-emlékünnepeket végül is 1910. ápr. 29-én tartották meg minden páholy részvételével. Sándor Pál főmester jelentette be, hogy a páholy „az elhalt testvér emlékére arcképes plakettet készített és Harkányi-ösztöndíjat alapít, melyet minden évben az a főiskolai hallgató fog elnyerni, aki különös érdemeket szerez a progresszív működés terén.”

30. OL P 1123 M 2. tétel 1. csomó. 1196–1199. lap.

31. OL P 1123 M 3. tétel 59. É.R.

32. OL P 1123 M 2. tétel 1. csomó 322. lap.

33. OL P 1123 M 3. tétel.

34. OL P 1123 M 2. tétel 1. csomó, a páholy 1909-es és 1910-es pénztári jelentése. „A „Martinovics” szabadkőműves páholy 1909. évi október 31-én elhunyt alapító tagja, dr. Harkányi Ede emlékére művészi kivitelű plaquette készített; a plaquette elkészítését Vedres Márk vállalta el. Hogy oly korán és váratlanul elhunyt barátunk minden tisztelőjének alkalmat adjunk ezen emlék megszerzésére, ezen plaquetteket önköltségi árban, 10 koronáért, rendelkezésre bocsátjuk azoknak, kik ezen szándékukat legkésőbb folyó évi december hó 30-ig tudatják velünk. A megrendelések a jelzett időpontig Benedek Elemér úr címére (VII. Király-utca 98/a) küldendő a pénzzel együtt.” 340 K folyt be erre a célra. Eszerint 34 plakett kelt el.

35. OL P 1123 M 4. tétel 78. É.R.

36. OL P 1123 M 4. tétel 86. É.R. 1911. ápr. 7. „Pollacsek Károly testvért felkérjük, hogy a Harkányi-plakettet Vedres Márknál sürgesse meg. „A Harkányi-ösztöndíj jogi formulázását is csak ekkor végzi el Barta Imre, Herzog Ede, Lénárt Albert és Pollacsek Károly.” 1911. dec. 15-én „titkár testvér jelenti, hogy Vedres Márk szobrászművész a Harkányi-plakettet megküldötte és hogy Gerő Ödön s Kernstock Károly testvérek, mint kiküldött páholytagok a plakettet, mint modelnek megfelelő, mint művészi értékkel bírót átvételre ajánlják.”

37. OL P 1123 M 4. tétel 91. É.R. 1912. jan. 19-én Szende Pál h. főmester vezetése mellett jött létre „határozathozatal a Harkányi-plakett ügyében”. „E tárgy körül élénk vita fejlődött ki, amelyben részt vettek Vágó József, aki az elkészített plakett arcképes oldalának átdolgozását ajánlja, míg Marschan helyettes főmester ugyanez oldalnak teljes lecsiszolását kívánja. Diner-Dénes József, Bölöni György, Lengyel Géza, Sucher Róbert és Delej Lajos testvérek felszólalásai után akként határozunk, hogy a plakettet meghagyjuk eredeti alakjában, az elkészített példányokat kiadjuk az arra előjegyzett testvéreknek és utasítottuk a kincstáros testvért, hogy a dolgok anyagi részét a művésszel rendezze.”

Éremleletek

Érsekvadkert (Nógrád megye). Összesen: 1993 db. Utolsó év: 1625. Magyar. II. Ulászló dénár CNH. II. 272A. K–H. I. Ferdinánd tallér K–B 1556, dénár K–B 1534, 1537, 1538 (2), 1539, 1541, 1543 (2), 1544, 1545, 1547, 1549, 1552, 1555, 1556 (2), 1558, 1559, 1560, 1561, 1563, 1564, 1565 (2). Miksa dénár KB–1565, 1566 (2), 1567, 1570, 1571, 1573, 1575, 1577 (2), 1578 (2). Rudolf dénár K–B 1578, 1579, 1581 (2), 1582, 1583, 1584 (2), 1586 (2), 1588, 1590 (2), 1591 (3), 1594, 1595, 1598, 1600, 1601 (2), 1602 (4), 1607 (2), év: ? (3). II. Mátyás dénár K–B 1609, 1610, 1611 (4), 1612 (8), 1613 (7), 1614 (8), 1615 (10), 1616 (8), 1617 (6), 1618 (8), 1619 (5), 1620 (4), év: ? (7), egykorú hamisítvány. II. Ferdinánd dénár K–B 1623 (6), 1624 (29), 1625 (21), év: ? (17). Erdély Báthori Gábor III-as garas 1605. Bethlen Gábor dénár K–B 1620, 1621 (11), B–Z év: ? Tirol Ferdinánd fhg. tallér é.n. II. Ferdinánd tallér 1622. Schweidnitz II. Lajos 1/2 garas 1523 (2), 1525, 1526 (2), év: ? (3). Cseh II. Ulászló weisspfennig. I. Ferdinánd weisspfennig (3). Miksa 1 krajcár 1571, weisspfennig 1566, 1569. Rudolf tallér Budweis 1582, weisspfennig 1593. Lengyel Kázmér (1447–1492) 1/2 garas (4). Albert (1492–1501) 1/2 garas (11). Sándor (1501–1506) 1/2 garas (13). I. Zsigmond (1506–1548) 1/2 garas é.n., 1508, 1509, 1511, év: ? (6). III. Zsigmond (1587–1632) III-as garas 1596, 1601 (2), 1604, 1618. Riga III. Zsigmond III-as garas 1588. Brandenburg II. Joachim (1535–1571) 1 krajcár é.n.

G.I.

Fertőrákos (Győr-Sopron megye). Összesen: 184 db. Utolsó év: 1538. Cseh II. Ulászló garas (170). I. Ferdinánd garas é.n. (7), 1538 (3), év: ? (4).

G.I.

Kecskemét – Batthyány u. (Bács-Kiskun m.) Összesen 42 db. Utolsó évszám: 1800. Magyar I. Ferenc 6 krajcár B 1800 (17), E 1800 (4), S 1800 (14), 3 krajcár B 1800, S 1800, Ausztria II. Ferenc 6 krajcár A 1800 (2), Bizonytalan 6 krajcár vj. ? 1800 (3). Katona József Múzeum, Kecskemét, ltsz.: 83.2.1.–83.2.7.

V. Székely György

Kecskemét – Munkácsy u. (Bács-Kiskun m.) Összesen 132 db. Utolsó évszám: 1805. Magyar Mária Terézia rézpoltúra j.n. 1763 (3), 1765 (5), rozetta 1763, S 1763, rézkrajcár K 1762 (3), K 1780 (19), N 1780, S 1780(6), II. József rézkrajcár S 1780 (3), B 1781 (5), 1782 (7), S 1781 (7), 1790 (38), I. Ferenc 3 krajcár B 1799, Ausztria Mária Terézia rézkrajcár j.n. 1779, 1780, W 1780 (10), Lotharingiai Ferenc rézkrajcár W 1763, év ?, II. József rézkrajcár W 1780 (4), A 1781 (2), 1782, 1790 (6), Tirol Mária Terézia rézkrajcár H 1780, Burgau II. Ferenc rézkrajcár H 1805, Cseh Mária Terézia rézkrajcár P 1761, 1762 (2). Katona József Múzeum, Kecskemét, ltsz.: 83.1.1.–83.1.27.

V. Székely György

Irodalom

Ambrus Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1914-től 1919. VIII. 1-ig. I–II. kötet, Budapest 1986. 534 p.

Örömmel üdvözölhattuk Ambrus Béla megjelent új kétkötetes könyvét, amely egy rövid – 5 éves – időszak magyar papírszükségpénzeit dolgozta fel. Ez az időszak az első világháború kitörésének évétől a Tanácsköztársaság bukásának évéig tart. A mű tulajdonképpen folytatása az 1977-ben, ugyancsak a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete által megjelentetett „Magyarország szükségpénzei 1723-tól 1941-ig” című kötetnek, amely szintén Ambrus Béla műve.

A most megjelent kötet 1687 db szükségpénz leírását és ábráját tartalmazza. A könyv leíró része történeti áttekintést nyújt a korszak általános magyar pénzügyi helyzetéről.

A szükségpénzek két nagy csoportját elemzi: a polgári hatóságok által kibocsátottakat, valamint a katonai kibocsátásokat.

A könyv külön értéke a katonai kibocsátásokon belül a hazai fogolytáborok, de különösen a szibériai fogolytáborok szükségpénzeinek feldolgozása. A könyv történeti részében azonban áttekintést kaphatunk a mintegy 200 évet átfogó hadifogolytáborok kibocsátásáról.

A szibériai fogolytáborok pénzeivel foglalkozó rész, véleményem szerint nemcsak az e témával foglalkozók érdeklődésére tarthat számot, hanem azokéra is, akiket csak a történelem érdekel. A szibériai hadifogolytáborpénzek feldolgozása utal a legjobban arra, hogy a mű megjelenését hosszú évek kutatómunkája előzte meg.

A kötetben helyetkaptak még a Magyar Tanácsköztársaság, valamint – ahogy a szerző nevezi – az Intervenció kiadásai is.

Az eddigiektől eltérően bővebb németnyelvű összefoglalás is található.

Kiegészül még a kötet 3 térképpel, gazdag bibliográfiával, külön helységekre lebontott irodalommal, és egy ábécé rendbe szedett névmutatóval.

Fájdalom, hogy Ambrus Béla 1979-ben bekövetkezett halála miatt nem folytathatja a szükségpénzkibocsátások további sorozatát.

R. Nánási Éva

Bíróné Sey Katalin: Pannoniai pénzverés. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest 1985. 136 p.

A kis kötet a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének jóvoltából hasznos útmutatót ad a gyűjtők és a numizmatika iránt érdeklődők kezébe. A szerző kéziratát, az előszóhoz csatolt jegyzet szerint, 1974-ben, tehát közel másfél évtizede zárta le. Ilyen hosszú intervallum a felgyorsult kutatások időszakában elkerülhetetlenül magában hordozza a részleges elavulás veszedeelmét. Szerencsés módon ez nem vonatkozik a kötet lényegét jelentő hasznos numizmatikai összeállításokra, így a Sisciában és Sirmiumban vert pénzek jegyzékére (53–92), a verdejegyek jegyzékére (97–108). Viszont az idő erősen kikezdte a bevezető tanulmányt Pannonia történetéről és nem hagyta érintetlenül a „Pannonia” feliratos érmek katalógusát, valamint a pannoniai verdékről szóló fejezetet.

A könyv numizmatikai jellegére való tekintettel nem érdemes kitérni e helyen azokra a történeti megállapításokra, dátumokra, amelyeket a kutatás 1974 óta módosított – kivéve, ha azoknak numizmatikai vonatkozása is van.

Aelius Caesar „Pannonia” feliratú érmei Hadrianus provincia-sorozatában kerültek kibocsátásra. A sorozatban egyedül a pannoniai érmeket verték Aelius Caesar nevével, aki, mint kijelölt trónörökös, Pannoniát kormányozta.

A viminaciumi verde kezdetben, III. Gordianus alatt, csak lokális pénzeket vert. Állami pénzverde megszervezésére, aureusok és antoninianusok kibocsátására Philippus alatt, 247-től került sor. A verde 258-ig állt fenn.

Ingenius és Regalianus nem Pannonia helytartói voltak, hanem a dunavidéki összevont haderő (Noricum, a két Pannonia, a két Moesia és Dacia) parancsnokai, akik Sirmiumban székeltek. Ingenius 258-ban kelt fel, Regalianus egy évvel később és 260-ban bukott el.

A sisciai verdével kapcsolatban a IV. századi hatalmi viszonyok kívánnak némi korrekciót. Savia provinciát az újabb kutatások szerint Nagy Constantinus szervezte meg 314/316 után. Illyricumot Sisciával együtt 294–305 között Galerius caesar kormányozta, majd 314/16-ig Licinius hatalmi területéhez tartozott, majd Constantinus kezére jutott. Siscia sohasem számított keleti verdének.

A RIC IV. kötete Decius és Trebonianus Gallus éremverésében Mediolanumba helyezte azt a verdét, amelyet ma Viminaciumban tartunk számon. A 49. és 51. oldalakon tehát a 8., 17. és 18. számú érmeznél a verde helyesen Viminacium.

Végül a mellékelt térképhez szükséges néhány megjegyzést fűzni. Az alcím, „Augustustól Diocletianusig” megtévesztő: a határok a 214-től bekövetkezett változások szerint osztják fel Pannoniát, nem véve figyelembe a kutatás módosítását. Ebben az időszakban azonban Pannonia déli szomszédját nem Illyricumnak, hanem Dalmatianak nevezték. Az I. században Emona is

Pannoniához tartozott, a IV. században Poetoviot is elcsatolták. Diocletianus csak Pannonia Inferiort osztotta fel (az egész Balaton-vidék Valeriahoz tartozott), Pannonia Superior kettéosztása Constantinus műve.

Fitz Jenő

Bóna Endre: Medicina in nummis Szegediensis. Szeged 1986. 114 p.

A szerző, aki egyébként szegedi stomatológus főorvos, már több alkalommal írt közleményt Szegeddel kapcsolatos érmeiről. Most a szegedi medicinára vonatkozó érmeiket és plaketteket állítja sorrendbe és közli csaknem valamennyinek kifogástalan fotóját. A felsorolt 87 érmet három csoportba osztja. Az első tartalmazza a Szegedi Egyetem és egyéb intézmény érmeit. A második csoport az orvosok és orvosprofesszorok érmeit foglalja magába. Míg a harmadik a gyógyszereszek illetőleg a gyógyszer tudomány tanárainak érmeit csoportosítja. Az érmeik 36 alkotója a magyar éremművészek széles skáláját jelzik Reményitől Borsosig. Honnan származik ez a gazdag kollekció? Az ok kétségtelenül Szeged saját éremművészeinek bő termésében rejlik. Jogosan állíthatjuk, hogy Szeged kulturális jelentőségéhez Tápai Antal, Tóth Sándor, Lapis András, Fritz Mihály éremművészek is hozzájárulnak. Az előszó hangsúlyozza, hogy a mű „nem valamiféle katalógus”, hanem orvostörténeti alkotás. Ez az állítás csak szűk keretek között értelmezhető. Mert hogy csak egy példát említek, Apáthy Istvánról írni és a nevezetes „neuron vitát” nem megemlíteni – mely többek között a Nobel díjas Ramon y Cajalt is mozgósította – hiányérzetet kelt bennünk. A szerző nem választotta meg szerencsésen a képszerkesztőt. A borítón látható három érme közül csak az egyik szegedi orvosérem, a másik ugyan orvost ábrázol, de nem szegedit, míg a harmadik szegedi érme, de nem orvosi. A címdalon azt olvashatjuk, hogy a mű az első szegedi vonatkozású érme megjelenésének 300. évfordulójára jelent meg. Elvártuk volna ennek az érmeinek ezen a helyen való reprodukálását. Ehelyett egy Wespriemi érmet láthatunk itt indokolatlanul. Ezek az illusztrációs zűrzavarok a laikus olvasót félrevezetik. Mindezekről eltekintve a mű medailisztika szempontjából hiánypótló, orvostörténészek számára hasznos. Kiadásáért a Somogyi könyvtárat, előállításáért a Kner nyomdát illeti dicséret.

Varannai Gyula

Gedai István: A magyar pénzverés kezdete, Budapest 1986. 135 p. 184 kép

Gedai István módszerében példászerű, kitűnő könyvet írt pénzverésünk kezdeteiről. Méltó folytatója annak a nagy munkának, amelynek eredményei Hóman Bálint és Huszár Lajos tanulmányaiban formálódtak. Könyvében az elődök beidegződött tételeinek józan értékelését s egyben bírálatát adja, és új módszert vezet be az érmeleletek keltezésében: a temető-terképek elemzését. Alább következő beszámolómban a könyv egymásra alapozott fejezeteit követem és kitérek a még vitára okot adó egyes jelenségekre.

A tárgyalást egy igen lényeges fejezet indítja: az önálló magyar pénzverést megelőző korszak bemutatása. Ebben a fejezetben nagyjából a honfoglalás korának és a X. században eseménytörténetét vázolja fel. Az utolsó évtizedek eredményeire támaszkodik, új mozzanat alig merül fel ezekkel kapcsolatban. Talán a viking kardokról írottakat látom kérdésesnek. Ezek fontosságára elsősorban Fettich Nándor hívta fel a figyelmet, az egész viking kérdést ő vetette fel elsőnek (a Szent István Emlékkönyv III. kötetében adta nagyszabású összefoglalását eredményeinek). Tanulmányának bírálatában (Folia Archaeologica 1/1939 (231–232 p.) én voltam az, aki megállapítottam, hogy a kétélű kardok Petersen féle időrendje nem egyezik korai pénzeink észak felé áramlásával, mert a kardok inkább Géza koriak. Ebben a tanulmányomban merül fel először az, hogy e kardok Géza és István „modern” hadseregalkotásának emlékei. Tudjuk, hogy haderőnk átszervezésében milyen nagy szerepe volt a karoling lovagoknak s a kardok is elsősorban karoling fegyvergyárak termékei. Inkább csak a díszkardok északi eredetűek! Ezt a felismerést dolgozta ki Bakay Kornél. Ennyit a viking kérdéshez.

A szerző a honfoglalók lélekszámának megállapításakor a 20.000 lovason alapuló számítgatásokat veszi alapul. Úgy véljük, hogy egyszer már komolyan számolnunk kell Árpád magyarjai kis lélekszámú temetőivel és a késő-avar (onogur) temetők sokaságát, sőt ezres lélekszámával. Bizonyos, hogy Árpád magyarjai kisebbségben voltak az itt találtakkal szemben, akinek tömegei megérték a honfoglalást! Géza és István szerepével kapcsolatban újra meggondolásra ajánlom, hogy a Gizellával való házasság elsősorban Géza hatalmának és királyságának elismerése volt, s ennek a hatalomnak egyik fontos kelléke a pénzverés lehetett.

A könyv második fejezete a Stephanus rex obulusok kutatástörténetéről ad kiváló értékelést. Hóman Bálint és Huszár Lajos munkásságának méltatása során ismét felmerül obulusaink verőtüveinek poncolással való készítése. Úgy látom, hogy a poncolás mellett itt-ott a vésonék is szerepe volt; de nem is ez a meggondolandó, hanem az, hogy poncolni, csak puha verőtübe lehetett, az meg nem volt alkalmas sorozatverésre. Edzeni, acélozni kellett. Emellett bizonyos, hogy a mestereknek betűponcaik is voltak, akárcsak a néhány száz évvel későbbi könyvnyomtatásnak. Mindezek tovább kutatandó kérdések, de egy bizonyos, szívós műhelyhagyományra, gyakorlatra vallanak. A betűvetést illetően pedig más a Stephanus rex pénzek műhelyhagyománya és más a Lancea regiseké! Az utóbbi valóban poncolt szép antikváival szemben, az előbbi betűverésre gyakorlatlan ötvösökre vall. István utódainak a pénzein a Lancea regis hagyományai folytatódnak! Gedai István becslendő módon nem ragaszkodik minden áron feltevéséhez, hanem látja, hogy a pénzverésünk kezdeteivel kapcsolatban a felmerült gondolatokkal „továbbra is számolni kell”.

Gedai ugyanis a Lancea regis denároiban látja pénzverésünk kezdeteit és nagy fejezetet szentel a Dannenberg 1706/a denárnak, amit közönségesen Lancea regis denárnak ismerünk. Főként Kovács László alapvető tanulmányára támaszkodva felidéz a lándzsa, mint királyi jelvény körüli vitákat. A német szent lándzsát, a szárnyaslándzsát véli felismerni a Dbg 1706/a ábrázolásában is. Természetesen hosszan és igen alaposan foglalkozik az 1968-ban előkerült nagyharsányi lelettel és a benne talált 40 db Lancea regis veretével. A lelet korhatározásához a benne talált X. századi cseh és karoling veretektől a XI. század elejéig tartó többi veretek adnak alapot. Gedai István ebből azt a következtetést vonja le – amint már említettük –, hogy e denárok lennének István királyunk első pénzei a XI. század legelejéről. A kincslelet elrejtési korát az 1010-es évekbe teszi.

Ne hagyjuk azonban figyelmen kívül, hogy a leletben bőséggel vannak Géza nagyfejedelem korára valló veretek, ezzel meginog az 1010-es keltezés egyértelműsége. A lelet kapcsán Gedai fontos mérésbeli eredményeket közöl, amelyek az átlagsúly bizonytalanságára utalnak. Végeredményben Gedai arra gondol, hogy a Lancea regis vereteket közvetlenül István király koronázásakor verték.

Rendkívül érdekesek temetőtérkép elemzései, ezekből is azt a megállapítást szűri le, hogy a Stephanus rex pénzeket István király uralkodásának vége felé verték. Ezt a keltezést látszanak erősíteni azok a számvetések (a könyv külön értékei), amelyeket Gedai korai pénzeinket tartalmazó európai kincsleletekkel végzett, ezek is következtetéseit látszanak alátámasztani a korai-késői kérdésben.

A kötet utolsó fejezeteiben az utánvereteket tárgyalja és a fémvizsgálatokat mutatja be. Gedai kötete igen nagy nyeresége a magyar és a közép-európai pénztörténetnek. Sokirányú, komplex módszere mintaszerű.

László Gyula

Iványosi-Szabó Tibor: Gazdaságtörténeti és demográfiai feldolgozások, Bács-Kiskun megye múltjából VII. Kecskemét 1985. 501 p.

A kötet hat feldolgozása közül ezúttal csak a „Pénzforgalom és pénzürtékek Kecskeméten 1662–1711” című tanulmány ismertetésére van lehetőség. A szerző ebben a munkájában a levéltári forrásokra támaszkodva célul tűzte ki az adott időszakban Kecskeméten előforduló, azaz a forrásokban említett valamennyi pénzfajta elkülönítését, értékváltozásuk nyomkövetését, a helyi pénzforgalom és pénzürtékvizonyok alakulásának, valamint a város és más területek pénzügyi kapcsolatainak vizsgálatát.

A levéltári forrásanyag áttanulmányozása után 65 pénzmegnevezést különített el a szerző, melyeket alfabetikus sorrendben ismertet. Ezek között egyaránt előfordulnak az ismert értékpénzek (aranyak, tallérveretek), a különféle garasveretek és egyéb aprópénzek. A magyar és osztrák tartományi pénzekon kívül lengyel, német, francia, németalföldi, spanyol, itáliai és török pénzek nevét őrizték meg a feljegyzések. Megfigyelhető az a jelenség, hogy egy pénz több néven is emlitenek (pl. a 6 krajcárost aprógaras és tizenkétpénzes néven) illetve, hogy egy pénz az értékváltozása során új nevet kap (öreg garasból máriás garas). Több pénz meghatározása a kisszámú adat alapján nehéz feladat elé állította a szerzőt. Az atyafias kettős arany, a besling, a kettős táblás pénz, a lepér megnyugtató identifikálása még várat magára. Ugyanakkor nagy valószínűséggel feltelezhető pl., hogy a cikett tallér azonos lehet a velencei scudo della croce-val, a táblás arany a németalföldi dukáttal, a keresztos tallér a németalföldi albertustallérral, más néven patagonnal.

Az egyes pénzelnevezések vizsgálata után a pénzforgalom alakulásának szakaszait és sajátosságait elemzi a szerző. A vizsgált fél évszázadon belül a pénzforgalomban három szakaszt különített el. Az első szakaszt a fokozatos elszegényedés, a török és lengyel pénzek nagyon szerény forgalma jellemzi. A következő időszakban a város árú- és pénzforgalma tovább csökkent, ugyanakkor sok új pénzelnevezés tűnt fel, de a külföldi pénzek forgalma csak szórványos volt. A harmadik szakaszban a város anyagi helyzete tovább romlott, az értékpénzek előfordulása egyre ritkább, a rézpénz használata viszont egyre szélesebb körű lett.

A szakszerűen feldolgozott forrásanyag révén plasztikus képet nyerünk egy hódoltság mezőváros félévszázados pénzforgalmáról, amelyről eddig csak hézagos ismereteink voltak. Az adatokban gazdag, következtetéseivel továbbgondolásra serkentő tanulmány nagy nyeresége a magyar pénztörténeti kutatásnak.

V. Székely György

Leányfalusi Károly–Nagy Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei. A pengő pénzrendszer 1926–1946. Kecskemét 1986. 175 p.

A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete 1974-ben jelentette meg a szerzőpáros könyvét Magyarország 1926 és 1972 között vert fémpénzeiről, melyet 1977-ben a papírpénzekkel kiegészített katalógus követett. Mindkettő (de különösen az első) valós igényeket elégített ki, amit az is bizonyít, hogy évtizedeken át lehetett látni a két könyvet a gyűjtők kezében, akik haszonnal forgatták őket, hiszen a rendszerezéshez nélkülözhetetlen segítséget adtak.

Az eltelt két évtizedben számos cikk és könyv jelent meg, amely vagy részben, vagy teljes egészében felöleli az 1926 utáni pénzverést (Huszár Lajos, Kupa Mihály, Leitner Sándor, Nánási Éva, Rádóczy Gyula, Unger Emil, Ambrus Béla), és számos új szempontra hívta fel a figyelmünket. A szerzők ezeket összegyűjtötték és felhasználták, sőt két vonalon tovább is bővítették ismereteinket. A pénzekon megörökített személyek és a tervezők rövid életrajzára gondolunk elsősorban. A gyűjtőknek segítséget jelent, hogy az eddig alkalmazott „numizmatikai érték” helyett forintban közlik az egyes darabok jelenlegi árát. A hatnyelvű összefoglaló (német, szlovák, orosz, román, szerb, angol) a külföldiek számára is hozzáférhetővé és használhatóvá teszi a könyvet. Jó lenne, ha a jelenlegi kiadványt tevékenységük zárókövének tekintenék a szerzők, és korábbi időszak pénztörténeti feldolgozását vállalnák.

Kőhegyi Mihály

Pávó Elemér: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon. (A Magyar Numizmatikai Társulat és a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete közös kiadása) Budapest 1986. 111 oldal, 20 táblázat, 2 térkép.

A Buda felszabadításának 300 éves évfordulójára rendezett kultúrprogram keretén belül jelent meg ez a hégzagpótló numizmatikai kiadvány, a két numizmatikai egyesület közös gondozásában. A bevezető részben megtalálható mindaz, amit a hódoltságkori pénzekkel kapcsolatban fontos tudni a gyűjtőnek, részint pedig ami az egyes darabok azonosításához szükséges. Táblázatban közli a pénzekon található arab írás- és számjegyeket, a középkori oszmán birodalom uralkodóit kronolo-

gikus sorrendben, az egyes balkáni török pénzek jellemző adatait, a pénzekben található szövegeket és azok feloldásait, fordításait, a török időszámítást, stb.

A könyv legértékesebb része a 264 pénzfajt bemutató corpus-szerű összeállítás, amely azokat a balkáni vereteket dolgozza fel, amelyek a hódoltság alatt Magyarországon forgalomban voltak. A kötetet végül bőséges angol nyelvű összefoglaló zárja le.

Ez a kiadvány régi óhajnak tett eleget és ezzel az e területet gyűjtők egy jól kezelhető kézikönyvhöz jutottak.

Rádóczy Gyula

Szolláth György: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének érmei (1969–1984), Budapest 1985. 128 p. 210 kép. 7 táblázat

Igen hasznos és gondos kötetet kapott az emlékéremmel foglalkozó gyűjtő és szakember. A Numizmatikai Társulattól alakuló önálló Éremgyűjtők Egyesülete 15 évi éremkibocsátását dolgozza fel a szerző.

A kibocsátott érmeket három kategóriába sorolja:

1. Vándorgyűlési érmek
2. Történelmi és jubileumi érmek
3. Különféle anyagú, méretű és kivitelű érmek

Minden érem szakszerű leírásán kívül közli a fémváltozatokat, a kibocsátott példányszámot és rövid ismertetést az éremképen látható épületekről, személyekről, címerekről, jelenetekről.

Egy-két kivételtől eltekintve – amikor munkaközösségi tervezésről van szó – közli a tervő művész nevét.

A bemutatott érmeket szemlélve kiderül, hogy az emlékérem mind a mai napig megtartotta jó értelemben vett ismeretterjesztő funkcióját. E helyt azonban azt is meg kell állapítani, hogy az érmek művészi színvonala nagyon egyenetlen. A magas művészi színvonalú, kitűnően megoldott érmek mellett olyanok is vannak, melyeken meglátszik, hogy a tervezőnek komoly technikai problémái vannak. Szolláth teljesítette a maga által vállalt feladatot, szakszerűen ismertetni az érmekeket, az ábrázolt események főbb adatait, „...mert be kívánjuk mutatni azoknak a történeti és kultúrtörténeti események gazdag skáláját, melyet érmeink kiadói fontosnak tartanak”.

A kötetet szemlélve elismeréssel kell adózni a szerző mindenre kiterjedő figyelmének, mellyel egyaránt fontos adatokat szolgáltat gyűjtőknek, technikai és történész érdeklődésű olvasónak egyaránt.

Az angol és német nyelvű kivonatokat a külföld számára is megismerhetővé teszik a magyar éremkibocsátás e részét.

A magyar könyvkiadásban ritka tüneményként még a jól látható illusztrációkra is fel kell hívni a figyelmet.

Héri Vera

Museum Notes 24, The American Numismatic Society, New York 1979. 282 p. 51 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete 4 antik görög, 3 római, 3 bizánci, 3 keleti és egy XIX. századi témájú cikket tartalmaz.

Robert Bauslaugh: The Posthumous Alexander Coinage of Chios. 1–45 p. 1–17 t.

Nagy Sándor Chioson készült posthumus vereteinek első összefoglalását adja részletes katalógussal, amelyben 4 periódusra bontja az anyagot kb. i.e. 280 és i.e. 160 között. Az egyes korszakokról részletes történeti és numizmatikai ismertetést ad. A cikk végén lévő függelékekben bemutatja a monogram típusokat, jelzi a verető kapcsolatokat és felsorolja azokat a leleteket, amelyekben ilyen érmek előfordulnak.

Otto Mørkholm: Some Reflections on the Early Cistophoric Coinage. 47–61 p. 18–19 t.

A cikk a korai cistophoros verésnek azon kérdéseit tárgyalja, amelyeknél a szerző más következtetésekre jutott, mint Kleiner 1977-ben megjelent munkájában. Mørkholm a cistophoros verés kezdetét történeti megfontolások alapján korábbra, i.e. 175 körülre teszi hangsúlyozva, hogy erre konkrét bizonyítékaik nincsenek.

A továbbiakban a synnandai az ún. [A] jelű és a laodiceai verdék kérdésével foglalkozik. Kleinerrel ellentétben, aki az első két verde ebből az időszakból való vereteit Pergamonhoz kapcsolja, Mørkholm történeti és geográfiai megfontolások alapján arra a következtetésre jutott, hogy Synnanda i.e. 168–166 között a galata háborúk kapcsán önálló verdehely volt, az [A] jelű verde pedig valahol északon, Apollonia vagy Parium területén működött és az északi területek pénzellátását biztosította különösen egy háborús események szempontjából frekvenciált időszakban, i.e. 157–140 között. Laodicea, amelynek érmei Kleiner szerint Trallesban készültek, szerinte egy kisegítő verde volt i.e. 158-ban vagy i.e. 157-ben, amely a Pisidiában illetve Cappadokiában zajló háborús eseményekkel kapcsolatban lett felállítva és csak az éremvésszökök jöttek Trallesből.

A rendkívül érdekes és logikus cikk nagyon meggyőző és a numizmatikai adatok sem mondanak ellent a szerző következtetéseinek.

Nicholas F. Jones: The Autonomous Wreathed Tetradrachms of Magnesia on-Maeander. 63–109 p. 20–26 t.

A szerző e város ún. új stílusú tetradrachmáinak összefoglaló tanulmányát írta meg, amelyre egy 1972-ben előkerült éremlelet adott lehetőséget.

Veretői kapcsolat alapján relatív kronológiát állít fel, lelet összefüggések alapján abszolút kronológiát ad, index számítások segítségével pedig az egyes kibocsátások mértékét próbálja meg felbecsülni.

A magnesiaiai új stílusú pénzverést természetesen nem lehet elválasztani az új stílusú pénzverés problematikájának egészétől, így a szerző ezeknek az autonóm vereteknek a megjelenését beleággyazza az i.e. II. századi Kis Ázsia gazdaság- és pénztörténetébe. Ezzel kapcsolatban tárgyalja a cistophoros és az új stílusú pénzverés kezdete körüli vitákat, az apameai szerződés után kialakult új gazdasági és politikai viszonyokat illetve ezek hatását a pénzverésre.

Véleménye szerint a kis ázsiai autonóm tetradrachmák verése egyfajta reakció volt a pergamoni cistophorosok bevezetésére. A szabad városok egy önálló, hangsúlyozottan önálló éremtípust vezettek be ezzel is deklarálva függetlenségüket az Attalida birodalomtól, ugyanakkor eszközt kínáltak az új piacokkal való kereskedelemre és ebbe nemcsak Delos, hanem Szíria is beletartozott.

A cikk alapos és következtetéseiben igen mértéktartó munka. Minden esetben hangsúlyozza a még távolról sem lezárt kérdéseket és bizonytalan feltevéseket. A tanulmány végén katalógusban sorolja fel az eddig ismert érmekeket és 7 fotótáblán mutatja be az egyes kibocsátásokhoz tartozó pénzeket.

Arthur Houghton: The Second Reign of Demetrius II of Syria at Tarsus. 111–116 p. 27–29 t

Tarsusban a késő Seleucidák idejében készült egy speciális, ún. Sandan típusú éremsorozat, amelyről a szerző kimutatja – legalábbis a tárgyalt időszakban –, hogy párhuzamos volt egy sokkal nagyobb mérvű éremkibocsátással, amely a korabeli Antiochia ült Zeuszos típusait utánozza. A cikkben közölt katalógus a két különböző hátlappal készült sorozat közötti kapcsolatokat mutatja be és a darabokat megpróbálja egy megközelítő kronológiai rendbe sorolni az érmeken szereplő monogramok, valamint az elő- és hátlapok kopottsága alapján.

Norman Shiel: The Coinage of Saloninus as Augustus. 117–122 p. 30. t.

Saloninus, a Posthumus által ostromlott Kölnben produkált egy éremkibocsátást kétféle fémből, amelyen Augustusnak deklarálta magát. A szerző a numizmatikai adatok fényében próbálja megvilágítani az ostrom pontos időpontját és időtartamát. Minden ismert érmet közöl és 3 kivétellel fényképeken is bemutatja őket.

William E. Metcalf: Roman Aurei from India. 123–127 p. 31 t.

8 db állítólag Dél-Indiában előkerült aranyérmet közöl: 1 db Antoninus Pius utánzatot, Septimius Severus 2 eredeti érmét és 4 utánzatát, valamint egy eredeti Caracallát. Az utánzatok Indiában készültek. A darabok érdekessége, hogy a 2/3. században a római pénzek már nagyon ritkák Indiában és gyakran átfúrtak, akárcsak az itt közölt darabok egyrésze is. Mindez arra utal, hogy ebben az időben nem pénzként, hanem ékszereként funkcionáltak.

Patrick Bruun: The Successive Monetary Reforms of Diocletian. 129–148 p. 32–33 t.

A cikk a tetrarchia ezüstverésének 3 fő típusával – 4 áldozó császár, 4 illetve 3 tornyos táborkapu – foglalkozik, hol és mikor verték ezeket. Ennek alapján próbálta meg rekonstruálni a Diocletianus féle reformok bevezetésének folyamatát. Honnan indultak ki a központi utasítások, mikor és milyen formában valósultak meg az egyes verdékben. Az ezüstök datálása bizonyos eltérést mutat a RIC-ben közöltektől, mivel Bruun a 4 áldozó császár típus 8 tornyos változatának megjelenését már 293-ra keltezi Siscia és Trier esetében, ahol már a caesarok kinevezése előtt megjelentek. Megcáfolja azt a nézetet, hogy a keleti verdékben csak a tetrarchia első éveiben volt ezüstverés. Kimutatja, hogy a keleti verdékben 297–302 között Nicomediában koncentráltódott az ezüstkibocsátás, majd ezután lépett be Antiochia a 3 tornyos táborkapu típussal.

Frances M. Schwarz–James H. Schwarz: Engraved Gems in the Collection of the American Numismatic Society: 1. Ancient Magical Amulets. 149–197 p. 34–40 t.

A cikk egy sorozat első része, amelyben a szerzők az Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményében lévő mágikus amuletteket mutatják be típusok szerint csoportosítva. Az egyes típusokról rövid összefoglaló ismertetéseket adnak.

Jane T. Matthews: The Source for the Solidus Issued by Constantine VII in 945. 199–212 p. 41–43 t.

VII. Constantinus 945.I.27–IV.6 között kibocsátott solidusának előlapján egy a szokásostól teljesen eltérő Krisztus ábrázolás látható. A szerző ennek az ábrázolásnak az eredetét keresi a bizánci művészet korabeli alkotásai között.

Simon Bendall: The Coinage of Trebizond under Isaac II (A.D.1185–95). With a Note on an Unfinished Byzantine Die. 213–217 p. 44 t.

A cikk 3 eddig ismeretlen típusú Trebizondban vert bronzérmet közöl és bizonyítja, hogy II. Izsák uralkodása idején készültek. Egy befejezetlen bizánci verőtő kapcsán pedig a korabeli éremverési technikát vizsgálja.

M.R. Broome: The Silver Coins of Baybars I without Mint Name. 219–223 p. 45–46 t.

A tanulmány szerzője P. Balog és M. Bates korábban publikált, a mameluk szultánok pénzverését feldolgozó műveikben nyitva hagyott kérdésekre keresi a választ egy nemrég előkerült ajjubida/mameluk-kori kincslet segítségével.

A vizsgálódás célja a 660–666 AH között Damaszkuszban illetve Hamában vert pénzek elkülönítése. P. Balog alapvető monográfiájában felállított egy „dátum olvashatatlan” alcsoportot, amelyről az említett lelet kapcsán a szerző kideríti, hogy eredetileg sem voltak datálva. Így ezeket a vereteket az évszám nélküli veretek közé kell sorolni.

A dolgozat második részében bizonyos szövegközi díszítőelemek előfordulása, az arab írás betűformáinak jellegzetességei illetve a kalifák nevei alapján megkísérli a verdehely és dátum nélküli veretek közül a hamai vereteket sorrendbe állítani. A felállított sorrend egybevág a történelmi tényekkel és pontosan tükrözi al-Mansur Mohamednek, Hama tényleges urának viszonyát I. Baybarhoz és a kalifatushoz. Kimutatható al-Mustansir halála (660 AH) után al-Hakim kalifa uralmának elutasítása, míg végül 666 AH-tól a „szabályos” veretek kibocsátása is megkezdődik.

A szerző a történelmi háttérrel csak a feltétlen szükséges mértékben vázolja, de tekintve, hogy a tanulmány csak a korról illetve a kérdéssel részleteiben is foglalkozó specialisták érdeklődésére tarthat számot, ez elégséges is. A tanulmányhoz tartozó fényképek alapján a tanulmány állításainak nyomkövetése az érmekegyenye fenntartása miatt fölöttebb nehézkes.

Anna M. Balaguer: Early Islamic Transitional Gold Issues of North Africa and Spain in The American Numismatic Society. 225–241 p. 47 t.

A szerző az Amerikai–Spanyol Társaság tulajdonát képező, az Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményében leltébe helyezett 18 db késő VII. századi bizánci/arab átmeneti típusú aranypénzt ismerteti. A darabok mindegyike pontos leírással, súly és finomság adatokkal és fényképpel együtt van közölve. A függelékben pedig az ANS gyűjteményében található összes e korból való pénz fel van sorolva.

Az érmekeket három nagy csoportba sorolva tárgyalja: A./ karthagoi bizánci pénzek utánzatai, B./ korábbi észak-afrikai illetve ibériai pénzek utánzatai, C./ csak feliratokat viselő pénzek, amelyekben belül két alcsoport van – latin illetve latin–arab feliratú pénzek.

Ez az első corpus-szerű összefoglalása ezeknek az egyébként ritka pénzeknek és így valószínű, hogy a dolgozat hosszú ideig nélkülözhetetlen referenciamunkája lesz a korral foglalkozóknak.

Carol Manson Bier: The Work of al-Hasan b. Muhammad, Die Engraver at Isbahan and al-Muhammadiyya. 243–256 p. 48–49 t.

A tanulmány az Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményében lévő négy darab 358–368/968–979 között az észak iráni Jibal tartományban Iszfahánban és Mohamedijában vert egyedülálló ezüst dirhemeket mutatja be és megkísérli keletkezésüket megmagyarázni.

A kérdéses veretek egyikén (358 AH Iszfahán) – az iszlám numizmatikában egyedülálló módon – szerepel a verőtöveket készítő al-Haszán ibn Mohamed neve is. Egy másik dirhem (360 AH Iszfahán), amely szemmel láthatóan ugyanannak a kéznek a munkája, a vésnök neve nincs feltüntetve, jóllehet a felirat helye ki van alakítva. Valamilyen okból nyilván megtiltották, hogy nevét így megörökítse. Erre szolgált bizonyítékot a harmadik érme (362 AH Mohamedija), amelyiken a vésnök feltüntette a nevét, de azt egy vízszintes vonallal áthúzza igyekeztek eltüntetni.

Miután egyedülálló jelenségről van szó, tág tere nyílik a különböző feltevéseknek, mindenesetre nem túl sokat tudunk a különböző mesteremberek megbecsléséről az akkori iszlám világban. Építészeti és egyéb feliratos emlékeken rendszerint csak, vagy elsősorban a megrendelő nevét tüntették fel.

Az ANS gyűjteményében található negyedik dirhem (368 AH Mohamedija) szintén al-Haszán ibn Mohamed munkája, de itt a szignatúra helyén „Mohamed és Ali” feliratot találunk. A felirat bizonyosan a prófétára és a negyedik orthodox kalifára vonatkozik, lévén a Buyidák az iszlám hit siita ágának harcosai. Hogy miért került a vésnök neve helyére egy tisztán vallási felirat, ezt jelenleg csak találgatni lehet. A korszak észak- és közép-iráni vereteinek további tanulmányozása (többek között a Bawandid és Ziyarid vereteké) esetleg választ adhat egy korabeli vésnök működésének időbeli és térbeli hatáira.

Richard G. Doty: The Confederate Issues of 17 February 1864. pp 257–273, 50–51 táblák

A Déli Államok Szövetsége a polgárháború alatt hét papírpénz szériát bocsátott ki, amelyek közül az utolsót az 1864. II.17-i törvény alapján. A kibocsátás pontos mennyisége mindmáig erősen vitatott. A cikk szerzője ennek felbecslését kísérli meg a rendelkezésre álló töredékes források és a fennmaradt példányok alapján.

Szilágyi Mihály–Torbágyi Melinda

Museum Notes 25, The American Numismatic Society, New York 1980. 232 p. 23 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen száma a szokásos terjedelemben és tartalmi összetételben jelent meg. Elsősorban antik és keleti vonatkozású cikkeket közöl, valamint egy újkori témáját és egy methodologiai tanulmányt.

Nancy M. Waggoner: Coins from the William P. Wallace Collection, 1–15 p.

1978-ban az Amerikai Numizmatikai Társulat Prof. Wallace kívánságának megfelelően megszerezte gyűjteményének legjelentősebb darabjait, 194 db különféle euboiai verékből származó érmet. A legkorábbi érme egy Macedóniában fekvő eretiai kolónia, Dicaea euboiai tetrobol súlyú darabja, amely az i.e. VI. század végéről való. Másik két euboiai pénz az i.e. V. század legvégén kibocsátott igen kis számú szériához tartozik.

A gyűjtemény legérdekesebb darabjai azonban az ún. új stílusú pénzek, amelyek az i.e. II. század első felében készültek. Ezek kapcsán tekinti át a szerző az új stílusú pénzekkel kapcsolatos különféle nézeteket.

Orestes H. Zervos: Newell's Manuscript of the Kuft Hoard. 17–29 p. 3 t.

Newellnek az Amerikai Numizmatikai Társulatban őrzött kézírata alapján kísérli meg a szerző egy korai Ptolemaios kincs összetételének rekonstruálását. A kincs érdekessége, hogy darabjainak többsége ellenjegyes volt, ami a korszak Felső-Egyiptomban előkerült leleteire jellemző. A lelet kapcsán tárgyalja I. Ptolemaios i.e. 312–310-es pénzügyi intézkedéseit és ezek kihatásait a pénzforgalomra.

Arthur Houghton: Tarik Darreh (Kangavar) Hoard. 31–44 p. 4–5 t.

1974-ben előkerült egy kb. 60 db aranyérmét tartalmazó lelet, amely szétszóródott. A szerzőnek sikerült a kincs 34 db I. és II. Seleucos staterját összegyűjteni és ezeket tette közzé.

Fred S. Kleiner: Further Reflections on the Early Cistophoric Coinage. 45–52 p. 6 t.

Mörkholmnek a MN 24-ben megjelent kritikai észrevételeire válaszol a szerző és egy újonnan előkerült darab alapján elsősorban az [A] jelű verde attribúciójának kérdését tárgyalja. Ezt a verdét Kleiner Mörkholmmal ellentétben Apameiának tartja és szerinte az új érme az ő feltevését támasztja alá. Sajnos a bizonyíték nem elég stabil, amit Kleiner is érez, úgy hogy a kérdés azt hiszem továbbra sem tekinthető lezártnak.

C.M. Kraay: Jewish Friends and Allies of Rome. 53–57 p.

I. Agrippa érme, valamint egy sepphorisi zsidó bronzpénz felirata alapján interpretálja a zsidó vezetők illetve a zsidó közösség Rómával való speciális kapcsolatát, amely jól összevág Josephus Flavius latin nyelvű munkájában szereplő idézettel, amely egy foedusra utal Agrippa király és a római nép között.

Kent J. Rigsby: The Imperial Tetradrachms of Heliopolis. 59–61 p.

215–218 között a római Szíriában mintegy két tucat verde bocsátott ki ezüst tetradrachmákat előlapjukon császár portréval, hátlapjukon sassal és különböző verdére utaló emblémákkal. A.R. Bellinger 1940-ben megjelent munkája több évtizedes viták alapját vetette meg a verde attribúciókkal kapcsolatban. Jelen cikk szerzője az oroszán illetve oroszán-csillag jelű érmek Heliopolishoz való kapcsolását kíséri meg újabb érvekkel alátámasztani.

Gregory G. Brunk: A Hoard from Syria Countermarked by the Roman Legions. 63–76 p. 7–8 t.

A kincsletet i.e. I. századi és i.sz. I. századi Antiochia ad Orontem-i bronzokat, valamint Tiberius commagenei dupondiusait tartalmazza. Az érmek 55 %-a ellenjegyeket visel, amelyeket az itt állomásozó római legiók készítettek Traianus partus háborújának idejében. Az ellenjegyzés célja nyilván az igen kopott helyi bronzok érvényesítése volt.

Pierre Bastien: The Iantimum Mint. 77–85 p. 9–11 t.

Eddig összesen 5 db aureus ismert IAN verdejeggyel Maximianus és Diocletianus névvel. A verdét még 1931-ben Pink azonosította Iantimummal, a maldi törzs korábbi fővárosával. Ezt az azonosítást jelen cikk szerzője is elfogadja, a verde működését pedig 293 elejére teszi a hátlapi típusok vizsgálata alapján.

William E. Metcalf: Three Seventh-Century Byzantine Gold Hoards. 87–108 p. 12–13 t.

A szerző a három szíriai eredetű lelet kapcsán vizsgálja a bizánci solidusok forgalmát az arab hódítás utáni Szíriában illetve az itt előkerült utánzatok kérdését.

Robert S. Wicks: Bull/Trisula Coin Issues of the Fifth to Eighth Century from Arkan, Assam and Bengal: a Revised Typology and Chronology. 109–131 p. 14–15 t.

A cikk dél-kelet Ázsia egy bizonyos típusú éremverésével foglalkozik. Revideálja az eddigi tipológiát és kronológiát, valamint új következtetésekre jut a terület gazdasági és politikai történetére vonatkozóan.

Estelle J. Whelan: A Contribution to Danishmendid History: The Figured Copper Coins. 133–166 p. 16–17 t.

A Danishmendidák a Rum-i Szeldzsukok és a bizánci Komnenoszok kortársaiként (és ellenfeleiként) a XI. század utolsó negyedétől a XII. század harmadik negyedéig uralták Anatolia középső részét. Jóllehet az általuk kibocsátott – a középkori iszlám éremverésben egyedülálló – figurális rézpénzek már régen felkeltették a numizmatikusok figyelmét, e pénzekről mind-egyik eddig nem készült részletes feldolgozás.

A szerző a világ idevágó nagy gyűjteményeinek áttanulmányozása után állította össze dolgozatát, egy később elkészítendő corpus előmunkálataként.

Időrendben haladva uralkodókként veszi sorra az egyes típusokat. Részletesen ismerteti az egyes darabokon található rövidítések feloldására született különböző elméleteket és megkísérli feltalálni a pénzek mintájául szolgált idegen – főleg bizánci – vereteket. Ismerteti a korábbi publikációkat és megadja a darabok jelenlegi őrzési helyét.

A térséget illető történelmi ismereteink sajnos jelenleg még meglehetősen hézagosak, ezért a szerző maga is elismeri, hogy az általa felállított időrend számos ponton megkérdőjelezhető. Mindenesetre a dolgozat hasznos kiindulási alapja lehet bármilyen későbbi Danishmendidákkal foglalkozó munkának.

Végezetül meg kell említeni, hogy ezek a rézpénzek hazánkban sem ritkák, s ezért a magyar numizmatikusoknak is komoly segítséget jelent ez a hézagpótló munka.

Phillip N. Remler: Ottoman, Isfendiyarid and Eretnid Coinage: A Currency Community in Fourteenth Century Anatolia. 167–188 p. 18–20 t.

A XIV. századi anatóliai beyliksek története fontos összekötő láncszem a mongol és török uralom között. A beyliksek pénzverése eddig még nem került feldolgozásra. Ez a tanulmány a három legjelentősebb beylik pénzverését dolgozza fel az utolsó erőskezü mongol (Ilkhanid) uralkodótól, Abu Saidtól kezdve.

A három beylik pénzverése egyenesen és szorosan kapcsolódik a megelőző Ilkhanid veretekhez, sőt a mongol uralom visszahúzódásának időszakában is követi az egymást váltó mongol típusokat, jelezve ezzel a szoros gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat és arra enged következtetni, hogy a beyliksek átvették illetve érintetlenül hagyták a mongol adminisztrációt a pénzverés területén.

A szerző előljáróban bemutatja Abu Szaid főbb éremtípusait, majd beyliksegenként időrendben haladva ismerteti az egymást követő kibocsátásokat. A rendkívül részletes leíró rész után összefoglalja a tárgyalt anyagot, táblázatban mutatja be a különböző típusok fejlődéstörténetét és egymásrahatásukat. A tanulmány rávilágít a selyem út elsőrendű fontosságára az Ottomán dinasztia felemelkedésében. A selyem útnak döntő szerepe volt a beyliksek létrejöttében és az Ottomán birodalom későbbi kialakulásában. Ezt a történelmi tényt a tanulmány a numizmatika eszközeivel is alátámasztja.

Richard G. Doty: The Bolivian Monetary Medal. 189–208 p. 21–23 t.

A Latin Amerikai országoktól eltérően Bolívia függetlenségének kivívása után olyan emlékérmeket készített, amelyeket ténylegesen forgalomra szántak és forgalomban is voltak. Erre utal a fennmaradt példányok kopottsága, a rajtuk sokszor fellelhető értékjelzések, egymásra illetve a valódi forgalmi pénzekre való átválthatóságuk. A szerző részletesen vizsgálja az 1825–1880 közötti időszak emlékpénzeit, viszonyukat a forgalmi pénzekhez illetve azokat az eseményeket, amelyekkel kibocsátásuk kapcsolatban volt. Ezeknek az emlékpénzeknek a szerző véleménye szerint propaganda szerepe volt, az írástu-

datlan lakosság informálásának illetve a közvélemény befolyásolásának legkézenfekvőbb eszközei voltak abban az országban, ahol az ezüst szinte korlátlan mennyiségben állt rendelkezésre.

Wayne E. McGovern: Missing Die Probabilities, Expected Die Production and the Index Figure. 209–223 p.

Az index-szám a fennmaradt pénzek átlagos száma mindegyik előlap-verőtő fajtából egy adott pénzsorozaton belül. Ez az egyszerű mutatószám is jelentős bepillantást enged az olyan pénzsorozatok szerkezetébe, amelyeknek csak egy részét ismerjük. E.J.P. Raven F. Marriott közreműködésével röviden tárgyalta ugyan az index-számot és összefüggését az újabb verőtő változatok előkerülésének valószínűségével, de nem adott elegendő részletet a fogalom megértéséhez. McGovern tanulmánya újra megvizsgálja és kiterjeszti mind az alapfeltételeket, mind magát az elemzést.

E tanulmány eredményei azt mutatják, hogy ha az index-szám egy adott pénzsorozatra nézve 2 vagy kisebb, akkor nagy (0,50 vagy nagyobb) a valószínűsége annak, hogy még legalább egy teljes élettartamú előlap-verőtő változat fog előkerülni a jövőben. Ilyen körülmények között a verőtőkapcsolat változatok rendszerint ritkák és a kapcsolódó sorozatok általában nagyon rövidek, úgyhogy a hiányzó verőtő változatok száma durván azonosnak vehető az ismertek számával. Ahhoz, hogy ez a megállapítás érvényes legyen, feltételezték, hogy a kérdéses pénzverést elfogadható minta reprezentálja, amely legalább néhány rövid sorozatot tartalmaz, nemcsak egy vagy két darabot. Ennél többre nem lehet következtetni, mert a minta még túl kicsi ahhoz, hogy további következtetéseket lehessen levonni.

Ha az index-szám eléri a 3, 4 vagy 5 közepes értéket, a kölcsönösen kizáró események valószínűségének feltétele növekvő mértékben érvényessé válik. Ezt abból lehet látni, hogy az index-szám növekedésével nő a $P_{k=1}/P_{k=2}$ arány. Ebben a tartományban a sorozatonként hiányzó verőtővek várható száma durván $3/4$ és 1 között változik. $I=3$ index-szám esetében, és $1/12$ -re csökken az $I=5$ index-szám esetében, a 7 vagy kevesebb verőtőből álló sorozatokra.

Ha az index-szám 6 vagy ennél nagyobb, akkor 95 %-os vagy ennél jobb megbízhatósággal megállapítható (egészen a 15 verőtő változatot tartalmazó sorozatokig), hogy további teljes élettartamú verőtő változat nem fog előkerülni.

Ha az index-szám 8-ról 10-re nő, akkor egy századról egy ezredre csökken a valószínűsége az újabb teljes élettartamú verőtő megjelenésének. Ennél nagyobb index-szám esetében minimális, általában egy tízezrednél kisebb a valószínűsége annak, hogy újabb verőtő változat kerüljön elő.

Az 5 vagy ennél nagyobb index-szám esetében mind a szerző feltételezései, mind az ezekből következő elméleti eredmények annál reálisabbak, minél nagyobb mintákkal dolgozunk.

Bakos Miklós–Szilágyi Mihály–Torbágyi Melinda

Museum Notes 30, The American Numismatic Society, New York 1985. 281 p. 52 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat folyóiratának jelen kötete most is, mint mindig, elsősorban az antik numizmatikának van szentelve. A 7 antik témájú cikk mellett 2 középkori és egy keleti vonatkozású tanulmányt tartalmaz. A cikkeknek tulajdonképpen mindegyikére jellemző, hogy a legújabb numizmatikában alkalmazott vizsgálati eljárásokat használják fel, pl. verőtő statisztikai analíziseket, metallurgiai vizsgálatokat és így methodologiai szempontból is roppant érdekesek.

Kenneth S. Sacks: The Wreathed Coins of Aeolian Myrina. 1–43 p. 1–22 t.

Nyugat Kisázsiaiában számos város – köztük Myrina is – az i.e. II. század közepe táján ún. koszorús pénzeket bocsátott ki, amelyek összefoglaló elnevezése a koszorúba foglalt hátlapú ábrázolásból ered. Ezeket az érmekeket általánosságban és egészében már számos kutató vizsgálta, de az egyes városok ilyen típusú éremverését csak az utóbbi években kezdték el feldolgozni önálló és részletes tanulmányokban.

A kérdéskör egészét illetően ez a tanulmány nem hoz lényegesen újat, csak az eddigi általános eredményeket erősíti meg. Ellenben a myrinai koszorús pénzekre kidolgoz egy kibocsátási sorrendet. Az előlapi ábrázolások alapján 3 típust különböztet ki, amelyek időrendjét a csökkenő súlyok (az egyes típusok jól elkülöníthető súlyhatárok közé esnek) határozzák meg. A monogramok alapján 46 kibocsátást különböztet el, amelyeknek sorrendje a hozzájuk kapcsolódó előlapi típusok illetve előlapi verőtő kapcsolatokon alapul. A meglepően sok kibocsátás illetve ismert előlapi verőtő ellenére a kincsletek bizonyítékai, valamint az analóg éremverések alapján nem számíthatunk 10–15 évnél hosszabb verési időre, ami viszont igen nagymérvű éremkibocsátásra utal. Ennek alapján úgy tűnik, hogy Myrina ebben az időszakban sokkal jelentősebb város volt, mint korábban gondolták.

A myrinai és a többi nyugat kisázsiai koszorús pénz gazdasági, politikai interpretációját illetően a szerző is a Rostovtzeff-féle elmélettel szemben foglal állást, vagyis arra a tényre, hogy ezek az érmeke kizárólag szíriai, közel keleti kincsekben fordulnak elő, semmiféle bonyolult politikai magyarázatot nem kell keresni. Egyszerűen csak a hagyományos kereskedelmi képletről van szó, nyugati ezüsttel fizettek a keleti áruért.

A modern numizmatikai feldolgozások minden követelményének eleget tevő tanulmány természetesen részletes és jól áttekinthető katalógussal zárul és gazdag fotóanyag teszi szemléletessé a cikket.

Philip Kinns: Myrina and Related Forgeries. 45–68 p. 23–29 t.

Myrina rendkívül szép hellenisztikus kori tetradrachmáit a XVII. század óta előszeretettel hamisították és hamisítják ma is. A szerző az ismert hamisítványokat gyűjtötte össze, sőt nem csak a myrinaiakat, hanem más éremtípusokét is, amelyeket feltehetően ugyanaz a mai Irak területén 1890–1913 körül működő hamisító műhelyben készítettek.

Roger S. Fisher: Two Notes on the Aesilas Tetradrachms: Mint Attribution and a Die Control System. 69–88 p. 30–31 t.

Az Aesilas tetradrachmák elő- és ritkábban hátlapján betű illetve betű és pont kombinációkból álló jelzések figyelhetők meg. A betűjeleket korábban verdejeleknek tartották, bizonyos betű és pont kombinációkat viszont értékelésekként. Fisher szerint viszont ezek egyfajta verőtő ellenőrző rendszer részei. Ezeknek a jeleknek a típusai illetve kombinációi segítségével kisebb csoportokat tud felállítani a három ismert éremtípuson belül, amelyek vagy kronológiai vagy verdehely beli különbségekre utalnak. A szerző e tekintetben semmiféle messzemenő következtetéseket nem akar levonni, hangsúlyozza, hogy ez

részletesebb tanulmányozást és főleg új kincsleleteket igényelne. Ez a rövid cikk csak egy újabb szempontot kínál egy ilyen tanulmányhoz.

Ann Johnston: The So-Called „Pseudo-Autonomous” Greek Imperials. 89–112 p. 32–38 t.

A legrejtélyesebb kibocsátások közé tartoznak azok a koloniális érmek közé sorolt pénzek, amelyekben nem szerepel a császár vagy a császári család valamely tagjának portréja illetve címei. Ennek hiánya elsősorban kronológiai problémát jelent és így ezeket az érmekeket a katalógusok rendszerint a portrés kibocsátások elé helyezik igen tág időhatárok közé datálva, vagy datálás nélkül.

A másik fő probléma ezen kibocsátások szándéka. Sokáig feltételezték, sőt az elnevezés is erre utal, hogy a portré hiánya valamiféle autonómiával, speciális császári engedéllyel kapcsolatos. Viszont sem a hátlati típusok, sem a címletek, sem a forgalmi területük és általában semmiféle tekintetben nem különböznek a portrés érmektől, sőt a szabad városok is vertek portrés érmekeket illetve a római koloniák is portré nélkülieket. A szerző végül is azt a következtetést vonja le, hogy ezeknek a portré nélküli érmeknek nincs politikai vonatkozásuk és semmiféle autonómiára nem utalnak, így maga az elnevezés is félrevezető, tehát célszerű lenne őket egyszerűen csak császár portré nélküli koloniális érmeknek nevezni.

Bár a szerző számos konkrét példát idéz, ami véleményét alátámasztani látszik, nem hiszem, hogy a kérdés ilyen egyszerűen eldönthető lenne minden város vonatkozásában.

John Pollini: The Meaning and Date of the Reverse Type of Gaius Caesar on Horseback. 113–117 p. 39 t.

A Lugdunumban vert Augustus kori aureusokon és denárokon jelenik meg egy hátlati ábrázolás, ahol egy fiatal jobbra tartó lovas látható, akit a C.CAES AVGVS F felirat alapján Gaius Caesarrel, Augustus legidősebb unokájával azonosítanak. A kibocsátás pontos időpontját és az eseményt, amire a típus utal, vizsgálja a szerző a numizmatikai és történeti források alapján.

Fred C. Albertson: Maxentian Hoards and the Mint of Ostia. 119–141 p. 40 t.

Az ostiai verde alapításának körülményeit vizsgálja az ostiai és más itáliai kibocsátások illetve a korabeli kincsleletek alapján. A verde létrehozása Maxentius verde centralizációs tervének része volt, aki saját uralmi területének éremverését Róma környékén kívánta koncentrálni. A választás nyilván azért esett Ostiára, mert elég közel volt Rómához, ugyanakkor mégis távol a főváros politikai bizonytalanságaitól. Az ostiai verde kezdetben csak nemesféműből vert pénzeket és Róma ekkor csak bronzot bocsátott ki. Az ostiai verde személyzete Rómából érkezett. A verde, mint ismert, 313 elején szűnt meg, felszerelése Arlesba, majd onnan Trierbe került, amely Constantinus alatt a nyugati területek fő aranyverdéje lett. Az ostiai verde fővárnőke viszont Ticinumba lett áthelyezve.

A rendkívül érdekes cikk számos kérdést érint a korabeli pénzügyi adminisztrációval és verdeszervezettel kapcsolatban.

Pierre Bastien: Imitations of Roman Bronze Coins A.D.318–363. 143–177 p. 41–44 t.

Igen nagy mennyiségű anyag alapján elemzi a 318 és 363 között készült bronzérmek vert hamisítványainak problematikáját számos konkrét példával illusztrálva megfigyeléseit. Öt nagy hamisítási hullámot különít el a tárgyalt időszakban, amelyek az ismétlődő pénzreformokat követik. A hamisítványok minőségéből kronológiai következtetéseket nem lehet levonni, mivel minden periódusban megfigyelhetők nagyon jó és nagyon rossz minőségűek is. Az érmek vizsgálatából kiderül, hogy a hivatalos verdékben dolgozó mesterek is foglalkoztak hamisítással, sőt az sem kizárt, hogy a verdében készültek. Ezek a főleg nyugaton készült hamisítványok a kincsleletekben az eredetiekkel együtt, sokszor tömegesen fordulnak elő, amiből úgy tűnik, hogy valamelyest tolerálhatták forgalmukat. Mindenesetre nem egyértelmű a velük kapcsolatos korabeli, hivatalos álláspont. A cikk egyébként is számos máig tisztázatlan problémára mutat rá a hamisítványokkal kapcsolatban.

Ruth Mazo Karras: Early Twelfth-Century Bohemian Coinage in Light of a Hoard of Vladislav I. 179–210 p. 45 t.

Egy I.Vladislav denárokat tartalmazó lelet került az Amerikai Numizmatikai Társulatba és ez a viszonylag nagy anyag lehetővé tette Vladislav éremverésének új szempontú tanulmányozását a legújabb vizsgálati eljárások segítségével. Érdekes számításokat végez a verde évi éremkibocsátásával kapcsolatban, foglalkozik a verési technika kérdésével, az egyes kibocsátások kronológiájával és mindezek alapján új fénybe állítja a XII. század eleji cseh pénzéremtörténetet.

Alan M. Stahl: A Fourteenth-Century Venetian Coin Portrait. 211–214 p. 46 t.

A késő rómaiaktól kezdve gyakorlatilag a XV. század végéig érmeken valódi portrét nem ábrázoltak. A kibocsátó személyét csak különböző attribútumok jelölték. Antonio Venier (1382–1400) ezüst garasának vizsgálata azonban kimutatta, hogy a velencei érmeken majd egy évszázaddal korábban megjelenik a portré ábrázolás.

Martha L. Carter: A Numismatic Reconstruction of Kushano-Sassanian History. 215–281 p. 47–52 t.

A kushani Sassanidák történetéről a legtöbbet éremverésük alapján tudunk. Az éremtípusok relatív kronológiája és az uralkodók sorrendje többé-kevésbé tisztázott, ellenben az abszolút kronológia bizonytalan és bizonytalan az Iránban uralkodó fő dinasztiával, valamint a korábbi kushani uralkodókkal való kapcsolatuk.

A szerző szórványos történeti adatok, régészeti emlékek és az éremverés segítségével vizsgálja a Sassanida Kushan korai történetét.

Torbágyi Melinda

Museum Notes 31. The American Numismatic Society, New York 1986. 239 p. 39 t.

A folyóiratoknak ez a kötete 7 antik cikket közöl, főleg a keleti területek görög pénzveréséről. 2 cikk az iszlám bronzsúlyokkal foglalkozik, egy pedig a Timurida pénzverés epigraphiai szempontú vizsgálatával. A kötet záró cikke egy hazai, amerikai vonatkozású tanulmány.

J. Elayi–A. G. Elayi: The Aradian Pataecus. 1–5 p.

A rövid kis cikk inkább mitológiai, mint numizmatikai szempontból érdekes. Az i.e. IV. századi hajó ábrázolásos aradusi pénzeknek egy apró részletével, a hajó orrában álló figura értelmezésével foglalkozik. Mit ábrázol ez az alak valójában, mi a Pataecus jelentése és azonosítható-e a Herodotos által leírt Pataecussal, ami a fönici hajók orrán állt.

Robert A. Moysey: The Silver Stater Issues of Pharnabazos and Datames from the Mint of Tarsus in Cilicia. 7–61 p. 1–5 t.

A két perzsa satrapa Tarsusban készült hat ezüst stater kibocsátásának relatív kronológiáját vizsgálja, különös tekintettel a két Kimon féle syracusai tetradrachmát utánzó kibocsátásra. A tanulmány történeti vonatkozásai is nagyon érdekesek, elsősorban a kis ázsiai satrapa felkelést illetően.

A cikk végén a szövegben javasolt kronológiának megfelelően adja közre az általa ismert érmekeket.

Margaret Thompson: The Armenak Hoard IGCH 1423. 63–106 p. 6–26 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulat 1927-ben megvásárolt egy kb. 1000 db ezüstéremből álló kora hellenisztikus leletet. A pontos lelőhely tulajdonképpen ismeretlen, mivel az egykori eladó által megnevezett hely több szempontból is valószínűtlen, amit a szerző részletesen ismertet. A kincs összetétele Phrygiára utal, valószínűleg ott rejtették el i.e. 275–270 táján a galata háborúk kapcsán.

A szerző a Társulat által megvásárolt darabokat részletes katalógusban közli számos fotóval illusztrálva. A függelékben viszont felsorolja azokat a kincshez tartozó érmekeket is, amelyeket csak E.T. Newell leírásaiból ismer.

Arthur Houghton: The Elephants of Nisibis. 107–124 p. 27–29 t.

A. Houghton a Seleucida éremverés jelenleg egyik legkitűnőbb szakértője előszeretettel foglalkozik speciális éremkibocsátásokkal. Jelen cikke témájáról is egy érdekes típust, III. Antiochos elefánt hátlapos érmeit választotta. Newell nagy Seleucida monográfiájában ezt a típust elsősorban Ecbatánához kapcsolta. Az érmeke minuciózus vizsgálata, valamint újabb éremleletek arra utalnak, hogy a típust Nisibisben verték i.e. 204–195 között.

A szerző részletes katalógusban sorolja fel az ismert érmekeket szériák szerint csoportosítva és jelölve a verőtő kapcsolatokat is.

Wayne Moore: The Divine Couple of Demetrius II, Nicator and his Coinage at Nisibis. 125–143 p. 30–31 t.

A szerző összefoglalta ennek a bronzérem típusnak ismert példányaikat és megpróbálta őket elhelyezni II. Demetrius éremverésében. Ezekhez a bronzokhoz az előlapi portré alapján egy tetradrachma széria is tartozik. A bronzok két csoportra oszthatók, az ezüstök a másodikhoz tartoznak. Az egész anyag lényegében szorosan összetartozik, valahol az Eufratestől keletre lévő verdék egyikében verték II. Demetrius első uralkodásának vége felé.

David M. Jacobson: A New Interpretation of the Reverse of Herod's Largest Coin. 145–165 p. 32 t.

Nagy Herodes ezen érmének hátlapi ábrázolása sok vitát váltott ki a numizmatikusok körében. A szerző most új megfigyelések alapján kísérli meg a kérdéses tárgy azonosítását, amely szerint egy Dioscur sapka egy ágyon. Ennek az értelmezésnek az igazolására megvizsgálja a Dioscur téma előfordulását a klasszikus éremverésben, a Dioscurokkal kapcsolatos legendákat, valamint analóg éremábrázolásokat.

A Dioscurok kultuszának jelenlétére Herodes királyságában az érmekeken kívül néhány 1931-ben Samariában előkerült relief is utal. Herodes más érmein is találkozhatunk görög istenségek szimbólumaival, melyeket a szerző felsorol a függelékben.

Richard D. Weigel: An Augean Stables Coin Type from Nicaea. 167–169 p.

Heraclesnek ezt a munkáját, Augiász istállójának kitakarítását nyilván a téma nehéz ábrázolhatósága miatt ritkán alkalmazták éremképként. Eddig mindössze négy ilyen érem ábrázolás (Alexandria, Hadrianopolis, Heraclea Pontica, Perinthos) ismert. Ezekhez járul most az itt közölt példány, amely úgy tűnik egy Severusok alatt készült sorozat része volt.

Lionel Holland: Islamic Bronze Weights from Caesarea Maritima. 171–201 p. 33–36 t.

Igazán hiányt pótló L. Holland kitűnő cikke, mivel az iszlám bronzsúlyokról alig közöltek anyagot és azoknak származási helye is rendszerint ismeretlen. Az eddigi vizsgálatok többnyire csak a feliratok feloldásával és a formák leírásával foglalkoztak.

Az itt közölt anyag mind ugyanarról a lelőhelyről származik és mennyiségileg több, mint az összes eddig publikált. Ennek alapján lehetőség nyílt súly standardok felállítására, technológiájuk, datálásuk és funkciójuk vizsgálatára. A függelékben 602 db súlyt ír le számos képpel illusztrálva őket.

J. Kolbas: Mamluk Bronze Weights: an extinct species. 203–206 p.

P. Balog iszlám bronzsúly gyűjteményében, amit az Amerikai Numizmatikai Társulatnak adományozott, található egy érdekes darab, amely egy mamluk szultán 1367-es kairói érmének verőtövével készült. Sajnos a darabról kiderült, hogy modern hamisítvány. Ennek ellenére felvet egy érdekes problémát, hogyan bonyolították a Mameluk Egyiptomban a kereskedelmi transzaktiókat, mivel abból az időből egyetlen bronzsúly sem ismert. A cikk lényegében egy probléma felvetéssel zárul.

Linda Komaroff: The Epigraphy of Timurid Coinage: Some Preliminary Remarks. 207–232 p. 37–38 t.

Az iszlám pénzek legjellegzetesebb és gyakran egyedüli azonosító vonásai a feliratok. Éppen ezért igényelnek speciális vizsgálatokat. Jelen cikk szerzője az 1370–1507 között Iránban uralkodó Timurida dinasztia Szamarkandban és Heratban kibocsátott ezüstérmeit vizsgálta epigraphiai módszerekkel. A betű- és írásformák elemzése jelen esetben azért is fontos, mert ezeken a pénzekon gyakran hiányzik a verde és a dátum jelölése, így kizárólag a kalligráfiából lehet ezekre következtetni. Az elemzés alapján, amely tulajdonképpen csak egy folyamatban lévő munka része, két jelentős megállapításra jutott. Egy-

részt az egyes uralkodók pénzei jól jellemezhetőek speciális stílus variációkkal, amelyet még verdékre is le lehet szűkíteni. Másrészt viszont az összes érem, amely mind kitűnő minőségű és gondosan kivitelezett munka, egyfajta uniformitást és következetességet tükröz, ami epigráfiai modellek alkalmazására utal. Ezeket a modelleket nyilván kalligráfusok készítették. A kalligráfia igen fejlett és értékelte művészeti ág volt ebben az időben, amit a Timurida uralkodók aktívan támogattak.

Joseph R. Lasser: The Albany Committee of Correspondance's Paper Money. 233–239 p. 39 t.

A cikk két rendkívül kisméretű papírpénz széria kibocsátásának hátterével foglalkozik, amelyek az Amerikai Függetlenségi Háború legkorábbi időszakában készültek. Gyakorlatilag magánszemélyek által finanszírozott pénzek voltak a Hudson Valley-i csapatok fizetésére. A cikk egy újabb adalék az Egyesült Államok történelmének részletesebb megismeréséhez.

Torbágyi Melinda

Sylloge Nummorum Graecorum, Switzerland I: Cilicia – Levante. Credit Suisse, Berne (Numismatic Department) 1986. 1861 tétel képekkel

A berni Credit Suisse ciliciai anyaga már az SNG Committee által meghatározott új formátumban jelent meg. 1861 db érmet közöl, természetesen fotóval együtt. Az anyag az eddig szokásos alfabetikus elrendezéstől eltérően publikált. Először is kronológiailag két részre van bontva: i.e. V. századtól i.e. 188-ig illetve attól kezdve Gallienusig, amikor a koloniális éremverés megszűnik. Mindkét részen belül a városok nagyobb földrajzi egységek szerint vannak csoportosítva nyugatról kelet felé haladva. A tájékozódás megkönnyítésére a kötet elején fel van tüntetve a beosztás térképpel együtt, valamint számos index könnyíti meg a keresését.

Véleményem szerint a hagyományos alfabetikus beosztás áttekinthetőbb volt, mint ez a földrajzi, bár az indexek segítségével ez is könnyen használható. A kronológiai felosztással azonban nem értek egyet. Egyrészt, a jelen kötet esetében nem értem miért van erre szükség, mivel az i.e. 188 előtti anyag nagyon kevés, a zöme koloniális. Másrészt általánosságban sem világos, miért i.e. 188 a határ, bármennyire fontos cezura az apameai béke történeti és numizmatikai szempontból. Véleményem szerint indokoltabb lenne a koloniális érmekeket kezelni külön egységként.

A kötet ennek ellenére igen kitűnő és igényes kivitelű munka, remek fotókkal és részletes bibliográfiával.

Torbágyi Melinda

The Arthur S. Dewing Collection of Greek Coins. Ed.: Leo Mildenberg and Silvia Hurter. Bd. 1–2 = Ancient Coins in North American Collections. The American Numismatic Society, New York 1985. 194 p. 142 t.

Az Amerikai Numizmatikai Társulatnak ez a sorozata, amelyben kiemelkedő jelentőségű, antik éremgyűjteményeket közölnek, újabb kötetekkel bővült. A.S. Dewing az 1930-as években kezdte el a görög érmeke gyűjtését és csodálatos anyagot hozott össze, köztük a Gallatin gyűjteményből megvásárolt syracusai decadrachmákat. A görög érmekek mellett néhány kelta is található.

Az anyagot 11 különböző szerző dolgozta fel támaszkodva a gyűjtő eredeti feljegyzéseire. A katalógusban leírt érmekek a szokásos Head féle földrajzi sorrendet követik. 2797 db érem pontos leírással, meghatározással, sőt amennyiben ismert származási hellyel és külön kötetben közölt fotókkal együtt szerepel. Az első kötet végén öt index (kibocsátók, verdék, elő- és hátlapi típusok, lelőhelyek) könnyíti meg a kötetben való tájékozódást.

A tartalmában és kivitelében is igényes munka minden görög numizmatikával foglalkozó kutató és gyűjtő számára hasznos információkat nyújt.

Torbágyi Melinda

Derek Allen (edited by John Kent and Melinda Mays) Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum with Supplementary Material from other British Collections. Vol. I. Silver Coins of the East Celts and Balkan Peoples. London, 1987, 81 p. 31 t.

A katalógust, mint ez a címlapról is kitűnik D. Allen jegyzetei alapján J.P.C. Kent és M. Mays állították össze. A British Museum kelta katalógus sorozatának első kötete a mű, amely a keleti kelta és „balkáni népek” pénzeit hozza. Azonban nemcsak a BM anyagát, hanem más nagy angol köz- és magángyűjtemények kelta pénzeit is publikálja. Így pl.: a Fitzwilliam Museum Cambridge, Ashmolean Museum Oxford, Hunterian Museum Glasgow – anyagát, hogy csak néhányat említek. A kötet 529 pénzt publikál, minden darabról fotót is hoz.

A munkák bibliográfia, a felhasznált kincsletek ismertetése és concordans – a publikált darabok és a meghatározásra használt irodalom között – vezeti be. A tényleges bevezetés egyben összefoglalása a pénzeknek. Hat főcsoportra osztja a keleti kelta, illetve balkáni pénzeknek. A szöveg mellett rajzokkal érzékelteti a típusok, illetve alcsoportok változásait. Ez kitűnő ötlet, mert tekintettel a kelta pénzek egyedi és nem széria jellegére, ha fotót hoz az egyes típusokról, az megtevészt lenne.

Ezután következik a katalógus rész, ahol szintén rajzok mutatják a típusokat. Minden darab leírása, meghatározása, adatai itt szerepelnek, fotója hátul a képes táblákon. Ez nehézzé teszi egy kicsit a könyv kezelését, de ami fontos, a terjedelmet sikerült a minimumra szorítani.

Nyilván technikai okokra vezethető vissza, hogy a British Museum kelta pénzeinek és az egyéb anyagnak a publikálása külön sorszámozással történik és külön táblákon jönnek a fotók is. A leíró katalógus részben bár külön számozással (S= Supp-

lementary jelzéssel) de egymás után jönnek az azonos típusoknak a leírásai. A táblákon azonban két helyen találhatók meg az azonos típusok.

A katalógus után hozott térképek igen hasznosak és világosan érzékeltetik a nagyobb típusú csoportokat és azon belül a kisebbek változásait.

A kötet kitűnő példa arra, hogy minimális terjedelemmel, hogy lehet mégis használható katalógust kiadni a numizmatika egyik leginkább illusztrálást igénylő ágának – a kelta numizmatikának a területéről.

Bíróné Sey Katalin

Peter Kos: The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region ca. 300 B.C. – A.D. 1000. Ljubljana, 1986, 263 p. 10 t. (Situla 24, 1984–1985)

A szerző elkészítette nagy munkáját a FMRS1-t (Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien, Mainz – nyomdában), amelynek „mellékterméke”, illetve összefoglaló értékelő része e kötet. Mint a címe is mutatja a délkeleti Alpok pénzforgalmát tárgyalja a keltáktól az Abbasida uralkodókig.

A munka igen fontos Pannonia pénzforgalma szempontjából, mert sok tekintetben hasonlóságot mutat e területével. A pannóniai pénzforgalmat részlegesen feldolgozó munkákkal való összevetéséből megállapítható ez.

Tárgyalja Noricum kelta pénzforgalmát, amelynek része volt e terület és megállapítja, hogy a tetradrachmák és kis ezüstök egy ideig párhuzamosan forgalomban voltak a római köztársasági denárokkal. Külön fejezeteket szentel a Julius-Claudius dinasztia, majd az I–II, III, IV. századnak és a későrómai erődtett települések pénzforgalmának. Mindegyik fejezethez rengeteg irodalmat dolgozott fel. Különösen a 3–4. századi fejezetek hoznak sok összehasonlítást – grafikonokat a különböző települések szórvány és kincsleletei között és a birodalom különböző területeinek pénzforgalma között. A realitását a munkának az FMRS1-re való hivatkozás adja meg.

Alapmunka a környező római provinciák pénzforgalmának tanulmányozása szempontjából.

Bíróné Sey Katalin

Marion M. Archibald and C.E. Blunt: Sylloge of coins of the British Isles, No. 34. British Museum Anglo-Saxon coins, No. V. Oxford 1986. 151 p.

A Brit Tudományos Akadémia célul tűzte ki valamennyi nagy gyűjteményben található brit pénzek összes példányainak (sylloge) közzétételét. Az első kötet 1958-ban jelent meg és ez – a 34. kötet – 1986-ban látott napvilágot. Természetesen főleg angol gyűjtemények – British, Fitzwilliam, Hunterian, Gosvenor, Ashmolean, Bristol, Gloucester Museum stb. – korai pénzeit közölték, de Stockholm, Helsinki, Kopenhága is jelentkezett kötetekkel, ahol a viking korszakból rendkívül gazdag angol anyag van.

Ez a kötet angolszász pénzeket dolgoz fel. A British Museumból ez az V. kötet, amely Athelstantól Edgar reformjáig (924–973) tart. 56 táblán 1274 db. pénznek közlik a képét, s adják meg adatait: leírás, súly, méret, tengelyállás. Bevezetés-ként áttekintést ad a kor pénztörténetéről, ismerteti az idevonatkozó leleteket.

A Sylloge imponáló ütemben megjelenő kötetei nélkülözhetetlen forrása lesz a középkori pénztörténeti kutatásoknak.

Gedai István

Philip Grierson–Mark Blackburn: Medieval European Coinage. With a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. 1. The Early Middle Ages (5th–10th centuries) Cambridge 1986. 674 p. 65 t.

Egy nagyszabású vállalkozás első eredményeként jelent meg ez a kötet, amely a világszerte ismert numizmatikus kutató Philip Grierson és munkatársa Mark Blackburn összeállításában a korai középkor (5–10. század) pénzeit adja közre, első sorban a Cambridge-i Fitzwilliam Museum gyűjteményére támaszkodva. Ez a gyűjtemény a kora középkori európai pénzek tekintetében az első közé tartozik, így méltán válhatott egy ilyen katalógus alapjává. A gyűjtemény fejlesztésében éppen a könyv egyik szerzője, Philip Grierson játszott kiemelkedő szerepet.

A kötet szerzői az 5. századra kettévált Római Birodalom pénzverését felvázoló rövid bevezetés után külön fejezetekben mutatják be az egyes germán népek, vandálok, osztrogótok, vizigótok, langobardok, burgundok és szvébek pénzverését, minden esetben az idevonatkozó legfontosabb irodalom, a történelmi háttér összefoglalásával és a pénzkibocsátások jellemzésével. Ezt követi a meroving kori frank és fríz, majd a 6–9. századi angolszász, a karoling, végül a 9–10. századi angolszász és viking pénzverés ismertetése. A történelmi összefüggések, a pénzkibocsátások és éremleletek áttekintését számos kiegészítés (leszármazási tábla, táblázat, térképvázlat) teszi szemléletesebbé. A kötet első részét részletes bibliográfia zárja.

A könyv második része a tulajdonképpeni katalógus, ahol a szöveges rész sorrendjének megfelelően csoportosított éremanyagot mutatják be folyamatosan növekvő sorszámozással. Minden pénznél szerepel a pontos meghatározás: kibocsátó, címlet, felirat, anyag, súly, pozíció, a legfontosabb irodalom (pl. BMC, MIB, SCBI) valamint az érem eredete és jelenlegi őrzési helye. A katalógusba felvett valamennyi pénz képét kitűnő minőségű képes táblán is bemutatják a szerzők.

Az imponálóan gazdag anyag (1529 pénz) kitűnő áttekintést nyújt Nyugat-Európa pénzveréséről a Nyugat-Római Birodalom bukásától az ezredfordulóig, a feudális nemzeti államok politikai megszilárdulásáig. Jól megfigyelhető az a folyamat, hogy az egykori Római Birodalom területét elfoglaló germán népeknek kezdetben a császári pénzeket utánzó pénzkibocsátása miként kezd egyre sajátosabb jelleget ölteni, míg a meroving, majd a frank és angolszász pénzverés mindinkább

nemzeti jelleget mutat. Az aranyról az ezüstre való áttéréssel, új pénzfajták és pénzverési alapsúlyok megjelenésével pedig már egy új pénztörténeti korszak kezdődik.

V. Székely György

Vom Taler zum Dollar 1486–1986. Bearbeitet von Wolfgang Heß und Dietrich Klose. Staatliche Münzsammlung München 1986. S. 252.)

Wolfgang Heß előszavával impozáns kötet jelent meg a tallér félévezredes múltjáról. Terjedelme láttán nem gondolna arra az olvasó, hogy csupán kiállítási katalógust forgat a kezében. E térképekkel, képmellékletekkel, valamint számos tallérveret elő- és hátlapjának mérhető fényképével gazdagon illusztrált könyv nemcsak formai, hanem tartalmi tekintetben is igényes kiadvány.

A bevezetőt követően rövid technika-, pontosabban bányászattörténeti kitekintés következik, majd a tallérverés kezdetivel és a birodalmi pénzrendeletekkel ismerkedhetünk meg. Az első pénzverőgépek bemutatása után az olasz, a spanyol, a németalföldi és az angol tallérok érintésével jutunk el a Kipper-korig. Az infláción túl figyelmet fordítottak a szerzők a Reichstaleren és a Guldenen kívül a francia écu blancra, a „jefimokra”, illetve többek között a nagy karriert befutó Mária Terézia talléroira, s természetesen az amerikai dollárra. Számos német és nemzetközi pénzügyi egyezmény érintése mellett néhány éremlelet bemutatása teszi élvezetesebbé a művet.

A kötet szerkesztői a tallérral kapcsolatos numizmatikai szakirodalom kezdeteiről sem feledkeztek meg, illetve ízelítőt adtak a 18–19. század utazóinak és kereskedőinek tájékozódását megkönnyítő egykori kézikönyvekből, amelyek ma már pénz- és mértéktörténeti forrásokká váltak.

Az érdeklődő olvasót segítik a lapalji jegyzetek, a kötet végén pedig – egy kiállítási katalógus igényeit messze meghaladó – irodalomjegyzék található.

„A tallértől a dollárig” c. kiállítást 1986. okt. 11. és 1987. jan. 11-e között lehetett megtekinteni Münchenben. Bár mennyire jó véleménnyel is van a recenziens a kiállítás katalógusáról, utólagosan csak sajnálkozik amiatt, hogy a megnyitás előtt néhány héttel utazott át a bajor fővárosra.

Buza János

Karl Gerd Krumbach: Aachener Marken, Zeichen und Notmünzen. Aachen 1986. 184 p.

A szerző évtizedek óta foglalkozik Aachen pénzverésével, és most négy kötetben kívánja közzétenni eredményeit. Az elsőben Aachen királyi verdéjének, a másodikban Aachen városi verdéjének, a harmadikban a zsetonok és szükségpénzek, a negyedikben a környékbeli magánpénzverés katalógusa kap helyet.

A jelenlegi kötetben a zsetonok és szükségpénzek mellett az ún. Ratspräsenzenk is szerepelnek, ami érthetetlen, hiszen alig egy éve ezek külön füzetben már megjelentek. Még az elrendezés és a szöveg is zömében azonos. Az újraközlés mintegy 20 %-át veszi el a terjedelemnek teljesen feleslegesen.

A város kezelésében lévő fűrdővel, jótékonyossági tevékenységgel (kenyér, tej), valamint adóval (kutya) kapcsolatos a legtöbb bárca. A magánosok által kiadott sorozat (egyesületek, egyházak, gyárak, cégek) időben jól körülhatárolható. Legtöbbjük a XIX. század utolsó harmadától indul és a II. világháború utáni aprópénzhiány miatt számuk erősen felszökik. Ez Magyarországon is hasonlóan zajlott le, tehát törvénytörő volt.

Kőhegyi Mihály

Karl Gerd Krumbach: Die Ratspräsenzen der Reichsstadt Aachen 1622–1756. Aachen 1985. 96 p.

A XV. század legvégén vált divattá, hogy az egyes német kisállamok megvendégtelték tanácsnokaikat, sőt bizonyos években emlékpénzzel ajándékozták meg őket. Az első ilyen érmét Köln adta ki (1497), de példáját csakhamar a szomszéd államok (Bonn, Utrecht, Nymegen) is követték. A szerző az Aachenben vert darabokat szedte össze. Az eddig ismert első példány 1622-ből való, s ettől kezdve, ha hézagosan is, de mindig vertek hasonló célra érmeket. A városi számadáskönyvekből a darabszám, finomság, a verés ideje szinte hiánytalanul megállapítható. Néha feltűnően sokat (1752-ben például 80 000 darabot) bocsátottak ki, de ezek is ritkaságok ma már, hiszen a ránk maradt példányok a kiveri mennyiség 1 %-át sem érik el.

A városi levéltárban található akták szövegét másolatban közlik és mellette az olvasatot hozzák. A kicsinyített kézirás sokszor alig betűzhető ki, s jelentősége sincs, nyugodtan elhagyható lett volna. Felesleges az egyes darabok kétszeres újraközlése is (203–217). Dícséretes viszont a kopott darabok rajzos ábrája.

Kőhegyi Mihály

Cesare Johnson–Rodolfo Martini: Catalogo delle medaglie. I. Secolo XV. Milano 1986. XVII+205 p. 661 kép

Jelen kiadvány egy nagyszabású munka első kötete, mely a milanoi Civiche Raccolte Numismatiche XV. századi emlékérmekinek corpusát tartalmazza.

A gyűjtemény lényegében két együttesből alakult ki, ezek egységesítése, rendszerbe foglalása jelenti az alapját a katalógus kidolgozásának.

A szerzők 661 érem leírását és az összes érem mérhető fényképét adják.

Az érmek a művészek nevének ABC sorrendjében, ezen belül időrendben következnek. A pontos leírásokon kívül irodalmat közölnek, valamint az előző gyűjteményi állapot nyilvántartási számát. Szerző szerinti mutató, ábrázolt személy

szerinti, felirat szerinti, irodalomban felsorolt katalógus szám szerinti mutatók segítik az eligazodást. Ehhez járul még két mutató, mely a két gyűjtemény és a jelenlegi katalógusszám konkordanciáját adja.

Az impozáns munka egyetlen példányban van Magyarországon, a Numizmatikai Társulat könyvtárában. Remélhetőleg a következő kötetek is megszerezhetőek lesznek.

Héri Vera

Elena Minarovicová: Portrét na minciach, Tatran/Bratislava, 1986. 133 p. 87 kép.

Elena Minarovicová-nak nem ez az első olyan munkája, amely elsősorban művészettörténeti szemszögből vizsgálja a letűnt korszakok pénzeit. A pénznek ugyan mindenkor elsődleges feladata az volt, hogy a fizetőeszköz szerepét betöltse; ám egyidejűleg olyan kispasztikai alkotás, amely az adott kor művészi igényével – és jellegével – lép fel.

A neves pozsonyi numizmatikus pénzeket mutatja be a portréábrázolást a görögöktől – a pénzverés kezdetétől – napjainkig. Amint a görög szobrászatban, a pénzeket is azt a tökéletes művészi ábrázolást látjuk, amely az egész görög művészet-re jellemző volt; egyrészt idealizált, másrészt az egyéni vonások egyesítésének művészi megoldása. Ezt syracusai és magnéziai példákon mutatja be. A görög pénzverésből táplálkozó, azt utánzó kelta pénzverés a Kárpát-medence első ilyen alkotásai, sajátosan egyedi.

Nagyobb teret szentel a szerző Róma császárai, császárnéi pénzérméinek. Kiemeli azokat az egyéni ábrázolásokat, amelyek annyira élethűek, hogy éremképről felismerhető az ábrázolt személy. A bizánci pénzek – merevségük ellenére is – fontos ismereteket adnak. A példák főleg Szlovákia éremleleteiből származnak.

A mai Szlovákia területének középkori érmészete a magyar pénzverés emléke. A szerző magyar denárokon mutatja be a portréábrázolás fejlődését; a stilizált királyábrázolástól az egyedi vonásokat mutató uralkodóképekig: Salamon, I. László, II., III. és IV. Béla veretei jelzik a korai korszakot, ám utána – az Anjoukat és az azt követő XV. századi pénzeket kihagyva – a Habsburgok következnek, közöttük említve az erdélyi pénzverést, bemutatva Bethlen Gábort. Részletesen elemzi II. Mátyást, I. Lipótot, Ferenc Józseffel zárva a sort.

Munkáját Csehszlovákia emlékpénzeivel fejezi be a szerző. Itt már ismerteti a portrékat készítő művészeket is, nemcsak az ábrázoltakat.

A könyvet orosz, angol, német kivonat kíséri.

A kiváló összefoglalás mellett ki kell emelni a könyv művészi fotóit és azt a nyomdatechnikát, amely ezt érvényre juttatta.

A recenzáló egyetlen – ám súlyos – elmarasztalása csak a magyar könyvkiadókat illetheti; keserűen kell nyugtáznunk azt a tényt, hogy a magyar uralkodók képeit nem magyar kiadványból élvezhetjük.

Gedai István

Emanuela Nohejlova-Prátova: Základy Numismatiky. Praha, 1986. 336 p.

Az igen termékeny szerzőnő másodízben adta ki a numizmatika alapjairól szóló könyvét, de az új kiadásba az 1972 óta megjelent műveket is bedolgozta. Az első fejezet a pénztörténet meghatározásával, tárgyával és történetével foglalkozik. A második a rokon- és segédtudományok közti helyét igyekszik rögzíteni, míg a harmadik a forrásokat és az alkalmazott módszereket követi nyomon. Különösen az utóbbiak széles körű alkalmazásában otthonos a könyv írója, hiszen évtizedeket töltött el pénzleletek feldolgozásával, és számos könyve, tanulmánya, közleménye látott napvilágot. A negyedik rész lényegében a verés technikájával és a pénzügyi joggal foglalkozik. Figyelemre méltó az ötödik fejezet azon megállapítása, hogy a numizmatika tudománya lényegében a gyűjtési gyakorlatból nőtt ki, és akarva-akaratlan befolyásolta azt. Ez, bár egyre csökkenő mértékben, a jelenkorra is igaz és érvényes.

A kötet kiemelkedő értéke az Eduard Šimek által összeállított bibliográfia, amely kétszáz év (1771–1980) szakirodalmát gyűjtötte össze és tette hozzáférhetővé a nemzetközi kutatás számára. Csak fájlalni tudjuk, hogy a kereken 1600 tételt tartalmazó összeállítás igen mostohán bánt a környező országokban megjelent tanulmányokkal (egyetlen magyar szerző sem szerepel!), hiszen ezzel saját munkáját csonkította meg.

A könyv jó példa arra, hogy élvonalbeli kutató tud csak igazán hasznos és közérthető, a legnemesebb értelemben vett tudománypszerűsítő művet alkotni. Örömmel vennénk, ha a magyar kollégák is követnék példáját.

Kőhegyi Mihály

Emil Petáček: Dejiny mincovania v Košiciach. (Kiadta a Keletiszlovákiai Könyvkiadó és a Keletiszlovákiai Múzeum.) Kassa 1986. 204 p.

A közelmúltban elhunyt kassai történész és numizmatikus több évtizedes munkásságának méltó lezárását jelenti a kassai pénzverés történetét feldolgozó kötet. Magyar és szlovák kutatók korábban már megjelent tanulmányainak és a szerző saját kutatásainak összegzéseként készült el a kassai pénzverde működésének mongorafikus ismertetése és az itt vert pénzek katalógusszerű összeállítása.

A Felvidék keleti részének gazdag nyersanyaglelőhelyei teremtették meg a nemsfémhányászat és feldolgozás alapjait, amelyek hozzájárultak a kézművesipar és kereskedelem fellendüléséhez, melynek eredményeként Kassa fokozatosan fontos kereskedelmi és közigazgatási központ lett, majd végül 1319-ben a város Károly Róberttől kiváltságlevellet kapott. Ez a privilégium az egyik adat a szerző számára annak feltételezésére, hogy Kassán már az 1320-as évek előtt vertek pénzt, amire viszont nincs közvetlen bizonyíték. Annyi azonban bizonyos, hogy a 14. század közepétől I. Lajos denárain feltűnik a liliosomos jegy, ami később a kassai veretek egyik jellegzetessége lesz. A liliosomos Kassához kapcsolását erősíti meg a város 1369-ben kapott címere is, a sávok felett 3 liliosommal. Mária idejében kezdődik a körmőcbányai és a kassai verdejegyek egymástól eltérő al-

kalmazása és Zsigmond uralkodásától a kassai veretű pénzek beazonosítását a C betű könnyíti meg. Ettől kezdve megsza-
porodnak a kassai kamaragráfokra vonatkozó írásos adatok is, amik a verdejegyek feloldásához nyújtanak segítséget. A 15.
század zavaros politikai időszakában Albert, majd halála után özvegye Erzsébet, később a Felvidéket megszálló Giskra vere-
tett pénzt Kassán. Mátyás címeres pénzei között is előfordulnak kassai veretek, az 1460-as évek végén azonban megszűnik a
denárverés és csak 1521-ben indul meg újra az inflációs „nova moneta” verésével. 1527-ben rövid ideig János, majd ezután
1533-ig I. Ferdinánd nevére vertek itt aprópénzt. Hosszabb szünet után 1574 és 1583 között működik ismét Kassán pénzver-
de, majd 1623–1628 között Bethlen Gábor erdélyi fejedelem részére vertek itt pénzt. A kassai pénzverés a Rákóczi-szabad-
ságharc alatt vert rézpénzekkel zárult.

A kassai verde történetének feldolgozását a szerző széles körű forrásismerettel, a levéltári iratanyag alapos áttanulmá-
nyozásával, történeti és numizmatikai adatok figyelembevételével végezte el. A szintézist a kassai kamaragráfokra és verdei
személyezetre vonatkozó adatok jegyzéke, a Kassán vert pénzek jól áttekinthető fényképes táblázata és több térképvázlat
egészíti ki.

V. Székely György

Albert Pick–Rudolf Richter: Papiergeld-Spezialkatalog Österreich 1759–1986 mit folgenden Nebengebieten Ungarische Reichshälfte, Ungarn, Lombardei-Venetien, Österreichische Niederlande, Militärausgaben, Abstempelung von Kronennoten, Belagerungsgeld, Regionalausgaben, Papiergeldähnliche Wertpapiere, Dornbirn 1986. 223 p. képekkel, 2. erweiterte Auflage

A II. kiadás magasan felülmúlja az 1972-ben megjelent I. kiadású katalógust. Részletes kimutatásokat tartalmaz vala-
mennyi pénzdarab kibocsátásának, visszavonásának és beválthatóságának időpontjairól, az aláírók nevérol és felsorolja a pénz-
jegy tervezőit és vésőket is. Összehasonlító táblázat mutatja az I. és II. kiadás sorszámain, valamint a Standard catalog of
world paper money 1986. évi általános és speciális köteteinek számozásait is. A hamis osztrák pénzjegyekből is ízelítőt ad. Elég
részletes bibliográfia ismerteti a vonatkozó műveket. Legfőbb értéke azonban az, hogy angol nyelven is tartalmazza a tartal-
omjegyzéken kívül a fontosabb papírpénz kifejezéseket, az alkalmazott rövidítéseket és a német nyelven is megjelent pénz-
történeti részeket. Az illusztrációk jók, de az egyes pénzdarabok értékelése – különösen a magyarországi vonatkozásúaknál –
már nem nevezhető megbízhatónak.

A mű hiányosságai közül csak néhányat említek.

Zahlungspapier-ral kezdik, holott ezek még csak próbanyomatok voltak, amint erről bárki meggyőződhet a budapesti
Éremtárban található „Modelle”-ről. Ugyanekkor nem említik az 1806. jún. 1-i keletű „Napoleon-féle hamisítványokat”,
amelyek ugyanolyan papíron készültek, mint az 1800-ban kiadottak. Az Osztrák–Magyar Bank által 1918. márciusában for-
galomba tett 1000, 5000, 10.000 és 100.000 koronás pénztárjegyek a hiányzó bankjegyek pótlására kerültek kiadásra kamat-
mentesen és látra szólóan, noha később ezek kamatos alakjai is „különleges” fizetési eszközként szerepeltek az OMB fennál-
lása alatt. Ide sorolják a különböző magánbankok által kibocsátott kamatos és kamatnélküli pénztárjegyeket mint „pénz-
szerű” értékpapírokat, valamint az osztrák örökös tartományok és rendjeik különféle keletű Zahlungs-, Aerarische Anticipati-
ons- és Domesticalobligationjait is, ezeknek azonban csupán kamatszelvevények voltak esedékességüktől beváltásukig külön-
leges fizetési eszközök.

A kizárólagosan magyar vonatkozású pénzjegyeket illetően: Kossuth 1846-ban és 1847-ben kiadott Iparműtári Ala-
pítvány jegyei pénzként sohasem forogtak. Különleges fizetési eszközként voltak forgalomban könyvmozgató utalványai, ame-
lyek közül a háromhavi lejáratúakat nem ismerik. Ellenben az ún. Almásy-bankókat a legtöbb külföldi katalógus, követke-
zetesen magyar papírpénzekhez sorolja. A Kossuth – Szemere aláírású, 1849-es kincstári utalványokat pedig nem a komá-
romi kiadványok közé sorolták be. Az 1851. szept. 1-i „nyugtatóvány”-t törökországi kibocsátásának veszik, holott ezt a
Pesten működő földalatti szabadságharcos mozgalom teremtette meg. A New York-i Hungarian Fund 1852. január 1-i ke-
letű teljes sorozata hiányzik. A közös pénzjegykibocsátó intézetünk még mindig „Österreichisch–ungarische Bank”-ként
szerepel.

F fent említett és egyéb hibák korrigálására, a hiányok pótlására bőséges anyag állna Budapesten – a Magyar Nemzeti
Múzeum Éremtárában és magyar magángyűjtőknél – a szerzők rendelkezésére egy esetleges 3. javított kiadáshoz.

A volt monarchai és a jelenlegi Ausztria papírpénzeit gyűjtők – mindezek ellenére – haszonnal forgathatják a művet.

Kupa Mihály

E.J.E. Pirie: Post-Roman Coins from York Excavations 1971–81. York 1986.

Már a XVII. századtól vannak adataink Yorkban talált koraközépkori pénzekre. Anglia történelme egyik legfontosabb
városának tervszerű kutatása folyamán pedig gyakran került elő régészeti kormeghatározásokat elősegítő pénz. (Az 1971-ig
előkerülteket a Sylloge of Coins of the British Isles 21. kötetében publikálták, amely a Yorkshire gyűjteményeket tartal-
mazza.)

Pirie munkája (M.M. Archibald és R.A. Hall közreműködésével) a The Archaeology of York sorozat egyik köteteként
jelent meg; így természetes, hogy – bár a numizmatikai leletekre súlyoz – főbb vonalakban ismerteti az ásatásokat, azok
helyeit, eredményeit. Ugyanakkor a pénzeknek is csak egy időbeni csoportját adja. Nem tartalmazza a római pénzeket (York
közeliében római légios tábor is volt), amelyeket a sorozat másik kötetében fogja publikálni P.J. Casey. R.A. Hall rövid peri-
odusokra osztva helytörténeti szempontból ismerteti a történelmi eseményeket és az azokra utaló régészeti feltárásokat.

A Yorkban előkerült éremleleteket numizmatikai, régészeti és helytörténeti szempontból értékeli E.J.E. Pirie a VIII.
századi sceattakkal kezdve. Az angol pénzekon kívül természetesen ismerteti a néhány példányban előkerülő idegen (karoling
és arab) pénzeket is, amelyek történetileg a vikingekkel függnek össze. Kiemelten – külön fejezetben – tárgyalja az előkerült
verőköveket, illetve verőfő-töredékeket, amelyekkel X. századi pénzek készültek.

Végül E.J.E. Pirie és M.M. Archibald katalógusban adja az 1971–1981 között előkerült 425 db. pénzt. Történeti

szempontból igen fontosak ezek sorában a 3 db. sceatta mellett a kora angol – Northumbria, Mercia, Wessex – veretek. A teljes feldolgozása azonban a legújabbkori leletek közlését is megköveteli, így időben VI. György 1943-as kiadású félpennyjével zárul a kitűnő munka katalógusa.

Gedai István

Jakob Schmitz: Historische Wertpapiere (Das Handbuch für Sammler und Liebhaber alter Aktien und Anleihen.) ECON Taschenbuch Verlag, Düsseldorf 1986. 267 p. képekkel.

A szerző, aki üzemgazdász és egyik legjelentősebb „történeti” értékpapírgyűjteménnyel rendelkezik, az értékpapírok nagy családjából csupán a történeti (csak gyűjtői értékkel) rendelkező részvényekkel és kötvényekkel foglalkozik jól összeállított művében. Ezekről a gyűjtőtársadalmat is érdeklő történeti és gazdasági ismereteket tár az olvasó elé.

Kezdi a kereskedelmi (később részvény-) társaságok keletkezésével, az általuk használt mindkét fajta értékpapír fejlődéstörténetével (1602–1800). Államonként sorolja fel ezek szerepét. Különösen kiemeli azonban Hollandia irányú működését, ahol 1621 és 1797 között 27 gazdasági társulás nevét sorolja fel mint irányt mutatókat. Ezek kezdetben részjegyeket, később részvényeket és a kötelezvények különféle fajtáit bocsátották ki. Ha nem is ilyen részletesen ismerteti Belgium, Anglia, Franciaország, Németország, USA és a skandináv, valamint az ibériai államok részvényeit. Nem feledkezik meg a maga idejében nagy pénzügyi botrányt okozó kiadványokról, hogy csak a John Law-féle szédelgést említsük.

A kötvények közül beszél az örökjáradék, sorsjegykölcsön, a fundált kölcsön, a tontina, záloglevél és a magánkölcsön (adósságlevél) formákról.

Különösen nagy teret szentel a kínai, az orosz és az amerikai vasútépítésekkel kapcsolatban kibocsátott részvényeknek és kötvényeknek, de ezek már a motívumgyűjtés körébe tartoznak. Hazánkról a volt monarchia vasútépítési értékpapírai kapcsán tesz említést.

Érdekes, hogy alig ír valamit a pénzforgalom és így az értékpapír kifejlesztésében élenjáró itáliai városállamok szerepéről.

Csokorba gyűjti az értékpapírok gyűjtésével kapcsolatos szinte valamennyi problémát. Okos és megszívlelendő tanácsokat látja el a kezdőgyűjtőket az anyag tárolásától kezdve azok értékének a meghatározásáig. Felsorolja a beszerzési lehetőségeket a kereskedők, nemkülönben az árveréssel foglalkozók névsorának megadásával. Szakbibliográfia, név- és tárgymutató zárja a művet.

Mivel ennek az új gyűjtési ágak összefoglaló kézikönyv még nem áll rendelkezésére, minden gyűjtő haszonnal tanulmányozhatja nemcsak a szövegrészt, hanem a képanyagot is.

Kupa Mihály

Jiří Sejbal red.: Denarová měna na Moravě. Brno 1986. 414 p.

Hét év késéssel ugyan, de mégiscsak megjelent az 1979-ben Brnoban tartott III. csehszlovák numizmatikai symposion előadásainak szövege. A 26 hazai és részben külföldi szakember arra vállalkozott, hogy sokoldalúan megvizsgálja Morvaország VIII–XII. század közötti pénzverését, a mondott terület pénzforgalmát és a külföldi veretek beáramlását. A módszertanilag is érdekes előadások közül ezúttal csak a magyar vonatkozásúakat emeljük ki.

Lubomír E. Havlík a Nagymorva Birodalom gazdaságtörténetét elemzi, és ezen belül szól a magyar honfoglalásról, valamint azokról a kapcsolatokról, amelyek a két államot összekötötték. Ismeretes, hogy a Morva Birodalom tetemes területe magyar uralom alá került (906), s annak szerves részét képezte. Az időközben elhalt *Borís Novotny* összegyűjtötte a X–XII. századi pénzleleteket, és megpróbálta rekonstruálni a korabeli útvonalakat, melyekről csak a XIII. század után szólnak az oklevelek. Kitűnt, hogy a később használt utak már századokkal korábban is hasonló nyomvonalon haladtak. *Čeňek Stana* cikkéből Szent István denárának előfordulását (Zelena Hora na Vyškov és Pilliardi) emeljük ki, bár előkerülésük tényét P. Radoměřsky 1955-ös kiadásából már tudtuk. Stare Mesto régészeti anyagát számos könyvből ismerjük, de a környező települések és sírok leletei csak most kerülnek lassan közlésre. Az ún. Sady-hegyen feltárt, mintegy 1000 sírból 71 pénz került elő, melyek között számtalan, eddig ismeretlen morva veret is van. Minket természetesen I. András és Szent László denára érdekel a közelebről. A temető mintaszerű feldolgozását *Jiří Sejbal* végezte el. *Gedai István* a Kárpát-medencéből ismeretes, az V–IX. században földbe került pénzeket áttekintve megállapította, hogy az avar időkben két nagyobb egységet lehet megkülönböztetni. Az első korszakban római pénzek (186 bronz, 5 arany és ezüst), a másodikban bizánci veretek (21 arany, 2 ezüst, 4 bronz) kerültek a sírokba. Valamennyi zsákmányként, vagy véletlen megtalálás révén került az avarok kezére, és nem voltak forgalmi pénzek. *Jan Šmerda* négyoldalas cikke igen fontos számunkra, mert egy 117 darabból álló, kizárólag magyar denárokat tartalmazó leletet közöl, mely Plumlovban került elő 1796-ban, ismeretlen körülmények között. Megoszlása: 18 darab Szent István, 2 db Ába Sámuel és 97 db I. András pénze. Morvaországból csak az 1885-ben előkerült němcei leletet ismerjük, mely hasonlóan nagyszámú magyar veret tartalmazott. A plumlovi most újabb bizonyítéka annak, hogy a XI. század második harmadában nagytömegű magyar pénz forgott ezeken a területeken.

Kőhegyi Mihály

Alan M Stahl: The Venetian Tornesello a medieval colonial coinage, The American Numismatic Society, New York 1985. 96 p. 4 t.

Monográfiáját a szerző abból a szerencsés tanulmányozási lehetőségéből eredeztette, melyhez különböző amerikai, (USA-beli) szervezetek ill. alapítványok anyagi segítségével jutott, egy tekintélyes darabszámú (4806 db), összefüggő érmekincs kapcsán, melyet egy ottani éremkereskedő adott kölcsön az ANS-nek.

Ez az éremkincs az 1470 után török uralom alá került görögországi, Euboia szigeti Negropontéból származott, mely ezen időpont előtt velencei gyarmat volt. Az elföldelési helye után „Chalkis-kincs” nevet kapott leletegyüttes mellett még további 14 hasonló összetételű és kizárólag a görög szárazföldről előkerült leletet volt módjában alaposan megvizsgálni. Ezek velencei dogek vonatkozásai és darabszámaik szerint összeállítva a 24/25. oldalon találhatók.

A könyv az alábbi fejezetekben fejti ki a **tornesellókkal** kapcsolatos megállapításait: Velencei pénzek a középkori görögföldön; A tornesellók bevezetése, verése és szétosztása, súlyok, finomság, termelési volumenek, valamint az inflálódás e téren; A tornesello-leletek, tornesellókon alapuló elszámolási szisztémák, a tornesellók értéke a gazdasági életben; valamint függelékben a leletek (elsősorban a Chalkis-lelet, kincs) adatai, az aranydukát és a tornesellók átváltási viszonyaszámai helyek és időpontok szerint. Ezt egészíti ki a Chalkis-kincs jellemző érméinek számszerint 48 elő- és hátlapját bemutató fotóanyag.

A Balkán szóbanforgó területén 1204-ig, tehát a nyugati keresztetek Bizánc hódításáig a bizánci arany-, ezüst- és bronzpénzek forogtak. Ezt követően a nyugati típusú denárok terjedtek el, elsősorban a frank-francia toursi-denárok, tipikus elő és hátlapjukkal, valamint az angol sterlingek, melyek 4 toursi denárt értek. A görög szigeteken pedig egyre inkább hódítottak a velencei ezüstök, a nemrég bevezetett grossók és a soldók. A Balkán keleti területein pedig továbbra is a bizánci arany, a hyperperon forgott, melyet a Nicaeába menekült császárok verettek. Ez maradt egyben a latin kelet elszámolási szisztémájának az alapja is a teljes muszlim hódításig. 1284-ben Velence firenzei mintára aranypénzt, dukátokat kezdett veretni, ezt utánozta Genova is, a nagy ellenlábás 32 évvel később. Érdekes megfigyelése a szerzőnek, hogy a dukátok Candiát (azaz Krétát) leszámítva alig kerültek görög földre, egy-két szórványleletet leszámítva velencei aranyak innen soha sem kerültek elő, bár a kereskedelem elszámolási alapja idővel a dukát lett, a bizánci aranyak mellett. Az ezüst grossók nehezen terjedtek görög földön, sőt az ezüst soldinók 1332-es bevezetése után ki is szorultak innen, melyre szintén a lelet-ritkaságuk utal. 1353-ban a velencei Tizek Tanácsa elrendelte *kizárólag a görög kolóniák részére*, kis értékű pénzfajta verését. Ennek szerepe a még mindig ott forgó, de egyre hitványabb toursi denárok helyi vereteit kiszorítani a velencei kereskedelemről. Az új pénz neve tornesello lett, utalva a kiszorított denár hátlapján szereplő torony képre, amely itt már elmaradt ill. szárnyas oroszlánra, szent Márk szimbólumára változott. Az előlap, mely a verető doge nevét is feltünteti, tovább viselte a belső mezőt kitöltő patent-keresztet, utalva az elődre és a kereszties hadjáratokra. Finomságát a 8 rész réz melletti 1 rész ezüst alapján 11 %-ban határozták meg. Súlyára 0,75 g-ot írtak elő. Szerző a különböző leletek számtalan példányát elemezve megállapította, hogy sem a szállítási, sem a forgalmi kopások, sőt a föld okozta korrózió sem lehetett olymértékű, mint amilyen eltérést az előírás és a valós mérések között tapasztalt. Ebből arra következtetett, hogy eleve kisebb súllyal verték őket, tovább növelve ezzel az amúgyis túltértékelt pénzen vett hazai verdei hasznát. Az átlagos súly középtértékére 58–59 tizedgrammot kapott. (Érdekes adata: a tornesellót készítő verdei mesterek éves fizetése 1369 körül 40–50 dukát volt!) A finomságot is különféle módszerekkel elemeztették, de e téren nagy eltéréseket lefelé nem tapasztaltak, inkább magasabbra adódtak az előírtnál.

Érdekes módszerrel próbálta meghatározni a szerző a szóban forgó pénzfajta kivert mennyiségét évenként ill. az uralmon levő doge hivatali ideje alatt számítva. Bizonyos korabeli rendeleti előírások szövegét értelmezve, valamint az összességében nagyszámú (mintegy 11 000 db) érme besorolásával, számítógép igénybevételével arra a megállapításra jutott, hogy a leletekben előforduló érmefajta gyakoriságot azonosnak kell tekinteni a forgalmi gyakoriságával. Továbbmenve, az elő- és a hátlap verőszerszámának kopását egyenlőtlennek találta egy-egy sorozatban (az azonos rajzolatúakat összeszámolva, az elő- és hátlap variációkat összerendelve, az ún. Carter-formulával szimulálva) egy előlap kopásidejére, két hátlap kopást kapott többféle megközelítéssel. Így egy átlagos év tornesello verdei kapacitásából 4–5 millió példányra futhatta. Ez napi mintegy 20 000 db érmét jelentett a verdében a többi pénz verésétől elkülönített tornesello-részleg munkásainak feladatul. Nem kis feladat lehetett ez akkoriban, nem is csodálkozhatunk a sűrű fizetésemelés-kérelmeken, melyeket a köztársaság rendre teljesített e bizalmi testületnek.

Az első periódusú tornesellokat pontosan, kerek felületűre verték. Ezt követően már egyre többször szabálytalan alakú és excentrikus veretekkel találkozunk, gyakori a dupla rajzolat is. A helyzet 1423 körül változik, valamit javul a minőség. 1457 után eltűnik, majd pár év után ismét verik módosított rajzollal még egy félévszázadig, de ezek már kívül esnek a vizsgált anyagon, elsősorban a Chalkis-kincsen, melyet 1470 előtt rejtettek el. Velence figyelme egyre inkább elfordul a görög területekről, amit kényszerít a török egyre nagyobb térnyerése is és inkább az északitaliai kolóniák felé fordul, tornesellók helyett immár a bagattinókat vezetve be ezek számára. Előbbiek, még a korábban vertek is, egy ideig még forognak a török területeken is, majd lassan kihálnak.

Érdekes adatokat közöl még a szerző az egyes görög kolóniákban a tornesello érték-változásairól, valamint az 1400-tól felgyorsuló inflációról, és különböző szakmájú emberek kereseti viszonyairól. Az 59. oldalon táblázatba foglalja az egyes forgalmi pénzek egymáshoz viszonyított értékét ill. átszámítását, ami a későközépkor kutatóinak hasznos lehet.

Ritkán adatik meg olyan nagy – viszonylag egynemű – anyag és térben, időben adott lehetőség, ami szerzőnek jutott, ki is használta azt, nemcsak a velencei pénzveréssel, de azon túl a numizmatikával általában foglalkozóknak számos érdekes, tanulmányozásra érdemes megállapítást téve.

Káldos István

Wolfgang Steguweit: Geschichte der Münzstätte Gotha, Weimar 1987. 263 old.

A Német–Római Császárság pénzverése – mint ahogyan politikai területe is – rendkívül tagolt volt. Az egyes tartományok uralkodóinak pénzverése szinte teljesen független volt egymástól és a császártól. A birodalom pénzverésének egészét csak akkor tekinthetjük át, ha az egyes tartományok pénztörténete feldolgozott.

Wolfgang Steguweit Thüringia pénztörténetét dolgozta fel abban az értelemben, amely a „Münzgeschichte” és „Geldgeschichte” együttesét jelenti, azaz a pénzverést a pénzforgalmi igények és gazdaságtörténet háttérében mutatja be.

Thüringiában a pénzforgalom kezdetét kelta pénzek jelentik, majd a római korban vált intenzívebbé. A bizánci kor azonban teljesen hiányzik; IV. Constantinos (668–685) verete az utolsó és az is csak egyetlen leletből ismeretes. A középkori pénzverés Thüringiában viszonylag későn kezdődött; Aribo érsek (1021–1031) verete az első denárokat Erfurtban. A thüringiai pénzverésben rendkívül jelentős volt a brakteáta, s ezek igen sok verdében készültek. (Lásd a 18. old. térképét.) Ám

nem különben volt jelentős a XV. századi garasverés is. A szász guldengroschenekkel 1500-ban indult meg a tallérverés, amelynek gazdasági háttérét kitűnően vázolja a szerző, kitérve a „Kipper und Wipper” korszak európaszerte megnyilvánuló hatására is.

A góthai pénzverde külön fejezete az 1650–1776 közötti időszak, a Szász-Gótha (-Altenburg) hercegek pénzverése. A szerző jellemzi a politikai, gazdasági háttérét, az egyes hercegek pénzügyi politikáját. Részletesen ismerteti az egyes pénzfajokat, pénzlábukat.

Rendkívül értékes és hasznos a pénzverést ismertető rész utáni katalógus, amely az 1650–1776 és 1826–1911 közötti pénzeket foglalja magába.

A kitűnő munka egyik legnagyobb értékének tartjuk azt a módszert, amelyet „komplex”-nek szoktunk nevezni. (A szó kissé elcsépeelt, de itt valódi tartalmat jelent.) A „Münzgeschichte” és „Geldgeschichte” példamutató egységes feldolgozását kaptuk a Magyarországon is jólismert kutatótól, szerzőtől.

Gedai István

Magyar Numizmatikai Bibliográfia (1985-1986)

BIBLIOGRAPHIE DER UNGARISCHEN NUMISMATIK

A Numizmatikai Közlöny 86–87. évfolyamától kezdve egységes címen és új formában jelentkezik az „Egyéb magyar irodalom” és a „Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények” c. rovat.

Jelen bibliográfiában az 1985–86-ban Magyarországon megjelent valamennyi numizmatikai vonatkozású, valamint a külföldi szakirodalomban megjelent kizárólag magyar vonatkozású anyagot kívántam teljességre törekedve regisztrálni. A háttérterületek irodalmát csak akkor vettem fel, ha ezek egyértelműen érintettek numizmatikai kérdéseket is. A bibliográfia tartalmazza a magyar szerzők műveiről bárhol megjelent, valamint a külföldi szerzők műveiről Magyarországon megjelent recenziókat is. A bibliográfia címében megjelölt két időhatárt nem értelmezhettem mereven, mivel nyomdai és egyéb ismert okok miatt több magyar, valamint külföldi folyóiratnál is a tárgyév és a megjelenési év nem fedt egymást. Így kerülhettek korábbi tárgyévű közlemények is a tételek közé; pótlólag közöljük továbbá a megelőző év összeállításából kimaradt, s csak megkésve tudomásunkra jutott anyagot is.

A bibliográfiában a numizmatika tárgy szerinti csoportosíthatóságát követve 16 szakcsoportot különítettem el. Az anyag nagyságától függően természetesen ezek a csoportok a jövőben bővíthetők, ill. szűkíthetők. Jelen bibliográfiában is alkalmaztam – esetleges további szakcsoportok tételeinek csekély száma miatt – összevonásokat. Így az első szakcsoportba az „Általános művek, összefoglalások” közé kerültek a bibliográfiák, valamint a több szakterületről tanulmányokat közlő folyóiratok is. Egy szakcsoportba került az antik pénztörténettel Bizánc. A papírpénz és értékpapír szakterülettel együtt vettem fel a szükségpénzekre vonatkozó irodalmat, annál is inkább, mert a tanulmányok többsége papírszükségpénzekkel foglalkozik. Az éremművészeti közleményekkel együtt találhatók az emlékpénzekre vonatkozó bibliográfiai tételek is, mivel ezek forgalmi pénz jellegük ellenére művészeti alkotásoknak tekinthetők. Kivételt két esetben tettem, és így külön szakcsoportot képeznek az Erdély pénztörténetével, valamint a bárcákkal, s zsetonokkal foglalkozó tanulmányok.

A tételek bibliográfiai leírásai a MSZ 3424–60 szabvány figyelembevételével a helyi sajátosságokhoz való messzemenő alkalmazkodással készültek. Az impresszum adatok között nem szerepelnek viszont a szokásos rövidítések, mivel az adatok kötött sorrendje (évfolyam, év-, füzet- és lapszám) lehetőséget ad az eligazodásra. A címleírások szakkönyvek, ill. szakfolyóiratokban való megjelenés esetén autopszián alapulnak. A napilapok és hetilapok esetében sajnos ez nem állt minden esetben módomban, így itt az impresszum adatok év, hó és nap adatelemekre módosulnak.

A folyóiratok rövidítései magyar szakfolyóiratok esetében a régészethez való erős kötődésünk miatt „A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig” Jakabffy Imre által összeállított IV. kötete alapján történt, míg egyéb magyar időszaki kiadványok esetében az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában megjelenő Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriumára rövidítéseit vettem alapul. Külföldi szakfolyóiratok esetében az American Numismatic Society által megjelentetett Numismatic Literature rövidítéseit használtam fel.

Célom, hogy a Magyar Numizmatikai Bibliográfia a jövőben is messzemenő teljességgel tartalmazza a szakirodalmat, így kérem a Tisztelt Publikálókat, juttassák el folyamatosan publikációik egy-egy példányát, különlenyomatát, másolatát, ill. ezek jegyzékét a Magyar Numizmatikai Társulatba.

A feldolgozott időszaki kiadványok és rövidítéseik jegyzéke

Napilapok, hetilapok

Békés m. Népújság	Békés Megyei Népújság
Csongrád m. Hlap	Budapester Rundschau
	Csongrád Megyei Hírlap
Déli Hlap	Daily News
	Déli Hírlap
	Délmagyarország
Dunaújvárosi Hlap	Dolgozók Lapja
ÉITud	Dunaújvárosi Hírlap
	Élet és Tudomány
	Előre
Esti Hlap	Esti Hírlap
	Észak-Magyarország
	Fáklya
Fejér m. Hlap	Fejér Megyei Hírlap
	Hajdú-Bihari Napló
HVG	Heti Világgazdaság
	Kisalföld

Magyar Hlap
MKözl

Magyar Hírlap
Magyar Közlöny
Magyar Nemzet
Magyarország
Magyar Szó
Napló (Veszprém)
Narodni Novine
Népszabadság
Népszava
Népújság (Heves)
Népújság (Tolna)
Neue Zürcher Zeitung
Nógrád
Pajtás
Petőfi Népe
Die Presse
Rudé Pravó
Somogyi Néplap
Szolnok Megyei Néplap
Új Tükör
Vasárnapi Hírek
Vas Népe
Zalai Hírlap

Somogyi Nlap
Szolnok m. Nlap

Zalai Hlap

Folyóiratok

A) Hazaiak
Acta Agron

AAH

AÉ
AgrSz

AUB

Arany J. Társ. Évk.
Balassagyarmati Honism. H.

Bankszle
BányászKohászL
Borsodi Levéltári Évk
BpR

CLIO
CommunArchaeol

DME

EgriME

FA
FolHist

GazdM
HadtörtKözl

HOMÉ
HOMK

HungGeolS
IparMűvMEvk

JPMÉ
KomMMK

Acta Agronomica Academiae
Scientiarum Hungaricae
Acta Archaeologica Academiae
Scientiarum Hungaricae
Archaeologiai Értesítő
Agrártörténeti Szemle
Alba Regia
Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio
Historica
Arany János Társaság Évkönyve
Balassagyarmati Honismereti
Híradó
Bankszemle
Bányászati és Kohászati Lapok, Kohászat
Borsodi Levéltári Évkönyv
Budapest Régiségei
Budapest
CLIO: Fiatal Oktatók Közleményei
Communicationes Archaeologicae Hungariae
Cumania
A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
Diakonia
Dunakanyar
Egri Múzeum Évkönyve
Az Erem
Értesítő
Folia Archaeologica
Folia Historica
Forint: A MNB Lapja
Gazdasági Magazin
Hadtörténelmi Közlemények
Háttér
Herman Ottó Múzeum Évkönyve
Herman Ottó Múzeum Közleményei
Honismeret
Hungarian Geological Survey
Iparművészeti Múzeum Évkönyve
Jelenkor
Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
Komárom Megyei Múzeumok Közleményei

KözlMÉ	Könyvtáros
LevtáriSzle	Közlekedési Múzeum Évkönyve
Magyar állatorv. L.	Levéltári Szemle
Megyei pedagóg	Magyar Állatorvosok Lapja
MAIV	Megyei Pedagógiai Körkép
MKszemle	Mitteilungen des Archaeologischen Instituts des Ungarischen Akademie der Wissenschaften
MMME	Magyar Könyvszemle
MNumTEvk	Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve
MFME	Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve
	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
	Művészet
MúzHírl	Múzeumi Hírlevél
MúzKözl	Múzeumi Közlemények
Múz.Műtárgyvéd	Múzeumi Műtárgyvédelem
New Hung. q	New Hungarian Quarterly
NK	Numizmatikai Közlöny
NyJME	Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve
Orosházi Juhász B.	Orosházi Juhász Balázs Gyűjtőklub Évkönyve
Gyűjtőklub Évkv.	
OrvKözl	Orvostörténeti Közlemények
PénzüSzle	Pénzügyi Szemle
Propag. rekl.	Propaganda, reklám
	Profil
PURPM	Publicationes Universitatis
	Rerum Polytechnicorum Miskolciensis
	Siker
SoprSzle	Soproni Szemle
	Suomi: Tájékoztató folyóirat Finnországról
Szabolcs-Szatmári Szle	Szabolcs-Szatmári Szemle
TanBpMúlt	Tanulmányok Budapest Múltjából
	Tarsoly
TudMezőgazdaság	Tudomány és Mezőgazdaság
Vasi propag	Vasi Propagandista
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei
B) Külföldiek	
BiulNum	Biuletyn Numizmatyczny, Warszawa
BiulMuzSztukiMed	Biuletyn Muzeum Sztuki Medalierskiej, Wrocław
CasSzeleskéMuz	Časopis Slezského Muzea, Opava
CercetNum	Cercetări Numismatice, București
CFM	Le Club Française de la Médailles, Paris
GN	Geldgeschichtliche Nachrichten, Frankfurt am Main
HBN	Hamburger Beiträge zur Numismatik, Hamburg
HMZ	Helvetische Münzenzeitung, Hilterfingen
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München
	Medaglia, Milano
	Médailles, Paris
MittNG	Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien
Monatl. Mitteil Stuttgart	Monatliche Mitteilungen. Münzen und Notgeld Sammlerverein, Stuttgart
	Money Trend
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
	Münzen Revue, Basel
NNb	Numismatisches Nachrichtenblatt, Speyer
NNF–NYTT	NNF–NYTT: Meddelelser fra Norsk Numismatisk Forening, Oslo
NSbor	Numismatický Sborník, Praha
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien
PracMat	Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria
	Numizmatyczna i Konserwatorska, Warszawa : Łódz
QTicinesiNumAntClass	Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche, Lugano
SE	Sammler Express, Berlin (DDR)
SlovNumiz	Slovenska Numizmatika, Bratislava
	Spravodaj, Praha
	Spravy, Košice
	The Medal, London
WN	Wiadomości Numizmatyczne Warszawa

I. ÁLTALANOS MŰVEK, ÖSSZEFOGLALÁSOK

- ACTES* du 9ème Congres International de Numismatique / Ed. Tony Hackens, Raymond Weiller. – Luxembourg : AINP, 1982. – 2 db. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 276–277.
- BAKOS M. rec. → *MUSEUM*
- BRÜLL Mária: A pénzek és helyettesítők. = *Éltud* 41. 1986. 22. 703.
- FEJÉR Mária, F. – HUSZÁR Lajos: Bibliographia Numismatica Hungaricae. – Budapest : Akadémiai K., 1977. – rec. HATZ, Gert. = HBN 30–32. 1976–78. 1985. 212–213.
- FEJÉR M., F.: Egyéb magyar vonatkozású irodalom. = NK 84–85. 1986. 192–200.
- FEJÉR M., F.: Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények. = NK 84–85. 1986. 200–203.
- GEDAI István: Medieval and modern numismatics. – In: Survey of numismatic research : 1978–1984 / International Numismatic Commission. – London : AINP, 1986. – p. 870–888.
- GEDAI I.: Numizmatika : Közép- és újkori pénzverés. In: A történelem segédtudományai / szerk. Kállay István. – Budapest : ELTE, 1986. – p. 274–277. ; 284–291.
- HATZ, G. rec. → FEJÉR M., F.
- HUSZÁR L. → FEJÉR M., F.
- JANOTA, Dušan M.: Mince a medaily ako předmět pamiatkovej starostlivosti. = *Spravodaj* 1985. 2. 1–11.
- KÁPLÁR László: Az Érem tartalomjegyzéke 6. köt. : 1981–1985. – Contents of the periodical Az Érem. = Az Érem 41. 1985. 2. 41–48.
- KÁPLÁR L.: Európai és hazai helyzetkép a numizmatika fejlődéséről a XIX. század második felében. – Die Anfänge des Sammeln in Ungarn. = *MNumTÉvk* 1978. 57–67.
- KÁPLÁR L.: Ismerjük meg a numizmatikát : Pénzek, érmek, gyűjtők. – Budapest : Gondolat, 1984. – 338 p. : ill. – rec. SZABÓ Béla. = NK 84–85. 1986. 191–192.
- KIERSNOWSKI, Ryszard: A just ruler upon the medieval coins. = *WN* 29. 1985. 1–2. 77–86.
- KÖHEGYI M. rec. → *ACTES* ; MARCO, J. ; *NUMISMATICKY*
- MARCO, Jindřich: Münnzeichen aus aller Welt. – Praha : Artia, 1982. – 58 p. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 38–39.
- MUSEUM* Notes. – Vol. 28. – New York : American Numismatic Society, 1983. – 206 p., 22 t. – rec. cikkenként BAKOS Miklós ; SZILÁGYI MIHÁLY ; TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 184–185.
- MUSEUM* Notes. – Vol. 29. – New York : ANS, 1984. – 201 p., 35 t. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 185–187.
- MÜNZFORSCHUNG* in Ungarn. = *Money Trend* 18. 1986. 12. 10–11.
- NÁNÁSI Éva: Történelemóra a Bankjegy- és Éremmúzeumban. = *Forint* 35. 1985. 6–7. 9. ; 9. 11. ; 10. 11. ; 11. 13. ; 36. 1986. 5–6. 16–17. ; 7–8. 18–19. ; 9. 13. ; 10. 12. ; 11. 13. : ill.
- NUMISMATICKÝ Sborník* / Archeologický ústav ČSAV Numismatická komise. – 16. – Praha : Academia, 1983. – 218 p., 8 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 38. 1986. 1–2. 338–339. ; NK 84–85. 1986. 187–188.
- STUDII* și Cercetări de Numismatica / Acad. R.S.R. Institutul de Arheologie. – Vol. 8. – București : Academie, 1984. – 162 p. : ill. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 187.
- PÁNEK, Ivo: Prazská hrívna mincovniho rádu z roku 1561 a stredoevropská váhová soustava. – Die Prager Mark der Münzordnung aus dem Jahre 1561 und das mitteleuropäische Gewichtssystem. = *NSbor* 16. 1983. 109–120.
- SZABÓ B. rec. → KÁPLÁR L.
- SZILÁGYI M. rec. → *MUSEUM*, 28.
- TORBÁGYI M. rec. → *MUSEUM*, 28. ; 29. *STUDII*
- A *TÖRTÉNELEM* segédtudományai / szerk. Kállay István. – Budapest : ELTE – 1986. – 346 p.
- VADÁSZ György: Különböző országok hasonló éremképeinek egyezései és eltérései a XI. században. – Differences and similarities on similar-looking coins from different 11th century countries. = Az Érem 41. 1985. 1. 13–19. : ill.

II. ANTIK PÉNZTÖRTÉNET, BIZÁNC

- ALFÖLDI, Andreas: Caesariana. – Bonn : Habelt, 1984. – 354 p. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 22.
- BAKOS Miklós: Az első tetrarchia follisai. – Die Follis der ersten Tetrarchie. = *MNumTÉvk* 1979. 37–42.
- BAKOS M.: Philippus Arabs és Philippus iunior AN IIII datálású vimináciumi koloniális veretei. – Koloniale Prägungen von Philippus Arabs und Philippus iunior aus Viminacium mit der Datierung AN IIII. = NK 84–85. 1986. 27–30.
- BÁNKI Zs. → FITZ J.
- BANTI, Alberto: I grandi bronzi imperiali. – Firenze : Banti, 1983. – 298 p. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 36.
- BARNA János: Az Alexander Severus kori gazdasági helyzet tükröződése a korabeli pénzverésben. – Die Wirtschaftslage des Zeitalters von Alexander Severus in dem Licht der zeitgenössischen Münzprägung. = *MNumTÉvk* 1979. 53–57.
- BÍRÓNÉ SEY Katalin: Antik és bizánci pénzverés. – In: A történelem segédtudományai / szerk. Kállay István. – Budapest : ELTE, 1986. – 277–284 p.
- BÍRÓNÉ SEY K.: A keceli éremlelet. – Der Münzenfund von Kecel. = *Cumania* 9. 1986. 27–72., 5 t.
- BÍRÓNÉ SEY K.: A kelták és pénzverésük a Kárpát-medencében. – Die Kelten und ihre Münzprägung im Karpathen-Becken. = *MNumTÉvk* 1978. 53–56.
- BÍRÓNÉ SEY K.: Keltisk utmyntning i Ungarn. – Celtic coinage in Hungary. = *NNF–NYTT* 1985. 2. 14–24.
- BÍRÓNÉ SEY K.: Pannóniai pénzverés. – Budapest : Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1985. – 135 p. : ill.

- BÍRÓNÉ SEY K.: A római pénzforgalom feldolgozásának problémái, Brigetio pénzforgalma. = Pénzüszle 27. 1983. 7. 545–548.
- BURSCHE, Aleksander: Directions of contacts of the roman empire with the mid-european Barbaricum in the second part of the 3rd and 4th centuries in the light of coin finds. = WN 29. 1985. 1–2. 33–44.
- CASEY, P.J.: Roman coinage in Britain. – Haverfordwest : Aylesbury Shine, 1980. – 64 p. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 275–276.
- FITTSCHEN, Klaus: Die Bildnistypen der Faustina minor und die Fecunditas Augustae. – Göttingen : Vandenhoeck, 1982. 93. p., 56 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 275. ; Az Érem 42. 1986. 1. 9.
- FITZ Jenő: III. századi pénzforgalom és pénzellátás Pannóniában. – Geldverkehr und Geldausstattung in Pannonien des 3. Jahrhunderts. = NK 84–85. 1986. 161–166.
- FITZ J.–LÁNYI Vera–BÁNKI Zsuzsa: Forschungen in Gorsium in den Jahren 1981/1982. = Alba Regia 22. 1985. 109–160.
- GÖMÖRI János: Scarbantia foruma III. = Soprszle 39. 1985. 3. 193–212 : ill.
- GRÁD Gusztávné: Caracalla egy publikálatlan pénze a Severus-i pénzverés tükrében. – Eine unpublierte Münze Caracallas im Spiegel der severischen Münzprägung. = MNumTÉvk 1980. 95–102. : ill.
- HOUGHTON, Arthur: Coins of the Seleucid empire from the collection of Athur Houghton. – New York : American Numismatic Society, 1983. – 122 p., 77 t. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 183–184.
- JELOCNIK, Alexander–KOS, Peter: Zakladna najdba centur-C folisi Maksencija in tetrarhije. – Ljubljana : Narodni Muzej, 1983. – 93 p., 18 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 276.
- Die KELTSCHEN Münzen der Sammlung R. Forrer H. Herold im Rätischen Museum. – Chur : Rätisches Museum, 1982. – 60 p. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 252–253.
- KISVÖLCSEY Frigyes: I. Valentinianus és II. Valentinianus bronzpénzeinek megkülönböztetése. – Distinguishing the bronze coins of Valentinianus I. and II. = Az Érem 42. 1986. 1. 4–5. : ill.
- KÖHEGYI M. rec. → ALFÖLDI, A. ; BANTI, A. ; KELTSCHEN ; KURZ, K. ; MIHAILESCU-BIRLIBA, V. ; ROMAN ; SOPRONI, S. ; SYLLOGE ; SZAIVERT, W. ; TORBÁGYI M.
- KÖSZEGI Tivadar: Ismeretlen koloniális Caracalla medaillon. – Eine unbekannte koloniale Medaille von Caracalla. = NK 84–85. 1986. 166–167. : ill.
- KURZ, Karel: Úvod do antické numismatiky. 1. – Řecké mince. – Praha : Národní Muzeum, 1982. – 137 p., 16 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 277.
- LÁNYI V. → FITZ J.
- MACDOWELL, D.W.: Indo-Greek and Kushan coins in the Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. – A Magyar Nemzeti Múzeum indiai-görög és kushan pénzei. = NK 84–85. 1986. 3–11., 1 t.
- MARTIN Ferenc: Dácia évszámos pénzeinek hátlapi ábrái. – Reverse sides on coins with date exergue from Dacia. = Az Érem 42. 1986. 1. 1–3. : ill.
- MARTIN F.: Keresztény vonatkozású betűk egy Hadrianus denáron. – Buchstaben mit christlichem Bezug auf einem Hadrian-Denar. = NK 84–85. 1986. 159–161. : ill.
- MARTIN F.: Viminacium évszámos pénzeinek hátlapi ábrái. – Reverse side figures on Viminacium coins with date exergue. = Az Érem 41. 1985. 1. 1–5.
- MIHAILESCU-BIRLIBA, V.: La monnaie romaine chez les daces orientaux. – București : Academie, 1980. – 312 p., 5 t. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 37. 1985. 1–2. 276.
- NIKON, C.E.V.: Coin circulation and military activity in the vicinity of Sirmium, A.D. 364–378, and the Siscia mint. = JNG 33. 1983. 46–56.
- NOE, Sydney P.: The coinage of Metapontum. – Parts 1, 2. – New York : American Numismatic Society, 1984. 120 p., 44 t. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 183.
- ÓVÁRI Ferenc: III. Gordianus néhány antoninianusának vizsgálata metrológiai aspektusból. – Gravimetrische Untersuchung einiger Antoninianen von Gordian III. = NK 84–85. 1986. 167–169.
- ÓVÁRI F.: Adatok az antiochiai verde működéséhez III. Gordianus és Philippus alatt. – Chemical data to the operation of the Antiochian mint during III. Gordian and Philip. = MNumTÉvk 1980. 37–48. : ill.
- ÓVÁRI F.: Ritka római antoninianusok a III. századból. – Seltene römische Antoninianen aus dem 3. Jahrhundert. = NK 84–85. 1986. 31–33., t. 9–11.
- REDŐ Ferenc–SOMOGYI Péter: A datáló érem. – Münzen als Hilfsmittel bei der Datierung. = NK 84–85. 1986. 35–44.
- REDŐ F.: The dating of coins and the structure of coinage : The Antiochian mint under Gallienus. = MAIV 14. 1985. 93–119.
- The ROMAN Imperial Coinage / Ed. C.H.V. Sutherland ; R.A.G. Carson. – Vol. 8. – The Family of Constantine I. – London : Spink and Son, 1981. – 665 p., 28 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 42. 1986. 2. 45.
- SOMOGYI P. → REDŐ F.
- SOPRONI Sándor: Die letzten Jahrzehnte des Pannonischen Limes. – München : Beck, 1985. – 128 p., 21 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 42. 1986. 1. 13.
- SYLLOGE Nummorum Graecorum Deutschland / Staatliche Münzsammlung München. – 6. Heft. – Berlin : Mann, 1980. – 26 p., 26 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 42. 1986. 2. 45.
- SZAIVERT, Wolfgang: Die Münzprägung der Kaiser Tiberius und Caius Caligula 14–41. – Wien : Öst. Akad. d. Wiss., 1984. 68 p., 14 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = AAH 38. 1986. 1–2. 338. ; Az Érem 41. 1985. 2. 36.
- TORBÁGYI M. rec. → HOUGHTON, A. ; NOE, S.P. ; TROXELL, H.A. ; WAGGONER, N.
- TORBÁGYI Melinda: A kisszederjesi görög éremlelet. – Greek-coin find from Kisszederjes. = NK 84–85. 1986. 13–25. t. 2–8.
- TORBÁGYI M.: Die Münzprägung der Eravisker. – In: AAH 36. 1984. 161–196. : ill. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 42. 1986. 2. 21.

- TROXELL, Hyla A.: The coinage of the Lycian league. – New York : American Numismatic Society, 1982. – 255 p., 44 t. rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 183.
- WAGGONER, Nancy M.: Early greek coins from the collections of Jonathan P. Rosen. – New York : American Numismatic Society, 1983. – 55 p., 28 t. – rec. TORBÁGYI Melinda. = NK 84–85. 1986. 184.

III. MAGYAR PÉNZTÖRTÉNET

- BÁCSKAI Tamás: Negyven éves a forint. = PénzüSze 30. 1986. 7. 483–485.
- BAKOS Miklós – GEGUS E. – BORSZÉKI J. – ORAVETZ D.: II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek arany-, ezüst és ólomveretei. Gold-, Silber und Bleiprägungen der Kupfermünzen von Franz Rákóczi II. = NK 84–85. 1986. 79–86.
- BERTA József: Új verdejegy a CNH. II. 227. denáron. – New mint-sign on the CNH. II. 227. denar. = Az Érem 42. 1986. 2. 5. : ill.
- BEVONJÁK a régi 5 és 10 forintos érméket. = Délmagyarország ; Csongrád m. Hlap 1986. 09. 02.
- BORSZÉKI J. → BAKOS M.
- BOVÁN, Marian: Neznámé oboly Mateja II. a Ferdinanda II. – [II. Mátyás ismeretlen obulusa]. = Spravodaj 1986. 2. 25–28. : ill.
- BUZA János: Törökkori pénzértékvizonyok egy Gömör megyei tanúvallatás tükrében. – Geldwertverhältnisse in der Gespanschaft Gömör zur Zeit der Türkenherrschaft in Ungarn – im Spiegel der Zeugenaussagen der ehemaligen Bewohner-schaft. = NK 84–85. 1986. 61–67.
- BUZA P. rec. → RÁDÓCZY Gy.
- CSIKÓS-NAGY Béla: Negyvenéves a forint. = Népszava 1986. 07. 30.
- DOBÁL Miklós: Ungarn : 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen. – Bern : Schweizerische Kreditanstalt, 1986. – 77 p. : ill.
- DOBÁL M. rec. → GEDAI I.
- GEDAI István: A XI. századi pénzverés Esztergomban. = Bankszle 29. 1985. 2. 62–66.
- GEDAI I.: Angol hercegek Magyarországon – magyar dénár Angliában. = Éltud 41. 1986. 35. 1098–1099.
- GEDAI I.: Bemerkungen zum Datierungswert des numismatischen Fundmaterials. = MAIV 14. 1985. 195–197.
- GEDAI I.: A Duna mentén : Pénztörténeti kiállítás Linzben. [Részlet a szerző kiállítási megnyitójából]. = Magyarország 1985. 51–52. 20.
- GEDAI I.: Historia bicia talarow na Wegrzech. – Łódz : Wegierski Instytut Kultury, 1986. – Kiállítási leporello
- GEDAI I.: Italian coins in the 10th century Hungarian hoards. = QTicinesiNumAntClass 14. 1985. 343–358.
- GEDAI I.: Lengyel pénzek Magyarországon a XVI–XVII. században. = HOMÉ 22–23. 1985. 37–50.
- GEDAI I.: A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám gyűjteménye. – I. rész. – Die Prägewerkzeugsammlung des Ungarischen Nationalmuseums. – I. Teil. = NK 84–85. 1986. 47–55.
- GEDAI I.: A magyarok kapcsolata a IX–XI. századi normann-arab kereskedelemmel. – Die ungarischen Beziehungen zu dem normandischen und arabischen Handel des 9–11. Jahrhunderts. = MNumTÉvk 1980. 25–36.
- GEDAI I.: A magyar pénzverés kezdete. – Budapest : Akadémiai K., 1986. – 135 p. : ill. – rec. DOBÁL Miklós. = Money Trend 18. 1986. 12. 11.
- GEDAI I.: Minting of precious metal coins in Hungary. – In: Neogene mineral resources in the Carpathian Basin. VIIIth RCMNS Congress-Hungary. = HungGeols 1985. 305–322.
- GEDAI I.: Nemesfém-pénz-verésünk. = PénzüSze 30. 1986. 7. 547–555.
- GEDAI I.: Numismatic questions in the Carpathian Basin prior the Magyar conquest. – In: Denárová mena na Moravě : Sborník prací z III. numizmatického symposia 1979. – Brno : Moravské Museum, 1986. – 300–304 p. 50
- GEDAI I.: Pénzek békében és háborúban. = Háttér 14. 1986. 52–53.
- GEDAI I. rec. → RÁDÓCZY Gy.
- GEGUS E. → BAKOS M.
- GINDL, Josef: Příspěvek k dějinám rozlučovacího závodu kremnické mincovne v letech 1802–1825. – [A körmöci verde 1802–1825. évi működéséről szóló adatok]. = Správy 12. 1985. 3. 9–10.
- HIRSCHBERG, Helmut–ORTUTAY, Julius: Ein Beitrag zum Kriegsgefangenenlagergeld in Österreich-Ungarn : 1914–1918. = NZ 99. 1985. 41–50., t. 8–12.
- HLINKA, Jozef: Neznámy kremnický dvojtoliar Márie Terézie. – Unbekannter Kremnitzer Maria-Theresien-Doppeltaler. = SlovNumiz 9. 1986. 223–226. : ill.
- HLINKA, J.: Obeživo na Slovensku v 11. az 15. storočí. – [Pénzforgalom Szlovákia területén a 11–15. században.]. = Spravodaj 1986. 1. 1–9. : ill.
- HORVÁTH István: Az Árpád-kor pénzverése Esztergomban. = Dunakanyar 21. 1985. 1. 58–60.
- HUNYA Zoltán: Egy ritka pénzdarab. = Az Érem 41. 1985. 2. 49.
- HUSZÁR Lajos: A Bitkowsky poltura. – Die Bitkowsker Poltura. = NK 84–85. 1986. 69–71.
- HUSZÁR L.: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. – Budapest : Corvina, 1979. – 336 p. : ill. – rec. KAZIMÍR, Štefan. = SlovNumiz 9. 1986. 287–289.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: Az árak alakulása Kecskeméten a hódoltság utolsó évtizedeiben. = AgrSz 24. 1982. 3–4. 522–566.
- IVÁNYOSI-SZABÓ T.: Pénzforgalom és pénzértékek Kecskeméten 1662–1711 között. – In: Bács-Kiskun megye múltjából ; 7. – Kecskemét : Levéltár, 1985. – 9–146 p. – (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai ; 9.)
- KAHLER Frigyes: A pizetumjog és a magyar pénzverés. – Hungarian minting and the right of control. = Az Érem 42. 1986. 1. 11–15. : ill.
- KARMANSZKI, Szergej: Károly Róbert ismeretlen obulusa. – Karl Roberts untekannte Obulus. = NK 84–85. 1986. 169–170. : ill.

- KÁRPÁTI Tamás: Az Állami Pénzverő négy évtizedéből. = PénzüSze 29. 1985. 4. 296–299.
- KAZIMÍR, S. rec. → HUSZÁR L.
- KAZIMÍR, Stefan: Menový vývoj na Slovensku v 16. storoci v stredoeurópskych reláciách. – Die Währungsentwicklung in der Slowakei im 16. Jahrhundert in mitteleuropäischen Relationen. = NSbor 17. 1986. 21–32.
- KOVÁCS László: Über den Datierungswert der landnahmezeitlichen Münzen. = MAIV 14. 1985. 177–179.
- KŐHEGYI M. rec. → TRENČAN, L.
- KŐHEGYI Mihály: II. Ferenc 1800-ban vert 24 krajcára. – The 24-farthings of Francis II minted in 1800. = Az Érem 42. 1986. 2. 47–49.
- KŐHEGYI M.: II. Lajos C II. 306/A dénárának gyakorisága a tápéi lelet alapján. – The frequency of the C II. 306/A denar of Lajos II. on basis of the Tápé finds. = Az Érem 41. 1985. 2. 6–7.
- KŐHEGYI M.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben a nagy devalvációt megelőző évekből: 1809–1811. – Geldgeschichtliche Angaben aus den Rundschreiben der Stadt Kecskemét in den Jahren vor der grossen Devaluation. = NK 84–85. 1986. 99–102.
- KÖSZEGI Tivadar: Pénzverőjegy Nagy Lajos cattaroí garasan. – Das Münzzeichen auf dem Cattaroer Groschen Ludwig des Grossen. = NK 84–85. 1986. 170–171. : ill.
- KUPA Mihály: Felszabadulásunk pénzei: 1944–45. = Honismeret 13. 1985. 2. 9–13.
- LEÁNYFALUSI Károly – NAGY Ádám: Magyarország fém- és papírpénzei: A pengő pénzrendszer: 1926–1946. – Kecskemét: MEE Bács-Kiskun Megyei Szervezete, 1986. – 175 p. : ill.
- LEYPOLD, Franz: Ein Madonntaler 1780 mit Wiener Rand aus Kremnitz. = MÖNG 25. 1985. 1. 11. : ill.
- A MAGYAR Nemzeti Bank 413/1986 MNB sz. közleménye a nikkelből készült 5 és 10 forintos érték bevonásáról. = MKözl 1986. 30. 979.
- MAGYAR törvényes fizetőszeközök. – Budapest: Magyar Nemzeti Bank, 1985. – 38 p. : ill.
- NAGY Á. → LEÁNYFALUSI K.
- NAGY Á. rec. → RÁDÓCZY Gy.
- NAGY Ádám: A XVI. századi dél-magyarországi pénzforgalom egy lelet tükrében. – Der Münzumlau des 16. Jhs. Süd-Ungarns im Spiegel eines Fundes. = MNumTÉvk 1979. 19–26.
- NAGY Á.: A „szegedi kispénz” elterjedése a leletek tanúsága alapján. – In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében. – Szeged: Csongrád m. Múzeumok Igazgatósága, 1985. – p. 36–42.
- NAGY Lóránt: Az ÉH. 362. és 395. számú denár-obuluspárjának valóságos veretei. – The genuine stamps of the denar-obulus pair Nos. 362. and 395. in the Medal and Coin Identification Handbook. = Az Érem 41. 1985. 1. 20–23. : ill.
- NAGY L.: Felvetések Maria királynő kettős keresztos dénárjainak korrendjéhez. – Suppositions concerning the minting order of Queen Mary's double-cross denars. = Az Érem 42. 1986. 2. 1–4. : ill.
- NÁNÁSI Éva: A budapesti Pénzverde története 1918–1927 között. – Die Geschichte des Münzamtos von Budapest: 1918–1927. = MNumTÉvk 1980. 12–24.
- NÁNÁSI É.: Egy kis pénztörténet. = Mmi 1986. 9. 54–55. : ill.
- NÁNÁSI É.: A stabilizáció főszereplői. = ÉiTud 40. 1985. 1. 30. : ill.
- NYERGES János: A forint 40. születésnapja. = Csongrád m. Hlap; Délmagyarország 1986. 08. 01.
- ORAVETZ D. → BAKOS M.
- ORTUTAY, J. → HIRSCHBERG, H.
- PÁVÓ Elemér: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon. – Budapest: MNT; MEE, 1986. – 111 p. : ill.
- A PÉNZVERÉS története. – Napló (Veszprém) 1986. 03. 21.
- A PENGŐ fináléja, a forint premierje: Beszélgetés Dr. Tallós Györggyel a forintstabilizáció évfordulója alkalmából = Forint 36. 1986. 7–8. 4–7. : ill.
- PETÁCH, Emil: Dejiny mincovnia v Košiciach. – Košice: Vychodslov. Vyd., 1986. – 204 p. : ill.
- POHL Artur: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters: 1300–1540. – Budapest; Graz: Akadémiai K.; Akad. Druck- u. Vlgstanstalt, 1982. – 101 p., 145 t. – rec. SUCHODOLSKI, S. = WN 28. 1984. 3–4. 236–238.
- RÁDÓCZY Gyula: A legújabb kori magyar pénzek: 1892–1981. Budapest: Corvina, 1984. – 216 p. : ill. – rec. BUZA Péter. = Magyar Nemzet 1985. 03. 08.; GEDAI István. = PénzüSze 19. 1985. 1. 77.; NAGY Ádám. = NK 84–85. 1986. 191.; SZÉKELY András. = Új Tükör 1984. 09. 16.
- RÁDÓCZY Gy.: Mária Terézia magyar pénzverése. – Budapest: MEE, 1982. – 143 p. : ill. – rec. NAGY Ádám. = Az Érem 41. 1985. 1. 27.
- RATKOŠ, Peter: K negácii starobylosti názvu Bratislavy v súvislastis názvom – RESLAVVA CIV/ITAS/ na minci Stefana I. – [Pozsony különböző középkori elnevezései I. István RESLAVVA CIV/ITAS/ dénárával kapcsolatban.] = Spravodaj 1986. 2. 10–17.
- SASSI NAGY Béla: I. Ferdinánd K-verdejegyos denára 1535-ből. – The K-mint sign in the denar of Ferdinand I from 1535. = Az Érem 42. 1986. 1. 10. : ill.
- SOLTÉSZ Ferenc: A hatkrajcáros címlet megszületése a tiroli pénzreform kapcsán. – The coming into being of the 6-farthing following the Tirol monetary reform. = Az Érem 42. 1986. 2. 6–9. : ill.
- SUCHODOLSKI, S. rec. → POHL A.
- SZÉKELY A. rec. → RÁDÓCZY Gy.
- SZÉKELY György, V.: Szlavón báni pénzverés. – Die slawonische Banalprägungen. = MNumTÉvk 1978. 69–82.
- TRENČAN, Ludovit: Bányapénzekről. – Über Bergwerkmünzen. = MNumTÉvk 1979. 43–49. : ill.
- TRENČAN, L.: Kde sa razil medeny grajciar „G 1779”? – [Hol verték a „G 1779”-es rézkrajcárt?] = Správy 12. 1985. 2. 18–21.
- TRENČAN, L.: Kiegészítő adatok bányapénzekről. – Additional data on the special money used in mining regions. = Az Érem 41. 1985. 1. 28–32. : ill.

- TRENČAN, L.: Prehľad razieb košických mincovní : 1321–1711. – Košice : SNS, 1983. – 54 p. – rec. KŐHEGYI Mihály. = NK 84–85. 1986. 189.
- UNGER Emil: Magyar éremhatározó. – 3. köt. – Pótfüzet. – Budapest : MÉE, 1985. – 100 p., 14 t.
- VADÁSZ György: Die Konstruktion des Münzbildes am Anfang der ungarischen Münzprägung. = NNb 35. 1986. 8. 178–182. : ill.
- VADÁSZ Gy.: A hercegi pénzverésről. – On ducal minting. = Az Érem 42. 1986. 1. 6–9. : ill.
- VALKÓ Arisztid: Pénztörténeti adalékok a szabadságharc idejéből. – Some additional monetary history data from the time of the 1848–49 Revolution and War of Independence. = Az Érem 41. 1985. 2. 11–12.
- VAMOS György: A magyar pénzekről. = Honismeret 13. 1985. 4. 16–18.
- VÁRKONYI Endre: Pengő és forint. = Csongrád m. Hlap 1985. 03. 01.
- VELICKÝ, P.R.: Prvotné kontramarkovanie poľtúr Františka II. Rákócziho? – [II. Rákóczi Ferenc poľturáinak elsődleges ellenjegyei?] = Spravodaj 1985. 2. 35–38.
- VOZÁR, Jozef: Das goldene Bergbuch – Zlatá kniha banicka. – Bratislava : Slov. Akad. Vied., 1983. – 263 p. : ill. – rec. ZSÁMBOKI László. = NK 84–85. 1986. 189–190.
- VYVIJALOVÁ, Mária: Denár s kruhopisom [P/RESLAVVA CIV/ITAS/ : K historickým súvislostiam. – [A [P/RESLAVVA CIV/ITAS/ köriratú denár] = Spravodaj 1986. 1. 12–32.
- ŽIFČÁK, František: Dva dokumenty k mincovni v Smolniku. – [Két okirat a szmolnoki pénzverdéről]. = Správy 12. 1985. 2. 4–5.
- ŽIFČÁK, F.: Mincovna v starej L'ubovni. – [Az ólublói pénzverde]. = Spravodaj 1986. 2. 29–34.
- ZSÁMBOKI L. rec. → VOZÁR, J.

IV. ERDÉLY

- DOBÁL Miklós: Wohin gehören die Münzen dieses Landes? = Money Trend 18. 1986. 9. 30.
- HOCHSTRASSER, Gerhardt: Fürstentum Siebenbürgen. = Money Trend 18. 1986. 6. 12–13.
- KAHLER Frigyes: Erdély államisége és a három részre szakadt Magyar Királyság egyesítésére irányuló törekvések : 1541–1691. = PURPM 1985. 1–10. 209–232.
- KÁLDOS István: Bethlen Gábor széles garasának változata = Az Érem 41. 1985. 1. 23.
- KŐHEGYI M. rec. → POPA, L.
- MÉSZÁROS István: Ungarn. = Money Trend 18. 1986. 10. 24.
- POPA, Luana: Monede brasovene din colectia Muselui Judetean. – Brasov : Muz. Jud., 1982. – 100 p. : ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = AAH 38. 1986. 1–2. 338. ; NK 84–85. 1986. 190.
- VEZÉNYI Pál: Fürstentum Siebenbürgen. = Money Trend 18. 1986. 10. 24–25.

V. KÜLFÖLDI PÉNZTÖRTÉNET

- 10 000 sékeles pénz Izraelben. = HVG 7. 1985. 1. 9. : ill.
- Az ANDOK öt országában közös pénzt – Andok Peso – hoztak forgalomba. = Magyar Nemzet 1985. 01. 14.
- BATES, Michael L.: Islamic coins. – New York : American Numismatic Society, 1982. – 52 p. : ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 1. 34.
- DRÁGA a sékel. = HVG 7. 1985. 21. 9.
- GEDAI I. rec. → KOCH, B.
- HERINEK, Ludvig: Österreichische Münzprägungen : Ferdinand II. und Ferdinand III. als Erzherzog und Kaiser von 1592–1657. – Wien : szerző kiad., 1984. – 666 p. : ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = NK 84–85. 1986. 188–189.
- JUHARLEVÉLLEL díszített érme. = HVG 8. 1986. 19. 9.
- KOCH, Bernhard: Der Wiener Pfennig. – Wien : Öst. Num. Ges., 1983. – 149 p., 20 t. – rec. GEDAI István. = NK 84–85. 1986. 188.
- KŐHEGYI M. rec. → BATES, M.L. ; HERINEK, L. ; SCHÖN, G.
- LUCZENBACHER János: A szerb zsupánok, királyok és csárok pénzei. – Budapest : Magyar Numizmatikai Társulat, 1986. – 72 p. : ill. – Reprint. – Eredeti kiad.: Buda, 1843.
- OROSZ bőrpénzek Alaszkából. = Magyar Nemzet 1986. 10. 27.
- PÉNZFRISÍTÉS Vietnámban. = HVG 7. 1985. 39. 10.
- QUEEN Elisabeth's portrait for British coins. = Daily News 1985. 01. 04.
- RÁDÓCZY Gyula: A levantei tallér gazdaságtörténete. – The economic history of the Levant thaler. = Az Érem 41. 1985. 1. 24–27. : ill.
- SCHÖN, Gerhard: Deutscher Münzkatalog 18. Jahrhundert. – München : Battenberg, 1984. – 848 p. : ill.-rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 40.
- A SVÉD 5 és 25 öres fémpénzt kivonják a forgalomból. = Magyar Nemzet 1985. 02. 09.
- ÚJ 10 frankos került forgalomba Franciaországban. = HVG 7. 1985. 39. 10. ; Magyar Nemzet 1985. 07. 06.
- ÚJ egyrubeles érmét bocsátottak ki a Szovjetunióban. = Népszabadság 1986. 12. 20.
- ÚJ pénzérmék Jugoszláviában. = HVG 7. 1985. 38. 9.

VI. PAPIRPÉNZ ÉS ÉRTÉKPAPÍR, SZÜKSÉGPÉNZ

- 50 000 dináros bankjegy Jugoszláviában. = Csongrád m. Hlap ; Délmagyarország ; Magyar Nemzet 1986. 12. 19.
- AMERUS Béla: Magyarország papírszükségpénzei 1914-től 1919. VIII. 1-ig. — Budapest : Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1986. 2. db. : ill.
- BECHERER Károly: Bugárdi Ferencné arcma az 5 pengős bankjegyen. — The portrait of Mrs. F. Bugárdi on the 5-pengő banknote. = Az Érem 42. 1986. 2. 20–21. : ill.
- BERTA József: Szekszárd szükségpénze 1945-ből. — The emergency money of Szekszárd from 1945. = Az Érem 42. 1986. 1. 19–26. : ill.
- FINNORSZÁGBAN új 1000 márkást bocsátottak ki. = Magyar Nemzet 1985. 06. 22.
- GAJDOS Gusztáv: Széchenyitől századunkig. = Siker 1986. 9. 29. : ill.
- HÁGEN József: Pécsi 100 koronás szükségpénz-tervezetek 1919-ből. — 100 Kronen Notgeldentwürfe in Pécs im Jahre 1919. — JPMÉ 29. 1984. 179–196. : ill.
- HOMOLA, Alexander: História jednej bankovky. = Správy 12. 1985. 4. 30–32. : ill.
- HOMOLA, A.: Numizmatiká záhada. — [82x34 mm-es 30 krajcár értékű papírszükségpénzről]. = Správy 12. 1985. 3. 18–21.
- KOVALCSIK András: Horváth Endre grafikusművész élete és munkássága. — Balassagyarmat : Városi Tanács, 1986. — 87 p. : ill.
- KÖHEGYI M. rec. → MISEV, L.
- KÖHEGYI Mihály: Császári rendelet 1 és 2 guldenes bankócedulák nyomására 1800-ban. — Imperial decree on printing 1- and 2-guilder banknotes in 1800. = Az Érem 41. 1985. 1. 33–34.
- KUPA Mihály: Horvát Endre grafikusművész és pénzjegytervező halálának 30. évfordulójára. = Balassagyarmati Honism. H. 7. 1985. 1. 38–46.
- KUPA M.: Korona-Lei : 1918–1919. — MNumTÉvk 1978. 39–48. : ill.
- KUPA M.: Pécs-Baranya köztársaság pénzjegyei : 1921. augusztus 16–22. — Banknoten der Republik Pécs-Baranya. = MNumTÉvk 1979. 27–36.
- KUPA M.—KUPA Mihály Tamás: Francia katonai megszállási emlékeink 1918–1919-ből. — The French military occupation in Hungary, 1918–1919, and numismatics. = Az Érem 42. 1986. 2. 22–25. : ill.
- KUPA M.—KUPA M.T.: A papírpénz elterjedése. — Die Verbreitung des Papiergeldes. — NK 84–85. 1986. 137–141.
- MÁRKUS Zsuzsa: A huszarról érkezett : A hajdani modell ma Kanadában él. = Vasárnapi Hírek 1986. 09. 28.
- MIKLYA Jenő: Az erdélyi hadsereg 1849-ben készült pénznyomó lemeze. = Békés m. Népújság 1985. 05. 04.
- MISEV, Lazar: B'lgarszki banknoti : 1885–1974. — Sofia : B'lgarszko Num. Druzsesztvo, 1982. — 136 p. : ill. — rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 40.
- NÁNÁSI Éva: Papírpénz történet. — In: A történelem segédtudományai / szerk. Kállay István. — Budapest : ELTE, 1986. — p. 292–295.
- PAPÍRPÉNZ ritkaságok. = Csongrád m. Hlap 1985. 02. 28.
- A PÉNZJEGY mint Vásárhely történelme. = Csongrád m. Hlap 1985. 07. 08.
- SCHMIDT, Peter: Ungarische Inflation von 1945/1946. = SE 1986. 21. 732–734. : ill.
- S.M.: Az első forintos papírpénzek. = Magyar Nemzet 1985. 01. 14.
- TALVIO, Tuukka: Megújuló finn bankjegyek. = Suomi 1986. 17–19. : ill.
- TANULMÁNY a „Kossuth bankók” sorsáról. = Magyar Nemzet 1985. 12. 10.
- ÚJ 5000 dináros bankjegy Jugoszláviában. = Magyar Hírek 1985. 12. 10.
- ÚJ ausztráliai műanyag bankjegyek. = Csongrád m. Hlap 1985. 07. 22.

VI. ÉREMMŰVÉSZET, EMLÉKÉREM, EMLÉKPÉNZ

- ALPÁRI emlékérem. = Délmagyarország ; Magyar Nemzet 1985. 05. 30.
- ARATÓ Emil emlékérem. = Népszabadság 1985. 06. 01.
- ARNOLD, T. rec. → ROZNAI I.
- BÉLA BARTÓK. = CFM 1985. 86–87. 31. : ill.
- BERNHEIMER, Franziska: Georg Wilhelm Vestner und Andreas Vestner : Zwei Nürnberger Medailleure. — München. : Kommissionsvlg., 1984. — 382 p. : ill. — rec. KÖHEGYI Mihály. = NK 84–85. 1986. 190.
- B.I.: Liszt Ferenc a képzőművészetben. = Napló (Veszprém) 1986. 10. 18.
- BÓNA Endre: Medicina in nummis Szegediens. = Szegedi vonatkozású orvos-gyógyszerész történeti emlékek. — Szeged : Somogyi Könyvtár, 1986. — 114 p. : ill.
- BORSOS Miklós: Beszélgetés Borsos Miklóssal / riporter Fabiny Tamás. = Diakonia 7. 1985. 2. 38–48.
- BORSOS Miklós köszöntése. = Magyar Nemzet 1986. 08. 29.
- BRASCHI, Ezequiel U.: Bolívar en la numismática conmemorativa y en las condecoraciones. — Caracas : Banco Central, 1983. 320 p. : ill. — rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 37.
- CALGARY emlékpénzei. = Esti Hlap 1986. 03. 22.
- DÁN Róbert: Disputatio nummorum : Héber betűs Jézus érmék a XVI. századból. = MKszemle 101. 1985. 2. 101–104.
- DIVO, J.P.: Napoleonische Münzen und Medaillen. — Napoleoni pénzek és emlékérmék. = MNumTÉvk 1978. 21–35. : ill.
- DOMBI Gyula: Vedres István emlékérem. = Délmagyarország 1985. 10. 15. ; Csongrád m. Hlap 1985. 10. 18.
- DRIAPSA, Ivan: Korunovačné medailý a žetóny Habsburgovca. = Spravodaj 1985. 2. 12–20. : ill.
- DUBROVAY Ödön: 100 éve született Szántó Gergely szobrászművész. — The 100th anniversary of the birth of Gergely Szántó, sculptor. = Az Érem 42. 1986. 2. 32–33. : ill.
- EGYRUBELES emlékpénzt hoznak forgalomba a Szovjetunióban. = Népszabadság 1985. 04. 23.

- EMLÉKÉREM** a szegedi vár visszafoglalásának 300. évfordulójára. = Délmagyarország 1986. 10. 25.
- EMLÉKPÉNZ** András angol királyi herceg és Sarah Ferguson esküvője alkalmából. = Magyarország 1986. 07. 20.
- ERDEI** Ferenc emlékérem. = Csongrád m. Hlap ; Délmagyarország 1985. 12. 23. ; Népszabadság 1985. 12. 30.
- ÉREM** Kecskemétről. = Petőfi Népe 1985. 07. 24.
- ÉRMEK** a Balaton körüli várakról. = Csongrád m. Hlap 1985. 02. 13. ; Délmagyarország 1985. 02. 14.
- ÉRMEK** vallomása, Buda 1686. = Magyarország 1986. 08. 24.
- EZÜST** emlékérem : Budavár visszavételének 300. évfordulójára. = Kelet-Magyarország 1986. 09. 03.
- F.D.**: Pécs orvostörténeti emlékei. = Dunántúli Napló 1986. 09. 29.
- FLÖREN**, R. rec. → **SZOLLÁTH**, Gy.
- FÖRSCHNER**, Gisela: Goethe in der Medaillenkunst. – Frankfurt/M : Hist. Museum, 1982. – 343 p. : ill. – rec. **KÖHEGYI** Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 38.
- FRIEDENS**-Fünfhunderter Österreich. = Die Presse 1985. 04. 05.
- GÁBOR** Andor plakett. = Magyar Nemzet 1985. 01. 24.
- GINDL**, Jozef: Příspěvek k dokreslení činnosti medailéra Kristiána Hermana Rotha z Rothenfelsu. – [Kiegészítő adatok Christian Hermann Roth vésnöki tevékenységéről]. = Správy 12. 1985. 4. 24–26.
- GOSZTONYI** József: Agriculture on Hungarian medals 1. Prominent characters of Hungarian agriculture on medals. = Acta-Agron 33. 1984. 1–2. 248–267. : ill.
- GOSZTONYI** J.: Borsos Miklós érmei ; Borsos Miklós érmeinek újabb jegyzéke. – Recent medals of Miklós Borsos. = Az Érem 42. 1986. 2. 34–45. : ill.
- GOSZTONYI** J.: A ló és lovas ábrázolása a magyar éremművészetben. – Die Darstellung des Pferdes und Reiters in der ungarischen Medaillenkunst. = MNumTÉvk 1978. 5–17. : ill.
- GOSZTONYI** J.: A magyar színház az éremművészetben. – Das Theater in der Münzkunst. = MNumTÉvk 1979. 5–15. : ill.
- GOSZTONYI** J.: Pátzay Pál éremművészete. – Pál Pátzay, the Medalist. = Az Érem 41. 1985. 1. 35–39. : ill.
- GOSZTONYI** J.: Pátzay Pál érmeinek és plakettjeinek jegyzéke, 2. – Catalogue of medals by Pál Pátzay. = Az Érem 41. 1985. 2. 15–18. : ill.
- HAGYOMÁNYTEREMTÉS** : Gulyás Pál emlékérem. = Hajdú-Bihari Napló 1985. 09. 05.
- HANN** Ferenc: Csíkszentmihályi Róbert : Beszélgetés a szobrássszal. – Szentendre : Pest m. Múz. Ig., 1984. – 38 p., 28 t. : ill.
- HEITLER** László: Sz. Egyed Emma és Giczý János pápai kiállítása. = Soprszle 40. 1986. 1. 74–78. : ill.
- HÉRI** V. rec. → **HUSZÁR** L.
- HÉRI** Vera: Az 1885-ös Általános Kiállítás érmei. = FolHist 12. 1984. 109–122. : ill.
- HÉRI** V.: L. Prock érmei. – Die Medaillen von L. Prock. = NK 84–85. 1986. 57–60. : ill.
- HERMAN** Ottó emlékérem. = Éltud 40. 1985. 29. 898. [írta] Bóna Endre ; Hajdú-Bihari Napló 1985. 07. 12. ; Népszabadság 1985. 07. 06.
- HOCHSTRASSER**, Gerhardt: Gedenkmünzen auf den Siebenbürger Körösi Csoma Sándor. = NNb 35. 1986. 124–125. : ill.
- HORVÁTH** Hilda: Medgyesy Miklós tanár grafikai és plakettjei. = Megyei pedagóg. 16. 1986. 3. 31–32.
- HUSZÁR** Lajos: Báthori Gábor aranyérme. – The gold medal of Gábor Báthori. = Az Érem 41 1985. 2. 8–10. : ill.
- HUSZÁR** L.: A régi magyar emlékérmék katalógusa legrégibb időkől 1850-ig. – I. Történeti Érmek. 6. Erdély. – Budapest : MEE, 1984. – 68 p., 28 t. – rec. **HÉRI** Vera. = NK 84–85. 1986. 189.
- JUBILEUMI** érmét ad ki Zalaegerszeg. = Népszabadság 1985. 02. 23.
- KAHLER** Frigyes: „Orto sole fugit luna” – in memoriam Budae – D.2.Sep. A. ^o 1686. = DMÉ 1983–84. 133–141. : ill.
- KAHLER** F.: Törvényhozás és éremábrázolás 1687/88-ban. – Legislation and medals in 1687 and 1688. = Az Érem 42. 1986. 2. 15–19. : ill.
- KALMAR**, John: The Hungarian medal exhibition. = The Medal 1984. 5. 56. : ill.
- A KESZTHELYI** éremgyűjtő kör újdonságai. = Zalai Hlap 1986. 11. 03.
- KISS** Sándor: Beszélgetés Kiss Sándor szobrászművésszel. = VasiPropag 13. 1986. 2. 135–148.
- KOLLÁR** Albin: Emlékérmek, plakettek a Körösi Csoma Sándor bicentenáriumon. – Commemorative medals on the 200th anniversary of Sándor Körösi Csoma. = Az Érem 42. 1986. 1. 45–47. : ill.
- KONTHA** Sándor: Pátzay Pál. – Budapest : Corvina, 1985. – 94 p. : ill.
- KOSZTA** Sándor: Keceli érem. – The Kecel medal. = Az Érem 41. 1985. 1. 40. : ill.
- KOVÁCS** Gyula: Magyar művészet : 1919–1945. = Művészet 27. 1986. 7. 6–8. ill.
- KOVÁCS** Gy.: Nyíregyháza-Sóstó 10 years old. = The Medal 1986. 10. 39–46. : ill.
- KOVÁCS** Péter: A IX. Országos Kisplasztikai Biennálé. = Jelenkor 28. 1985. 9. 793–794.
- KOVÁCSNAI** Viktória, L.: L'art de la médaille et la Société Hongroise de nos jours. = Médailles 1985. 41–50. : ill.
- KOVÁCSNAI** V., L.: Gli aspetti francesi delle medaglie ungheresi di stile liberty. = Medaglia 13. 1985. 20. 107–126. : ill.
- KOVÁCSNAI** V., L.: Der Medailleur Lajos Berán und seine künstlerische Laufbahn. = NZ 99. 1985. 63–70., T. 16–20.
- KOVÁCSNAI** V., L.: New tendencies in the art of the medal. = NewHungQ 1984. 95. 169–172.
- KOVÁCSNAI** V., L.: Reményi József éremművészete. – Die Medaillenkunst von József Reményi. = MNumTÉvk 1978. 87–98.
- KOVÁCSNAI** V., L.: A századforduló éremművészete. – In: Lélek és forma : Magyar művészet 1896–1914. – Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 1986. – p. 36–38. : ill.
- KOVÁCSNAI** V., L.: Ungarn : Medaillen. – In: Survey of Numismatic Research : 1978–1984. – London : International Numismatic Commission, 1986. – p. 870–888.
- KÖHEGYI** M. rec. → **BERNHEIMER**, F. ; **BRASCHI**, E. ; **FÖRSCHNER**, G. ; **ROZNAI**, I. ; **STRZAŁKOWSKI**, J.
- K.S.**: Ungarische Gedenkprägungen. = MÖNG 25. 1985. 2. 31–32. : ill.
- KÜRTI** Katalin, Sz.: A Nyíregyháza-Sóstói Nemzetközi Éremművészeti Alkotótelepről, a tizedik évforduló előtt. = Szabolcs-Szatmári Szle 20. 1985. 4. 125–129.
- LENGYEL** Gyula emlékérem. = Magyar Nemzet 1985. 03. 22.

- MADARÁSZ Ferenc: Fabriczy Kováts Mihály huszárezredes emlékérmé. – Gedenkmedaille des Husarenobersten Mihály Fabriczy Kováts. = MNumTÉvk 1980. 49–60. : ill.
- MAGYAR érmek Amerikából : Bodó Sándor érem sorozata Buda visszafoglalásának 300. évfordulójára. = Magyar Hlap 1986. 09. 04.
- MAGYAR éremművészet. = Népújság (Tolna) 1986. 05. 24.
- A MAGYAR Nemzeti Bank 407/1986. MNB számú közleménye Fáy András emlékérmé kibocsátásáról. = MKözl 1986. 21. 528.
- A MAGYAR Nemzeti Bank 412/1986. MNB számú közleménye emlékérmé kibocsátásáról Buda visszafoglalásának 400. évfordulója alkalmából. = MKözl 1986. 35. 850.
- A MAGYAR Nemzeti Bank 414/1985. MNB számú közleménye a „Kulturális Fórum” emlékérmé sorozat kibocsátásáról. = MKözl 1985. 35. 820.
- A MAGYAR Nemzeti Bank 414/1986. MNB számú közleménye a „Téli Olimpia” emlékérmé kibocsátásáról. = MKözl 1986. 42. 1104.
- A MAGYAR Nemzeti Bank rendelete „Labdarúgó Világ bajnokság” emlékérmé sorozat kibocsátásáról. = MKözl 1985. 40. 874.
- MAKAI Ágnes – KOTTRA Györgyi: Az amerikai Függetlenségi Háborút lezáró 1773-as párizsi béke 200. évfordulójának emlékérméi. = HadtörtKözl 32. 1985. 1. 149–160. : ill.
- MAKAI Á.: Buda visszafoglalása érmeken. = Tarsoly 1985–86. 18–19. : ill.
- MAKAI Á.: Érsekújvár emlékérmé, 1685. = ÉiTud 40. 1985. 36. 1151. : ill.
- MESZÁROS M. János: Érmek és tudósok : A magyar állatorvosképzés numizmatikai emlékeiből. = Új Tükör 23. 1986. 37. 10–11.
- MESZÁROS M.J.: Magyar állatorvosi érmék, plakettek és jelvények. – Budapest : Állatorvostud. Egyetem, 1986. – 97. p. : ill.
- MESZÁROS M.J.: Válogatás az elmúlt 40 év magyar állatorvosi érmeiből és plakettjeiből. = Magyar Állatorv. L. 40. 1985. 11. 687–693. : ill.
- MULLALY, Terence: Hungary. = The Medal 1986. 10. 68–69.
- MULLALY, T.: Kiss Nagy and new trends in Hungarian medals. = The Medal 1985. 7. 51–54. : ill.
- MULLALY, T.: The modern Hungarian medal. = The Medal 1984. 5. 50–56. : ill.
- NÁNÁSI Éva: Az 1984–85. évi jubileumi érmék gipsztervei. – Die Gipsentwürfe der Jubiläums-Medailen in den Jahren 1984 und 1985. = NK 84–85. 1986. 131–136.
- NÉMETH Mihály: Hannover plakettjeiből. = Profil 1985. 1. 36. : ill.
- OBERMAJER, Jaroslav: Riflessioni sul tema: Medicina in medaglia. = Medaglia 14. 1986. 21. 89–106. : ill.
- PAMETNI mince. – Emlékérmé a fasizmus fölötti győzelem 40. évfordulója alkalmából. = Rudé Právó 1985. 04. 20.
- PAPP, F.: Despre gravorul medaliei comemorînd eliberarea Timișoarei de sub Turci 1716. – Autour du graveur de la médaille dédîée à la libération de Timișoara de sous les turcs 1716. = CercetNum 5. 1983. 173–177. : ill.
- PÁVÓ Elemér: A török háborúk emlékérméi. – Souvenir medals and the war against the Turks. = Az Érem 42. 1986. 1. 32–44. : ill.
- PRACE Zofii Trzcinskij-Kaminskiej w zbiorach Muzeum Sztuki Medalierskiej we Wrocławiu. = BiulMuzSztukiMed 3. 1986. 21–23. : ill.
- RÓNASZÉKI István: 80 éves Csúcs Ferenc szobrászművész. = Csongrád m. Hlap 1985. 10. 05.
- ROZNAI István: Magyar bányászati és kohászati érmek 1526–1982. – Budapest : M. Bányászati és Kohászati Egyesület, 1983. 110 p., 57 t. – rec. ARNOLD, Thomas. = NumBeitr 19. 1986. 1. 48. ; KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 39.
- SCHILLEROVÁ, Jana: Renaissance medals from the Kremnica mint. = The Medal 1986. 10. 3–7. : ill.
- S.E.: Savoyai Jenő, a törökverő. = Zalai Hlap 1986. 09. 27.
- SILLYE Gábor emlékérmét adott ki a hajdúsági éremgyűjtők szervezete. = Magyar Nemzet 1985. 08. 13.
- SILVA, Carlos Baptista da: Vieira da Silva et Arpad Szenes revizitês. = CFM 1986. 93. 118–119. : ill.
- STAHL, Werner: Franz Liszt starb vor 100 Jahren. = GN 21. 1986. 116. 336. : ill.
- STRZAŁKOWSKI, Jacek: Medale polskie : 1901–1944. – Warszawa : Polsk. Tow. Arch. Num., 1981. – 216 p., 63 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 38.
- SZABÓ Pál plakett Szeghalmon. = Békés m. Népújság 1985. 05. 04.
- SZALAI Béla: Pannonhalma hétszázéves jubileumának emlékérmé. – Die Gedenkmedaille zum siebenhundertsten Jubiläum von Pannonhalma. = NK 84–85. 1986. 73–78.
- SZÉCHENYI emléklakett. = Délmagyarország 1985. 06. 07.
- SZEGEDI motívum érmeken. = Délmagyarország 1985. 04. 06.
- SZOLLÁTH György: A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének érmei = Medals of the Hungarian Coin Collectors' Association : 1969–1984. – Budapest : MEE, 1985. – 127 p. : ill. – rec. FLÖREN, Reinhard. = GN 21. 1986. 114. 241.
- TÓTH Sándor érméi : 1953–1986. / szerk. Tóth László. – Nyírbátor : Báthori István Múzeum, 1986. – 97 p. : ill. (Múzeumi füzetek ; 25.)
- TRENČAN, Ľudovít: Tzv. „Štiavnické zlatky” z.v. 1878 K.B. – Pamätné medaily. – [Az 1878 KB veretű selmeci forintok, mint emlékveretek]. = Správy 12. 1985. 3. 1–8. : ill.
- UNGARN : 100 Ft und 20 Ft Gedenkmünze. = Münzen Revue 17. 1985. 4. 337. : ill.
- VALKÓ Arisztid: Karl Henrik éremművész levele. – Ein Brief des Medailleurs Henrik Karl. = NK 84–85. 1986. 171–172.
- VARANNAI Gyula: Václav Seidan és műhelye. – Václav Seidan and his workshop. = Az Érem 41. 1985. 2. 13–14. : ill.
- VÁRHIDY Imre: A magyar mezőgazdaság nagyjainak emlékérméi. – The medals of the series „Great figures of Hungarian agriculture”. = Az Érem 41. 1985. 2. 19–22. : ill.
- VÁRHIDY I.: A magyar vadászat és erdészet érmeken, plaketteken valamint jelvényeken. = TudMezőgazd 22. 1984. 4. 83–88.
- ZOMBORI Lajos: A Frivaldszky Imre jutalomérmé. – The Frivaldszky Imre award medal. = Az Érem 42. 1986. 1. 48–49 : ill.

VIII. KITÜNTETÉSEK, RENDJELEK, JELVÉNYEK

- BAKOS Miklós: Magyar cserkészkitüntetések és emlékjelvények. – Hungarian boy-scout award medals and honour badges. = Az Érem 41. 1985. 2. 29–34. : ill.
- BENE János: I. világháborús jelvények a Jósza András Múzeumban. = Kelet-Magyarország 1986. 10. 14.
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A Könyves Kálmán szabadkőműves-páholy jelvényének története. – Geschichte der Abzeichen der Koloman-Könyves-Freimaurerloge. = NK 84–85. 1986. 115–123. : ill.
- GREBENNIKOVA, G.I.–KATKOVA, P.Sz.: Ordena i medali SSZR. – Moszkva, 1982. – rec. PANDULA Attila. = LeváriSzle 33. 1983. 245–256.
- IMRIK László: Régi kitüntetések képekben : 1100–1944. – Sopron : MEE Győr-Sopron megyei Szervezete, 1983. – 6 p., 31 t. – rec. KÖHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 39.
- JIZDNÝ, Miroslav: Faleristické a heraldické zaujímavosti na minciach Rakúska a Rakúsko-Uhorska. – [Falerisztikai és heraldikai érdekességek Ausztria és az Osztrák–Magyar állam pénzein] = Správy 12. 1985. 3. 11–17.
- KATKOVA, P.Sz. → GREBENNIKOVA, G.I.
- KÖHEGYI M. rec. → IMRIK L.
- LUKÁCS János, Sz.: Mária Terézia korának rendjelei és kitüntetései. – Orden und Auszeichnungen aus der Zeit von Maria Theresia. = MNumTÉvk 1980. 86–94.
- MAKAI Ágnes: A II. világháború egyetlen Mária Terézia Rendje. – Der einzige Maria-Theresien-Orden aus dem II. Weltkrieg. = NK 84–85. 1986. 125–130.
- MAKAI Á.: Első demokratikus kitüntetésünk. = Tarsoly 1985–86. 16–17. : ill.
- MAKAI Á.: Az első magyar feliratú kitüntetésekről. = ÉiTud 40. 1985. 40. 1278.
- MAKAI Á.: Az első magyar katonai kitüntetés. = Tarsoly 1984–85. 11–13. : ill.
- MEERING, Werner–MÜSKEN, André: Handbuch der Abzeichen Deutscher Organisationen 1871–1945. – Hamburg, 1972. – rec. PANDULA Attila. = LeváriSzle 32. 1982. 2–3. 453–454.
- A MEZŐGAZDASÁGI és élelmézésügyi miniszter 11/1985. MÉM számú rendelete a kitüntetésekről és kitüntetések adományozásának rendjéről szóló 5/1982. MÉM sz. rendelet módosításáról. = MKözl 1985. 30. 747.
- A MINISZTERANÁCS 1006/1985. számú határozata a kitüntetésekkel kapcsolatos egyes minisztertanácsi határozatok módosításáról. = MKözl 1985. 9. 156.
- A MINISZTERANÁCS 1051/1986. számú határozata „Stromfeld Aurél díj” alapításáról. = MKözl 33. 1986. 764.
- A MINISZTERANÁCS 1072/1986. számú határozata „Szocialista Újságíróért” kitüntető jelvény alapításáról. = MKözl 1986. 50. 1360.
- MÜSKEN, A. → MEERING, W.
- MOLNÁR József: Budapest híderem. – The medal „Bridges of Budapest”. = Az Érem 41. 1985. 2. 23–28. : ill.
- MOLNÁR J.: Budapest városa a szovjet gépkocsikért. – The city of Budapest for the Soviet trucks. = Az Érem 42. 1986. 1. 28–31. : ill.
- MOLNÁR J.: A felszabadult Magyarország legelső és legújabb kitüntetése. = HadtörtKözl 32 1985. : 1. 62. : ill.
- MOLNÁR J.: A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem : 1946–1949. = HadtörtKözl 33. 1986. 1. 154–173.
- MOLNÁR J.: Új kitüntetéseink. – New award medal. = Az Érem 41. 1985. 1. 41–48. : ill.
- A NAGY Honvédő Háború éveiben alapított szovjet katonai kitüntetések. = Fáklya 1985. 04. 28.
- OCISOVSZKY László: Történelem kitüntetésekben. = Csongrád m. Hlap 1985. 03. 20.
- Az ORSZÁGOS Anyag- és Árhivatal elnökének 6/1985. ÁH számú rendelkezése a „Kiváló Hasznosanyaggyűjtő” kitüntető jelvény adományozásáról szóló 10/1983. ÁH számú rendelkezés módosításáról. = MKözl 1985. 34. 810.
- Az ORSZÁGOS Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnökének 1/1986. OKTH számú rendelkezése „Az emberi környezetért” kitüntető jelvény alapításáról és adományozásának feltételeiről szóló 1/1981. OKTH számú rendelkezés módosításáról. = MKözl 1986. 4. 88.
- PANDULA Attila: Damenorden und Auszeichnungen für Frauen im Reich der Habsburger. = AUB 23. 1983. 271–290.
- PANDULA A.: Falerisztika. – In: A történelem segédtudományai / szerk. Kállay István. – Budapest : ELTE, 1986. – p. 194–215.
- PANDULA A.: A Habsburg Birodalom női rendjeleinek, kitüntetéseinek rendszere. = CLIO 2. 1986. 313–355.
- PANDULA A. rec. → GREBENNIKOVA, G.I. ; MEERING, W. ; ROMANOFF, D.
- RING Gizella: A magyarországi munkásmozgalom jelvényei. 1. = MMMÉ 1981–82. 161–206. : ill.
- ROMANOFF, D.: The orders, medals and history of the Kingdom Bulgaria. – Copenhagen, 1982. – rec. PANDULA Attila. = LeváriSzle 33. 1983. 1–3. 247–248.
- SZAKÁLY Sándor: A magyar tábori csendőrség jelvényei : 1924–1944. = HadtörtKözl 32. 1985. 2. 802–825.

IX. BÁRCÁK, ZSETONOK

- HLINKA, Jozef: Robotné poddanské znaky na Slovensku. – [Jobbágy robotbárcák Szlovákiában.] = Spravodaj 1986. 2. 1–9.
- LEÁNYFALUSI Károly: Bárcák, zsetonok. 2. – Checks, counters and tokens. = Az Érem 41. 1985. 1. 49. – 3. rész. = Az Érem 42. 1986. 2. 46–47. : ill.

X. HAMISÍTÁS

- GÁRDOS Miklós: 2 milliárd : A frankhamisítási perről. = Magyarország 23. 1986. 10. 21.
- GÁRDOS M.: Hamisak Hollandiában. = Magyarország 23. 1986. 9. 21.

- KAHLER Frigyes: Adalékok az újkori pénzhamisítás történetéhez a XVII. századtól 1848-ig. = Borsodi Levári Évk 5. 1985. 227–254.
- KAHLER F.: Pénzhamisítók a XIX. század első felében. – *Papiergeldfälscher in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts.* = NK 84–85. 1986. 103–114. : ill.
- KAHLER F.: Az újkori pénzhamisítás néhány kérdése. = MNumTÉvk 1980. 61–85.
- KŐHEGYI Mihály: 1931-ben Magyarországon készült hamis 1000 dinárosok?. – *Were 1000 dinar banknotes counterfeited in Hungary in 1931?* = Az Érem 42. 1986. 1. 26–27.
- PÉNZHAMISÍTÓ másológép. = HVG 7. 1985. 43. 20.
- PETROVIČ, Jozef: Falzum 24 grajciarnika z r. 1623. – [Az 1623. évi 24 krajcáros hamisítása]. = Správy 12. 1985. 1. 11–12. : ill.
- VIZI József: Pénzhamisítás az ókortól napjainkig. = Orosházi Juhász B. Gyűjtőklub Évkv 1982–83. 58–65.

XI. ÉREMLELETEK

- BEJAN, Adrian: Documente privina continutul si componenta descoperirilor monetare de la Deta, jud. Timis din anii 1880–1881. – *Dokumentation betreffend Inhalt und Bestand der Münzfunde von Deta (Kreis Timis) in den Jahren 1880–1881.* = CercetNum 5. 1983. 53–67. : ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem 42. 1986. 1. 36.
- BÍRÓNÉ SEY Katalin–LÁNYI Vera: Fundmünzenbericht 1980. = AAH 35. 1983. 3–4. 345–371.
- BÍRÓNÉ SEY K.–LÁNYI V.: Fundmünzenbericht 1981. = AAH 37. 1985. 1–2. 161–176.
- BÍRÓNÉ SEY K.–LÁNYI V.: Fundmünzenbericht 1982. = AAH 38. 1986. 1–2. 299–312.
- BRAUN, Peter – NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Zdenka: Nález dukátu na archeologickém výzuku v Temelíně, okres České Budějovice. = NSbor 17. 1986. 291–294. : ill.
- COMSA, Maria: Monedele descoperite in cimitirul de la Radovanu, jud. Calarasi si semnificatia lor simbolica. – *Les monnaies decouvertes dans le cimetière médiéval de Radovanu, et leur signification symbolique.* = CercetNum 5. 1983. 153–162.
- DICK, Franziska: Der keltische Münzschatzfund von Güttenbach. – *In: Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 69. 1984. 89–105. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 37.
- GÁL Éva: Friesachi denárlelet Pécs-Jakabhegy Árpád-kori temetőjéből. *Ein Friesacher Denar-Fund in der Begräbnisstätte aus der Arpadenzeit in Pécs-Jakabhegy.* = NK 84–85. 1986. 45–46.
- GAZDAG pénzlelet Letenyén. = Múzsák 1985. 2. 45. : ill.
- HÉT és fél kiló ezüst pénzt találtak Dániában. = Magyar Nemzet 1986. 05. 03.
- HLINKA, Jozef: Nález mincí v Hlbokom, okres Senica. = SlovNumiz 9. 1986. 269–270.
- HLINKA, J.–ŠIŠMIS, Milan: Nález mincí v Otrhánkach, časť obce Halačovice, okres Topoľčany. = SlovNumiz 9. 1986. 261–262.
- HUNKA, Jan: Ďalšie mince z hromadného nálezu vo Veľkom Zaluží, okres Nitra. = SlovNumiz 9. 1986. 254–256. : ill.
- HUNKA, J.: Hromadný nález medených arpádovských mincí z Bratislavy-Vrakune. = SlovNumiz 9. 1986. 248–249.
- HUNKA, J.: Hromadný nález medených arpádovských mincí z Trhovišťa, okres Michalovce. = SlovNumiz 9. 1986. 245–247. : ill.
- HUNKA, J.: Hromadný nález mincí v Uňastíne, okres Zvolen. = SlovNumiz 9. 1986. 268–269.
- HUNKA, J.: Hromadný nález mincí z Nitry Zobora. = SlovNumiz 9. 1986. 256–259.
- HUNKA, J.: Hromadný nález mincí zo Šaroviec, okres Levice. = SlovNumiz 9. 1986. 265–267. : ill.
- HUNKA, J.: Nové mince z hromadného nálezu v Mužle, okres Nové Zámky. = SlovNumiz 9. 1986. 264.
- JAVORSKÝ, F. → KOLNÍKOVÁ, E.
- KLÜSSENDORF, Niklot: Die Münzfundpflege im Lande Hessen. – Wiesbaden : Landesamt für Denkmalpflege, 1982. – 10. p. : ill. – rec. KŐHEGYI Mihály. = Az Érem 41. 1985. 2. 12.
- KOLAŘ, Ondřej: Drobné nálezy mincí z okresu Písek. = NSbor 16. 1983. 173–176.
- KOLNÍKOVÁ, E. – JAVORSKÝ, F.: Nález mincí z archeologického výskumu zaniknutej stredovekej krigej v Obci Pavlany, okres Spišská Nová Ves. = SlovNumiz 9. 1986. 250–254. : ill.
- KŐHEGYI M. rec. → BEJAN, A. ; DICK, F. ; KLÜSSENDORF, N. ; MECLEWSKA, M.
- KREJČÍK, Tomáš: Denáry z kostrových hrobů z mladohradištního pohřebiště v Prušankach, okres Hodonín. = NSbor 17. 1986. 283–288.
- LÁNYI V. → BÍRÓNÉ SEY K.
- MÁSFÉL kiló ezüst pénz Kisnaményban. = Esti Hlap ; Magyar Nemzet 1985. 10. 24.
- MECLEWSKA, Marta–MIKOLAJCZYK, Andrzej: Skarby monet z lat 1500–1649 na obszarze PRL. – Warszawa : Polsk. Tow. Arch. Num., 1984. – 189 p. – rec. KŐHEGYI Mihály. = NK 84–85. 1986. 188.
- MIKOLAJCZYK, A. → MECLEWSKA, M.
- MINAROVICHOVÁ, Elena: Hromadný nález mincí z Bratislavy. = SlovNumiz 9. 1986. 270–271. : ill.
- NAGY Ádám: Egy makói pénzlelet a 19. század közepéről. = MFME 1980–81. 1. 113–132., 1 t.
- NAGY Á.: Éremleletek : Orgovány-Kargala ; Öttömös. = NK 84–85. 1986. 180.
- NĚMČEKOVÁ, Věra: Předbřlohorský tolarový nález z Krkonoš. = NSbor 16. 1983. 144. : ill.
- NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, Z. → BRAUN, P.
- RÉGI kelta pénzeket találtak Krakkó közelében. = Magyar Nemzet 1985. 06. 22.
- SALTZER Ernő: Árpád-házi éremleletek a statisztika tükrében. – *Árpád-dynasty period coin find and statistics.* = Az Érem 41. 1985. 1. 6–11. : 2. 1–5.
- ŠIMEK, Eduard: Nález drobných mincí a žetonu v Udrnici, o. Jičín. = NSbor 16. 1983. 150.
- SIMON László: Leleghelyek, leletek, érem- és régiségtárak Nagykovácsán. = Arany J. Társ. Évk. 19. 1984–1985. 34–49.
- ŠIŠMIS, M. → HLINKA, J.

- STIRBU, Constanta–VELTER, Ana-Maria: Tezaurul de la Balesti, jud. Vaslui si importanta lui istorica. – Le trésor de Balesti, dép. de Vaslui et son importance historique. = CercetNum 5. 1984. 97–127. : ill.
- ŠŮLA, Jaroslav: Nález zlatých a stříbrných mincí z doby napoleonských válek ve Velké Vsi u Brovmova, o. Náchod. = NSbor 16. 1983. 153–154.
- ŠŮLA, J.: Nové nálezy ze severovýchodních Čech (Dřevěnice, Františkov, Hradec Králové, Nová Paka, Peklo nad Zdbnicí). = NSbor 16. 1983. 168–173.
- ŠŮLA, J.: Pět tolarových nálezu ze severovýchodních Čech. = NSbor 16. 1983. 155–161.
- SVOBODOVÁ, Dana: Nález měděných mincí z počátku 19. stol. v Jablonném v Podještědí, o. Česká Lipa. = NSbor 16. 1983. 152.
- SVOBODOVÁ, D.: Nález mincí v Horní Polici, o. Česká Lipa. = NSbor 16. 1983. 162–167.
- SVOBODOVÁ, D.: Nález mincí v Krnově, okres Bruntál. – Die Münzfund von Krnov, Bezirk Bruntál. = CasSzlezskéMuz 34. 1985. 128–150., 5 t.
- SZÉKELY György, V.: 13. századi kincselet Ladánybene-Hornyák-dombról. = Cumania 8. 1984. 209–272.
- WINKLER, Iudita: Consideratii asupra tezaurilor medievale descoperite in Transylvania. = CercetNum 5. 1983. 165–170.

XII. NUMIZMATIKUSOK, GYŰJTŐK

- AMERIKAI Kossuth-bankó – Szamosfalvy Ferenc debreceni éremgyűjtő. = Vas Népe 1985. 03. 16.
- CSILLAG Ferenc: Serlegvacsorai megemlékezés dr. Mócsy Jánosról. = MNumTÉvk 1978. 99–101.
- ÉREMGYŰJTŐ háziasszony – Szamosfalvy Ferencné. = Dolgozók Lapja 1985. 07. 05. ; Kisalföld 1985. 07. 05.
- Dr. Lajos HUSZÁR zum 80. Geburtstag. = MÖNG 26. 1986. 3. 51.
- HUSZÁR Lajos: Jankovich Miklós numizmatikai gyűjteménye. – In: Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás : 1772–1846 : Tanulmányok. – Budapest : Akad. K., 1985. – p. 82–98.
- KERESZTÉNYI József: Kostolac kincsei : Beszélgetés Martin Ferenc budapesti numizmatikussal. = Magyar Szó 1985. 09. 23.
- KUTATÓ szenvedély. = Somogyi Nlap 1986. 04. 22.
- A MAGYAR pénzverés kezdete : Beszélgetés Gedai Istvánnal. = Esti Hlap 1986. 08. 18.
- NAGY Lóránt: Serlegvacsorai megemlékezés Ambrus Béláról. = MNumTÉvk 1980. 105–107.
- RÉTHY László emlékérmét kapott Bíróné Sey Katalin. = Múzhírl 7. 1986. 7. 8.
- SEIT seiner Kindheit zieht es den in Debrecen lebenden János Nagyházy zu Antiquitäten. = Daily News 1985. 01. 26.
- SZÉKELY Dénes: Serlegvacsorai megemlékezés Ákoshegyi Ferencről. = MNumTÉvk 1979. 59–61.
- TÖRTÉNELMI értékű hobbi – Látogatás a nyíregyházi numizmatánál. = Kelet-Magyarország 1986. 02. 08.
- URI passzió? Nemzeti értékméntés? = Délmagyarország 1985. 03. 18.

XIII. MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK, EGYESÜLETEK

- ÁBRÁNYI Hedvig: A Magyar Numizmatikai Társulat könyvtárának története : 1901–1985. – Die Geschichte der Bibliothek der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft : 1901–1985. = NK 84–85. 1986. 143–155.
- BIKOV, A.V.: A Vologda Területi Múzeum numizmatikai gyűjteménye. = HOMK 22. 1984. 22–28.
- Az ÉREMGYŰJTŐK klubja – alakuló foglalkozás Ajkán. = Napló (Veszprém) 1986. 11. 29.
- JUBILÁLÓ éremgyűjtők : 20 éves a szervezett éremgyűjtés Kecskeméten. = Petőfi Népe 1986. 04. 16.
- GEDAI István: A múzeumi numizmatikai gyűjtemények helyzete, gyűjtési lehetőségei és a gyűjtés további irányai. = Történelem-Muzeológusok Szakmai Konferenciája. – Tatabánya, 1986. 28–37.
- KÓCZIÁNNÉ SZENTPÉTERI Erzsébet: Az érem- és jelvénygyűjtemény fejlődése 1971–1984 között. = KözlME 7. 1983–84. 59–70. : ill.
- MEGALAKULT a dombóvári éremgyűjtők köre. = Népújság (Tolna) 1985. 04. 15.
- MÚLT által a jelen. = Nógrád 1986. 12. 03.
- PANDULA Attila: A Magyar Történelmi Társulat Archeográfiai, Heraldikai és Genealógiai Szekciójának megalakulása. = Lev társzle 33. 1983. 1–3. 129–131.
- PANDULA A.: A Magyar Történelmi Társulat Archeográfiai, Heraldikai és Genealógiai Szekciójának tevékenysége : 1983–1985. = Lev társzle 36. 1986. 1. 86–89.
- SÓLYOM Frigyes: Éremgyűjtők évfordulója. = Hajdú-Bihar m. Napló 1985. 05. 25.
- SOMKUTI Gabriella: A Ráday gyűjtemény. = Könyvtáros 1986. 7. 386–395. : ill.
- A SZEGEDI éremgyűjtők közgyűlése. = Délmagyarország 1985. 12. 16.
- SZÉTNYITHATÓ háromkrajcáros a berettyóújfalui Bihari Múzeum anyagában. = Népszabadság 1986. 01. 25.
- SZIKOSSY Ferenc főigazgató bemutatja a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumot. = Budapest 1986. 10. 38–41. : ill.
- SZLOVINKÉ BERÉNYI Márta: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság története 1. = Lev társzle 33. 1983. 1–3. 51–84.
- XANTUS Gyula gyűjtemény Berettyóújfaluban. = Népszava 1986. 04. 28.

XIV. RENDEZVÉNYEK (KIÁLLÍTÁSOK, KONGRESSZUSOK, ÁRVERÉSEK)

- 40 éves a forint c. kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Bank Nógrád megyei Igazgatóságának tanácstermében. = Nógrád 1986. 08. 19.
- ÁRVERÉS az éremgyűjtőknél Pécsen. = Dunántúli Napló. 1986. 02. 24.
- AVATÓ Nagycenken. = Magyar Hlap 1985. 09. 23.

- BANK.* és pénztörténeti kiállítás Nyíregyházán. = Kelet-Magyarország 1985. 04. 13.
- CSERENAP* a gyűjtőknek a MEE győri szervezete Vagongyári Csoportjában. = Kisalföld 1986. 10. 18.
- A DÉNÁRTÓL* a forintig : 40 éve stabilizáció : Tárlók a Széchényi-kastélyban. = Magyarország 1986. 08. 03.
- EGY* forintért hétszázat – Kaposvári 46. éremcsereközvetítés. = Somogyi Nlap 1986. 12. 08.
- EMLEKKIÁLLÍTÁS* a Pénzügyi és Számviteli Főiskola zalaegerszegi intézetében. = Zalai Hlap 1986. 10. 01.
- ÉREMÁRVERÉS* Szegeden. = Magyar Hlap 1986. 01. 06.
- ÉREM.* és bélyegritkaságok kiállítása Pápán. = Napló (Veszprém) 1986. 02. 11.
- ÉREMGYŰJTŐK* találkozója és árverés Szegeden. = Népszava 1986. 05. 04.
- ÉREMGYŰJTŐK* országos vándorgyűlése Zalaegerszegen. = Csongrád m. Hlap ; Délmagyarország ; Magyar Nemzet ; Zalai Hlap 1985. 08. 05.
- ÉREMGYŰJTŐK* találkozója Nagykanizsán. = Zalai Hlap 1986. 01. 06.
- ÉREMKIÁLLÍTÁST* nyitottak Szegeden a Móra Ferenc Múzeumban „40 éves a forint” címmel. = Magyar Nemzet 1986. 10. 13.
- FERENCZY* Béni érmei a Munkásmozgalmi Múzeumban. = Magyar Nemzet 1986. 09. 19. ; Népszabadság 1986. 09. 22.
- GASTAUSSTELLUNG* der Duisburger Wilhelm-Lehmbruck Museums. = Budapester Rundschau 1985. 01. 28.
- GEDAI* István: A XI. századi pénzverés Esztergomban. [Ismeret és konferenciáról]. = Múzközl 1984. 2. 132–135.
- GEDAI* I.: Az International Numismatic Commission. = MNumTÉvk 1980. 5–11.
- GYÖRFFY* István: „Medicina in nummis” kiállítás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. – „Medicina in Nummis” exposition in the Semmelweis Medical Historical Museum. = Az Érem 41. 1985. 2. 35–36.
- HÁROM* évtized érmei : Kiállítás a hatvani múzeumban. = Népjóság (Heves) 1986. 08. 02.
- H. J.*: Sommeruniversität in Keszthely. = MÖNG 26. 1986. 1. 23.
- HUNGARY* : Exhibitions; Competitions; Collections; Medal Symposium; Commissions. = The Medal 1986. 8. 49.
- JASCHIK* Álmos kiállítása. = Délmagyarország 1985. 03. 15. ; Új Tükör 1985. 03. 10.
- KECSKEMÉTEN* az arany ezerforintos. = Forint 36. 1986. 9. 7. : ill. ; Petőfi Népe 1986. 06. 08. ; 1986. 08. 01.
- KISS* Pál, M.: Renner Kálmán budapesti kiállítása 1984. márc. 19–29. – Soprszle 39. 1985. 1. 84–89.
- A KORONÁTÓL* a forintig : Pénztörténeti kiállítás Kaposváron. = Somogyi Nlap 1986. 10. 08.
- K.S.*: Numismatische Veranstaltungen in Ungarn. = MÖNG 25. 1985. 6. 97–98.
- LONDONBAN* 1257-ből származó egy pennys érmét árvereztek. = Magyar Nemzet 1985. 07. 13.
- MAGÁNGYŰJTŐK* éremkiállítása a vásárosnaményi Bereg Múzeumban. = Kelet-Magyarország 1986. 10. 02. ; 1986. 10. 23.
- MAGYAR* éremkiállítás nyílt Helsinkiben. = Dunántúli Napló ; Magyar Nemzet ; Népszava 1986. 05. 29.
- A MAGYAR* Nemzeti Múzeum éremkiállítása Buda visszafoglalásának 300. évfordulójára. = Budapest 1986. 4. 39. ; Budapester Rundschau 1986. 09. 15. ; Esti Hlap 1986. 08. 27. ; Népszabadság 1986. 08. 30. ; Népszava 1986. 09. 11. ; Pajtás 1986. 09. 25.
- A MAGYAR* Numizmatikai Társulat tisztújító közgyűléséről. = Múzhírl 6. 1985. 8. 3.
- MAGYAR* pénztörténeti kiállítás Veszprémben. = Napló (Veszprém) 1985. 09. 20. ; 1985. 10. 14.
- A MEE* XVI. vándorgyűlése Budapesten. = Értesítő 1986. 3. 1–3. : ill.
- MEGTEKINTHETŐ* a letenyei éremlelet. = Zalai Hlap 1985. 03. 20.
- MŰVÉSZET* a gyárban. = Nagylakon Lapis András szobrászművész kiállítása. = Csongrád m. Hlap 1985. 09. 06.
- NÉGY* évtized magyar orvosi érméi. = Magyar Nemzet 1985. 04. 19.
- NEGYSZÁZ* év éremművészetéből kiállítás a Helikon Galériában. = Magyar Nemzet 1985. 03. 02.
- NEGYSZÁZ* éves a forint. : Kiállítás a kalocsai Viski Károly Múzeumban. = Petőfi Népe 1986. 10. 21.
- NEMZETKÖZI* Numizmatikai Kongresszus Londonban 1986. szept. 8–12. = Petőfi Népe 1986. 10. 18.
- NICHT* nur für die Numismatiker : Ungarn 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen : [Kiállítás Winterthurban]. = HMZ 21. 1986. 1. 4–7. : ill. ; Münzen Revue 18. 1986. 2. 119. : ill. ; Neue Zürcher Zeitung 1986. 01. 17.
- NUMIZMATIKAI* árverés Bécsben : Johann Georg brandenburgi örgróf 10 dukátosa. = Magyarország 1986. 09. 21.
- NUMIZMATIKAI* Nyári Egyetem : 1985. = Délmagyarország ; Magyar Nemzet 1985. 05. 30.
- NUMIZMATIKAI* Nyári Egyetem : 1986. = Déli Hlap 1986. 05. 20. ; Délmagyarország 1986. 05. 29. ; Dolgozók Lapja 1986. 05. 19. ; Észak-Magyarország 1986. 05. 29. ; Hajdú-Bihari Napló ; Népszava 1986. 05. 19. ; Zalai Hlap 1986. 05. 26. ; 1986. 06. 02.
- NUMIZMATIKAI* találkozó Szegeden. = Népszabadság 1986. 05. 14.
- Az *ORSZÁGOS* Érembiennálé díjazottainak kiállítása. = Magyar Nemzet 1986. 06. 21.
- A „PENGŐTŐL* a forintig” : pénztörténeti kiállítás a Munkásmozgalmi Múzeumban. = Békés m. Népjóság 1986. 07. 30. ; Délmagyarország 1986. 07. 31. ; Dunántúli Napló 1986. 07. 30. ; Dunaújvárosi Hlap 1986. 08. 08. ; Fejér m. Hlap 1986. 08. 02. ; Magyar Hlap ; Népszabadság ; Népszava 1987. 07. 30. ; Népjóság (Heves) 1986. 08. 28. ; Népjóság (Tolna) ; Somogyi Nlap 1986. 08. 02. ; Szolnok m. Nlap 1986. 08. 01.
- PÉNZTÖRTÉNETI* kiállítás nyílt Kaposvárott. = Magyar Nemzet 1985. 04. 11.
- PÉNZÜNK* születése : A forint premierje Nyíregyházán mintaszerű volt. = Kelet-Magyarország 1986. 08. 02.
- PLAKETT* és éremkiállítás a diósgyőri Vasas Művelődési Központ Bartók Béla Művelődési Házában. = Déli Hlap 1986. 01. 08.
- UNKARIN* Keskudpankin, Magyar Nemzeti Bank' Rahanáyttely : Utställning av Ungerska Mynt fran Magyar Nemzeti Bank – 28.5.–6.6. 1986. – Helsingfors, 1986. – 18 p. : ill. – Kiállítási katalógus.
- V.Gy.*: Medicina in nummis c. kiállítás a drezdai Deutsches Hygiene-Museumban. = Az Érem 42. 1986. 2. 33.
- A VILÁG* papírpénzei : Kiállítás a veszprémi Báthori Általános Iskolában. = Napló (Veszprém) 1985. 12. 11.
- W.S.*: Besuch der numismatischen Ausstellung des Slowakischen Nationalmuseums in der Burg von Bratislava. = GN 21. 1986. 115. 289.

XV. RESTAURÁLÁS, TECHNIKA

- BALOG László: A kopott érem két oldala : Röntgentechnika a numizmatikában. = Fejér m. Hlap 1985. 07. 06.
- BORSZÉKI J. → ÓVÁRI F.
- BORSZÉKI J.: Római ezüstpénzek vizsgálata lézer-mikroszínkép elemzés és alakfelismerés alkalmazásával. = Múz. Műtárgy-
véd. 12. 1983. 279–283.
- GEGUS E.: Régészeti leletek összehasonlító vizsgálata a lézer-mikroszínkép elemzési összetételmeghatározás alapján. = VEAB
Értesítő : Iparrégészet. 1984. 289.
- HIDVÉGI Erzsébet, H.: A pénzek restaurálása. – Die Restaurierung von Münzen. = MNumTÉvk 1978. 83–86.
- KODIČEK, Arnošt: Čistení a konzervování. = Rudé Právó 1985. 03. 16.
- NAGY Ádám: A numizmatikai leletek számítógépes feldolgozásának kérdései. – In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében.
– Szeged : Csongrád m. Múzeumok Igazgatósága, 1984. – 156–161 p.
- ÓVÁRI Ferenc: Examination of ancient roman coins from view of soil corrosion. – In: Abstracts of 3rd Symposium on Soil
Corrosion. – Budapest, 1980.
- ÓVÁRI F.–BORSZÉKI J.: Data processing of the result of laser micro-spectral analysis of roman coins, using a pattern
recognition method. – In: Euroanalysis ; 4. – Helsinki, 1981. – p. 149.

XVI. EGYÉB

- GABNAI János: A pénznevek vallomása. = Forint 36. 1986. 5–6. 18–19.
- GAZDA László: Numizmatika és muzeológia. = Hajdú-Bihar m. Napló 1985. 05. 25.
- HEGEDÜS Zoltán: Virágzó ezüstkitermelés Magyarországon a XV. század végén és a XVI. század kezdetén. = BányászKohász
117. 1984. 11–12. 554–556.
- HORVÁTH Mátyás: Megjegyzések a magyar középkori helyesírásról. = Az Érem 41. 1985. 1. 12.
- HUEBER, Lotte: Rudolf von Habsburg und seine Nachfolger : 1273–1918. – Zürich : Svl., 1984. – 570 [rubrika], 5 tábl. –
rec. KÖHEGYI Mihály. = NK 84–85. 1986. 189.
- KARAUZÁN Pál: Egy gyűjtő tapasztalatai. = Orosházi Juhász B. Gyűjtőklub Évkv 1982–83. 72–75.
- KARCAGI Katalin: Érvek és érmek. = Magyar Hlap 1986. 03. 08.
- KÖHEGYI M. rec. → HUEBER, L.
- KÖHEGYI Mihály: Deák Farkas és Thallóczy Lajos bírálata Acsády Ignác Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása
alatt c. könyvéről. – Die Kritiken von Farkas Deák und Lajos Thallóczy über Ignác Acsádys Buch Finanzangelegen-
heiten Ungarns während der Herrschaft von Ferdinand I. = NK 84–85. 1986. 172–179.
- KÖRKÉP az Emisszós Főosztályról. = Forint 35. 1985. 2. 1–6. : ill.
- NÁNÁSI László: Címerünk legújabb kori magyar pénzekén : 1892–1981. – The coat of arms of Hungary on Hungarian coins
and banknotes between 1892–1981. = Az Érem 42. 1986. 2. 9–14. : ill.
- PANDULA Attila: Címer-, pecsét- és éremtan : beszámoló Sinkovits István prof. 1985. okt. 7-i előadásáról. = Egyetemi L. 27.
1985. 17. 2.
- RÖSER Róbert: Érem és reklám. = Propag. rekl. 27. 1984. 4–5. 62–63.
- ROZNAI István: Több mint 350 éves a magyar numizmatikai szakirodalom. – Numismatic literature in Hungary for over 350
years. = Az Érem 42. 1986. 2. 26–31. : ill.
- SALTZER Ernő: Állatábrázolások magyar fémpenzekén. – Animal representation on Hungarian metal coins. = Az Érem 42.
1986. 1. 14–18. : ill.
- TÖRTÉNELEM a pénzérmek tükrében. = Nógrád 1986. 01. 18.*

Baloghné Ábrányi Hedvig
Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepregy utca 4

Társulati élet

1986

KRÓNIKA.

Társulatunk évi rendes *közgyűlését* április 24-én 17 órakor tartotta a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében, amelynek a szokásos napirendje még a Réthy László Érem odaítélésével is bővült. Ez alkalommal Bíróné Sey Katalin, a Numizmatikai Közlöny szerkesztője kapta meg munkája elismeréséül. A közgyűlésen felmerült és nagy helyeslésre talált az a javaslat, hogy a Társulatunk könyvtárát fel kellene szerelni számítógéppel, amelynek segítségével nemcsak a Társulat Könyvtárát, hanem fokozatosan az országban fellelhető teljes numizmatikai irodalmat nyilvántartásba lehetne venni. A közgyűlés egyetértett a gondolattal és úgy döntött, hogy meg kell keresni a lehetőséget egy számítógép beszerzésére.

Társulatunk *Választmánya* ez évben csak kétszer ülésezett: március 12-én és október 1-én. Ez utóbbin hangzott el az a szomorú bejelentés, hogy az 1991-ben Magyarországon rendezendő Nemzetközi Numizmatikai Kongresszust lemondta Dr. Gedai István elnökünk, aki korábban személy szerint kérte a megrendezés ügyében a megbízatását.

Ez évben május 28 és június 1 között került sor a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen rendezett, szokásos, *keszthelyi Numizmatikai Nyári Egyetem* előadásaira.

A *Budavár török alóli felszabadításának 300. évfordulójára* pedig kapcsolódunk az országos *rendezvényekhez* és szintén a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen rendeztünk előadóülést augusztus 30-án a budai várban, amelyre meghívtuk *Cüney Ölcert* a török Numizmatikai Társaság elnökét, aki II. Musztafa szultán Magyarországon vert pénzeiről tartott előadást.

A londoni *Nemzetközi Numizmatikai Kongresszuson* szeptemberben 7 tagtársunk vett részt, ahol Társulatunk Elnökét, Dr. Gedai Istvánt ismét alelnökké a CIN alelnökké választották.

December 19-én nyitottuk meg a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban *Borsos Miklós életmű kiállítását*, amelyen a 80 éves mester is résztvett. A megnyitót Dr. Györffy István mondta.

A szokásos *serlegvacsorára* december 18-én került sor az Ifjúság Szálló éttermében. A beszédet Szolláth György tagtársunk tartotta, Kunvári Lilla elhunyt tagtársunkról.

Előadóüléseinken ez évben 9 előadás hangzott el, köztük egy külföldi előadóval:

január 23-án *Dr. Mészáros István*: Az eke ábrázolása az érmeken, pénzekben, bankjegyeken.

február 20-án *Dr. Gindl József*: Peter András körmöcbányai éremművész munkássága.

március 20-án *Dr. Makai Ágnes*: A katonai Mária Terézia Rend.

április 17-én *Dr. Kupa Mihály*: Duschek Ferenc pénzügyminiszter szabotázsa 1848/49-ben.

május 15-én *Dr. Héri Vera*: A pápák érmei.

szeptember 25-én *Dr. Mészáros M. János*: A 200 éves állatorvosi oktatás érmei.

október 23-án *Káldos István*: Keresztmetszet a Velencei Köztársaság pénzveréséről. I. rész.

november 27-én *Dr. Pandula Attila*: A Habsburg Birodalom női kitüntetései.

december 11-én *Várhidy Imre*: Mezőgazdasági emlékérmek, plakettek, robotjegyek, bárcák.

KÖNYVTÁR.

Könyvtárunk vásárlás, ajándékozás, kül- és belföldi csere útján ez évben 80 könyvvel és 326 folyóirattal, valamint 9 kisnyomtatvánnyal gyarapodott. Így a könyvtárállomány az év végén 1470 könyvet, 6108 folyóiratot és 1460 kisnyomtatványt jelent.

TAGLÉTSZÁM.

Társulatunk taglétszáma az év elején 453 volt. Ez az év folyamán 17 belépővel gyarapodott, viszont 50 fővel csökkent. A létszámcsökkenés 41 fő tekintetében a tagjaink sorából való törlést jelent, 5 fő kilépett, 4 pedig meghalt. Ez évben elhunyt Almai Gyula, Nagy Lóránt, Piros Tibor Győző és Varsa Ferenc tagtársunk. Emléküknek kegyelettel adózunk! Mindezeket figyelembe véve 1986. december 31-én a taglétszámunk 420 főt jelentett.

1987

KRÓNIKA.

Ezévi *közgyűlésünket* február 5-én tartottuk, szokás szerint a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében. A Réthy László jutalomérmet ezúttal Vadász Györgynek, Társulatunk másodtitkárának ítélte oda a közgyűlés. E fórumon is felmerült, hogy az 1992. évi Nemzetközi Numizmatikai Kongresszus megrendezésétől miért léptünk önként vissza? Dr. Gedai István anyagi és személyi feltételek hiányára hivatkozott.

Választmányunk az év folyamán négy ízben *ülésezett*: január 21-én, április 8-án, szeptember 9-én és december 2-án. Az április 8-i választmányi ülésen Dr. Gedai István, Társulatunk elnöke bejelentette, hogy a soronkövetkező (1988. januári) tisztújításkor nem kívánja jelöltetni magát és ez az elhatározása megmásíthatatlan.

A szokásos *keszthelyi Numizmatikai Nyári Egyetem*, amelyet ezúttal is a Magyar Éremgyűjtők Egyesületével közösen szerveztünk, ez évben május 28 és 31 között került megrendezésre.

Júniusban a Magyarországon rendezett XVIII. századot tárgyaló Nemzetközi Történész Kongresszushoz kapcsolódva, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum kiállítótermében Dr. Mészáros István tagtársunk rendezett nagysikerű kiállítást *Társulatunk Gyűjteményének XVIII. századi anyagából*.

A *serlegvacsoránkat* december 10-én rendeztük az Ifjúság Szálló különtermében, amelyen Székely Dénes tagtársunk tartott beszédet Pávó Elemérről.

Társulatunk szokásos havi *előadásai sorában* ez évben 9 előadás szerepelt:

január 21-én *Káldos István*: Keresztmetszet a Velencei Köztársaság pénzveréséről. II. rész.

február 19-én *Dr. Stirling János*: Motívumábrázolások az alexandriai pénzekben.

március 19-én *Dr. Egri János*: III. Béla rézpénzéről.

április 16-án *Dr. Kupa Mihály*: Harc a Bánátért 1919-ben az SHS és a román állam között.

május 21-én *Dr. Nagy Ádám*: Numizmatikai lelőhelyek számítógépes feldolgozása.

szeptember 17-én *Huszka Lajos*–*Dr. Nagy Ádám*: Pénzforgalom Szegeden 1944/45-ben.

október 15-én *Soltész Ferenc*: I. Lipót VI krajcárosai.

november 19-én *Tóth József*: Magyar bárcák.

december 17-én *Dr. Ferenczy Mária*: Numizmatika a Kínai Népköztársaságban.

KÖNYVTÁR

Könyvtárunk állománya ez évben 165 könyvvel, 117 folyóirattal és 6 kisnyomtatvánnyal gyarapodott. Így az állomány az év végén 1635 könyv, 6225 folyóirat és 1466 kisnyomtatvány.

TAGLÉTSZÁM

Az év folyamán taglétszámunk 18 fővel gyarapodott, viszont 11 fővel csökkent is. A létszámcsökkenés részletezve: 7 fő elhunyt, 2 fő kilépett, 2 főt töröltünk sorainkból. Az elhunytak név szerint: Huszár Lajos, Gorjác Ignác, Klcsik Károly, Kőmi-
ves István, Németh Kornél, Roznai István, és Zilay Tibor. Emléküket kegyelettel őrizz!

Rádóczy Gyula

Magyar Numizmatikai Társulat
1085 Budapest Csepreghy utca 4

MELLÉKLET

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

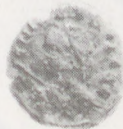
17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

46

47

48

49

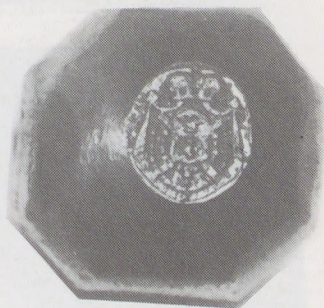
50

51

52

53

54

55

56

57

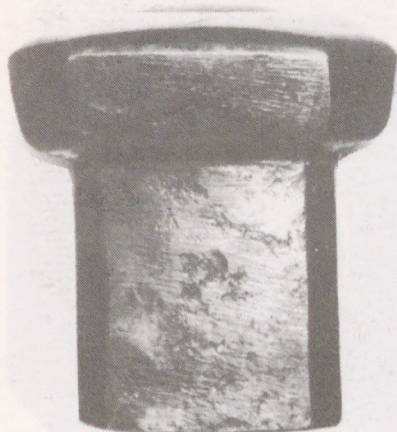
58

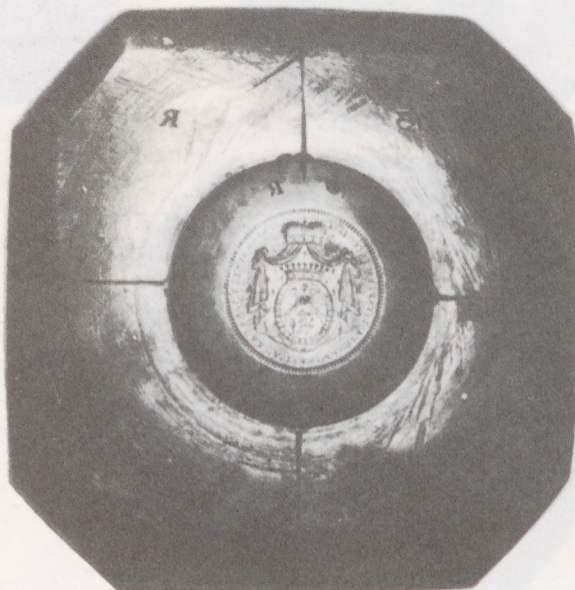
60

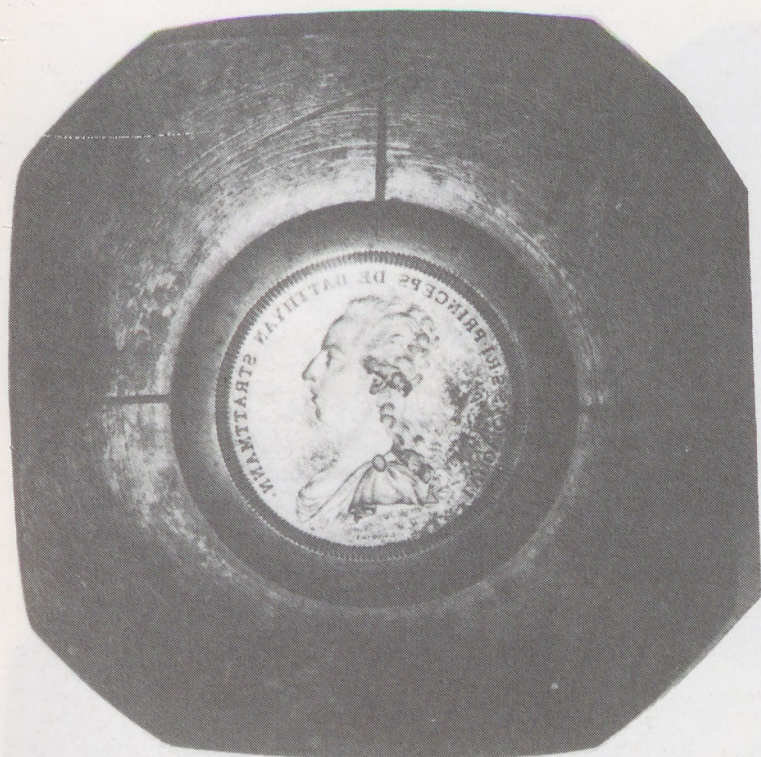
59

61a

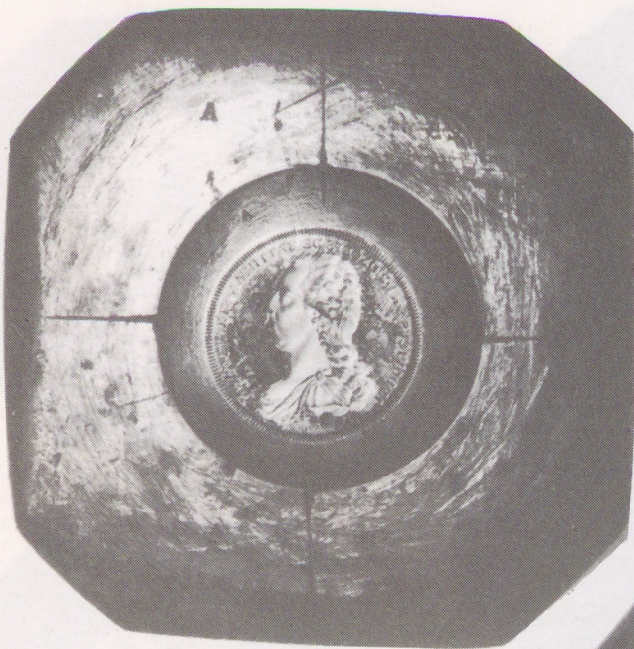
61b

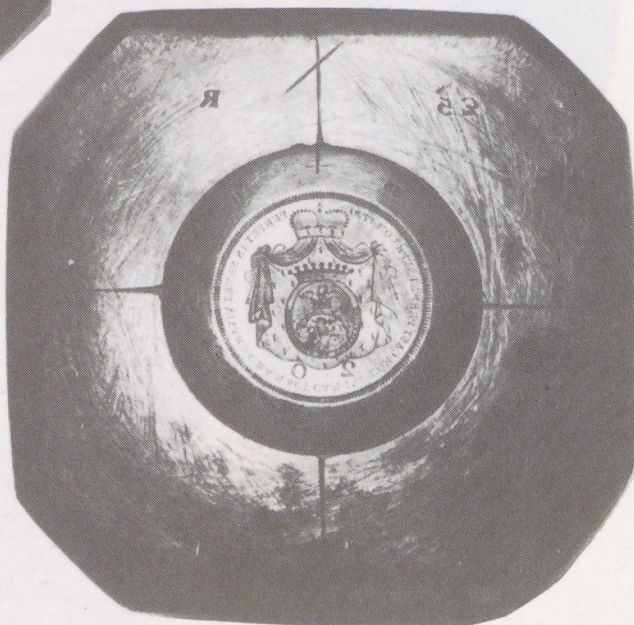
62

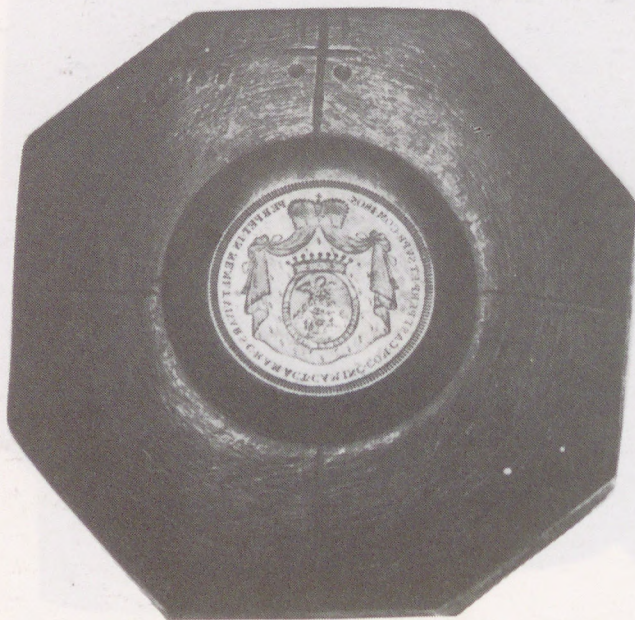
63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

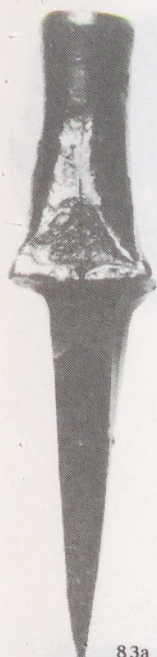
80

81

82

83a

83b

84a

84b

85

86a

86b

87

88

89

90

91

92

93

94

95a

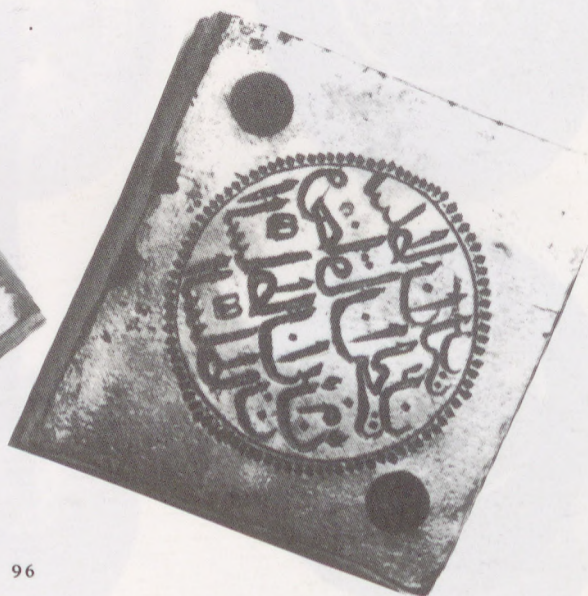
95b

95d

95c

96

1

2

3

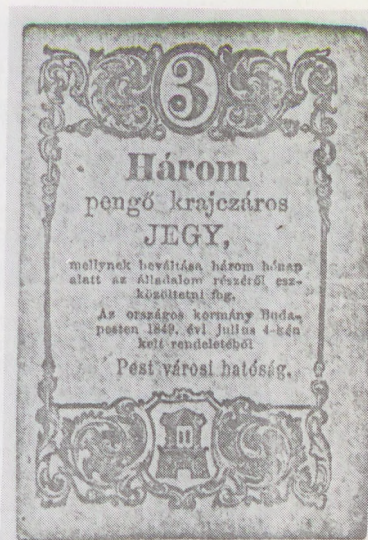
4

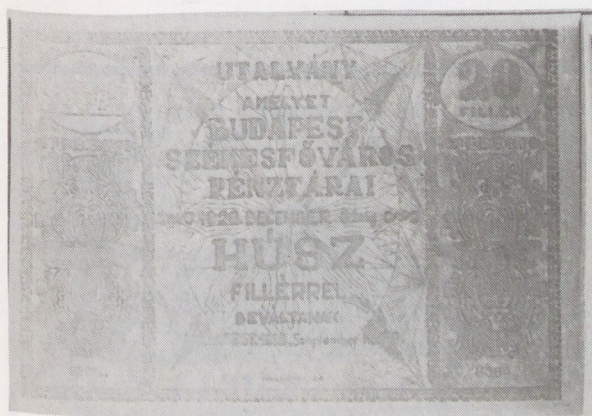
5

1

2

3

4

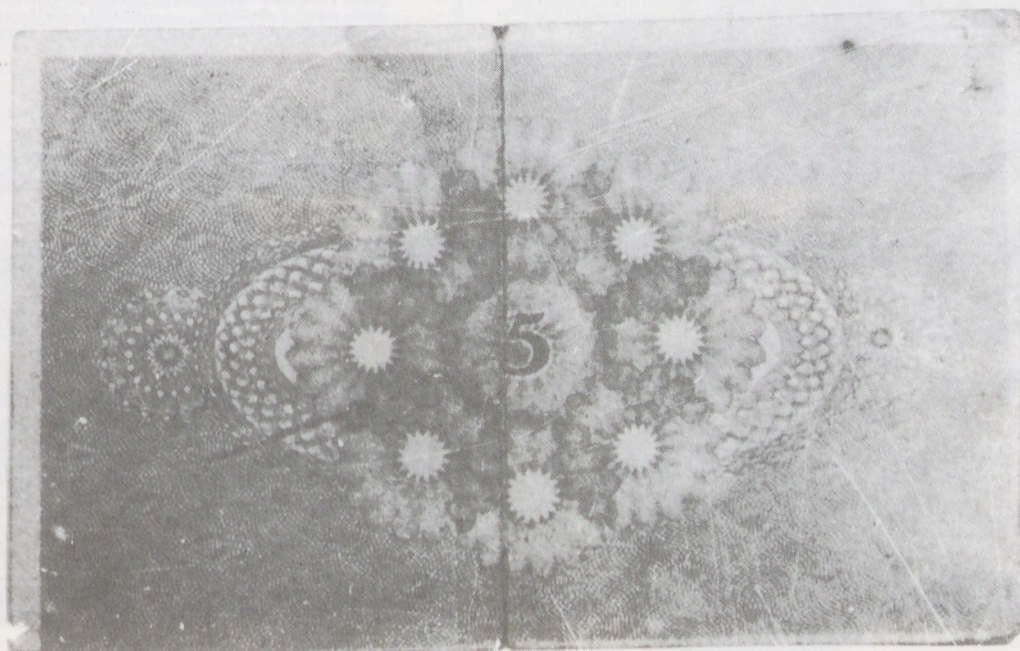
5

6

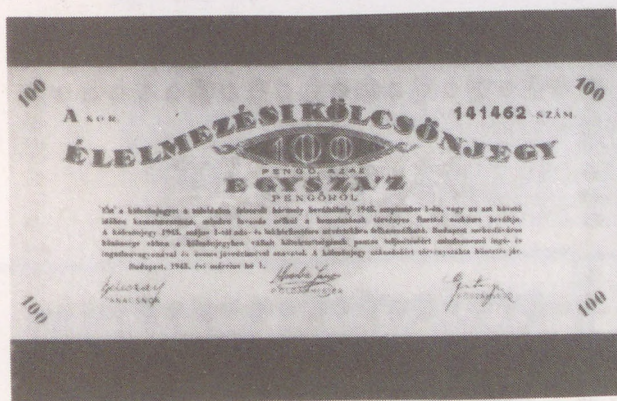
7

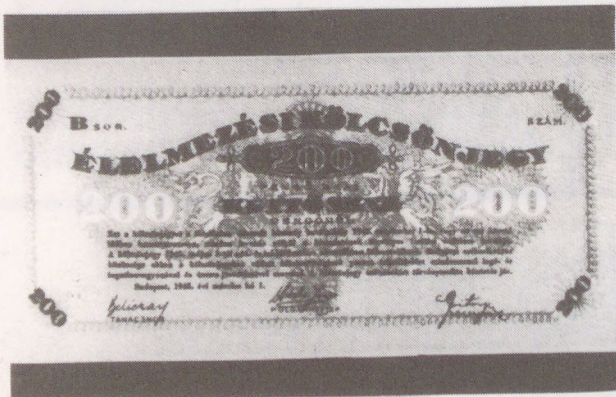
A kölcsönjegyeket 1945. évi szeptember 1-étől kezdve a székességi kárponti pénztár (IV., Kárponti városban), az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak váltják be. Vidéken a kölcsönjegyeket a pénztárak és a postahivatalok fogadják be. A kölcsönjegyeket Budapest székességi kárponti pénztárán, az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak áruadják.

9

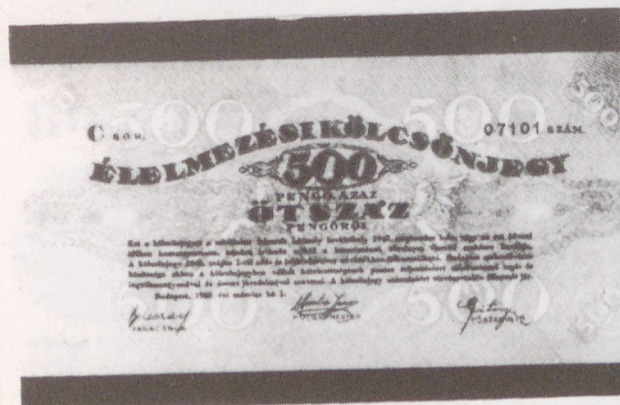
A kölcsönjegyeket 1945. évi szeptember 1-étől kezdve a székességi kárponti pénztár (IV., Kárponti városban), az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak váltják be. Vidéken a kölcsönjegyeket a pénztárak és a postahivatalok fogadják be. A kölcsönjegyeket Budapest székességi kárponti pénztárán, az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak áruadják.

10

A kölcsönjegyeket 1945. évi szeptember 1-étől kezdve a székességi kárponti pénztár (IV., Kárponti városban), az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak váltják be. Vidéken a kölcsönjegyeket a pénztárak és a postahivatalok fogadják be. A kölcsönjegyeket Budapest székességi kárponti pénztárán, az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak áruadják.

11

A kölcsönjegyeket 1945. évi szeptember 1-étől kezdve a székességi kárponti pénztár (IV., Kárponti városban), az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak váltják be. Vidéken a kölcsönjegyeket a pénztárak és a postahivatalok fogadják be. A kölcsönjegyeket Budapest székességi kárponti pénztárán, az összes kerületi elöljáróságok és adóhivatalok pénztárai, valamint az összes budapesti pénztárak áruadják.

12

1

2

3

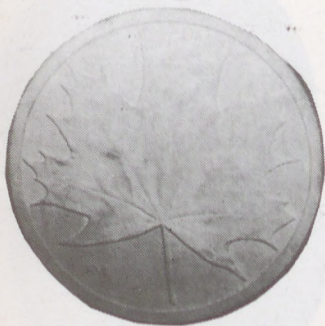
4

5

6

7

8

9

10

11a

11b

11c

11d

11e

11f

11g

12a

12b

12c

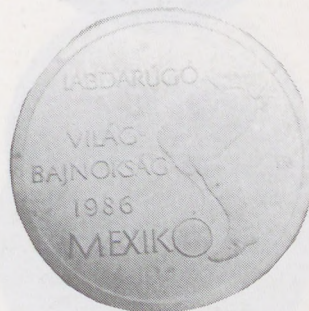
13a

13b

13c

13d

14a

14b

14c

14d

14e

15

16

17

18a

18b

18c

19

20

21

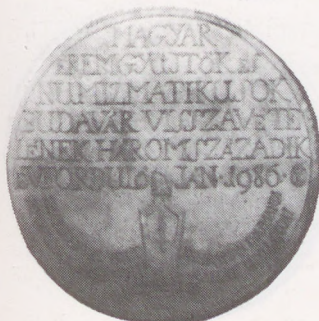

22a

24

22b

23H

25

26

27

28

29

30

31

32a

32b

32c

33

34

35

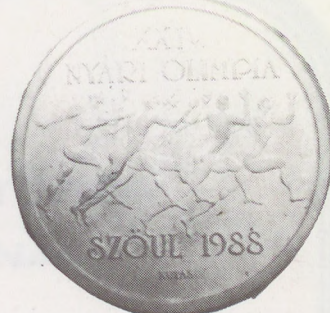

36a

36b

36c

36d

37

38

39

40

EGYEDI BIZTOSÍTÁSI LEHETŐSÉG A HUNGÁRIA BIZTOSÍTÓNÁL

A Hungária Biztosító a numizmatikusok széles tábora részére készségesen rendelkezésre áll a veszélykörülményeket figyelembe vevő egyedi biztosítási igényeik kielégítésére.

Minden olyan gyűjteményre, gyűjtőértékkel bíró tárgyakra, melynek értéke legalább 20.000,— Ft speciális, választható veszélyekre kiterjedő egyedi biztosítást lehet kötni.

Választható veszélyek:

- Tűz-, robbanás,
- elemi csapás,
- vízkárok,
- betöréses lopás- és rablás.

Több veszélynem választása esetén kedvezőbb díj megállapítására van lehetőség.

A biztosító a szerződést és a hozzákapcsolódó iratokat üzleti titokként kezeli.

Kérjen részletes tájékoztatást a Hungária Biztosító bármely egységénél.

**GONDOSKODUNK,
TEHÁT VAGYUNK.** **HUNGÁRIA
BIZTOSÍTÓ**

MGM

MGM MÜNZGALERIE MÜNCHEN

Stiglmaierplatz 2, D-8000 München 2

West-Deutschland

Tel. 89/5233660 + 523462

ÚJ ÁRJEGYZÉK NUMIZMATIKAI IRODALOM

közel 2500 tételben éppen megjelent. Rögzített árakkal!
Tartalmaz könyveket, folyóiratokat az éremtan minden területéről, valamint papírpénzekről, rendjelekről, ki-tüntetésekről, mérlegekről, súlyokról, régi értékpapírok-ról és ékszerekről. Gazdag kínálat egyéb a gyűjtéshez szükséges tartozékokból, így éremszekrények, berakók, stb. nagy választékban.

Komoly érdeklődőknek ingyen katalógust küldünk.

Mindezt cserében is megkaphatja.

Levelezés elsősorban német, angol vagy francia nyelven,
de korlátozott mértékben magyarul is lehetséges.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

A Társulat kiadványaiból az alábbiak vásárolhatók meg:

Numizmatikai Közlöny	1969–70	80,– Ft
	1971–72	80,– Ft
	1973–74	80,– Ft
	1975–76	100,– Ft
	1977–78	150,– Ft
	1979–80	150,– Ft
	1981–82	180,– Ft
	1983–84	180,– Ft
	1985–86	180,– Ft
Évkönyv	1970	30,– Ft
	1971	50,– Ft
	1972	50,– Ft
	1973	50,– Ft
	1974	50,– Ft
	1975	50,– Ft
	1976	50,– Ft
	1977	50,– Ft
	1978	50,– Ft
	1979	50,–
	1980	50,– Ft
Emlékezés a 659 éves Kőrmöcbányára		60,– Ft

ISBN 0230–0583

Felelős kiadó: MTA Magyar Numizmatikai Társulat

8817890 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

